

حکومهتا هه‌ریما کوردستانی - عیراق
وهزارهتا خواندنا بلند و فه‌کۆلینین زانستی
زانکۆیا دهۆکی - سکولا ئادابی

ناسناما کوردی یا نه‌ته‌وی

د رۆمانا (چیروکا گزیرته‌ی) یا (یاشار که‌مال) یدا

نامه‌یه‌که

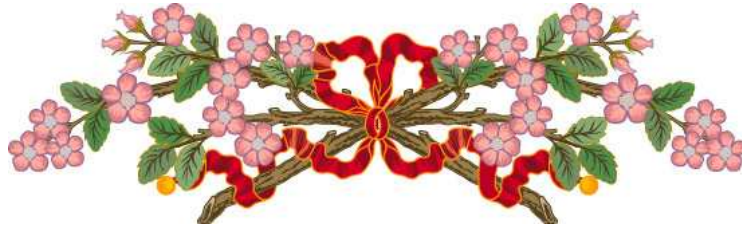
بو جفا‌تا فه‌کۆلتیا زانستین مروّفایه‌تی - سکولا ئادابی - زانکۆیا دهۆکی وه‌کو پشکه‌ک ژ
پیدفییین وه‌رگرتنا پلا ماسته‌ری د بواری ئه‌ده‌بی کوردیدا هاتییه پیشکیشکر

ژ لای قوتابی

نه‌وزاد محمه‌د حه‌سن مسته‌فا پیرموس

ب سه‌ر په‌رشتیا

د. کامیران محمه‌د نه‌بی

"... خواندەقانىن پەرتوكىن من، بلا نەبنە مرۇق كوژ، بلا دژمنى شەرى بن، دژى تەپەسەرىيا مرۇقان بن، بلا كەس سىكاتى يى ب كەسەكى دى نەكەت، ئەوئى بەرامبەر ژى ئاسمىلە (بشافتن – حەلاندىن) نەكەت، باوهرى يى ب ئەوان دەولەت و دەستەھلاتان نەئىنن ئەوئىن ھەوللا بشافتنا مرۇقان دكەن. بلا خواندەقانىن پەرتوكىن من باش بزانن ئەو مرۇقىن كو كەلتورەكى ژناقبەن؛ ئەو ب خوە ژى كەلتوور و بەھايى مرۇقايەتیین خوە ژى دى ژدەستەن...!!!"

دوماھىك گوتارا ياشار كەمالى، ل دەمى خەلاتى (ناشتى يى سەرۆكى توركىا عەبدوللا گول، ۲۰۰۸) وەرگرتى.

- ★ گیانی بابی من د بن سوباتا دلوقانیا خودایی میہرہ باندا.
- ★ دلی پر دلوقانی دایکا من.
- ★ خویشک و برایین من.
- ★ ئەو کەسین ب سەرھاتییا خوہ یا رەنج و خەباتی بەشداری د دانانا
ئاییندی گەشی فی مللەتیدا کرین و دکەن.
- ★ بو گیانی (د.فازل حەیدەر) و (د.عەبدولسەمەد ئیسلام تەھا) ی.

سۆپاسى بۆ...

- * مامۆستايى بهريز (د. كاميران بهروارى) ژبو ههستا وى يا زانستى يا بى دويماهى و سهريهشتيا وى يا دلسوزانه بو قى فهكولينى.
- * راگرييا سكولا ئادابى ل زانكويآ دهوكى ژ بو هاريكاريا وان دگهل مندا.
- * راگرييا فاكولتيا زانستين پزىشكى ب تايبهتى (د.عارف بالهتەيى، د.فهروهردين شيت بهرنجى) ل زانكويآ دهوكى ژ بو هاريكاريا وان ل گهل مندا.
- * كهسايهتى و مامۆستايين بهريز (پروفيسور محهمهد بهكر، عيسمهت خابور، هودا بهروارى، عهلى جوقى، د. ئەحمەد ئاليش، بيوار عبد العزيز سهيدو، پاكيزهر ئونقهر) ل زانكويآ دهوكى. ل باژيرى ههوليرى بهريزان(د. نهريمان خوشناو، هيمن فهريد، ريپاز مستهفا)د پهيداكرنا ژيدهرين پيدقى و پيزانيناندا.
- * ماموستايين من ئهوين وانهيين ماستهري بو من گوتين (گيانى) د.عهبدولسهمههه ئيسلام تهها،(گيانى) د.فازل حهيدەر)، د.عيماد وهيسى، د. ابراهيم احمد سمو، د. عهبدى حاجى.
- * مامۆستايين بهريز (عهبدولرحمان شهنگارى، نزيار ئيدريس دهحلينهوى، ئارام يوسف، يههمان محمد عبدالرحمن، سهلام بالايى، ئيسماعيل بادي، دلدار مراد، كارزان محهمهد حهسهن).
- * كارمهندين پهرتوكخانهيبن (ئاداب و مهلبهندى و بهدرخانييا و خانى) ل دهوكى. (دهزگههى ستاندارد و ناوهندا ئاينده بو پرسين گهنج) ل ههوليرى.

* *Selîm Temo, Remezan Pertev, Mehemed Malmisanj (Zankoya
Mardîn Artuklo) li Mardînê.*

* *Mamostayên Berêz (Abdullah keskin, Weşanxana (avêsta), Omer
Lewendoglo, Ihsan Kacar, Mehmed Uzbek) Li Istambulê.*

* *Heval u Kesayetyên Berêz: Laş Laleş ,Weşanxana(Lîs), Îrfan
baboglo (Pena kurd), Murad Gundiki, Yasemîn Kaçan (Zankoya
Dijle), M.AliAltinkaynak (Şaredarya Sur) li Amedê.*

نافەرۆك

ژ	بابەت	لاپەر
۱.	نافەرۆك	أ – ت
۲.	پیشهکی	ح – ج
۳.	پوخته	خ
۴.	پشکا ئیکی: کوردستان و کورد و ناسنامەیا کوردی یا نەتەوی	۲ – ۵۹
۵.	باسی ئیکی: کورد و کوردستان و باکورئ کوردستانی	۲ – ۱۸
۶.	۱. کوردستان (<i>Kurdistan</i>)	۲ – ۶
۷.	۲. پهیڤ و زارافی کورد (<i>Kurd</i>)ی	۶ – ۹
۸.	۳. باکورئ کوردستانی و نەتەوا کورد و پیشکەفتنا هزرا نەتەوایهتی یا هەڤچەرخ ل باکورئ کوردستانی.	۱۰ – ۱۸
۹.	باسی دووی: ناسنامەیا نەتەوی یا گوردان	۱۹ – ۴۳
۱۰.	۱. زارافی ناسنامی (<i>Identity</i>)	۱۹ – ۲۰
۱۱.	۲. تیگەھی ناسنامەیا (<i>Identity</i>)	۲۰ – ۲۱
۱۲.	- ناسناما نەتەوی (<i>National Identity</i>)	۲۲ – ۲۳
۱۳.	- نەتەوه، زاراف و پینانەسەیین نەتەوی	۲۴ – ۳۷
۱۴.	۱. زارافی نەتەوه	۲۴
۱۵.	۲. بنەمایین نەتەوی	۲۵ – ۲۶
۱۶.	۳. پیناسەیین نەتەوایهتی	۲۶ – ۲۸
۱۷.	۴. سەرهلانا دیرۆکا هزرا نەتەوایهتی <i>Nationalism</i>	۲۹ – ۳۲
۱۸.	۵. قوتابخانەیین نەتەوایهتی	۳۲ – ۳۷
۱۹.	أ- قوتابخانەیا ئەلانی (<i>ethnos – Nation</i>)	۳۳
۲۰.	ب- قوتابخانەیا فەرەنسی (<i>Civic – Nation</i>)	۳۴
۲۱.	ج- قوتابخانەیا مارکسیزم (<i>Social – Nation</i>)ی	۳۴ – ۳۵
۲۲.	د- قوتابخانە و تیۆرین هەڤچەرخ بۆ نەتەوه و ناسیونالیزمی	۳۵ – ۳۷
۲۳.	۳. ناسناما کوردان یا بنگەهین (<i>The Basic Kurdish Identity</i>)	۳۸ – ۴۳
۲۴.	أ- ئاین و باوەر	۳۸ – ۳۹
۲۵.	ب- زمان	۴۰
۲۶.	ج- ئەدەب	۴۰ – ۴۲

٤٣ - ٤٢	د- هونهر	٢٧.
٤٣	ه- سوڤبيلين ناسناما نهتهوى يا كوردان	٢٨.
٥٩ - ٤٤	باسى سيبى: هه و هه ره شه پين ل سه ر ناسناما كوردى هاتينه كرن	٢٩.
٥٣ - ٤٤	ا- كهف و هه ره شه پين ديروكى - سياسى - دهرفه ي (كهفن - نوى - هه فچه رخ)	٣٠.
٥٩ - ٥٤	ب- كهف و هه ره شه پين خودى و نافخوهى (بزاكرن ژ بو حهلاندى و بشافتن و ژ نافيرنا ناسناما كوردى)	٣١.
٥٤	١- هوكارين جوگرافى	٣٢.
٥٦ - ٥٥	٢- هوكارين كه لتورى و ئاينى	٣٣.
٥٧	٣- هوكارين سياسى و ئابورى	٣٤.
٥٩ - ٥٨	٤- هوكارين نوى و هه فچه رخ	٣٥.
١٠٨ - ٦٠	پشكا دووى: ئافاكرنا رومانا كوردى ب زمانى توركى د به ره ه مى يشار كه مالىدا	٣٦.
٧١ - ٦٠	باسى ئيكى: رومان و ديارده يا نفيسينا وى ب زمانه كى دى	٣٧.
٦٧ - ٦٣	ئه و نفيسه رين كورد ب زمانه كى دى دنفيسن به ره ه مين وان كوردينه يان نه	٣٨.
٧١ - ٦٨	ئه ده بى به راورد و دياردا ئه وان رومانين ب زمانى داىك نه هاتينه نفيسين. هه ئويستى قوتابخانه پين ئه ده بى به راورد	٣٩.
٨٢ - ٧٢	باسى دووى: زيانا يشار كه مالى	٤٠.
٧٢	١. نافى وى	٤١.
٨٢ - ٧٣	٢. زيانا وى	٤٢.
٩٥ - ٨٣	باسى سيبى: به ره ه مين يشار كه مالى	٤٣.
٨٥ - ٨٣	١. جهى يشار كه مالى د ئه ده بى نوى يى توركيذا	٤٤.
٩٥ - ٨٥	٢. به ره ه مين يشار كه مالى	٤٥.
٨٦	ا- د بياقى سيناريو و شانوناميدا	
٨٧ - ٨٦	ب- د بياقى هوزانيدا	٤٦.
٨٨ - ٨٧	ج- د بياقى ئه فراندنا فولكلورى و دهست نفيس و به لافوكاندا	٤٧.
٨٩	د- د بياقى چيروكيذا	٤٨.
٩١ - ٨٩	ه- د بياقى نفيسينا گوتار و روپورتاژين روژنامه فانى	٤٩.

۹۵ - ۹۱	و- د بیافی بزاقین سیاسی و ئهدهبی و خهلاتین جیهانیدا	.۵۰
۱۰۸ - ۹۶	باسی چاری: یاشار کهمال و ئافاکرنا رۆمانا نهتهوی یا کوردی ب زمانی تورکی	.۵۱
۱۷۸ - ۱۰۹	پشکا سی: بنهمایین ناسناما کوردی یا نهتهوی د رۆمانا (چیروکا گزیرتهی)یدا	.۵۲
۱۱۴ - ۱۰۹	دانهنیاسینا نافهرۆکا فی رۆمانی	.۵۳
۱۱۱ - ۱۰۹	• رۆمانا چیروکا گزیرتهی	.۵۴
۱۱۴ - ۱۱۱	• بنهمایین فهگییرانا رۆمانی	.۵۵
۱۷۸ - ۱۱۵	بهرجهستهبونا گوتارا ناسناما کوردی یا نهتهوی د (رۆمانا چیروکا گزیرتهی)یدا	.۵۶
۱۱۵	• (نفض - رهگهز)	.۵۷
۱۷۸ - ۱۱۵	• (کهلتور و زمانی هاوبهش)	.۵۸
۱۲۵ - ۱۱۵	۱. ئهفسانه (Mythology)	.۵۹
۱۲۲ - ۱۲۰	أ- میترا، میترایزم	.۶۰
۱۲۵ - ۱۲۲	ب- زهرادهشتی	.۶۱
۱۷۸ - ۱۲۵	۲. ئهدهب و زمان و هونهر	.۶۲
۱۲۸ - ۱۲۵	أ- شیخ ئادی کوژی موسافری داسنی یی ههکاری	.۶۳
۱۳۳ - ۱۲۸	ب- فهقی تهیران	.۶۴
۱۷۸ - ۱۳۳	ج- عهبدالی زهینکی	.۶۵
۱۳۷	• (ئاخا هاوبهش)	.۶۶
۱۴۹ - ۱۳۷	• (دیروکا هاوبهش)	.۶۷
۱۵۱ - ۱۵۰	• (ئابورا هاوبهش)	.۶۸
۱۷۸ - ۱۵۱	• (ئاین و ههستا هاوبهش)	.۶۹
۱۶۷ - ۱۵۱	۱. ئاینی ئیزدیاتی	.۷۷
۱۷۸ - ۱۶۸	۲. ئاینی عهلهوی	.۷۸
۱۸۳ - ۱۷۹	ئههجام	.۷۹
۱۹۷ - ۱۸۵	لیستا ژیدهران	.۸۰
أ	کورتیا فهکولینی ب زمانی عهدهبی	.۸۱
A	کورتیا فهکولینی ب زمانی ئینگلیزی	.۸۲
	پاشکو (بیوگرافیا و کرۆنولوژییا یاشار کهمالی)	.۸۳

ہیما یین کورٹکری

پہ یف	ہیما
گو فار	گ
چا پخانہ	چا
چا پ	چ
وہر گی ران	و:
ژمارہ	ژ
بی چا پ	ب. چ
لا پہرہ	ل
مجلہ	مچ
عدد	ع
ترجمہ	ت:
دون الکیع	دگ
تحریر	تج
گیبہ	گ
جریدہ	ج
صفحہ	ص
روژنامہ	رؤ
Page	P
Number	No
لا پہرہ	S
Lapere	L
چیروکا گزیرتہی (بنیہ فورات خوینہ لویہ - بہرگی نیکی)	چ گ (ب، ف، خ - با)
چیروکا گزیرتہی (ٹافہ خوارنا میہ کی - بہرگی دووی)	چ گ (ٹافہ خ - با)

پیشہ کی

ئەدەبى كوردى ب مەزنىيا خوه و بەرفرەهیی و زەنگنیا تەفا ژانرین كو هەین، ژ بو بەردەوامییا تورەییەكى ب هیز و خوەدى هەبوون ئاماژەییەكن. هەرچەندە دقیت ئەم ل وى راستی ب ئاگەهین كو رۆمانا كوردى ب هەبوونا خوه یا چەند سالى نەشیایە مینا ژانرین دی یین ئەدەبى خوه د قادا تورەفانییا كوردیدا بالەدەستبەكتە. ژبو فى چەندى ژى دبیت سەدەم و بوویەرین خوه هەبن. لى ئەفرو یا پیدفییە خامەیی فەكولەر و تورەفان ناسین كورد ب فى ژانری خوەدى گاریگەرى بن و هەلگرین نامەیا رۆهنیى و دانە نیاسینەكا باشتەر و شانزترین. ئیدی رۆمان ژانرا هەرە گرنگ یا باژیریە. ژبو ئەوین بو نەتەوه و نەتەوهی بوونى دخەبتن خوەدى گاریگەرییەك بالكیشە.

یا خوهیایە كومهكا نفیسەرین كورد د قادا تورەفانییا كوردیدا هەنە، ئەگەر ب زمانى خوه بانگى نەتەوهی بوونى نەدابیت؛ لى ب نافەرۆكین هەرى ب هیزو ب باندور بانگى كوردینیى هەلدیرایە و شیاینە ژانین دلى میللەتەكى د ناف ریزین رۆمانین خوەدا خوهیا بکەن. هەر ئەف چەندە بوویە كو رۆمانا كوردى ژى رۆلەكى گرنگ د هەلگرتنا بواری میللەت پەرورەیییدا هەبیت و خەما ناسنامەیا نەتەوه و نەتەوهی بوونى باشتین وینە هەلگريت. (یاشار كەمال) ژى گروقه و مینانەك مەزنە ژبو گوتنن مە.

گرنگییا فەكولینی:

گرنگییا فەكولینی د وى چەندیدا خوهیادبیت كو هەتا نهو چ فەكولینین زانستی ل دەفەرى ژبو نافەرۆكین رۆمانین (یاشار كەمال)ى نەهاتینە كرن، سەرەرای هندی كو روخسارى رۆمانین وى ب زمانەكى بیانى هاتینە نفیسین؛ لى نافەرۆكا وان كوردییە و پشكەكا گرنگ ژ ناسناما نەتەوى تیدا هاتییه بەرجەستەكرن.

ئارمانجا فەكولینی:

مەبەستا سەرەكى ژ فەكولینی ژبو بەرسفدانا چەندین پرسین گرنگە؛ وهكو ناسنامە و كەنگى و چاوان پەیف و زارافى كورد و كوردستان و جهى وى یى شارستانی و جوگرافی وهك گرۆپەكا ئیتنیكى درست بوویە؟ و كەنگى و چاوان هزرا نەتەوى ل باكورى كوردستانی سەرەلدایە و بوویە بناغە یا نەتەواپەتى یا كوردى و پشكەفتنا هزرا نەتەواپەتى ل تەفایا كوردستانی؟. دیسان ستونین ناسناما كوردى یا نەتەوى وهكو (ئەفسانە، تیتال، زمان، ئەدەب، هونەر، دیروك، بیروباوهر، ئایین، كەسایەتى، هەستا هاوبەش، ئاخ... و هتد) چەوان ئافا بوینە؟ د چ قوناغدا دەر بازبوینە؟ و كەنگى و چاوان ئەو هەو و هەرەشەیین ل سەر ناسناما كوردى

هاتینه کرن؟ دیسان ئەو هوکار چ بوون وەك گەف و هەرەشەییڭ دیرۆکی - سیاسی - دەرڤەیی (کەفن - نوی - هەفچەرخ) ئەفە ژ لایەکی، ژ لایەکی دی گەف و هەرەشەییڭ خوەیی و نافخوەیی بزافکرن ژبوو حەلانن (بشافتن) و ژنافرنا ناسناما کوردی هاتینه کرن؟ ئەو شیۆه و شیۆاز چ بوون؟ وچ ئارمانج هەبوون؟ دەرپرینی ژ چ دکەت؟ ئەنجامین وئ چنە؟ ب چ شیۆه و شیۆاز رۆمانا کوردی پرسا ناسنامی هاتییه ئەفراندن؟ چ پەیوەندی ب ئەدەبی مرؤف و مرؤفایەتی فە هەیه؟. هەرودەها ئارمانجا مە بوو ب رەنگەکی ئەکادیمی ناسنامە و ناسناما کوردی یا نەتەوی کو د چەند قوناناغین دیرۆکیدا بۆرینە دیار بکەین. هەر قوناغەکیدا ناسناما کوردی ب رەنگەکی هاتییه دیارکرن و بەرژەنگین تایبەت ب خوەفە دیتینە.

دیسان فەکولین ب وردی ل سەر رۆلی رۆمانقیس (یاشار کەمال) د ئافاکرنا ناسناما کوردی یا نەتەوی دا رۆمانا (چیرۆکا گزیرتەیی) دا راوەستیاوە.

ناریشەییڭ فەکولینی:

فەکولین و بەرەمیڭ ئەکادیمی ژ ناریشەیان فالانابن، ئەف فەکولینە وەکی هەر فەکولینەکی ژ هەبوونا ناریشەیان یا بی بەهر نەبوویە، وەکی نەبوونا ژیدەرین سەرەکی و پیدفی ل سەر (یاشار کەمال) ی ب زمانی کوردی، تیچچوونا باری ساخلەمی یا بەریژ (یاشار کەمال) ی، کو ل بن چافدییریەکا هویر یا پزیشکیدا بوو، ئەم نەشیان چافپیکەفتنی ل گەل ئەنجام بدەین، ئی ئەف فالەیی یە ب ریا پەیوەندیکرن ل گەل مالباتا وی و هەفال و هوگرین نزیککی وی هاتییه تژی کرن.

سنوری فەکولینی:

هەرودەکو ژ ناف و نیشانی فەکولینی دیارە، (ناسنامەیا کوردی یا نەتەوی د چارچوئی ژانرا رۆمانیدا هاتییه بەرچافکرن و رۆمانقیس (یاشار کەمال) و رۆمانا وی یا ب نافی (چیرۆکا گزیرتەیی) وەك نموونە هاتییه وەرگرتن. ئەف رۆمانە، رۆمانەك و فرەدەم و گشتگیرە، هەموو بوویەرین رۆمانی پتر بوویەرین سیاسی - دیرۆکی - کەلتورینە. هەموو بوویەرین رۆمانا خوە ل گزیرتەییەکی وینەکرینە. ئەف گزیرتەییە د ژیاویدا نینە و نافی گزیرتەیی ب گارینجا (میری - میریستان) نافکرییە.

دەمی دەستنیشانکری یی رۆمانی ل سەر چەند قوناغین دیارکری هاتییه وینەکرن. هەموو بوویەرین رۆمانی دنابقبەرا سالتین (۱۱۷۴ - ۱۹۲۴) دکەت. بە ئی گرنگترین قوناغ ئەو قوناغا دیرۆکی یە. ب شیۆهەکی گشتی پەیوەندی ب چەند پيشهاته و بوویەرین دامەزراندنا هەر ئیک ژ (دەولەتا ئەیوبی ۱۱۷۴ - ۱۳۴۲ ز)، (ئاق قینلیو ۱۱۵۰ - ۱۵۱۴ ز) و (قەرە قوینلو ۱۳۸۰ - ۱۴۶۸ ز)،

(ئىمپراتورىيەتا ئوسمانى ۱۳۰۰ - ۱۹۲۴ز)، (ئىمپراتورىيەتا سەفەوى ۱۵۰۱ - ۱۷۳۷ز) ، (تزارىن روسى ۱۷۳۱ - ۱۹۱۷ز). ديسان پەيوەندى ب چەند پېشھاتە و بوويەرىن بەرى و پشتى ژ ناڭچونا دەولەتا ئوسمانى ھەيە و ھەروەسا پەيوەندى ب ئەوان ھەولدانىن (مستەفا كەمال ئەتاتورك) بو درستكرنا دەولەتەكا نەتەوى بو توركىا ھەيە. ھەروەسا چەسپاندنا سيستەمى (مودەرنىزما توركى ۱۹۲۴) ل سەر وان ب توندى ھاتىيە سەپاندن.

رېبازا ڤەكولىنى:

د ڤى ڤەكولىنىدا مە رېبازا (شلوڤەكارى - سالوخدانى) بكارئىنايە، ئەڤ چەندە ژى ل ژېر رۇشنايا بنەمايېن ناسنامەيا كوردى يا نەتەوى ھاتىيە ئەنجامدان وەكى: (جوگرافيا، ئاخ، تىتال، زمان، ئەدەب، ھونەر، دىروك، بىروباوەر، ئايىن، كەسايەتى، ھەستا ھاوہەش...وھتد).

پشكىن ڤەكولىنى:

ئەڤ ڤەكولىنە ب ناڤونىشانى {ناسنامەيا كوردى يا نەتەوى د رۇمانا (چىروكا گزىرتەى) يا ياشار كەمالىدا} ھاتىيە نڤىسىن. ڤەكولىنامە ژبلى پېشەككەيەكى و ئەنجامان ژ سى پشكان پىك دەيت زىدەبارى لىستا ژىدەران، كورتيا ڤەكولىنى ب زمانى عەرەبى و ئىنگلىزى، پاشكو پىكدەيت، ب ڤى رەنگى ل خواری:

★ **پشكا ئىكى:** ب ناڤ و نىشانىن كوردستان و كورد و ناسنامەيا كوردى يا نەتەوى، ئەڤە ژ سى باسان پىكھاتىيە، باسى ئىكى: كورد و كوردستان و باكوړى كوردستانى. باسى دووى: ناسناما نەتەوى يا كوردان. باسى سىي: ھەو و ھەرەشەيېن ل سەر ناسناما نەتەوى يا كوردان ھاتىنەكرن.

★ **پشكا دووى:** ب ناڤ و نىشانىن ياشار كەمال و بەرھەمى وى و ئاڤاكرنا رۇمانا كوردى ب زمانى توركى، ئەڤە ژ چار باسان پىكھاتىيە، باسى ئىكى: رۇمان و دياردەيا نڤىسىنا وى ب زمانەكى دى، باسى دووى: ژيانا ياشار كەمالى، باسى سىي: بەرھەمىن ياشار كەمالى، باسى چواری: ئاڤاكرنا رۇمانا نەتەوى يا كوردى ب زمانى توركى.

★ **پشكا سىي:** ب ناڤ و نىشانىن بنەمايېن ناسناما كوردى يا نەتەوى د رۇمانا (چىروكا گزىرتەى) دا. ئەڤە ژ دو بابەتان پىكھاتىيە، دانەنياسينا ناڤەرۇكا رۇمانى. بابەتى دووى: بەرجەستە بوونا گوتارا ناسناما كوردى يا نەتەوى د رۇمانا (چىروكا گزىرتەى) دا.

پوخته

د قیّ قه کولینا ب نافیّ (ناسناما کوردی یانه تهوی د رۆمانا چپروکا گزیرتهی - یا یاشار کهمال) یدا دیار بو ئهوی رھ وریشال و بنه کۆکا کورد و کوردستانی د نافیّ قیّ بهر هه میدا ئاویتته کرینه. ئاخا (میرخاسان - کوردستان) کریه نافه ندا بویه رپن قیّ رۆمانی، میرخاسی چیا یپن (کورد) کرینه هیقینی شارستانییه کا جیهانی و کاکلا مروف و مروقایه تی یی. ئهوی ته قایا ستوینین نه ته وه بوونی مینا (ئاخ، گهل، زمان، دیروک، کهلتور، ئابور، ههستا هه قپشک، دین... و هتد) د نافیّ قیّ رۆمانیدا نه مر و زیندی کرینه. یاشار کهمالی شیایه ب هزر و بیرو مهژی و بیردانکا خوه یا کورد و کوردستانی رۆمانه کا نه تهوی یا (ناسناما نه تهوی یا کوردی) هه لبریت و ب زمانی داگیر کهرپن کوردستانی بنقیسیت. ئهقه ژی داهینانهک پر تازهیه تو بکاری دبن سیبهرا دهوله ته کا داگیر کهر و میتنگه هقه مان و هه بوون و گهل و وهلات و ناسنامه یا خوه یا نه تهوی زیندی بکهی. د هه مان دهمدا تو بکاری قیّ په یاما خوهزایی بکهیه تشتهکی جیهانی و ملکی مروقایه تی یی. قیجا ئهم دبیزین نها ناسناما کوردی یا نه تهوی و هه بوون و مان و پاشه روژ و رابردویی گهل و وهلاتی مه د نافی لا په رپن قیّ رۆمانیدا هاتینه به لگه نامه کرن و ب ئاوایه کی ئه ده بی داریتینه.

پشکا ئیکی

کوردستان و کورد و ناسنامہ یا کوردی یا نہ تہوی

- باسی ئیکی: کوردستان و کورد و باکوری کوردستانی

- باسی دووی: ناسناما نہ تہوی یا کوردان.

- باسی سیی: ہہو و ہہرہ شہیین ل سہر ناسناما نہ تہوی یا

کوردان ہاتینہ کرن.

باسی ئیکی - کوردستان و کورد و باکوری کوردستانی

۱. کوردستان (Kurdistan):

پهیفا کوردستان ژ ئالیی پیکهاتنیقه دبیته دو بهش:

کورد (Kurd) + ستان (Sitan). ئانکو جهی کوردان، ئاخا کوردان. سهبارت ب تیگههی پهیفا کورد...Kurd ((وهك دهیته زانین پهیفا کورد...Kurd د بنیاتدا وهك زارهفه د ئیکهمین سهراچاوهیین سومهریدا بو وارگههی کوردستانی دهیت و کورد سهر ب نهژادی سومهریان، هر ب فی شیوهی پهیفا کورد د زمانی سومهری دا ب راما (چیا) و ل گهل پاشگرهکی (تی - $T\hat{I}$) هاتیه واته (کورتی - $Kurt\hat{i}$).

کورد...Kurd واته تیگههکه کوردستان و نهژادی وی کهفتره ژ سومهریان. تی... $T\hat{I}$ واته ژیبون (الانتماء) و گهل چیا. ئەهف پاشگره (تی - $T\hat{I}$) ب واتهیا ژیبون (الانتماء) هاتیه. (واته گهل چیا و ئەهف پهیقه ل(۳۰۰۰ پ.ز.) هاتیه دارشتن))^(۱).

ل دویف ئەهی دابهشکرنی (د. کامیران بهرواری) دبیتیت: ((کورد باب کالین سومهریان، وهك میللهت ژ نشی ئاری یه و ژ مالباتین هندو ئیرانی نه. د فی بیافیدا، کورد کوکا تهفایا گهلین ئاریانه؛ چونکو کورد کهفترین گهل ئارییه و خوهجهه و خوهستی یه ل سهر ئاخا کوردستانی و گهلین دی یین ئاری ژ کوردستانی و دهوروبه رین وی قه پهشینه هه مو جیهانی، دیسان کورد ژ سومهریان ژی کهفترن))^(۲)، دیسان دبیتیت: ((ئاخا کوردستانی د کوکا خوه دا ب دهرگوش و لاندکا مروّف و مروّفایه تی یی یه؛ چونکو ژیدهرین دیروکی و شینوارناسی وهسا سهلماندیه، بو ئیکهمین جار ل سهر ئاخا کوردستانی مروّف پهیدابویه و بزافا ژیان ل سهر رویی عهردی ل سهر ئاخا کوردستانی هاتیه دهستپیکرن. هر ل سهر ئەهی ئاخى ژى مروّف بو جیهانی بهربه لاقبویه. هر دیسان کهفترین شارستانی ژ رویی ژین و ژیار و چاندن و ئافاهی و سیسته می ژیان و کارگیری و

^(۱) بو پتر پیزانینان ل دور پهیف و چه مکی کوردستانی بنیره:

- جمال رشید، چه مکی کورد و کرمانج له میژوودا، گ: روشه نیری نوی، ژ: (۱۰۲)، چا: دار الحرية للطباعة، عیراق، بهغدا، ۱۹۸۰، ل ۱۹ - ۲۳.
- عبد ربه سکران ابراهیم، ده باره ی چه مکی کورد و کوردستان، گ: روشه نیری نوی، ژ: (۱۳۵)، چا: دار الحرية للطباعة، عیراق، بهغدا، ۱۹۹۵، ل ۴۱ - ۴۲.
- عبدالله اوج الان، دفاع عن الشعب (المرافعة المقدمة الى محكمة حقوق الانسان الاوروبية)، ت: زاخو شیار، مؤسسة اوج الان للثقافة و البحث العلمي، ط، م: البحر الابيض، (مکان: ۹)، ۲۰۰۵، ص ۲۴۵.
- ^(۲) ههفدیتن دگهل د. کامیران بهرواری، زانکویا دهوکی - فاکولتیا زانستین مروّفایه تی - سکولا ئادابی، بهشی کوردی، ل ۲۰۱۴/۶/۱۵.

خوه ب ریڤه برنیڊا ل سهر ئاستی جیهانی و ل سهر ئاخا میزوپوتامیا و ل جهرگی کوردستانی دا پهیدابویه^(۱). بو ئەقی راستی یی (د.جهمال رهشید) وهسا سهلماندیه دبیزیت: (باشترین نموونه ژی گوندی چهرمویه، ئەف گونده ل دهف باژیری چه مچه ماله و نیژیکی (۴۰) کم ژ باژیری کهرکوکی دویره. ل گور فه کولینین شینوارناسی، ژیی ئەقی گوندی بو (۶۷۵۰ پ.ز) فه دگهریت و نیژیکی (۱۵۰) کهسان ژیان تیدا دهر بازکریه و د ئەقی گوندیدا وهک سیسته می ژیانی ژ (۱۷) شازده نوهه مین شینوارناسی تیدا هه نه و دبیه بناغه ییا قوناغین پیشکه فتنا مروف و مروفایه تی یی ل کوردستانی و جیهانی^(۲). ههر دیسان (د. کامیران بهرواری) دبیزیت: ((سهروکانین ناینین پیروز وهک (زهبور، تهورات، ئینجیل، قورئان) وهسا سهلماندیه کو مروف بو جارا ئیکی ل سهر ئەقی ئاخی ژیایه، بو نموونه (ئادهم) ل فی دهفه ری بویه، ههر ل فی دهفه را جوگرافی دا توفانا (نوح) ی پیغه مبهری رویدایه و پاپورا وی ل سهر چیا یی گودی (جودی - *Gudî*) راوستیایه. نافی فی چیا یی ب رو و ناشکرا د قورئانا پیروزدا هاتییه، دهماکو خودی یی مهزن دبیزیت: (*وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْثُ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ*). کهواته گودی (جودی - *Gudî*), چیا یه که دکه فیه باژیری شه رنه خی ل کوردستانا باکور ل سه رده می توفانا (نوح) ی، پاپورا وی ل سهر ئەقی چیا یی راوستیایه. ئەفه ژی نیشانه و به لگه یه که کو ئەف دهفه ره ب ئهرد و لاندکا سه رهلانا پیغه مبه ران دهیته نیاسین. دیسان کاروانی سی یی پیغه مبه ران پشتی (نوح) ی (ئیراهیم خه لیل) ه. ئەوی دینه ها خوه ب تایبه تی ل باژیره کی کوردی ئەوژی (ئورفایه) راگه هاندیه ئەفه هه مو به لگه نه ژبو پهیدابوونا ئایینی ل کوردستانی ب تایبه تی ل دهفه را میزوپوتامیا ب گشتی^(۳).

مروفی کورد هه موو چاخ و قوناغین گه شه کرنا مروفایه تی یی د دیروکیدا ژیان بریه سه ر (مروفی کورد ل سه رده می چاخین که فن مروفه ک دهستیکی بویه ئەفه ژی بو نیژیکی (۱۰۰۰) سالان پ.ز فه دگهریت. به ل کورد ل چاخین که فرین یین برونزیدا، وهک ملله ته ک پیشه ساز سه رهلایه و شیانی شارستانی و درستکرنا گوسگ و چه کین برونزی و پیدقیین ژیانی ل دهف پهیدابوینه. ئەف قوناغه ب قوناغا گهورینی د ژیا نا مروف و شارستانی و دهسته لاتا کوردی دا بویه. ئەف چاخه یی بهر به لاف هه ره پیشکه فتی بویه ل دهفه را (میزوپوتامیا - *Mizopotamy*), کو دکه فیه د جهرگی دنیا ییدا ئەوژی ل روژه لاتا نافینه. به شه ک گرنگ ژ که لتور و ناسنامه یا

^(۱) ژیدهری بهری.

^(۲) جمال رشید احمد، ظهور الكورد في التاريخ، الجزء الاول، ط، م: وزارة التربية، كوردستان، اربیل، ۲۰۰۳، ص ۴۲۰.

^(۳) هه فدیتن دگه ل د. کامیران بهرواری، زانکویا دهوکی - فاکولتیا زانستین مروفایه تی - سکولا ئادابی، به شی کوردی، ل ۲۰/۶/۲۰۱۴.

كوردى يا بنگههين ژى تىدايه. هەر ديسان ل دويڤ بهلگههين شينوارناسيى بهرى (۹۰۰۰ - ۱۰۰۰ پ.ز) مروف بۆ ئيکههين جار د ديروکيدا ل کوردستانى ب تايبهتى ل شکهفت و مهلبهندين (زهفيا چهى) و(چايونو) (شانهدر) و (هزارميرد) (ناوهندا چهرمو) و (چهتال هويوک) دا چاندن کريه و لى خوهجهبويه. ههژويه بيژين ئيکههين کاروانى مروفايهتى لى ل (گهنج دهره) و(تهل ئاسياب) بويه. ناوهندا (زهفيا چهى) ژ رويى خوهجهى لى ب دوراتيا (۴) کم ژ رۆژئافيا شکهفتا (شانهدر) يا دويره ئەف جهه ب کهفنترين مهلبهنديى خوهجهى لى ل باشورى کوردستان دهيتته هژمارتن^(۱). ل گور سهروکانى يين ديروکى وهسا سهلمانديه ((ديروکا نيشته جيپونا شکهفتا شانهدر بۆ (۵۵۰۰ پ.ز) ساڻا فهدهگريت. د فى قوناغيدا پيشکهفتنهکا شارستانى و پيشهکارى و تهکنهلوژيا وى سهردهمى ب شيويهكى هاوبهش ل گهل کهلتور و چاخين کهفرين يين کهفن و برونزى و يين هاوبهش ل گهل نيشته جيپونين دى يين رۆژههلاتا نافين و نهوروپا و باشورى ئەفريکا و ئاسيا بويه))^(۲).

ديسان ژ رويى پيشهسازيه (ئيکههين شينوارى ئەفى قوناغى چاندن ژى تيدا هاتيه ديتن: برىتى يه ژ شکهفتا (زهزى) سهر ب باژيرى سليمانى لى فه. ئەف قوناغه ب چاخى پيشهسازى ديروکا عيراقا کهفن دا و ب پيشهسازيا زهزى (الصناعات الزرزىة) دهيتته ناسکر، بۆ فى مهبهستى ژى ناقى وى شکهفتى بويه زهزى، ههروهسا چياى (گوندوک) نيزىک باژيرى ئاکرى، تيدا چهندين تابلو و نيچيرکهه و پهیکهرو بهرتاش و نهخش و وينهين دهقاندى د ناف شکهفتيدا هاتينه ديتن))^(۳).

ئەفه ههمو بهلگههه ژ بۆ سهرهلدانا ئيکههين بزافا شارستانى و ئايينى و پيشهسازى و نافهدانى ل سهر ئاخا کوردستانى. ديسان(مهسعود سعید ياسين)ى دبىژيت: ((جهى ئامازهکرنى يه

^(۱) عبدالرقيب يوسف، حدود كردستان الجنوبية تاريخيا وجغرافيا خلال خمسة الاف عام، ط۱، م: شقان، كوردستان، السليمانية، ۲۰۰۰، ص ۱۷ - ۲۰. ديسان بنيره: فههاد پيربال، كرۆنولوژياى كوردستان (۶۲۵ پ.ز. - ۱۹۲۲)، ج، ۱، چا: ئاراس، كوردستان، ههولير، ۲۰۱۱، ل. ۸.

^(۲) مهرداد ئيزدايى، الكرد نبذة وحيزة، ت: من الانكليزية هادى محمد، مج: سردم العربي، ع: (۴)، السردم للطباعة و النشر، كوردستان، السليمانية، ۲۰۰۴، ص ۸۴. ديسان بۆ پتر پيزانينان ل سهر شارستانيا (چهتهل هوييوك) بنيره: جيمس ميللارت، باژيرهكى چاخين بهرى لى نوى (چهتهل هوييوك) ه، و: ژ ئەلمانى ههميدى بامهرنى، گ: ديروك، ژ: (۴)، چا: پاريزگهها دهوكى، كوردستان، دهوك، ۲۰۱۴، ل ۴۴ - ۵۵.

^(۳) فههاد پيربال، كرۆنولوژياى كوردستان(۶۲۵ پ.ز. - ۱۹۲۲)، ج، ۱، ل. ۸.

نفش و رهگهزێ کوردان بهری (7000) سالان پ.ز. کورد ل باشورێ ئەنادۆلی ب تایبهتی ل ژیرییا رویبارێ دیجله، بهری گهلین (ئهرمه، حیسی، پهرسی، تورکمهنان) ل ئاکنجی بوینه))⁽¹⁾. ل (عهبدولرهقیب یوسف) دبیتیت: ((دیرۆکا مروّف و مروّفایهتی یی ههر ل میزوپوتامیا و ل سهراخا کوردستانی ژ لایئ سومهریان کو تیدا کورد باب کالین وانن پهیدابویه؛ ژ بهر کو چاخین دیروکی یین مروّف و مروّفایهتی بهری (2100 پ.ز) ل فی دهفهریدا ئیکهمین جار باب کال و باژیرو دهولهتین شارستانیین سومهری پهیدابویه. ئەف شارستانی یی بو ئیکه م جارئه لفوبی یا بزمارێ (میخی داهینایه))⁽²⁾، ل دویف زانایین شینوارناسی یی، ئەو شارستانییا یا دبیتزنی (سومهری) ههر ئەو نهتهوه بوینه ب زمانئ کوردی د ئاخفتن و ل وی چاخێ چ زمانین دی نهبون؛ ((ژبهرکو باشترین بهلگه ژێ پهیهوهندییا زمانی سومهری ب زمانئ کوردی فه ههیه، ئەو ههمو پهیف زارافهییین سومهری هاتینه دیتن نه ب تنئ وهکو ئیکن. بهلکو ههمو ل گهل پهیف و زارافهییین کوردی ژ روویئ درکاندن و رامانئ فه دهینه گونجاندن))⁽³⁾.

ژبهر فی چهندی فی شارستانی یی ژ رووی ئایینی و هزری و ئابوری و ئەدهبیقه کارتیکرنهکا مهزن ل سهر ههمی جیهانئ ههویه. دیسان شارستانیا میزوپوتامیا ژ رووی ئابوری و جفاکی و بازرگانی و یاسایی زور پیشکهفتی بویه و ئەف پیشکهفتنه ل سهر ئاخا کوردستانییه. ههفدهم ل گهل ئاخا کوردستانی و شارستانیا میزوپوتامیا هندهک مللهتین دی وهک (ئهکهدی، بابلی، ئاشوری... وهتد) جیرانین ئەفی شارستانییی بون. ئەفی شارستانییی کارتیکرنهکا مهزن ل سهر وان ژێ ههویه. ب تایبهتی شارستانییی (بابلی و ئاشوری) ئەوژی پشکهکن ژ شارستانی یا سومهریان. ئەو گهلین ل سهردم و پشتی سومهریان، کو ژ بابین کوردان وهک: (لولو، خالدی، سوباری، ئورارتی، کورتی، نایری، کیشی، موسکی، میتانی، لیدی، گوتی، میدی، کاردوخی... وهتد)⁽⁴⁾ ژیانه. بو ئیکهمین جار ل سهر ئاخا میزوپوتامیا داستانا (گلگامیش)ئ وهک ئەدهب سهرهلدایه و بوپهرو کهسایهتییین وئ ل سهر ئاخا کوردستانی بوینه. ((ههر ئەف داستانه بویه سهروکانی یهک

(1) مسعود سعید یاسین، السومریون تری من یكونوا ان لم یکن کوردا، ط، م: هاوار، کوردستان، دهوک، ۱۹۹۹، ص ۴۵.

(2) عبد الرقیب یوسف، حدود کردستان الجنوبية تاريخيا و جغرافيا خلال خمسة الاف عام، ص ۲۵.

(3) مسعود سعید یاسین، السومریون تری من یكونوا ان لم یکن کوردا، ص ۴۵.

(4) ژبو پتر پیرانیان ل سهر دهولت و بنه ماله و پاشایه تیین کوردی بهری (۳۱۰۰ پ.ز) بنیرنه:

• ملا.ع. کردی، کردستان و الاکرد، ط، م: دار الكتاب، رابطه كاوا الثقافیه لبنان، بیروت، ۱۹۹۰، ص ۲۸ - ۴۶.

• جمال رشید احمد، تاریخ الكرد القديم، ط، م: (۴)، العراق، اربیل، ۱۹۹۰، ص ۳۹ - ۹۰.

• جمال رشید احمد، ظهور الكورد في التاريخ، الجزء الاول، ص ۵۴۷ - ۶۰۱.

بۆ تەفایا ئەدەببیا تین گەل و مللەتین دی یین جیهانی، داستانا گلگامیشی (۱۵۰۰ پ.ز) بەری داستانا (هومیروس) یونانی هاتییه فهانندن. ئەف داستانه بویه بناغه بۆ سەرجه م ئەدەببیا تین گەلین دی، ب تایبەتی کارتیکرنا ئەفی داستانی ل سەر گەلین وهك (بابلی، ئاشوری، هیتی، هوری، یونانی و رۆمانی... و هتد) هەبویه؛ چونکو ئەف داستانه ژ لایئ ئەفان گەلانفە بۆ سەر زمانین خوه وەرگیا رینه. ب تایبەتی ئەو تیکستا کو د دەستی مه دایه، ل پەرتوکخانەیا شاھی ئاشوریان (ئاشور بانیاپال 771 – 727 پ.ز) هاتییه دەرئێخستن، ب ئەلفوبییا (بزماری – میخی) ل سەر دەپان هاتییه نقیسین. دیسان ئەف داستانه ب سترانکی و سەرزارکی هاتییه فهانندن، ژ زارەکی بۆ زارەکی دی هاتییه فهگوهازتن، کهواته ئەف داستانه ب ئیکه مین به پره مئ سەرزارکی ل میزوپوتامیا و ل سەر رویی جیهانی ژی دهیته هژمارتن))^(۱).

۲. په یف و زارافی کورد (Kurd) ی

نافی کورد (Kurd) په یفه کا کهفن و دیروکییه، ئەف په یفه نافی گەله کی یه بەری (۳۰۰۰ پ.ز) ل میزوپوتامیا وهك مللەتەك خودان شارستانی و کهسایه تی و دهسته هلاتهك مهزن ژیايه. جهی سەرنج دانئ یه ئیکه مین جار ((په یفا کورد – Kurd بەری ۲۰۰۰ دو هزار سالان پیش زاینی ل پیاده یین ئارامگه هین سومه رییان نافی کوردان ب (KA - DA - KAR) هاتییه دیتن. بهی په یفا (کاردۆخی – Kardukhoi) د بنیاتدا بۆ کوردان نافهك جوگرافی و نه تهوی بو، بهی په یفا (کاردو – Kardu) ل گەل پاشگری (oi) ب یونانی و پاشگری (خ – kh) یی نهرمه نی هاتییه لکاندن، ب په یفا (کاردو – Kardu) و راما نا وی ب سومه ری (می رخاسه) ه. ئەف په یفه نه (ئەکه دی، سامیه) ینه، به لکو په یفه کا سومه ری ره سه نه، بهی ئەکه دیان ئەف په یفه ژ سومه ریان وەرگرییه و زیده باری گەله ك په یفین دی. دیسان ئاشوریان (۹۱۱ پ.ز – 7۱۲ پ.ز) نافی کوردان ب کارودۆخی ئینایه و ژ وهلاتی کوردانرا گوتییه کورتی (Kurti)، دیسان بهرگه یی (کی – ki) راما نا وی ب سومه ری ب واتا نهر د دهیت، ئانکو (کارداک – Kardaka) ب نهر دی می رخاسان دهیته نیاسین. بهی وهلاتی کارداکان دکه فیه ته د نافه را (به دلپس و وانئ) دا، ل گور دیروکناسان کورد (ناری – Ari) نه و نه فیین (ماد – Mad) ن. گوتنا ناری... Ari ژ زمانئ سانسکریتییه، راما نا وی ب نه ژاد، می رخاس (ئەسلزاده) یان خویشك یین باش و رند دهیت. نافی زمانئ ناریان (ناریا فاشا) بو، نافی وهلاتی وان ناریا فارتا (وهلاتی ناریا/واری ناریا) بو، وهلاتی وان باشور و رۆژه لاتئ دهریا

(۱) دحام عبدالفتاح، داستانا گلگامیش، چ، چا: وهزارهتا پهروه رده، کوردستان، ههولیر، ۲۰۰۵، ل ۷ – ۱۱.

قهزوينى بۆيه))^(۱). ئيتنى (عرق) تاكه كهسى كوردى ژ ئالىي زانستى ئەنسرورپولۆزى – *anthropology* قه، رهگهزى تاكه كهسى مروفى كورد رهگهزهك ژ توخم و نفشى ئارييه ژ كومنفشى قهفقاسى يه. (كومنفشى مروفى كوردى بهژن بلند و لهش سڤك، دفن پان ودرىژ، ستو زراف، سينگ فره، پرچ رهش، چافين رهش و تيز و ئاگرين، سهروچاڤ ئەسمەر، لهش ب هيژ. ب ريه و سمبيل و دريژ ناكهن ئەفى بۆ رهگهزى نيىرى، بهلى بۆ رهگهزى مى ينه ب جوانى و نازيكى و خلمهت باشى دهيته سالوخدان)^(۲).

د ناقبهرا سالىن (۳۰۰۰ پ.ز - ۵۵۰ پ.ز) كورد وهك نهتهوه ل ميزوپوتاميا خودان ناسنامهيهك شارستانى و دهستههلات و كهسايهتى بويه. لى ميهرداد ئيزدايى ديبثيت: ((سهدهيى (۵) ئ پ.ز ههتا كو سهدهيى (۶) ئ زايىنى ئەف دهمه ديروكا كوردان ب رهگهزيبونا كوردان *Homogenzation* و ب ئيكرىزى يا ناسناما نهتهويا كوردى يا ههفچهرخ دهيته هژمارتن، ديسان ئيتنى كورد (*Kurd*) وهك ناسناق پهيداىيت و دبينه نافهك گشتى بۆ گشت گهلى كورد، ئانكو د ناقبهرا سهدهيى (۵) پ.ز. ههتا كو سهدهيى (۶) ئ زايىنى بهردهوام گروپين كوردى يين سهربهخوه و زيندى دبن))^(۳).

بهلى وهسا دهاته هزركرن، كهفنترين سهرچاوه دهبرارهى نافي كورد و كوردستانى بۆ پهرتوكا سهروك لهشكه و ديروكناسى يونانى (گزهينهفون ۴۰۱ - ۴۰۰ پ.ز) ب نافي (ئاناباز) دزقرىت. جهى سهرهنج دانى يه ((ئەف پهرتوكه ب نافي ئاناباز (*Anabse*) ب ئيكه مين و كهفنترين سهرچاوهيى ديروكى يه، كو نافي كوردان ب (كاردوخ - *Cardouque*) تيدا هاتبيت. وهسا دياره دقى قوناغيدا يونانى ئيكه مين كهسن كو باس ل سهر پهيف و نهژادى كوردان كرىه نهخاسمه ژ لايى جوگرافى ناسيى و ديروكنفيسين وان ب تاييهتى د ناف سهرچاوه يين وان ههر ب فى شيوهى ديروكفانى نافدار يى يونانى، (هيىردوٲ ۴۸۴ پ.ز - ۴۲۰ پ.ز)، ديسان جوگرافى ناسى نافدار يى يونانى، (سترابون *Strabon* ۵۸ پ.ز - ۲۵ ز) ههر دو يان نافي كوردان ب (*Kyrtioi*) ئينايه. ههر ئيك ژ (بؤليبيوس ۲۱۰ پ.ز - ۱۲۰ ز) نافي كوردان ب (*Cirti*) دگهل تيتيوس و ليفيوس نافي

(۱) مسعود سعيد ياسين، السومريون ترى من يكونو ان لم يكونوا كوردا، ص ۴۵. ديسان بنيره:

Derguşa Nasnameyê, Lwendi yen din, Ç1, Ça: Trikeri, S. m.Ewert, Sewden, Stokholm, 2002, L144.

(۲) هنري فيلد، جنوب كردستان، ت: جرجيس فتح الله، دراسة انثروبولوجية، ط، م: ئاراس، كوردستان اربيل، ۲۰۰۱، ص ۷.

(۳) مهرداد ئيزدايى، الكرد نبذة وجيزة، ص ۹۵.

كوردان ب (*Cirti, Cirtei*) ئىنايه^(۱). ئى جوگرافىناس و دىروكفانى يونانى (سترابون) دىبىژىت: سومەرى (كاردوخى) بخوھنە، دىسان (سترابون) ى د بەراوردكرنەكى د نافبەرا پەيف و زارافىن كارداكى و كاردوخىدا، گەشىتييه ئەفى چەندى، كو پەيفا كادا ب پامانا مېرخاس دەيتە رافەكرن، بەئى (كى - *ki*) ب پامانا وەلات رافەكرىه. كەواتە د ئەجامدا ئەم دگەھىنە ئەفان ھەفكىشەيان:

۱. سورمەرى = كادا = كاردۆ = (مېرخاس).
۲. كارداكى = كاردۆخى = (وہلات و ئاخا مېرخاسان).
۳. وەلاتى كاردوخىان = چىايىن كوردستانى.
۴. پاشگرى (*oi*) ب يونانى، پاشگرى (خ - *kh*) ب ئەرمەنى = (مېرخاس)^(۲). واتە يا فى پەيفى وەلاتى كوردانە، بەرى ھزاران سالان د ناف شارستانى و بەلگە و دۆكيومىنتىن جىھانىدا ژ كوردانرا گوتىنە: (كورتى، كادا، كادو، كاردۆخ، گورد، كوركوخ، كورتى، كوردانىاش، كوردايە، كىرتى... و ھتد)^(۳).

دىسان نافى كورد و كوردستان ل دەمەكى نىزىك نەھاتىيە دارژتن، ((بەلگو ب شىوھىيەكى رىژەى ل سەدەيى (۱۲) ئى يى زايىنى ب تايبەتى ل سەردەمى (سولتانى سنجريى سەلجوقى ۱۱۱۸ - ۱۱۵۷ ز) ئەو ناف دانايە سەر وىلايەتەكى كو ل ژىر دەستى وى بويە و ب كوردستان نافكرىه. نافەندەك وەك پايتهخت ب نافى (بھار كورد) كو دكەفیتە باكۆرى رۆژھەلاتى (ھەمەدان) ئى. ئەف ھەرىمە وەك كەرتەكى بويە د نافبەرا (نازەربىجان، لورستان، ھەمەدان، دىنەوەر، كرمانشاھ، سنە) دا، ل رۆژھەلاتى زنجىرە چىايىن زاگروس و شارەزور، مەقىيات يا دكەفیتە رۆژئافايى زاگروزی بويە. دىسان بو ئىكەمىن جار پەيفا كوردستان وەك يەكینەيەكا سىاسى و جوگرافى د پەرتوكا (جوامع التوارىخ) يا خودانى وى (شمس الدين فضل الله ھمدانى) دا و نافى كوردستانى د ناف سەرچاوەيىن ئىسلامىدا ل سالىن (۱۳۱۰ - ۱۳۱۱ ز) ھاتىيە دىكومىنتكرن، ب ھەمان شىوہ د پەرتوكا (نزھة

^(۱) فەرھاد پىربال، كورد لە دیدى رۆژھەلاتناسەكانەوہ، ج ۴، چا: شقان، كوردستان، ھەولێر، ۲۰۰۹، ل ۱۸.

^(۲) دحام عبد الفتاح، داستانا گلگامیش، ل ۳۴ - ۳۵.

^(۳) بو پتر پىزانىنان ل دور پەيف و چەمكى كورد و كوردستانى بنپەرە:

- جمال رشيد، چەمكى كورد و كرمانج لە مېژوودا، گ: رۆشەنبىرى نوئى، ژ: (۱۰۲) ل، ۱۹ - ۲۳.
- عبد ربه سكران ابراهيم، دەربارەى چەمكى كورد و كوردستان، گ: رۆشەنبىرى نوئى، ژ: (۱۳۵)، ل ۴۱ - ۴۳.

القلوب) یا خودانی وئ (حمدالله بن المستوفی القزوينی) تیدا نافى كوردستان هاتیه دۆکیومینت کرن))^(۱).

په‌رتوکا (شهرنامه) یا (شهرفخانی به‌دلیسی ۱۵۴۳ – ۱۶۰۶) کوب گرنگترین ژیددر و سه‌روکانی د بیافی دیروکا کورداندا دهیته هژمارتن وهك شاکارهك (ئیتنوگرافی)^(*) دهرباره‌ی نه‌ژاد و زمان و جوگرافیا و سیاست و ئایین و ئه‌ده‌بیاتین کوردی دهیته هژمارتن. شهره‌فخانی شلوفه‌کرنه‌کی دده‌ته جوگرافییا کوردستانی و دبیزیت: ((ده‌ستپیکا کوردستانی ل کناری ده‌ریا هورمز ده‌ستپیدکه‌ت، پاشی ژ وئ ده‌ریایی دی هیله‌کا راست کیشی هه‌تا د گه‌هییه وه‌لاتی مراسی و مه‌لاتی دو‌ماهیك ده‌یتن. ژ که‌ناری باکور ئه‌و هیل وه‌لاتین فارس و عیراقا عه‌جه‌م و ئازربایجان و ئه‌رمینیا بچویک و ئه‌رمه‌نیا مه‌زن و لایه‌نی وی یی باشورزی عیراقا عه‌ره‌بی و موپسل و دیاربه‌کر (ئامه‌د) ی پیکدئیت، ژ ده‌ستپیکا وه‌لاتین رۆژه‌لاتی و هه‌تا دگه‌هیته وه‌لاتین رۆژئافاییدا، دیسان ل سه‌ر په‌یقا نه‌ژادی کوردان دئاخفیت و دبیزیت: کورد هه‌می چارگرۆپن، به‌لی زمان مه‌به‌ستا وی (زار – ده‌فۆک) و تیتال و نه‌ریت و سه‌روبه‌رین وان ژ هه‌ف دو دویرن ئه‌وژی ئه‌فین ل ژیرینه: کرمانج، لور، که‌له‌ور، گوران))^(۲).

(۱) م. س. لازاریف و اخرون، تاریخ کوردستان، ت: عبدي حاجي، ط۱، سبیریز، کوردستان، دهوک، ۲۰۰۶، ص ۳۰.

(*) ئیتنوگرافیا؛ ب کوردی ملله‌تناسی یه، وهك زانست فه‌کولینى د چارچوقه‌یا حقاکناسیدا دبیاڤین ناسکرنا نه‌ژاد، نفش، نافى نه‌ته‌وی (ئیتنونیوم)، زمان، ئاخ، که‌لتورین مادی و گیانی یا ملله‌تان دکه‌ت. بنیره: ره‌شاد میران، شهره‌نامه یه‌که‌مین سه‌رچاوه‌ی ئیتنوگرافیای کوردی، گ: سه‌نته‌ری بریاهتی، ژ: (۲)، چا: رۆژنامه‌ی بریاهتی دمریده‌کات، کوردستان، هه‌ولیر، ۱۹۹۷، ل ۱۱۵.

(۲) سه‌عیددیره‌شی، شهره‌نامه‌یا شهره‌فخانی به‌دلیسی ته‌رجه‌ما مه‌لا مه‌حمودى بايزیدی، چ، چا: خانى، کوردستان، دهوک، ۲۰۰۷، ل ۹۷ – ۹۸. دیسان بنیره: جمال نه‌به‌ز، ناسنامه و کیشیه‌ی ناسیونالیزمی کورد له‌ جه‌ند سه‌مینارو کۆریکی زانستیدا، چ، چا: مناره، کوردستان، هه‌ولیر، ۲۰۰۷، ل ۲۶ – ۲۷.

ديسان دامه‌زاندنا ئىكەمىن تەفگەرا نەتەوى ب نافی تەفگەرا (خوبون، ۱۹۲۷) نموونەيىن ھەرە زىندىنە بۇ باکورى كوردستانى دەيتە ھژمارتن. كەواتە باکورى كوردستانى، نموونەيىا ھەرە ديار و گرنگا كوردستانىيە. ھەر ژ دەستپىكا ديروكا نويىا كوردى، ھزر و بىرا پيشكەفتنا نەتەو يا ھەفچەرخ لاندك و بناغەيى وى ل باکورى كوردستانى سەرھلدايە. گرنگرتين ئەو شورەشپن رزگارى خوازپن ئەويىن ل نيقا دوى يا سەدەيى نوزدى و دەستپىكا سەدەيى بيستى ل باکورى كوردستانى ئاگرى وان ھەلبوى ژ بۇ دەستقەئىنانا ئارمانجپن گەلى كورد ئەفەبون:

(۱) شورەشا بەدرخان پاشا (۱۸۴۷).

(۲) شورەشا يەزدان شپر (۱۸۵۳).

(۳) شورەشا شپخ عوبەيدوللايى نەھرى (۱۸۸۰).

(۴) شورەشا مەلاتيى (۱۹۱۹)

(۵) شورەشا شپخ سەعیدی پىران (۱۹۲۵)

(۶) شورەشا خوبون ئاگرى (۱۹۲۷)

(۷) شورەشا دىرسىم (۱۹۳۸)^(۱).

بەلى رهوشا گشتى يا جەنگى ئىكى يى جىھانى د نافبەرا سالىن (۱۹۱۴ – ۱۹۱۸) ئ و فەريژا ئەفى جەنگى بۇ ئەگەرى تىكشكاندن و ژ دەستدانا دەولەتا ئوسمانى، ل دويىف ئاگر بەستا (مؤدرۆس) و رەقىنا رابەرىن (كۆمەئا ئىتحاد و تەرەقى – ژون تورك) بۇ دەرەقى وەلاتى، زەمىنە بۇ گەلى كورد و گەلپن ژپردەستپن دەولەتا ئوسمانى رڤساند، ژ بۇ دەستقەئىنانا مافپن نەتەواپەتى يپن خوە ژ بۇ دەست قەئىنانا مافپن رەوايپن گەلى كورد، رىكخراو و كومەلەيپن كورد كاركرىيە بزافپن ھشيارىيا نەتەوى يا كەلتورى و سياسى، ديارترين ئەو رىكخراوئپن كوردى ژى برىتى بون ژ:-

(۱) كۆمەئا سەربەخويا كوردستانى.

(۲) كۆمەئا تەعالى كوردستان.

(۳) كۆمەئا تەشكىلاتى يا جفاكى... ھتد بون^(۲).

^(۱) بۇ پتر پىزانىنا ل سەر شورەشپن كوردى بنپرە:-

• ابراهيم الداوقى، اكراد تركيا، ط۲، م: ئاراس، كردستان، ارپيل، ۲۰۰۸، ص ۹۸ – ۱۴۰.

• لازاريف و اخرون، ت: عبدي حاجى، تاريخ كوردستان، ص ۱۶۱ – ۱۹۰.

^(۲) ھاوكار محيدين جليل، دوزى كورد له توركيه له سالانى (۱۹۸۰ - ۱۹۹۹)، چ، ۱، چا: حاجى هاشم، كوردستان، ھولپير، ۲۰۱۲، ل ۲۵.

ل گور دیتنا (هاکان یاوز)، پینچ قوناغان بو پیشکەفتنا نەتەوی یا هەفچەرخا کوردی ل تورکیا مەبەست (باکوری کوردستانی) دەستنیشانکەت:-

- (۱) کاریگەری یا سیاسەتین ناوەندی یین ئیمپراتوریا ئوسمانی ل (۱۸۷۸ هەتا ۱۹۲۴).
  - (۲) کارفەدانا هوزین کوردی ل بەرامبەر پرۆژیی (نەتەو - دەولەت) یا مستەفا کەمال ئەتاتۆرک د نافبەرا سائین (۱۹۲۵ - ۱۹۶۱).
  - (۳) ب سیکولاریزم بونا ناسناما کوردان د چارچوفا بزاڤین بەرفرەین چەپ رەو د نافبەرا سائین (۱۹۶۲ - ۱۹۸۳) دا.
  - (۴) بەرخوهدانا پارتا کارکەرین کوردستانی PKK ل (۱۹۸۴ - ۱۹۸۸).
  - (۵) قوناغا پاش دەستەسەرکنا ریبهری PKK عبدالله ئوج ئالان ل (۱۹۹۹) ی^(۱).
- ب شیوهیهکی گشتی دەما کو باسی هزرا ناسیونالیزما کوردی دهیته کرن پیدقیه ئەف قوناغین سەرەکی بهینه پیشچاڤکرن:-
- (۱) سەرهلدانا دولەت و میرگههین کوردی د نافبەرا سەدهیی دەهی هەتا کو دوماهی یا سەدهیی نوزدی ل کوردستانی.
  - (۲) سەرهلدان و بناغەیا فەلسەفا هشیارییا نەتەوی کو ئەحمەدی خانی ب سەرکیشی فەلسەفا ناسیونالیزما کوردی دهیته هژمارتن.
  - (۳) بزافین چاکسازی و دەستوری یا دەولەتا ئوسمانی (۱۸۷۶ز) ژ لای (عەبدولحەمیدی دوی ۱۸۴۲ - ۱۹۱۸ز) بو دامەزراندنا دەولەتەکا نەتەوی بو تورکان.
  - (۴) رۆی رۆناکبیرین کوردان د ریکخراوا (ئیتیحاد و تەرەقی ۱۸۸۹ز) یا ئوسمانی و درستکنا دەولەتەکا کوردی د چارچوفا دەولەتا ئوسمانیدا.
  - (۵) خورتبونا بزافین نەتەوی وەکو بزافا (میر بەدرخان پاشا) کو ژ قالبی میراتی و دەرەبەگاتی بو قالبی نەتەوی هاتییه فەگوازتەن و فەگوازتەنا بزافین سۆڤیگەری یین کوردی بو بزافین نەتەوی وەک بزافا (شیخ عوبەیدوللای شەمەدینی یی نەهەری، ۱۸۸۰).
  - (۶) سەرهلدانا هشیاری یا کەلتوری یا نەتەوی، سەرهلدانا بزافا رۆژنامەگەرییا کوردی (کوردستان - ۱۸۹۸ز) و سەرهلدانا کومەلە و پارت و شورەشین کوردی.
  - (۷) پەیدابوونا میر (ئیراهیم پاشا) یی ملی ئەوی هاتییه نیاسین ب (میری میران) و هەولدانا وی بو دامەزراندنا دەولەتەکا پاشایەتی ل سالاً (۱۹۰۹) ی ل کوردستانی.

(۱) مارتین فان بروینسین... و هتە، ناسیونالیزمی کورد و پوانگەیی رۆژئاوا، و: وریا رحمانی، چ، ۱، چا: سەردەم، کوردستان، سلیمانی، ۲۰۱۲، ل. ۸۰.

ئەو دەولەت و میرگەھین کوردی ئەوین نیمچە سەربەخو د دیروکا نوی یا کورداندا (هەر ژ سەدەیی ۱۰ئى تاكو دوماهى يا سەدەیی ۱۹ئى دەستەھلاتا وان فەكیشایە. گرنگترین دەولەتین کوردی د نافبەرا سائین (۸۴۴ – ۱۰۵۵ز)دا ئەفین ژیری نە: **دەولەتا رەوادى (۸۴۴ – ۱۰۵۵ ز) ئایزەریبجانی - دەولەتا حەسنەوى (۹۴۱ – ۱۰۱۴ز) ل هەمەدانى - دەولەتا شادادى (۹۵۱ – ۱۰۵۴ز) ل ئارانى - دەولەتا عەنازى (۹۹۰ – ۱۰۵۴ز) ل حەرانى - دەولەتا دوستەكى (۹۳۸ – ۱۰۵۴ز) ل دیارەكری** ^(۱).

بەلێ گرنگترین میرگەھن کوردی ئەفین ژیری نە:-

۱) **میرگەھا فەزولى (لورا مەزن).**

۲) **میرگەھا خورشیدی (لورا بچویك).**

۳) **میرگەھا هەكاریا (جولەمیرگ).**

۴) **میرگەھا بەھدینان.**

۵) **میرگەھا بوتان...وھتد** ^(۳).

گەلەك راپو بۆچونین جیاواز دەربارەى سەرھلەدانا ناسیونالیزما کوردی هەنە. کو ئەو راپو بۆچونە ژى رۆژھەلاتى و رۆژئافایى نە. ب تاییبەتى ئەوین دەربارەى ناسیونالیزما کوردی فەكولین كریبیت. هەمو ل سەر وئ ئىكى د كوكن كو هزر و بىرا ناسیونالیزما کوردی د دیروکا کوردی یا هەفچەرخدا بۆ ئەوئ مەملانى یا د نافبەرا دەستەھلاتا ئوسمانى و سەفەوى دەستەنیشاندكەن. ب

^(۱) سحر السيد عبدالعزيز، سالم، تاريخ الاكراد (دراسة تاريخية حضارية في ظل الخلافة العباسية)، ص ۱۰۴. ديسان بنیره: مارتین فان

بروینسین ... و هتد، ناسیونالیزمی کورد و روانگەى پوژناوا، و: وریا رحمانى، ل ۲۲.

^(۲) بۆپتر پیزانیان ل سەر میرگەھ و بنەماله و كەلەین كوردستانى ل كوردستانى بنیره:-

• زرار صدیق توفیق، كوردستان في القرن الثامن الهجري، ط ۱، م: وزارة الثقافة، كوردستان، اربیل، ۲۰۰۱، ۱۱۹ – ۱۷۲.

• حیدر لشكري، الكرد في المعرفة التاريخية الاسلامية، ط ۱، م: وزارة التربية، كوردستان، اربیل، ۲۰۰۴.

• زرار صدیق توفیق كورد له رۆژگارى خیلافهئى ئیسلامى دا (۱۶ – ۱۶۵۶ك/ ۶۳۷ – ۱۲۵۸ز)، چ، ج: رۆژھەلات، كوردستان، هەولیر، ۲۰۱۰.

• زبیر بلال اسماعیل، الاكراد في كتب البلدانیین و الرحالة المسلمین في العصور الوسطى (موطن الاكراد، قبائلهم و حياتهم العامة)، ط ۱، م: الثقافة، كوردستان، اربیل، ۱۹۹۹، ص ۸۷ – ۹۸.

• زرار صدیق توفیق، القبائل و الزعامات القبلية الكردية في العصر الوسيط، ط ۱، م: اراس، كوردستان، اربیل، ۲۰۰۷.

• سعد بشر اسكندر، قيام النظام الاماراتي في كردستان و سقوطه مابين منتصف القرن العاشر و منتصف القرن التاسع عشر، ط ۱، م: دار الشؤون الثقافية، العراق، بغداد، ۲۰۰۵.

تایبەتی ((ل دەستپێکا سەدهی (١٦) ئ کوردستان د نافبەرا هەردو هیز و ئیمپراتوریەتین رۆژھەلاتی ئوسمانی و سەفەوی یان ھاتە دابەشکرن. ب تایبەتی ل داوییا (جەنگی چالدیرانی) ل ساڵا (١٥١٤) ئ و ب تایبەتی پستی بەستنا پەیماننا (زەھاو) ئ یان (قەسرشرین) ئ ل ساڵا (١٥٣٩) ئ کو گورزەکی کوژەک ژبو ئیکەتی و ئیک پارچەیا کورد و کوردستانی کەفت. پستی ئەفان بویەران کوردستان ژ روی ئیداری قە دابەش بو. بەلکو ژ روی جفاکی و ئابوری و کەلتوری و سیاسی قە، دو بەش و ب سەر دو پیکھاتەیین سیاسی و ئیداری و مەزھەبی یین جیاواز بونە))^(١). ئیک ژ ئەگەرین سەرەکی یین چونا کوردان بو ژیر سیھوانا دەولەتا عوسمانی ئەگەری مەزھەبی بویە. دیسان (دەر ئەنجامی ئەوی مەملانیا سیاسی د نافبەرا ئیمپراتوریەتا ئوسمانی و سەفەویدا. کورد و میرین کوردی مەیلا خوە بو ئوسمانیان بر. ژ بەر چەند ھۆکارەین ئایینی و مەزھەبی چونکو سەفەوی ژ لای مەزھەبی قە مەزھەب شیعی بون. بەل ئوسمانی مەزھەب سونی بون. د قی قوناغی دا (مەلا ئیدریسی بەدلیسی) د بویەری بەری و پستی شەری (چالدیران) ئ ب بریارا سولتان سەلیمی ئیکی بەرەف کوردستانی قە چو بو رازیکرنا میرگەھین کوردی بویە، ب ئالیکاری یا وی ریککەفتن نامەیکە د نافبەرا میرگەھین کوردی و دەولەتا ئوسمانیدا ھاتەمورکرن. د قی ریککەفتنیدا دەولەتا ئوسمانی باوهری ب میرگەھین کوردان ئینایە)^(٢). سەرھەلان و بناغەیا فەلسەفا ھشیاری یا نەتەوی، کو (ئەحمەدی خانی) ب رابەری فەلسەفا ناسیونالیزما کوردی دەیتە ھژمارتن. (ئەف قوناغە ب قوناغا کا گرنگ بو نەتەوی کورد دەیتە ھژمارتن. د قی قوناغیدا، شاکاری (مەم و زین) ئ یا (ئەحمەدی خانی ١٦٥٠ – ١٧٠٧) وەک سەمبولەک سیاسی و نەتەوی بو ناسیونالیزما کوردی سەرھەلدا، چونکو د قی شاکاری دا ب رون و ئاشکرا بانگا میرین میرگەھین کوردان ژ بو ئیکگرتن و دامەزراندنا دەولەتەک نەتەوی یا کوردی دکەت)^(٣).

سەرەدەمی سولتان (عەبدولحەمیدی دوی ١٨٤٢ – ١٩١٨) ئ ب دەستپێکا بزاقین نەتەوی و سیاسی و ریبازین دینی دەینە نیاسین، ئانکو (پستی ھەولدانین سولتانی بو دامەزراندنا دەولەتەکا نەتەوی یا ناوھندی، دەرئەنجامی ئەفی پشھاتەیی گەلەک بزاقین دینی ژ قالبی خوە یی سوفی بو

^(١) جەغەر عەل، ناسیونالیزم و ناسیونالیزی کوردی، ج ٢، چا: رۆژھەلات، کوردستان، ھەولیر، ل ١٢٩ – ١٣٠.

^(٢) خەلات موسا یوسف، زمان نەتەوویی د تەفگەر رازگاریخوازا کوردیدا، ج ١، چا: حاجی ھاشم، کوردستان، ھەولیر، ٢٠٠٦، ل ٤٤. دیسان بنیرە: عبدالفتاح بوتانی، بدايات الشعور القومي الكوردي في التاريخ الحديث، ط، م: جامعة دهوك، کوردستان، ٢٠٠٥، ص ٢١.

^(٣) Eslixan Yildirm, Kurdistan Di Sedsala 20 an da, Ç1, Ca: Berdan Matbasi, Turkia, Istanbul, 2009, L57.

قالبی بزافین سیاسی یین نتهوی پهیدا بوون. وهرچهرخانا ناسیونالیزما کوردی د دیروکا ههچهرخا کوردی بو (میر بهدرخان پاشا) دهیته هژمارتن. بهدرخان پاشا ئیکه مین کەس بو نهک د نافا دهولهتا ئوسمانیدا، به لکول تهفایا کیشوهری ئاسیا ریبار و ریچکا کیشه یین هوزی و بهگایهتی د ناقبهرا میرین کورد و سولتانی ئوسمانی گرتته بهر^(۱). جهی ئاماژه پیدانییه (بزافا نتههوایهتی یا کوردی ههر بو سهردهمی) (میر بهدرخان ۱۸۰۶ – ۱۸۶۹) پاشا له ساا (۱۸۳۷) دا وهک بابی ناسیونالیزمی کورد دهستیگیریه. دهما بهرامبهر مزگینه برین نهمریکی و فه رهنسی دبیزیت:

ئهز شاهی وهلاتی خوه مه، نهک سولتانی ئوسمانی یه – نهگهر ئهو ژ من ب دستههلاتره. وهسا ئهز ژ وی ب شهرهف ترم!!! ههر دیسان ل نقیژا ئهینی یی دا گوتارا ئهینی یی نهک ب نافی سولتانی ئوسمانی ب نافی وی دهاته خواندن. دستههلاتا وی ل رۆژههلاتی ل سنورین ئیرانی تا رۆژنایایی کوردستانی و میزوپوتامیایی بخوه فه دگرت^(۲). درافهک کوردی ب نافی خوه چاپکر، کو ژ لایهکی فه ب نافی خوه (ئهمیری بوتان بهدرخان – *Emîrê Botan Bedirxan*) و ژ لایئ دی (۱۲۵۸) کوچی هاتبو نفیسین. بهدرخان پاشا ب زانابون و شیانین خوه ژ بازنا تهنگی هوزایهتی و تایفه گهیری بهیته دهری بو ئیکه مین جار د دیروکا ههچهرخدا حکومه تهکا نتههوی یا کوردی درستبکته. ههر ئهفهژی وی دگه هینیت ئهو ژ میرهکی دی یی کوردی بهیته جودا کرن. د ناقبهرا سالیین (۱۸۲۸ – ۱۸۴۷) ههولئا سهرخوهبونا کوردستانی دایه. دیسان بهدرخان پاشا شیایه ب رییا بهستنا پهیمانا (قولپا پیروز) زورینهیا سهروک هوزین کوردی ریکبئییخت و ل دهو روبه ری خوه کوم فه بکته^(۳). مه ره ما درستکرنا جههکی سیاسی و نتههوی د چارچوقه ییا دهولهتا ئوسمانی دا بویه.

ههژی بهیژین بنه مالا نههری ئیکه مین بزاف بو ژ بزافهکا سوفی ئایینی بو بزافهک سوفی سیاسیی نتههوی یا کوردی هاتییه فهگوهازتن. ناسیونالیزما کوردی ل سهردهمی (شیخ عوبهیدوللایی شه مدینی یی نههری) ل وی سهردهمی دهر دکه فیت دهما ل شه ری ل سالیین (۱۸۷۷ – ۱۸۷۸) ئی د ناقبهرا روسیا و ئوسمانی یاندا، وی سه رکیشی یا گروهکا بچوپکا کوردان دکر ل

^(۱) سلام عهبدولکریم، میژووی پیکهاتن و په ره سه ندنی بیر توارنیزم، چ، ۱، چا: (۹)، سه نته ری رونا کیری ئیلبه گی جاف، کوردستان، سلیمان، ۲۰۰۷، ل ۹۴.

^(۲) نهکره می مه براد، کورد و گهران به دوا ی خویدا، چ، ۱، چا: ئاراس، کوردستان، ههولیر، ۲۰۰۷، ل ۴۹.

^(۳) یوسف نهحمه د مهنتک، بهدرخانیه کان مالباتیکی خه باتکه ر، چ، ۱، چا: مناره، کوردستان، ههولیر، ۲۰۰۵، ل ۶ – ۸. دیسان بنیره:

- کریس کوچیرا، کورد له سه دیی نودزه و بیسته م دا، و: حمه که ریم عارف، چ، ۴، چا: ئاوئ، کوردستان، ههولیر، ۲۰۰۷، ل ۱۳ – ۱۷.
- کامیران عهبدالصمد، کوردستان فی النصف الاول من القرن التاسع عشر، ط، م: وزارة التربية، کوردستان، ار بیل، ص ۵۵.

دژی له شکهري روسی و توشی شکهستنەک مەزن بو؛ ئیک ژ هۆکارین بەرهفانییا وی بو دەولهتا ئوسمانی دژی روسیا، ئەوژی نەهری سەرکیشی یا ریچکا قادری دکر. شیخ عوبەیدولایی نەهری مروفهک ئیکجار نەتەوهپەرور بویه، باوهری یا وی ئەو بویه، کو دەرمانی رۆژین رهشین گهلی کوردستانی، دامەزراندنا دەولهتەکا نەتەویا کوردی د نافهرا تورکیا ئیرانی دابویه^(۱). ل سەدهیی (۱۹) ئی بنەمالا نەهری بانگهشەیا ئەوی چەندی دکر، کو کورد نەتەوهک جودایه، ئایینی وان جودایه، زمانی وی جودایه. هەر وهها ئاماژە ب وی نامەیی هاتییه کرن، دەما نەهری ل سالا (۱۸۸۰) ئی بو کونسلی بەریتانیا فریکربو کو جهخت ل سەر فی چەندی کربو و دبیت: (نەتەوهیی کورد، نەتەوهیهک جودایه، ئایینی وی ژ ئایینی دی یی جیوازه، تیتالین وی ژی دگه نەتەوهیی دی ژی جودایه، مەدقیت ئەم کار و بارین خوهیی نافخوهیی بریفه ببهین، زیدتر ئەم نەشیین زۆلم و زورداری و مەهەست و نیازپیی یا دەولهتا ئیران و ستهما ئوسمانیان تەحه مولبکەین)^(۲).

هەرچەندە رۆناکیر و روشەنبیرین کوردان د ریخراوا (ئیتحاد و تەرەقی ۱۸۸۹ز) و هەولدانا درستکرن دەولهتەکا کوردی د چارچوفهیی دەولهتا ئوسمانیدا. ب تایبەتی رۆلی روشەنبیر و روناکیرین کورد ل داوی یا سەدی نوزدی دیاردبیت، بەلی ئیتحاد و تەرەقی و ئەوا پاشی ل سالا (۱۹۰۸) ئی وهک گرۆپهک نەتەوه یا تورکی یا توندرو ب تەفگهرا (تورکین لاو – ژون تورک) هاته نیاسن، هەژییه بیژین ((ل سەردەمی عەبدولحەمیدی دوئی، دوماهی ب دەستهلالاتا کوردا ئینایه و پشتی بزاقین بەدرخان پاشایی سەرنهگرتین. بنەمالا وان بو دەرەقی کوردستانی هاتینه دویرخستن ئەفەژی دەرەتەکا ئەرینی بو، بو ناسین و تیکهلی ل گهل بیروباوهرین ئازادیخوازین ئەوورپی و فەکرنا هندەک دەرگههین دی یین خەباتا پارتایهتی و کەلتوری و ژلایی ئەفی بنەمالی فە))^(۳). ل داوییا سەدهیی نوزدی و ل دەه سائین ئیک ئی سەدهیی بیستی ((پشتی ژ نافچونا بزاقین کوردی پیکفه، گەنج و لاوین کورد ب تایبەتی روشەنبیر و روناکیرین کورد بەرف کاری سیاسی و مەدەنی و کەلتوری فە چون. ب فی چەندی بزاقین رزگاری خوازا کوردی ل کوردستانا تورکیا (باکوری کوردستان) بەرهف قوناغا بزاقا مەدەنی چوو. پشتی کاریگەر بوی ب بزاقین

(۱) کریس کوچیرا، کورد له سەدی نوزده و بیستم دا، و: حەمه کەریم عارف، ل ۱۳ - ۱۷.

(۲) فلیپ کرینرۆک و کریستییه نالیسون، کولتور و ناسنامە کورد، و: وریا رحمانی، ل ۱۳۹ - ۱۴۰. دیسان بنیره: ئەکرمی میهرداد، کورد و گهراڤان بەدوای خۆدا، ل ۶۴.

(۳) عەلی تەتەر نیرووی، بزاقا سیاسی ل کوردستان ۱۹۰۸ - ۱۹۲۷، چ، ۱، چا: وهزارتا پەرورەدی، کوردستان، هەولیر، ۲۰۰۲، ل ۲۹.

نەتەوی یېن گەلین ئەوروپى، وەك ئەرمەنى و بولگارى و عەرەبى و گەلین بن دەستى ئىمپىراتورىا ئوسمانى. وەسا قوناغا پەيدا بوونا ھىيارىيا كومەل و رىكخراوین جەماوەرى و سفىل و سەرھلانا رۇژنامەگەرىيا كوردى دەست پىكر. ئەف قوناغە پتر ب قوناغا ھىيارىيا سىياسى و نەتەوى يا كوردى دەھتە نىاسىن. د فى ماوھىدا فەگواھازتن و لىكگواھارتن د ناقبەرا نشتىمان پەرورەپن كورد پەيدا بو. مەرەم ژى رىكخستنا رىزىن خوە بوپە. وەسا ديارە ئەو پىشھاتەھىپن ل سالا (۱۹۰۸) ھاتىنە پىش رەنگفەدانەك بەرچاڤ ھەبو د سەرھلانا ھزرا نەتەوى يا كوردى دا ل توركىا. كوردان ئەف پىشھاتەھىب دەرفەت دىتە ئەوا ل مەيدانا سىياسى پەيدا بوپى ب تايبەتى ئەو كودەتيا دەستورى ئەوا ژ لايى كومەل (ئىتىجاد و تەرەقى) (* ل سالا (۱۹۰۸) پەيدا بوپى)) (۱).

دىسان ل داوى يا سەدەھى نوزدى و ل دەستپىكا سەدەھى بىستى كورد كەفتنە د مەيدانا فەژىنا ھىيارى يا كەلتورى و خەباتا مەدى و رۇژنامەگەرى و كارى كومەلە و پارتايەتى ژ بو ب دەستفەئىنانا مافىن نەتەوايەتى يېن گەلنى كورد ((ئىكەمىن چاپخانە و رۇژنامەيا كوردى ھاتە دامەزراندن. وەك وەرچەرخانەك نو بو بزافا ھىيارىيا كەلتورى يا ناسىوناليزما كوردى يا ھەفچەرخ دەھتە ھژمارتن ئەوژى دامەزراندنا رۇژنامەيا (كوردستان) ل سالا ۱۸۹۸ئى كو ل سەر دەستى بەردخان پاشا زادە بەردخان و مىقداد مەدەخت ل قاھىرە ھاتىە وەشاندن)) (۲). دەرنىخستنا

(*) بزافا ئىتىجاد و تەرەقى: دەستپىكا بزافا ئىتىجاد و تەرەقى بو سالىن (۱۸۶۱ - ۱۸۷۶) وەك سەنتەك ژ وەرگىر و لاسايكەرىن ئەدەبى رۇژناڤا ب تايبەتى كارىگەر بوون ب ئەدەبى فەرنسى سەرھلانا. باشى ئەف سەنتە دبىتە بزافەكا سىياسى يا لىرال يا ئوسمانى. بو مەبەستا فەژاندنا دەولەتا ئوسمانى و رىكگرتنا ژ نافچوونا وئ، ل سالا (۱۸۸۹)ئى دا كومەك ژ خوايندەكارىن لايەنگەرىن (توركيا لاو - ژون تورك) ل خواندنگەھەكا پزىشى يا لەشكەرى ل ئىستەمبول، رىكخراوەك نەھىنى ب نافى (ئىتىجاد و تەرەقى) دامەزراند. نارمانجا ئەف رىكخراوى برىتى بوو ژ: لادانا سولتان عەبدولجەمىدى دووى و زفراندنا ئەوى دەستورى ب نافى (ياسايا بنەرەتى - قانون اساس) يا سالا (۱۸۷۶) و ئەنجامدانا رىفرومەك سىياسى - ئىدارى - لەشكەرى ل سەر شىوازى رۇژناڤا. بەل لايەنگەرىن رىكخراوا نافىرى شىان ل سالا (۱۹۰۸) دا دەستەلاتى بگرنە دەست و سولتان عەبدولجەمىد نەچارىكەن دەست ژ دەستەلاتى بەردەت. ل دەستپىكى دورىشى حكومەتا نوى يا توركيا برىتى بوو ژ (نازادى، دادپەرورە، يەكسانى، براپەتى) بوو. بەل ب راستى (ئىتىجاد و تەرەقى) بو ژىدەرى رەگەزپەرستى و وەك ھىزەكا توركچىياتى و تورانىزىمى خوە دياركر. بەل تىشى بالكىش ئەو بو كو دامەزرىنەرىن فى رىكخراوى ھەمى نە تورك بوون و تىدا رولەك مەزن گىرا، دوو ژ دامەزرىنەرىن فى رىكخراوى كورد بوون. ژ رابەرىن ئەف رىكخراوى: (نېمو يى ئەلبانى، عەبدولا جەودەت و ئىسحاق سكوتى كوردى، مەحمەد رەشىد چەرکەسى) بوو. بو پتر پىزانىنا ل دور بزافا ئىتىجاد و تەرەقى بنىرە: ئىسماعىل بىشكچى، تىزى مېژووى تورك تىورى زمانى خۇر كىشەى كورد، و: بو كوردى ئاسوس ھەردى، چ، ۱، چا: سەردەم، كوردستان، سلېمانى، ۲۰۰۰، ل ۵۰.

(۱) عبدالستار طاھر شريف، الجمعیات و المنظمات و الاحزاب الكوردية في نصف القرن ۱۹۰۸ - ۱۹۵۸، ط ۲، م: سردم للطباعة و النشر، كوردستان، سلېمانى، ۲۰۰۷، ص ۴۳ - ۴۴.

(۲) ع. ھەوىز، رەفىق سالىح ئەحمەد، گ: رۇژنامەفانى، ژ: (۱۲۰)، چا: وەزارەتى پەرورەدە، كوردستان، ھەولېر، ۲۰۰۳، ل ۸۹.

(رۆژناما كوردستان ۱۸۹۸/۴/۲۲) (*) ل قاهیره ژ لايى مقداد مه دحەت بەردخانى قە نە ب تنى رۆژنامە يەك د ديروكا رۆژنامە گەريا كوردیدا (بەلكو بو گەلەك دىرۆكنفىس و قەكولەران ب دەستپىكا هشیاربونا نەتەوى ل دەف كوردا دەیتە دانان. راستى ژى ئەو و ل وى دەمى ھندەك ژ تەخا بژارە يا رۆشەنبیرىن كورد ھەتا وى دەمى خو ب (ئوسمانلى) دزانين، ب دەركەفتنا ئەفى رۆژنامى دەستپىكرن وەكى كورد كو نەتەو ھەيك جودايە ژ توركان، ھزر بکەن) (۱). لى ((ئەفە بوچونەكا شاشە چونكو ب سەدان و ھەزاران سالتان بەرى وى دەمى كوردان خو جودا و سەربەخۆ ژ گەلین دى دیتی يە و بزافا رزگارىيا نەتەوى يا كوردى ژ فى ديروكى كەفنترە)) (۲).

ھەو النامەى كىتیب

(*) بو پتر پیزانینا ل دور رۆژنامەيا كوردستان ۱۸۹۸ - ۱۹۰۲ بنیرە:

- ھوگر طاھر توفیق، رۆی رۆژنامە گەريا كوردى د پيشقەبیرنا ھزرا نەتەو ھیی يا كوردیدا ۱۸۹۸ - ۱۹۱۸، و: محسن عبدالرحمن، چ، چا: حەجى ھاشم، كوردستان، ھەولیر، ۲۰۰۶، ل ۶۳ - ۹۱.
- كەمال فؤاد، كوردستان يەكەمین رۆژنامەى كوردى ۱۸۹۸ - ۱۹۰۲، چ، چا: اوفست الاخلاص، عیراق، بەغدا، ۱۹۷۲.
- يوسف ئەحمەد مەنتك، بەدرخانیه كان - مالباتىكى خەباتكەر، چ، چا: منارە، كوردستان، ھەولیر، ۲۰۰۵.
- (۱) سالى جاسم، رۆی رۆژناما كوردستان د هشیاریبونا نەتەو ھیی ۱۸۹۸ - ۱۹۰۲، گ: ھافیبوون، ژ: (۲۷)، چا: رۆشەنبیری، كوردستان، ھەولیر، ۲۰۱۰، ل ۷۸.
- (۲) ھەفدیتن دگەل ل كامیران بەروارى، ل، زانكویا ھوكی - فاكولتیا زانستین مروقیایەتی - سكو لا ئادابى، بەشى كوردی، ۲۰۱۴/۱۲/۱۴.

باسی دووی - ناسنامه یا نه تهوی یا کوردان

۱. زارافی ناسنامی (Identity):

زارافی (ناسنامه) ب زمانی کوردییه، (شناس) ب زمانی فارسییه، (الهویه) ب زمانی عه ربیبیه، (Identity) ب زمانی ئینگلیزییه.

په یفا ناسنامه Identity ژ په یفا *identitas* هاتییه وهرگرتن و ب دو رامن و فورمین دژ بهر دهیته بکارئینان. یا ئیکی: وهکھفی یان چهشن (جور، نفس، رهگهز، رهها) دهیت^(۱). یا دوی: ژ یکجودابونه و هه لگری جیگری و بهردهوامی ب درپژاییا دهی دهیته وهرگرتن. ژ رویی چه مکی فه، دهر وناس و جفاکناس ل سهر ناسینا چه مکی ناسنامی ناکوکن؛ ژ بهرکو دهر وناس جهخت ل سهر که سایه تی یا تاکی دکهن، جفاکناس جهخت ل سهر بونا ناسنامی دکهن^(۲).

د زمانی کوردیدا په یفا (ناسنامه) ب کاردئیت. بهی د ناف هندهک زاراو هیین کوردی یین دیدا په یفا (شوناس) یا فارسی ب کار دهیت. د فهرهنگا (ههنبانه بورینه) یا کردی - فارسی دا: ((ناسنامه هه مبهر شناسنامه یا فارسی ب واتایا پیناسه و وهسف کرنی)) هاتییه^(۳). واته په یفا شناسنامه ژ دو په یقان پیکهاتییه ژ (نیاسین + نامه) ب واتایا نیاسینا هه رتشته کی وهک: ناسناما جفاکی، ناسناما کوردی، که واته ناسنامه = شناس نامه = یان شناس هاتییه.

واته زارافی ناسنامه یی (ژ بنیاتی خوه، ژ لاتینی هاتییه، ب واتا تشت بخوه، هه فبهری وی ب زمانی عه ربیبی (الشی نفسه، الهویه) ددهت. په یفا ناسنامه ژ ئالی یی زمانه وانیشه تیگه هه کی بهر فیه هه یه، بهی د هندهک بیافاندا چه ند کو ژ ئیک هه فدیگرن و ناوهندهکا دی په یدا کهن، نهو خالا ناوهندی روبه ری گشتی یی ناسنامی بخوه فه دگریت، ناسنامه (ئه م کینه؟) نه، (ئه م چ ملله تین؟)، (ژ چ پیکهاتی نه؟). ناسناما (مه چیه؟)، بو فی چه ندی زانا (هنکتون) ئاماژی ب ئه فان خالین ژیری ددهت:-

(۱) فاضل نضام الدین، فهرهنگی نه ستیره گه شه کوردی - عه ربیبی، چ، ج: الاجیال، عراق، بغداد، ۱۹۷۶، ل ۲۲۷.

(۲) ئه حمده گول محمدی، به جیهانیبون، کولتور و شوناس، و: عه بدوللا بهرامی، چ، ج: خانی، کوردستان، دهوک، ۲۰۰۸، ل ۲۲۱.

(۳) هه ژار موکریانی، ههنبانه بورینه فرهنگ، کردی - فارسی، چاپ اول، سروش، ایران، تهران، ۱۳۶۹، ص ۸۵۲.

۱. زمان، ناف، ئایین، نەتەواپەتە، کەلتور، ھوز.
۲. ژى، تەمەن، كەسايەتە.
۳. ھەرىماپەتە، ئەوژى (باژىر، باژىرك، گوند، ھەرىمى) پىك دئىنن.
۴. راميارى، سىياسى، دەستەھلات، پارت.
۵. ئابورى، كار، تەختە.
۶. جفاك، ھەفال، پلە و پاىھەيىن جفاكى. ئەف خالە ھەمى ھەفدگرن و دبنە بنەمايى ناسنامى،
واتە ھەر تىشتەكى ئەم ببىنن ناسناما خوھ ھەيە، فىجا لايەنى ئايىنى بيت يان سىياسى
بيت يان كەلتورى بيت يان... و ھتد^(۱).

۲. تىگەھى ناسنامە (Idinty):

ناسنامە *Idinty*، وەك دياردە و پرس پەيوەندىيەكا ب ھىز و موكم ل گەل تىگەھى (چەوانىيا بون) ئ فە ھەيە، ئانكو پەيوەندى چەوانىيا پەيدابوونا مروفان فەھەيە، يان ژى گرىدايى ب سروشتى پەيدابوونا مروفايەتە يى فە ھەيە، مەبەستا سەرەكى يا ناسنامە دگەھىنيت ئەوھ داکوكى يى ل سەر(چەوانى، چەوا، كەنگى، ژ بەرچ...؟ و ھتد) سروشتى مروفايەتە فە ھەيە، ئەف چەندە ب پىقەرەك سەرەكى بو پرسا ناسنامى دەيتە دەستنىشانكرن، ((ئىكەمىن پىنگاف بو پىدەكرنا ناسنامى وەدكەت تىدا بکەفیتە ئەوئ ھەولدانى بو ب دەستقەئىنانا شارەزايى و پىزانىنان دەربارەى چەوانى بونا خوھ، مالباتا خوھ، ھوزا خوھ، باژىرى خوھ، نىشتىمان و نەتەوا خوھ وەربگریت))^(۲).

ناسنامە وەك تىگەھ، ل سەر چەند زانستىن سەرەكى دەيتە لىكفەكرن، وەك زانستى سىياسى، ئابورى، جفاكاناسى، فەرھەنگى و كەلتورى. بەلى ئەف تىگەھە وەك پىكھاتەك خودان ھندەك تايبەتمەندى يە ((ل گور ھزرمەند و روناكبرىن جوداجودا دا، چەند توخم و نىشىن تايبەت بو پىكھاتەيا ناسنامى ددانن، بو نموونە جوگرافىناس (ئاخا ھاوبەش)، (دىروكا ھاوبەش) ب سەرۇكانىيا ناسنامى دەھژمىرن، بەلى جفاكاناس (زمانى ھاوبەش)، (ئايىنى ھاوبەش) دكەنە سەرۇكانى بو ناسنامەئ، بەلى زانستى سىياسى، پىشتا خوھ ب بنىاتنانا سىياسەتا ھاوبەش، گەل، جفاكا سقىل و پەيوەندى و دامەزارند و ھاوالتىيون ب ناساندنا ناسناما نەتەوى و نىشتىمانى دبەستن ... و پىدقەيە

^(۱) نازاد وەلد بەگى، شوناس و گەشەكرن، كومەلە وتارى وەرگىراو، چ، چا: شەھاب، كوردستان، ھەولير، ۲۰۰۵، ل ۱۳.

^(۲) ئەكرمى مېھراد، كورد و گەران بەدواى خودا، ل ۱۷۲.

ئەم بزانی ناسنامە وەك دیارده، پیکهاتیە ژ هەمو نقش و توخمان وەکو کەلتوری هاوبەش، ئەدەب، هونەر، تیتال و بیروباوەرین جفاکی))^(۱). ئی (د. پیروز موحتهیدزاده) د گوتارەکا خوە ب نافی کورته سەرەنجیک له سەر چەمکی ناسنامە) وەسا دەربارە ناسنامی دبیژیت: (ناسنامە، بریتیه ژ وی پرسى یا هەرکەسەك ژ خوە دکەت ب فی واتایی، کو (ئەز کیمە؟)، (ئەز چمە؟)، ناسنامە پیدفییە سەرۆکانیا سروشتی مروفی بهیته دیارکرن کو مروفی دفییت ب تشتهکی یان ب جەهکی بهیته نیاسین))^(۲). ئی (ئەنتونی دی سمیس)ی د پەرتوکا خوەدا ب نافی (نەتەوہ خوازی، تیۆر و ئایدیولوژی، دیروک)دا، چەمک و پیناسەیی ناسنامی ب چەند ئاستان دەستنیشان دکەت و دبیژیت: ((ل دویف ئەفان بوچونین دیارکری ئەفە ب چەندین جورین ناسنامەیی ب کومەل *Collective* دەینە نیاسین وەك:-

۱. خیزان، نیر، می.
۲. ناوچە، گرۆپی پیشەیی.
۳. پارت، بیرو باوەر.

پنجینەیا ئیتنی و دشیان دایە گەلەك ب ساناهی ژ ئیک ئەفان ناسنامان بو ئەوین دی دەربازبین، ب فی شیوهی کو ئەو بارۆدۆخ دخوازیت. ئەم دشیین د ئیک دەمدا ژن یان میربن. کرسیتیان بن یان موسلمان بن. پیشەکار یان کارکەری کیم بەهره بین و ئەندامەتیا مە د ناف ئەوان جفاکاندا، بو مەبەستا تاییبەتی ب کاربئینین. کەواتە هەر ئیک ژ مە خودان چەندین ناسنامەیه هەر ژ بازنیەکا بچویکا خیزانی تا بازنیەیا مروفایەتی))^(۳). ئی ژ روی جفاک ناسی یی، زانا جفاکناس (تاجفیل) دبیژیت: (ناسنامە ب ئەندامەتیبونا گرۆپی فە دەستیت و دبیژیت: ئەندامەتی یا گرۆپی ژ سی توخمان پیکهاتیە:-

۱. توخمی ناسینی: بریتی یە ژ هشیاری یا تاکی کا تاك سەر ب چ گرۆپەکی یە.
۲. توخمی بەهایی: بریتی یە ژ بەهایین پۆزەتیف و نەرینی یین گرۆپی.
- توخمی هەستکرنی: بریتی یە ژ هەستکرن تاکی سەبارەت ب گرۆپ و سەبارەت ب ئەوان کەسین دی، کو پەیوەندی یین تاییبەت ل گەل ئەوی گرۆپی فە هەیه)^(۴).

(۱) ژیدەری بەری ۱۷۲ - ۱۷۳.

(۲) نازاد وەلەدبەگی، شوناس و گەشەکردن، کومەلە وتاری وەرگیرا، چ، ۱، ۳۳.

(۳) ئەنتونی دی سمیس، نەتەوہ خوازی، و: هوشیار عەبدورەحمان سیوہیلی، چ، ۱، چا: ئاراس، کوردستان، هەولێر، ۲۰۰۴، ل ۲۹.

(۴) هەمان ژیدەر، ل ۲۲.

ناسناما نه تهوی (National Identity):

ناسناما نه تهوی وهك چه مك و زانست یا نوییه، پتر ئەف زانسته جهی خود د ناف تیگههین سیاسی و جوگرافی و جفاکی و دیروکی فه دگریتن. د بنه کوکدا ئەف بابته خود د چارچوڤه یا زانستی سیاسیدا فه دهیته دیتن چونکو ژ لایئ سیاسی فه نه ته وهیهك بونا خود یا سیاسی شلوڤه دکهت. د هه مان دهمدا خود د چارچوڤه یا جفاکیدا دبینیت چونکو زانستی جفاکناسی یی پتر فه کولینی ل سهر جفاک و نه ته وان دکهت. (ژ بهر هه بونا جیاوازی یین جفاکی وهك تیتالان. ب شیوهیهکی تایبته ناسنامه یا نه تهوی د چارچوڤه یا کهلتوری دا پتر جهخت ل سهر ئەوان جیاوازی یین کهلتوری وهك (زمان – ئەدهب) دکهت، ههروهه جلوبه رگ و سه روسیما و فولکلور و خوارن و کهله پوری هه ر ملله تهکی فه دکهت. ب تایبتهی (فولکلور ده پربینی ژ ناسنامه و کهلتوری یا جفاکی دکهت، ژ کومه کا فافارتیان یین دانهرکی نهیی دیار پیکدهیته، ب شیوی زارهکی ژ بهر بابیهکی بو ئیککی دی دهیته فه گوهازتن)^(۱). ناسناما نه تهوی فه کولینی ل سهر زمانی هه ر نه ته وهیهکی دکهت، ئەری ئەو زمان سهر ب چ نه زادهکی یه (ناری، سامی، حامی، مهنگولی) نه، ل دهه مان دهمدا ((زمان ژدایک دبن دگه لدا مللهت ژی ژ دایک دبن وهکو دو هه فالجیمکان. ههروهکو زمانانی ئەلمانی (هیژدهر) دبیزیت: زمان زیندییهکی ساخه دبیت و دژیت و دمریت. پارازتا زمانی نه تهوی نه بتنی ئەرکه به لکو مافه، به لی فه یله سوڤی ئەلمانی (فیختی ۱۸۰۷ – ۱۹۰۸ ز) زیده گرنگیی ددهته فی هزری وهك بیردۆز ددهته بهرزکرنی و دبیزیت: نه ته وه زمانه چونکی زمان گیان و بنه مایا نه تهوی یه دیسان ب رژدتر دبیت و دبیزیت: زمان نه ته وهیه ئانکو دو هه فالبه ندین ئیکن و ب هیچ رهنگهکی ژیک ناهینه جودا کرن))^(۲).

مایکل گهنته ر د گوتاره کا خود دا ب نافی (ریشالین ناسیونالیزما کوردی)، ناسناما نه تهوی و ناسیونالیزمی ل سهر دو ریبارین هزری لیکفه کرینه ئەوژی:-

- **ریبارا که فنار – Pirmordil**: ئەف ریبارزه دبیزیت: ناسیونالیزم دیارده کا که فناره، د کریارین خودا نه ته وه درست بویه.
- **ریبارا نوی – Construction**: ئەف ریبارزه دبیزیت: ناسیونالیزم دیارده ک نوییه، د کریارین خودا نه ته وه درست بویه، د فی بیافییدا (مایکل گهنته ر)، (ناسناما کوردی یا

^(۱) له زگین چالی، زمان و نه ته وایهتی، گ: مهتین، ژ: (۱۹۸)، چا: هاوار، کوردستان، دهوک، ۲۰۱۰، ل ۲۱۷ – ۲۱۸.

^(۲) خهلات موسا یوسف، زمانی نه ته وهی د ته فگه را رزگار یخوازا کوردیدا، ل ۲۶.

نەتەوی ل دويف ريبازا هزرى يا (كهفنار - Pirmordil) ل سەرحەفت قوناغين ديروكى دەستنيشانكرينه ئەوژى:-

۱. قوناغا رھ و ريشالين ناسناما كوردى بۆ بەرى و پشتى سەردەمىن (ماد، ۶۱۵ پ. ز).
۲. قوناغا چەسپاندنا زاراوهييا كورد وەك ناسنامە بۆ سەردەمى (كاردوخ ۴۰۱ - ۴۰۰ پ. ز).
۳. قوناغا هشياري يا ناسناما كوردى يا سەردەمى سەلاحەدىنى ئەيوپى (۱۱۳۷ - ۱۱۹۳ ز).
۴. قوناغا ئەوان نيمچە دەستەھلاتين كوردان وەك (مەروانى، حەسنەوى، شەدادى)يان، كو حوكمى وان تا كو سەدى (۱۹) ئ بەردەوام بو.
۵. قوناغا سەپھلدانا ئيگەمىن داستانا ميخراسى يا نەتەوى د ئەدەبى فولكلورى كورديدا بەيتا (دم دم، ۱۶۰۸ - ۱۶۱۰) يا فەقى يى تەيران.
۶. قوناغا سەپھلدانا ئيگەمىن بەرھەمى ئيتنوگرافى (شەرفنامە، ۱۵۹۷) يا شەرفخانئ بەدلىسى.
۷. قوناغا سەپھلدانا ئيگەمىن شاكارئ نەتەوى (مەم و زين، ۱۶۹۴) يا ئەحمەدى خانى^(۱).

ناسناما نەتەوى، نەتەوہك يان گەلەك يان مللەتەك، ل سەر بنياتئ كومەكا ھۆكارين سەرەكى، كەسايەتى يا وان وەك تاك د ناف جفاكيدا پيگھە بەيتە گریدان، ئەو تاكين د ناف ئيک جفاكدا دژين گریدايى ھندەك بيروباوهر و نەريت و تيتالين نەتەوايەتى يان ب كەلتورين زمانەكى ھاوبەش د ئاخشن كو يى جياوازه ژ زمانەكى دى ئەفەژى دبیتە ئەگەرى پەيدابوونا جياوازی يى ل گەل كەلتور و جفاكين دەوروبەر.

ب فى چەندئ ژى ئەگەر ئەم تەماشەى نەتەوى كورد بکەين وەك ناسنامە گەلەك ئاسايە و يا جياوازه ژ رويى كەلتور و تيتال و بيروباوهر و زمان ل گەل جفاك و نەتەوين دى، پيدفيە دان ب وى چەندئ ژى بدەين ناسناما كوردى يا نەتەوى وەك نەتەوہيەك سەربەخو و جياوازه ژ عەرەب و فارس و توركان، وەك ناسنامەيەك سەربەخو دەيتە ھژمارتن، بۆ فى يەكى ھەر نەتەوہك خودان شارستانى و كيان و ديروك و بيروباوهر و ئايين و تيتال و زمانەك جياوازبیت مافئ ھەبونا ناسناما نەتەوى يا خوە ھەيە.

^(۱) مارتين فان بروينسين، ناسيوناليزمى كوردو روانگەى رۆژئاوا، و: وريا رحمانى، ل ۶۸.

نهتهوه

زاراڦ و پېناسه پېن نهتهوئ:

۱. زراڦي نهتهوه:

په يفا (نهتهوه) ب كوردى، بهرامبهر په يفا (القومية – أمة) يا عهريه، په يفا (مللهت) يا فارسى و په يفا (*Nation*) د گشت زمانين روژناڦايي ب تايبه تي وهك زمانين ئينگليزى و فهرنسى... و هتد وهك زاراڦ دهيتته ب كارئينان. (په يفا و زاراڦه يي (نهتهوه – *National*) ژ بنه كوك په يفا و زاراڦه ك گريكى و روژمانى يه، واته (نهتهوه – *National*) د بهراهييدا د زمانى لاتينى دا هاتيه داريتن. به لى ل سهردهمى گريكى يين كهفن دا نه ف په يفا و زاراڦه يه بهرامبهر چه مكى (هاولاتبون) هاتيه داريتن. پاشى روژناڦايي يا گهورينهك د فى چه مكيدا كره و ب پامانا (ناتاليان – ريزگرتن) ب كارئينايه ب واته يا نهتهوه، ديسان ب واته و نيشانا ريزگرتن بويى بهرامبهر ژى هاتيه)^(۱). كهواته په يفا و زاراڦه يا نهتهوه دو پامان هه نه نهوژى:

- ل سهردهمى گريكى و روژمانيان ب پامانا هاولاتبون هاتيه.
- ل سهردهمى روژناڦاييان ب پامانا ناتاليان = ريزگرتن بويى بهرامبهر هاتيه.

ديسان په يفا نهتهوه – *Nation* ((ژ رويى زمانى فه ژ په يفا (*nasci*) يا لاتينى ب پامانا ژدايكبون و (*Nitio*) ب پامانا په يوه ندى يا دولايه نى ژ رويى ژدايكبون و(وار) هاتيه وهرگيران. كهواته (*Nitio*) پامانا دهستپيكي يا نهوان خه لكان فه دگهرت نهووين ل ئيك جه يان وار ژدايكدين، به لى هه تا بهرى سهدى هه فدى (*Nation*) ب فى پامانى ب كارنه هاتيه نهوا نه فرب و شيويه كى كلاسيكى هاتيه په سهندكرن ب خو جهين وهلاته كى دياركرى يان گه له كى، ب فى چهندي توخمى ژدايكبون و زيده بون (وار و ژدايك بون) دو توخمين دهستپيكي نه بو ناساندنا نهتهوئ))^(۲).

(۱) سمو نهحمه، ناسيوناليزم و دژهكانى، چ، ۱، چا: ئاراس، كوردستان، ههولير، ۲۰۰۹، ل ۷۰.

(۲) نه ميرحه سهن پور، كوردايه تي و كيشه تيورى، گ: هافيبون، ژ: (۴)، چ: زانكوي دهوك، كوردستان، دهوك، ۲۰۰۰، ل ۱۵.

۲. بنه مایین نه ته وی:

نه ته وه ل سهر ههشت بنه مایان دهینه ئافاکرن. ئەف بنه مایه دبنه ستوینین سهرهکی یین پیکهاته یا ههر نه ته وه یه کی ئەوژی:-

• ((نَش، رهگهز، (جنس)، (Race)، واته دقیت خه لکهک، ملله تهک و توخمه کی مروغان هه بیت))^(۱).

• (زمانی هاوبهش: ئەف هوکاره وه دکهت تاکه که سین ئیک جفاک د دمه کی گه لهک کیمدا ل گه ل نهوین ئیکه م جار دهینه دیتن په یوه ندییه کا جفاکی درست بکه ن. ههر ل ده ستپیکا دیروکی زمان پیکه ره کی سهره کی بویه کو تیدا نه ته وان ژیک جودابکهت، بو نمونه دهمی (گریکی) یان فیایی خوه ژ (به ره بریان) جودابکه ن ئەو ب زمانی گریکی یان نه دناخفتن، ژ بهر فی ئیکی زمان گه لهک گرنگه بو پیناسه یا خودی یا نه ته وی.

• که لتوری هاوبهش: ئەف بنه مایه بریتیه ژ میسولوزیا و په ند و سرودین ئایینی و هونه ر و ئەده ب و فه ره نگ و جلوبه رگ و خوارن و فۆلکلور یین هاوبهش یین ههر نه ته وه یه کی.

• ئاخا هاوبهش: ئەف بنه مایه بریتیه ژ ده فه ره کا جوگرافی کو تیدا کومه کا مروغان پیکه گری ب دمت ل گه ل زمان و که لتور و دیروک... و هتد یا هاوبهش.

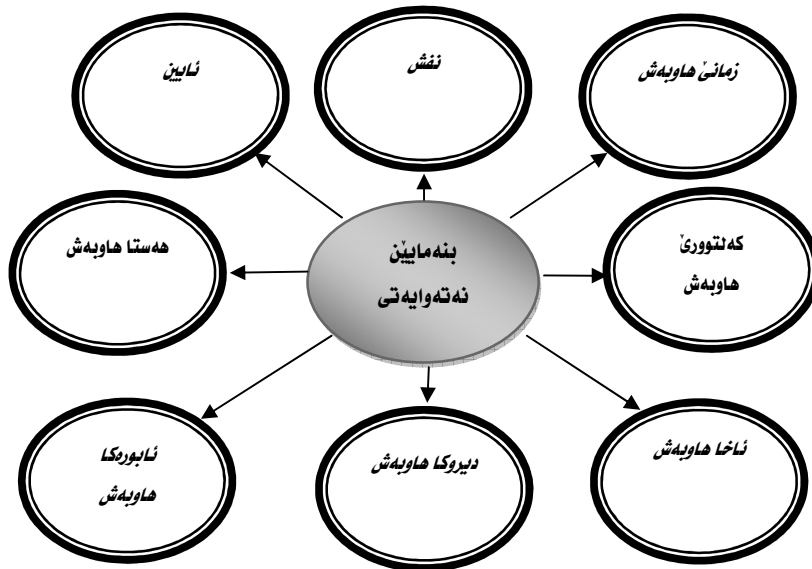
• دیروکا هاوبهش: ئەف بنه مایه، ههر نه ته وه یه ک ب هوکاره کی سهره کی دهیته دانان، کو تیدا په یوه ندی یا د ناقبه را تاکه که سان ب هیز دکهت. واته چه ند ئەو دیروک که فن و دیرین و دویتر بیت هند تیدا نیزیک بون و به رده وامی و ئیکگرتن د ناقبه را تاکه که ساندا ب هیز تر دبیت و زیده تر جیگیر دبیت. دیروکا هاوبهش ژ لایئ سیاسی و جفاکی و ئابوری فه واته یا وی ئەفه یه ب کارتیکن هاتییه رویدان، ب دریزا هیا سهدان هزار سالان که له پورین جیاواز و خه سه له تین تایبه تین هاولاتی یا ئەفی میلیه تی ژ نه ته وه یین دیتر جودا دکهت، کو تیدا دیروکا وان هاتییه ب په راویز کرن. دیروک پاریزگار هک مه زنه و په یوه ندییه کا به یزه و بهرگریکاره بو زیندی کرنا هه ستی نه ته وی، شانازیکن ب نه وه یین بوری)^(۲).

• ((ئابوریا هاوبهش: گه لهک زانا ل سه روئ باوه ری نه ئابوریا هاوبهش و نیزیکی ئیک دبیته هوکاره ک ژ بو درستبونا نه ته وه یان.

^(۱) کامیران محمده نه بی، فوناغین وهرارا هزرا نه ته وه یه تی د هوزانا کوردیدا ژ ده ستپیکئ تاکو دوماهی یا سه ده یی بیستی، ناما دکتورایی، کوليجا زمانان، زانکویا صلاح دین، ۲۰۰۵، ل ۱۵.

^(۲) تانیا جمال غریب، ئاین و نه ته وه، گ: مه تین، ژ: (۱۹۸)، ل ۳۱ - ۲۳.

- **ئايين:** ئايين، دبىتە ھۆكارەك ژبۇ پېككە ژيانا گەلان و خورتكرنا پەيوەندىيىن وان، ئى مەرج نىنە ئەو ئايين ببىتە ھەمان ئايىنى ئەوئى نەتەوئى، بۇ نموونە مليونەھان كەس ل سەر باوہرا كرسىيان و ئىسلامى نە، ئى چەندىن نەتەوئىن ژ ھەقدو جودانە.
- **ھەستا ھاوبەش:** ھەستەكا ھاوبەش، يان دىيژىن دەرونەك ھاوبەش، د ناقبەرا توخمەكئ دياركرىيى مروفاندا (دەولەت، خاك، زمان، نەژاد، ئابورى، كەلتور، ديروك، چارەنقىس)ە. پالپشتن ژبۇ خورتكرنا فى ھەستى تاكو دبىتە بيروباوہر و ئايدىولوژيا. ئى ب ھندەك دىتنىن دى روئى ديروكئ زۆر يى گرنگە د درستكرنا نەتەواندا پاش ستونىن دى ژى دەيىن))^(۱).

دايگرامى (۱)

ھىلكاريا بنەمايىن نەتەوايەتى

۳. پېناسەيىن نەتەوايەتى : Nationalism

ھەر وەكو دەيتە زانين دەستنىشانكرنا تيگەھ و پېناسەيەكئ بۇ (نەتەوايەتى) كارەكئ ب ساناهى نىنە، بەئى ئەف چەندە ب تيگەھيىن جوداجودا ژ لايى رۇناكبير و فەيلەسوف و نقيسەريىن جىھانى قە ھاتىيە دارىتن، ھەر د فى بيافى دا، ئەم ژى دى چەند پېناسەيەكا بۇ نەتەويى دەستنىشانكەين، ئىك ژ پېناسەيىن نەتەويى((نەتەوہ جفاكەك سروسىتى يە ژ كومەكا مروفان پىك دەيت ب ھەفرا ئەرد، زمان، رھو ريشال، نەژاد، تىتال، ديروك، ژين و ژيار، شارستانى يى

^(۱) كاميران محمد نەبى، فوناغىن وەرارا ھزرا نەتەوايەتى د ھوزانا كوردیدا ژ دەستپىكى تا كو دوماھى يا سەدەيى بىستى، ل ۱۶.

پیکفه دهیته گریدان و ژ نهتهوهیهکی دی دهیت جوداکرن، نهوژی (رهویشال، نهژاد، زمان، کهلتور، دیروک، نابور، سیاست، ههروههها ههستا هاوبهش... و هتد...) (۱)

ديسان پیناسهیهکا دی بو نهتهوه ((تهفگهرهکا سیاسی و هزری یه، کونترول مللهتی دکهت دا دهولهتهکا نیگرتی ل سهر بنهمایین خوین و زمان و دیروکی دابمهزینیت، جهی نیاینی بگریت. نهفهژی پاشکوی نهوژی هزری یه نهوا ل دوماهی یا سهدی ههژدی و ل دهستپیکا سهدهیی نوزدی ل نهوویا سهرهلدای)) (۲). (هانز کوهن ۱۸۹۱ - ۱۹۷۱ از *Hans Khon*) د پهرتوکا هزرا ناسیونالیزمی *Nationalism Idea* دهربارهی نهتهوهیی دبیزیت: ((نهتهوه دیاردهکا خودی یه د ناقبهرا کومهکا خه لکی دا دگونجیت و د ناف گشت نهندامین جفاکیدا بانگهشهییا نهوهیان دکهت، کو تیدا هه بون هه یه؛ دهولهتا نهتهوی ب شیوهی ریخستنکا سیاسی یا نمونهیی دهیته ل قهلهمدان و نهتهوه ب ژیدهری گشت هیژ و وزهیهکا کهلتوری یا نهفراندی و خوش گوزارهنیهکا نابوری د دادنیت)) (۳)

ههر ديسان فهیلهسوفهک نهلمانی (هیگل ۱۷۷۰ - ۱۸۳۱ *Hegel*) ب فی شیوهی نهتهوهیی ل رهوانگهها دولتی فه پیناسه دکهت و دبیزیت: ((دولهت دهسته لاتا نهتهوهیی درستدکن، نهک نهتهوه دهولهتی درست دکهت)) (۴). ل دویف نهفی تیگههی و پینهسهیا هیگی، نهو داکوکی ل سهر وی چهندی دکهت کو نهتهوه، یان هه بونا نهتهوهیی دهرئه نجامی هه بونا دهولهت و دهسته لاتی یه. ههروهه جخت زی دکهت کو چ جارا نهتهوه نهشیت دهسته لات و دهولهتهکا سهر به خو دابمهزینیت. کهواته ژیدهری سهرهکی یی نهتهوی دهسته لات و دهولهته.

دیروکفانی فرهنسی (نیرنیست رینان، ۱۸۲۳ - ۱۸۹۲ *Ernest Rena*) نیک بویه ژ نهوان کهسان ل سهدهیی نوزدی باسی نهتهوی و بزافا نهتهوهیی کربوو. نهوی ل سال (۱۸۸۲) د گوتارهکا

(۱) تانیا جمال غریب، ناین و نهتهوه، گ: مهتین، ل ۳۰.

(۲) هه مان ژیدهر و هه مان لاپهره.

(۳) موسلیح عهبدولقههار نیروانی، ناین و ناسیونالیزم، رول و کاریگهری و پهوهندی نیوانیان له دوی راپهرینی ۱۹۹۱

(لیکولینهوهیهکی تیوری - مهیدانیه له سهر سوسولوزیای ناین)، نامه ی ماستهر، زانکویا سهلاحه دین، بهشی کومه ناسی، ۲۰۰۲،

ل ۲۶.

(۴) سمکو نهحمه، ناسیونالیزم و دژهکانی، ل ۷۵.

خوددا ب نافی (نەتەووە چى یە) کول زانینگەها (سوربون) پيشکيشکرى و دەربارى نەتەوى دبىژیت: (نەتەووە گیانه، پەرنسپهکا گیانی و مەعنەوهییه. ئەف هەردو تشتە دراستییدا ئیکن. ئەف پەرنسپهکا گیانی و مەعنەوى یی پیکدئینیتن. یا ئیکى: بۆ وان سەردەمان سامانى بېرھاتنا دەولەمەندانە. یا دوى: رازەمەندیین نەویە. حەزا پیکفە ژیانى و بەرزراگرتنا ئەوى میراتییه ئەوى ب شیوهیەکی نەدابەشکرى بۆ مروفی فەمایە)^(۱) لى (ئیرنەست گلینەر ۱۹۲۵ – ۱۹۹۵ Ernest Gellner) ل ژیر کاریگەرییا پیناسە و تیورا (هیگلی) ئەف پیناسە بۆ نەتەوى ئافا کریه وب فی شیوهی نەتەوى پیناسەدکەت و دبىژیت: (نەتەووە د پلە ئیک دا پرنسپهکا سیاسى یە، تیدا بانگەشەیا ئەف چەندى دکەت کو پیدفی یە ئیکەتیهکا سیاسى ل گەل ئیکەتیا نەتەوهی پیکفە بەینەگریدان، نەتەووە وەکو هەستەک تیدایە ئەو هەست دەرنەنجامى دو دلپیا دزی پرنسپان زى پەیدادبیت، یان ئەو هەستە ئەوى دەرنەنجامى بەرھەمپن پرنسپان پەیدادبیت. دبىژنە ئەف پەرنسپى تەفگەرا نەتەوایەتی ئەوا ژیر کاریگەرییا جورى هەستى دایە. هەروەها (گلینەر) داگوکى ل سەر وى چەندى ژى دکەت و دبىژیت: ئەو نەتەوایەتییه، کو نەتەووە درست دکەت مەبەست تەفگەرا ناسیونالیزمى یە نەک بەروفاژى)^(۲).

ئەگەر ئەم ب هویرى تەماشەیی بکەینە تیگەه و پیناسەیا (ئیرنیست گلینەر) ی بۆ نەتەوهی ئەم دبیین تیگەهى وى گەلەک نیزیکی تیگەهى (هیگل) ییە بۆ نەتەوهی دەما ئەو دبىژیت: ئەو دەولەت و دەستەلاتە نەتەوى درستدکەت، نە کو بەروفاژى. بەلى (گلینەر) باهرا پتر داگوکى ل سەر وى چەندى دکەت، کو نەتەووە بۆ درستکرنا دەولەت و دەستەلاتى و ناساندنا ئەوى نەتەوى پیدفی ب بزاف و تەفگەرەکا نەتەوهی هەیه مەبەست بزافا ناسیونالیزمى فە هەیه. بەلى (سنیدەریش) ب شیوهیەکی رۆشەنگیری و ئەدەبى پیناسەیا نەتەوهی دکەت و دبىژیت: (نەتەووە، دوخەکی خودى و هەستیاریه. گرۆپەکن د سنورەکی جوگرافیدا دژین، ب زمانەکی هاوبەش دئاخفن. خودان ئەدەبەکی رەسەنن، کو تیدا دەربرىنى ژ خواست و ئارازویین نەتەوهییا خوە دکەن. پابەندیین بیروباوەر و تیتالیین خوہیین هاوبەشن. خودان بەهەلەوان و قەهرەمانین دیروکی یین هاوبەشن. د هەندەک دوخین ئایینیدا ژى دهاوبەشن)^(۳).

(۱) موسلیح عەبدولقەهار ئیروانى، ئاین و ناسیونالیزم، رۆل و کاریگەرى و پەيوەندى نىوانیان لە دواى راپەرىنى ۱۹۹۱، ل ۲۲.

(۲) کاوہ ئەمین، ناسیونالیزمى كوردى، خەبات بۆ دەولەتیکى نەتەوهى بەرواردیک لە نىوان پارته كوردیدا، ج، چا: ئاراس، كوردستان، هەولیر، ۲۰۰۶، ل ۲۶ – ۲۷.

(۳) موسلیح عەبدولقەهار ئیروانى، ئاین و ناسیونالیزم، رۆل و کاریگەرى و پەيوەندى نىوانیان لە دواى راپەرىنى ۱۹۹۱، ل ۲۷.

٤. سەرهلدانا دیروکا هزرا نه ته وایه تی یی *Nationalism* :

ئه گهر ئه م ته ماشه یی دیروکا کاروانی مروفایه تی یی بکهین، مروفا د پیشقه چونا ئه فی دیروکیدا گه له ک قوناغین گه شه کرنی دهر باز کرینه. په یوه ندییا مروفی ل گه ل قوناغین ژیانی دا هه رده م گهورین ب سهر داهاتییه، به لی تشتی گرنگ د فان قوناغاندا سهرهلدانا بزافین مروفایه تی بویه، د ئه نجامدا هه ر قوناغه کی گهورینین نوی بو مروفایه تی یی په یدا بویه، تشته کی نوی بو مروفی هاتییه پیش و کارتیکرل سهر میشک و هزرا مروفی کریه، تیدا هزر پیشکه فتیه. ب تایبه تی هزرا جیاواز و هه سترن ب ئازادی و دهر که فتن ل ژیر سته م و ده سته لاتین هوفان. مروفایه تی هه ر ژ که فن وهره هه ولدایه و ژبو گه ل و نیشتمانی خوه خوین ریتییه، هه ولدایه ب رییا په قین و سهرهلدانین جیاوازا ژ قالیب کهنه شوپی یین که فن دهر که فیتن. ل گور سهرچاوه یین دیروکی بو په یدا بونا هزرا نه ته وی ل ئه وروپا (په یوه ندی ب وی مملانی فه هه بو ئه و د نافه را بزافین مروفایه تی و ده سته لاتین دهر به گ و ئایینی یا که نسی ل ئه وروپا فه هه یه. فه ژاندانا زمانی نه ته وی شوینا زمانی لاتینی، کو زمانی فه رمی یی که نیسی بویه، هه روه سا سهرهلدانا بزافا چاپه مه نیی ل سه ده یی (١٥) ئ ل سه رده ستی (یوهان گوتنبرگ) ی سهرهلدای روله کی مه زن گیرا بو په یدا بونا هزرا مروفایه تی و ناسیونالیزمی ل ئه وروپا ل ئه وروپا (ل دوماهی یا سه دین نافه راست هه ژمارکا به رچا ژ پیشه ات و بویه رین دیروکی و هزری و جفاکیین و گرنگ ب خوه فه دیتن. د ئه فان پیشه اتاندا چاخی (فه ژین - *Renaissance*) ئ ئه وی ل سه ده یی (١٣) ئ تا سه ده یی (١٦) ئ فه کیشایی^(١).

د فی قوناغی دا ((زوربه یا نفیسه ر و دیروک نفیسان ل سهر فی بوچونی ئیکن، کو ده ستپیکا سهرهلدانا هزرا نه ته وی ل ده فه نه ته وه یین ئه وروپایی بو سه رده می رینیسانس دزفریته فه، ئانکو ل ده ستپیکا سه ده یی شازدی. هه رچه نده زمانین نه ته وی یین ئه وروپایی هه ر ژ چه رخی ن نافه راستی د قوناغا پیکه اتنی بون. به لی فه ژاندانا شارستانیییا کلاسیکی ل سه ده یین چارده و پازده دا و جه خترنا وی ل سهر زمانی لاتینی، نه هیلانا نفیسین ب زمانی نه ته وی پیشقه بچیت))^(٢)، به لی د هه مان ده م دا ((فه لسه فا روشه نگیری، ژ رویی سیاسی فه، داخازا جفاکه کا دیموکراسی دکر، کو پشتا خوه ب ده ستوره کی گریبده ت، ئه فه ده ستوره ژی ژ لایی گه لی فه بیت، نه ک ژ لایی پاشایی

^(١) جه عفره عه ل، ناسیونالیزم و ناسیونالیزمی کوردی، ل ٣٧.

^(٢) محمد به کر، تیوریزه کرنا هزرا نه ته وه گه ری له هوزانا کلاسیکیا کوردیدا، به شی یه که م، گ: مه تین، ژ: (١١٦)، چا: خانی، کوردستان، دهوک، ل ٤١.

فه بهیته دانان؛ چونکی دهولت و دهستور دبیت تنی دهربرینی ژ ئیرادهیا تاکه کهسان نهکهت، بهلکو پیدفی یه دهربرینی ژ ئیرادهیا جفاکی، یان ئیرادهیا گشتی بکهت))^(۱).

دیسان گهلهك ژ دیروکنفیسان ل سهر وی باوهریینه کو(گرنگترین پیشهاتهیین سیاسی ل ئهوروپا و ئهمریکا، پهیوندی ب گهشهکرنا هزارا نهتهوایهتی و درستکرنا (دهولت – نهتهوه)ی یا هه ی پشتی پهیدابوونا شورهشین (ئینگلیزی، ۱۶۸۸ ز.) و شورهشا (ئهمریکی، ۱۷۷۶ ز.) و سهرهلدانا شورهشا(فرنسی، ۱۷۸۹ ز.) بابهتی نهتهوه و هزارا درستکرنا دهولتهیین نهتهوی پهیدابو))^(۲). گهشهکرنا سهرورهییا نهتهوی و دامهزراندنا یهکینهیین نهتهوی هوکارهکی گرنکه بو سهرهلدانا نهتهوی *Nationalism* ل ئهوروپا دهیته هژمارتن، کهواته (سهروهری یا نهتهوی *national sovereignty* بهرهمی ریکهفتنناما(ویستفالی *Westphalia*، ۱۶۴۸) یه ئهوا پاش جهنگیین سهرتاسهریین له کیشوهری ئهوروپا هاتینه راوهستاندن پهیدابووی. ویستفالی بهری بناغهیا درستبونا دهولتهیین نهتهوی *Nation state* یه ل سنور و خودجه و دهولتهکا تایبته ب خودفه هاته دیارکرن سهروهری یا نهتهوی ل سهر چند پرنسیپین سهرهکی هاتییه دامهزراندن، (ههر ئیک ژ دان ب نهتهوه ژ بهر نهگهرین کهسایهتییا مهعنهوی، بو بلندکرنا کهسایهتی یا مهعنهوی بهشداریی دکهن د ئیک ههریما ئهوژی دهولت و نهتهوهیه. بهلی سهروهری یا نهتهوی خودان دو شیوهیه:

- ۱) شیوهیی نافخوه: واته دریژبونا دهستهلاتا سیاسی ل سهر ههریما دهولتهتی، ئهوه دهستهلاته فهران ب دهستی وی فه ههیه و خوشی یی ژ بریارین خوه دبینیت.
- ۲) شیوهیی دهرقه: واته سهرخهبونی و ملکهچ و پاشکو نهبون ژ بوچ دهولتهکا دی، شیوهیی دهرقهیی گریدایی ب سهرخهبونا خوه فه ههیه)^(۳).

ئهگهر سهرهلدانا هزارا نهتهوایهتی و هزارا دهولت – نهتهوه و شورهشا (ئینگلیزی، ۱۶۸۸ ز.) و شورهشا (ئهمریکی ۱۷۷۶). بزافا نهتهوی و مافی چارهنفیسی گهلان پشتی پهیامانا

^(۱) رهفیق سابیر، کولتور و ناسیونالیزم، ج: ۲، چا: تیشک، کوردستان، سلیمانی، ۲۰۰۸، ل: ۱۸.

^(۲) فههمی شوکری عهبدوللا، نهتهوه و دهولت و ئابین له هزری ئهحمدهدی خانی (۱۶۵۰ – ۱۷۰۷)، چ: ۱، چا: وهزارهتی روشهنبیری، کوردستان، ههولیر، ۲۰۱۰، ل: ۴۱.

^(۳) نازاد ودهلدبهگی، کومهله وتاری وهرگیراو، بهجیهانی بوون و شوناسی نهتهوهی، له بهلاوکارهکانی سهنتهری ههتاو (۲)، ل: ۱۹.

(شورهشی فهرانسا ۱۷۸۹ز. گهشهگری، ل وی دهمی دا (ناپلیون بونابارت ۱۷۶۹ – ۱۸۳۱ز.) مافین چارهنقیسین گهلان پيشیلكرن. ب تایبهتی پشتی داگیرکنا ناپلیونی بو ئیتالیا ل ساآ (۱۸۰۶) بزاقا دهولت – نهتهوه ل ئهوروپا ب هیز کر دهر ئهجامدا ئهفه بو ئهگهري درست بونا دو دهولهتین پاشایهتی نهوژی ئیتالیا و ئیمپراتوریهتا بروسیا)^(۱).

ئهگهر چ سهرهلدانا هزرا نهتهوایهتی و هزرا دهولهت – نهتهوه و شورهشا ئینگیزی و شورهشا ئهمریکی و بزاقا نهتهوی و مافی چارهنقیسی گهلان پشتی پهیمانا(شورهشی فهرانسا ۱۷۸۹) ل ئهوروپا گهشهگری. بهئی جهی سهرنجدانییه(نیژیکی ۱۰۰ سالان بهری ئهوان پيشهاتهیان کوردان ژ لایی(ئهحمهدی خانى ۱۶۵۰ – ۱۷۰۷ز.) وهك فهیلهسوف و هزرمهاند هزرا دامهزراندنا دهولهتا سهربهخویا کوردی ههبویه. نهوی ب زانابون و ب لوژیکی بانگهوازا میرین کوردان بو ئیکگرتن و ئیکبونا وان کریه. ب تایبهتی ب رون و ئاشکرایى ل ساکارا نهتهوییا کوردان ئهوا ب نافی (مه م و زین) یدا کو نافهروکا وی ب گشتی ل سهر کوردستان و ناسناما کوردی بویه و دهندهک تیکستان دا داگوکی ل سهر سهربهخوبونا کوردستانی کریه. واته خانى ب پيشهنگی راستهقینهی هزارا ناسیونالیزما کوردی بهری ئهورپیان ب(۱۰۰)سالان دهیته هژمارتن)^(۲). دهما کو دبیزیت:

((گهر دئی ههبو ما ننتیفاقهك
فئیکرا بکرا مه ئینقیادهك
رۆم و عهصب و عهجهم تهمامی
ههمیان ژ مه را دکر غولامی
تهکمیل دکر مه دین و دهولت))^(۳).

^(۱) سمکو ئهحمهد، ناسیونالیزم و دژهکانی، چ، ۱، ل ۷۵ – ۷۶.

^(۲) کامیران محمهد نهبی، قوناغین وهرارا هزرا نهتهوایهتی د هوزانا کوردیدا ژ دهستیکی تا کو دوماهی یا سهدهیی بیستی، ل ۲۰. دیسان بنیره:

- فههمی شوکری عهبدوللا، نهتهوه و دهولت و ئایین له هزری ئهحمهدی خانى (۱۶۵۰ – ۱۷۰۷)، ل ۴۴.
- مارتن فان بروینسین... وهتد، ناسیونالیزمی کوردو پروانگهی روژئاوا، و: وریا رحمانی، ل ۱۹ – ۲۶.
- مارتن فان بروینسین، الاغا و الشیخ و الدولة البنى الاجتماعیة و السیاسیة لکردستان، ت: امجد حسین، ط، بغداد، اربیل، بیروت، ۲۰۰۸. ص ۵۶۱ – ۵۶۹.

^(۳) تهحسین ئیبراهیم دۆسکی، ساکارا ئهحمهدی خانى، چ، ۱، چا: وهزارهتی پهرهوهرده، کوردستان، ههولیر، ۲۰۰۵، ل ۵۵.

به لى ناسيوناليزم، ژرويى ديروكى فه، خودان چار رهه ندين جياوازه:

- (۱) ناسيوناليزما دژ ب كولينياالكرنى: ئەف ناسيوناليزمه خهباتى دژى كولينياالكرنى دكەت و بو نازادايى يا وهلاتى دهيتە ب كارئينان.
- (۲) ناسيوناليزما بو پيشكهفتنا نه ته وه و پيناسه كرنا ناسناما نه ته وه: ئەف ناسيوناليزمه ل وهلاتين پاشقه مايى دهيتە ب كارئينان، ههروهسا دببیت ئەو مللهت نه هاتبیتە كولينياالكرن، يان وهلاتەك كو نهو سه ربه خويا خوه ب دهست فه هينابيت.
- (۳) ناسيوناليزما دژى سه رمایه دارى يا نه ته وه و ناف نه ته وه: ئەف ناسيوناليزمه ل سه رده مى جهنگى ساړ و ره و اجا كومونيسيتيدا په يدابويه، ب تايبه تى د ناف روشه نيرين نه ته وه يين د جيهانا سييدا. بوخه باتكرن دژى سه رمایه دارى يا نه ته وه و ناف نه ته وه هاتيه بكارئينان.
- (۴) ناسيوناليزما دژى ب جيهانيون؛ د ئەوان سالان دا په يدابويه، كو چه مكى جيهانيونى ره و اج بوويه. ئەف ناسيوناليزمه د بيافى كه لتور و ئابورى يى فه، دژى پيشكهفتنا جيهانيونى رادوه ستيت^(۱). ب شيوه يه كى گشتى سه رهلدانا بزافا نه ته وايه تى *Nationalism* يا ئەوروپى يه. به لى ئەف سه رهلدانه ل سه ر شيواز و چيبون و به لاقبون و سه رده مى نه ته وايه تى يى ب قوناغين ديروكى دهينه ده ستنيشانكرن. (ژبو درست بونا نه ته وه، أمه، *Nation*، نه ته وايه تى، قوميه، *Nationality*، هزرا نه ته وه، فكر القوميه، *Nationalism*، ئەگه ر ب رهنگه كى د ئەفان بوچونان رافه بكه ين رهنگه ئەف دابه شكرنا ژير هوكار بيت ژ بو ژيك فافارتنا مه سه له يين نه ته وايه تى يى ل ئەوروپا:

- شيوازەك نه ته وايه تى ۱۷۱۵ - ۱۸۱۵ ئ.
- چيبونا دهوله تين نه ته وه ۱۷۱۵ - ۱۸۱۵ ئ.
- به لاق بونا نه ته وايه تى يى ۱۷۹ - ۱۸۱۵ ئ.
- سه رده مى نه ته وايه تى يى ۱۸۱۵ - ۱۹۵۵ ئ))^(۲).

(۱) خالد ته وه كولى، مؤدبلى ناسيونالسى (محمد ئەمىن زهكى بهك) پرؤزه كومه لايه تى له كوردستان، گ: رۇفار، چا: سه رده م ژ:

(۲)، كوردستان، سلیمانى، ۲۰۱۳، ل ۲۵ - ۲۶.

(۳) كاميران محممه مد نه بى، قوناغين وهرارا هزرا نه ته وايه تى د هوزانا كورديدا ژ ده ستپيكي تا كو دوماهى يا سه ده يى بيستى، ل ۸.

5. قوتابخانه ییڤن نه ته وایه تی "Nationalism":

وهك دياره پتر ژ قوتابخانه یه كا نه ته وی Nationalism هه یه، هه ر مودیلهك یان قوتابخانه یهك دهرئه نجام و تایه ته مندی و رهنگفه دانا خوه هه یه، گرنگترین تیور و قوتابخانه ییڤن نه ته وی Nationalism ب شیوه یه گئی گشتی ل سهر بناغه ی چوار قوتابخانا هاتینه دابه شکر نئه وژی: قوتابخانا ئه لمانی (نه ته وه - دهوله تا ئه تنیک *ethnos – Nation*) قوتابخانا فه رنسی (نه ته وه - دهوله تا مه ده نی *demos - Nation*)، قوتابخانا مارکسیزم. (نه ته وه - سوسیال *Social – Niton*). قوتابخانا هه فچه رخ (نه ته وه - هه فچه رخ، *Modren – Nation*).

1- قوتابخانا ئه لمانی (*ethnos – Nation*):

تیورا ئه لمانی بو رافه کرنا نه ته وایه تی یی Nationalism ب رهو ریشال و نه ژاد و هه فخوین و زمانئ هاوبهش فه گریددته. سیسته می نیژیکبونا نه ژاد و هه فخوینی یی بو ناساندنا گروپا نه ته وی دکته. ئه فه وهك پیناسا ئه فی تیوری، به لی ژ بنه مایین قوتابخانا ئه لمانی بو نه ته وی Nationalism، ئه وه ژ ئالی یی هزر و بیران فه تیدا هه بونا سهرخوه بونا تاکه که سان رهدکته و داخزا بشافتنا وان د نافه جفاکیدا دکته؛ چونکی ل دویف ئه فی قوتابخانی بونا تاکه که سی دبو نا جفاکی دایه نه کو به روفازی، لی ژ ئالییی رابه رین ئه فی قوتابخانی و پتر ب تیورا رومانسی و شوره شگیران دهینه گریدان، تیدا زمان جه وه ره که و سهرجه م ره گه زین دی ییڤن نه ته وی چیژی ژئ وهردگرن، بنچینه ییڤن هه ره کاریگه ر و به یز بو پیکفه گریدان ئه ندامین تاکه که سی ییڤن نه ته وی ژ بلی زمانی، ئه وه هه ست ب هه بون و که سایه تی یا خوه ژئ دکهن، دیسان زمان هوکاره کی سهره کی یه بو پیکهاته یا نه ته وی و پیدفییبه ببیته هوکاری سهره کی د دامه زاندنا دهوله تیدا، یان بونا نه ته وه د بونا زمانیدا دهیته دیتن. تیورا (نه ته وه - ئیتنی *ethnos – Nation*) وهك تیور ناسنامه یه بو قوتابخانا ئه لمانی دهیته هژمارتن. ل دویف ئه فی تیوری زمانی هاوبهش به ری بنیاتی درستی بونا نه ته وی دزانیته و نه ته وه دهیته کورتن. ب رمانه کا دی توخم و نقشئ نه ته وی ئیکسانه ب سنوری زمانی فه. که واته ئیک زمان ئیک نه ته وه⁽¹⁾.

⁽¹⁾ ئه بو بهکر عه ل، پرسى بنیاتکردنه وی ناسیونالیزم و نه ته وه له کوردستان، به شی سییه م، ج، چ: روزه هلات، کوردستان، هه ولیر، ۱۲۰ل - ۱۲۱. دیسان بنیره: جه عفر عه ل، ناسیونالیزم و ناسیونالیزمی کوردی، ل ۶۸.

ب- قوتابخانا فەرهەنسى (Civic – Nation) :

تیۆرا فەرهەنسى ھەمبەر پەرسا نەتەواپەتە *Nationalism* بەروفاژی تیۆرا ئەلمانیه، ئەف تیۆرە جەخت ل سەر نەژادی و نفسی و زمانی و دیروکی ناکەت، بەلکو (د پلە ئیکدا جەخت ل سەر بنچینەیا حەز و خوازت و ئارەزويا ھاوبەشییا تاکە کەسین نەتەوی بۆ پیکشە ژیان و شارستانی یی ھاتییە دامەزراندن، نەتەوہبون ب زمانی نینە. بەلکو پیدفی ب ژیبون (انتیماء) و حەز و ئیرادی (یە)^(۱). ژ بنەمایین قوتابخانا فەرهەنسى یا نەتەوی: (ئەف قوتابخانە یە دیروکی رەدناکەت، بەلکو روئی چارەنقیسی خود د دیارکرنا ناسناما نەتەوی دا پی نابەخشیت. تیۆرا نەتەوی یا فەرنسى ل دەستپیکى ھاوولاتیبونى ب ئیکسانیی فە گریددەت. ریزى ل تاکە کەسان دگریت و ھاوولاتی دبنە ئەندامین ئەوی نەتەوی، ئەف تیۆرە ھەبونا نەتەوی ب توندی ب بونا دەولەتئ فە گریددەت)^(۲). ل گور تیۆرا فەرهەنسى بۆ نەتەوی، د شیان دایە دەولەت ژ کۆمەلی و گروپین جیاواز ژ ئیک و دو ژ رویی نقش و ئیتن (عرق) و کەلتورین جیاواز ل سەر بنچینەیا ھاوولاتیبونى بەینە دامەزراندن. تیۆرا (نەتەوہ – دەولەت مەدەنى *Civic – Nation*) یا فەرهەنسى، وەك ناسنامە یە بۆ قوتابخانا فەرهەنسى دەیتە ھژمارتن.

ج- قوتابخانا مارکسیزمى (Social – Nation) :

ب شیوہیکى گشتی ((فەلسەفا مارکسى یا نەتەوی ل سەر بنگەھى چینا پالە و جوتیار و ھەژاران و وەکەھى یا جفاکی درستبویە...واتە ژیان نابورى یا ھاوبەش دکەتە بناغە ژ بۆ درستبونا نەتەوان))^(۳). بەلی وەسا دیارە ((مارکسیزم دیارەیکە ناسیونالیزمى یە، ب ئەنجامەکی راستەوخو یا پیشکەفتنا نابورى دەرکەفتیە و گەشەکرن و وەرارا وی پەیوہندی ب بەرھەمئینانا سەرمايەداریی فە ھەیە ب دیارەیکە بورژوازی ددانیت، کو تیدا چینیئ ئەو ھەریمین فیودالین(دەرەبەگ) ژیک فەقەتیایی ئیک بگرن و بازارەکی ئیکگرتی یی نافخوہی دابمەزینن. ھەروەسا ئایدولوزییا ناسیونالیزمى ب بەرھەمى ھشیاری یەکا سەختە و ب دیارەکا دەمی دەیتەزانین. تیدا ل گەل دوماھى ئینانا مولکایەتی یا تاییبەت یا بەرھەم ئینانا سەرمايەداری یی ناچیت؛ چونکی دەستەھلات و کەلتورى بورژوازی ژناف دچن. دەستەھلات و کەلتور و پرولیتاریا

(۱) ژیدەرى بەرى، ل ۷۶.

(۲) ئەبو بەکر عەلى، پەرسى بنیاتکردنەوى ناسیونالیزم و نەتەوہ لە کوردستان، بەشى سێیەم، ل ۱۲۶ – ۱۲۷.

(۳) کامیران محەمەد نەبى، قوناغین وەرارا ھزرا نەتەواپەتە د ھوزانا کوردیدا ژ دەستپیکى تا کو دوماھى یا سەدەیی بیستى، ل ۲۰.

(کارکر) زالدين. سهرئه نجام ئينته رناسيوناليزما پروليتاري برايته تي يى د نافبه را گهلاندا جهى ناسيوناليزمى دگريت))^(۱).

ههر چهنده ((کومونيست ب وى چهندى دهاتنه تومه تبارکرن ئهوان دفا نشتيمان و نه تهوان هه لئوبه شينن. کو کارکهران نه ته وه نينه، بي به شن، که سه ک نه شيت تشته کى ژ وان وه ربگريت، پيدقيه ل ده ستپيکى پروليتاريا دهسته لاتا سياسى ب ده ستى خوه فه بينن. خوه بو توپرا نه تهوى سه رب يخيت. نه فه ب خوه کاره ک نه ته وييه. هه رچه نده به روفازى نه فه تى تى گه هى کو بورژوازي لى تيدگه هيت. ب گه شه کرنا بورژوازي و نازاديا بازرگاني و بازارى جيهاني و هاوشيوه بونا به ربه مئينا نا پيشه سازى و ب گونجاندن ل گهل نالوگورين ژيانى، فافارتنا نه تهوى و دژايه تي يين د نافبه را گهلان دا به ردهوام ژ نافدچن. بو ب دهسته ئينا نا هيژى و دهسته لاتا سياسى ژ ناليى پروليتاريا نه وا جارک دى زيده تر دى ژ نافبه تن. بزافا نيگرتنا وه لاتين پيشکه فتي نيک ژ مهرجين سه ره کى يين رزگارى يا نه فه تى توپري يه. ب هه مان ريژه کو ته په سه ره کرنا مروفي ژ لايى مروفان ژ نافدچيت. ته په سه ره کرنا نه تهوان ژ لايى نه ته وه يين دى دى ژ نافدچيت. ژ نه گه رى نه فه ان دژايه تي يا کو نه وان توپران د نافبه را خوه دا هه بوو، به رف روى ب روى بونا دژمنکاري يا، نه تهوان ل دژى يه گ و دو دى ژ نافچيتن))^(۲).

د- قوتابخانه و تيورين هه فچه رخ بو نه ته وه و ناسيوناليزمى؛-

نه فه تيوره ل سائين هه شتيان ل سه ر ده ستى ديارترين و مه زن ترين تيورفانين نه تهوى و ناسيوناليزمى يين نه وروپى وه کو (نه نتونى سيمس، ئيرنست گلينه ر، بندکت نه ندرسون، ئيريك هوبسباوم) سه ره لدا. هه رچه نده (سيمس) سه ر ب سه نتا موده رنيزمى، نه ته وه و ناسيوناليزمى بو قوناغين به رى موده رنيزمى فه دگه رينيت. به لى (گلينه ر)، د بياقى فه لسه فى و جفاکنا سيى دا ده رکه فتيه، نه ته وه و ناسيوناليزم ل روانگه ها جفاکنا سى و نه نسروپولوزيدا رافه کريه. (نه ندرسون) ژ رويى په يوه ندى يين ناف نه تهوى و سه رمايه دارى يا چه پ نه ته وه و ناسيوناليزم شلوفه کريه. به لى (هوبسباوم) ژ رويى ديروکى و جفاکى، نه ته وه و ناسيوناليزم رافه کريه. ل دويش ديتنا (نه نتونى دى سيمس) نه ته وه و پيکها ته و گروپين ئيتنيکى به رى موده رنيزمى يه. ديسان

^(۱) ره فيق سابير، کولتور و ناسيوناليزم، ل ۲۵.

^(۲) دوروته ناوايدينکر، گه شه و سه ره لدانى چه مکى نه ته وه له سه ده کانى ۱۸ تا ۲۰ ى زايينى، گ: بياق، ژ: (۳۶)، چا: روزه لات ۲۰۱۰، کوردستان، هه ولير، ل ۱۴۰.

چار لیکدان و بۆچونین جياواز دەر باره‌ی نه‌ت‌ه‌وه و ناسیونالیزمی به‌رچا فیدکته‌ت نه‌وژی:
(ناسیونالیست – Nationalists)، (هه‌میشه‌خواز – Perennialists)، (مودرن
Modernists)، (پاش مودرن Postmodernists)^(۱)

به‌لئ ناسیونالیزم ژ رویی پولینکرنی فه‌ل سه‌ر دو جورین ناسیونالیزمی وه‌ک ناسیونالیزم
چا‌ک‌سازییانه‌یه، ناسیونالیزم جودایی‌خوازانه ده‌یت‌ه‌وینه‌کرن:

- (۱) ناسیونالیزم چا‌ک‌سازییانه: کیشه‌ل سه‌رتوخیبین نه‌ت‌ه‌وی نینه. به‌لکو ب‌تنی خه‌باتی د بیافی
گهورین و چیکرنا ده‌سته‌لاتی و شیوازی بریفه‌برنا جفاکی یه.
- (۲) ناسیونالیزم جودا‌خ‌واز: نه‌ف ناسیونالیزمه بۆ شکاندن و گهورینا توخیبان و دزی ناسناما
نه‌ت‌ه‌وی خه‌باتی دکته، ده‌مان ده‌مدا بۆ بونیاتنان و دامه‌زراندنا وه‌لاته‌کی و ناسنامه و
توخیبه‌کی سه‌ربه‌خو کار دکته‌تن^(۲).

---

(۱) جه‌غه‌ر عه‌ل، ناسیونالیزم و ناسیونالیزمی کوردی، ل ۹۴ – ۹۶.

(۲) خالد ته‌وه‌کولی، مۆدیلی ناسیونالیسمی (محمد نه‌مین زه‌کی به‌ک) پرۆژه‌ی کومه‌لایه‌تی له‌ کوردستان، گ: رۆفار، ژ: (۷۳)، ل ۲۶.

خشته (۱)

جياوازييا د نافيبرا قوتابخانا ئەلمانى و فەرهەنسىدا بۆ نەتەوايەتى يۆ

نەتەوايەتى يا ئەيتنيك قوتابخانا ئەلمانى " <i>ethnos - Natio</i> "	نەتەوايەتى يا مەدەنى قوتابخانا فەرهەنسى " <i>Civic – Nation</i> "
مودىلئ ئەلمانى	مودىلئ فەرهەنسى
كەلتورى	سىياسى
رۆژھەلاتى	رۆژئافايى
ئيتنوس	دېموس
دكتاتورى	دېموكراسى
نە ژىرى، نا عەقلانى	ژىرى، عەقلانى
خراب	باشايى
ئەوان، وان	ئەم
ئورگانى	ژىگرىتى
ئيتنيك	نافەندى
رۆمانتيك	شورەشگىرانە
خورتى (جبرى)	ئىرادە
مىترى (سروشتى)	ھاتىبىيە وەرگرتن
ناكوك خواز	ئاشتى خواز
سوزدارى	عەقلانى
مىراتگەر	ئىختىيارى
باش مودەرن / نا مودەرن	مودەرن

۳. ناسناما کوردان یا بنگههین (The Basic Kurdish Identity):

ناسناما نهتهوییا کوردان ل سهر چند ستونان هاتییه پراگرتن و ئافاکرن وهک:-

أ- ئایین و باوهر:

ل گور سهرچاوهیین دیروکی و شارستانی، ئهو ئایین و بیروباروهیین ئایینی د ناف کوردان دا پهیدابوین ئهفه نه: **زهرادهشتی، مانی، مهزدهک، ئیزدیاتی، کاکهیی، جوھیاتی، کرسیان، ئیسلام.** ئایینی (زهردهشت)ی، ئیکه ژ کهفترین ئایینین شارستانییا ئارییان، ئهف ئایینه ل سهردهمی دهولهتا (میدیا، ۶۲۵ - ۵۵۰ پ.ز)یی سهرهلدایه. بهل (ئایینی) (مانی) یی پیغه مبهه (ژی وی نیژیکی ۴۰ سالان بویه دهما کو بیروباروهیین خوه راگه هاندین. داخازا خه لکهکی دکر بو پهرستنا خودی و باوهری ئینان ب وی و بو ماوهیی (۴۰) سالان ل خوراسان و چین و هندی گه ریایه بو مه ره ما به لافکرنا ئایینی خوه، ئایینی مانی ئایینه ک تیگه له ژ ئایینی زهرادهشتی و کریستیانی. ئهف ئایینه ژ لایی (شاهبوری کوردی نه زده شیر)ی وهک ئایینه ک فه رمی بو دهوله تا خو یا ساسانی قه بولکر، بهل پستی (۱۰) سالان ئهف پادشاهه قه گریاقه سهر ئایینی زهرادهشتی و قیا (مانی) پیغه مبهه بکوژیت، بهل ئهو رهقی هندی و ل سهردهمی (به هرام)ی قه گه ریا ئیرانی و پاشی هاته زیندان کرن و پاشی هاته کوشتن، ئهف ئایینه پستی هاتنا ئیسلامی بزاق و چالاک یی خوه هه بویه، ب تایبه تی ل سهردهمی راشدی و ئه مه وی و عه باسیان، بهل هه ردهم کار ژ بو ژناقیرنا ئهقی ئایینی دهاته کرن، ژ سهر باوه رین سهرهکی یین ئایینی مانی ئهفه نه:

- ۱) باوه ریئینان ب وی ئهوا بو هاتی.
- ۲) دویره کفتن ژ پهرستنا په یکه ر و بهر و داران.
- ۳) دویره کفتن ژ دره وی.
- ۴) دویره کفتن ژ به خیلی یی.
- ۵) دویره کفتن ژ خوارنا گوشتی.
- ۶) پارازتنا نامیسا خه لکی.
- ۷) دویره کفتن ژ دزیی.
- ۸) زانینا جیاوازییا د ناقبهه را راستی و سحریدا.
- ۹) باوه ریه کا کویر.
- ۱۰) سستییی د کاری خوه دا نه کهن. بهل فه لسه فا (مانی) وهک بیروباور ل دهف وان دو خوداوه ند هه بون:

أ- روناھی، وهك خوداوهند بهرپرسه ژ خیر و بهرکههتی.

ب- تارى وهك خوداوهند، بهرپرسه ژ كه رب و كینی. بهی ژ ستوینین سهرهکی بو
ئایینی مانی یان هاتییه داریتن ئهفه بون: خودی. روناھی یا خودی. هیزا خودی.
زانابونا خودی. مانیان زمان و ئهلف و بی یهکا تایبهت هه بو ب نافی (ئارژهنگ).
ههروهسا باوهردانین ئایینی مانی د گوتنی (زهندیق - ماگوس)^(*) چونکو ئهوان
باوهری ب پهرتوکا زهرادهشتی (زهند) و رافه کهرین وان ل دویف هزرا وان هه بو.
ديسان دگوتن ئه و پهرتوک یا درسته و پیروزه و ژ بهرهندي نافی زهندیق
هاتنه سهروان))^(۱).

بهی ئایینی (مه زدهك) ی هه ر چهنده ئایینه کی دی ل سهردهمی (قوبادی ئیککی ۴۸۸ز)
سهرهلدایه، ئهف ئایینه ((ل سهر شوپا هندهک بیروباوهرین ئایینی مانیان جویه، ئهف ئایینه پتر
جهخت ل سهر پرهنسیین ئابوری و جفاکی کریه ب تایبهتی ئیکسانیا د ناقههرا نیرو می یان
دا))^(۲). ئهفرو ل کوردستانی د نافی کوردان دا هندهک ئایینین دی وهک بالهک ژ تیرین ههفت
و ریچکین ئایینی هه نه وهک:

۱. کوردین ئالافی (عهلهوی - *Alewî*).

۲. ئههلی حهق، کاکهیی، علی اللهی (یارسان - *Yarsan*)

۳. ئیزدیاتی - *Êzdî*^(۳).

۴. ریچکین قادری و نهقشه بهندی^(۴).

(*) ماجوس - مه جوس - *Mgus*: نافی زانایین ئایینی زهرادهشتیه.

(۱) جکرخوین، تاریخ کوردستان، المجلد الاول، ج: ۲، ط: ۱، م: امیرال، لبنان، بیروت، ۱۹۹۶، ص ۴۰ - ۴۱.

(۲) مارف خه زنده دار، میژووی ئهدهبی کوردی، بهشی یه کهم، چ: ۱، چا: وهزارهتی پهروهده، کوردستان، ههولیر، ل ۴۸.

(۳) Dergusa Nasnameye, L 127.

(۴) بو پتر پیزانینان ل سهر ههرد ریچکین (قادری و نهقشه بهندی) بنیره:-

- جمال نه بهز، ناسنامه و کیشهی ناسیونالیزمی کورد له جهند سهمینار و کۆریکی زانستیدا، ل ۲۷ - ۲۹.
- حیرارد جالیاند، الماساة الكوردية، ت: من الانكليزية: فيليب بلاك، ت: عبدالسلام ط: ۲، م: أراس، كردستان، اربيل، ۲۰۱۲.
- مجموعة باحثين، الاثنية و الدولة - الاكراد في العراق و ايران و تركيا، ت: عبدالاله النعمي، ط: ۱، م: الفرات، العراق، بغداد، ۲۰۰۶.
- مهولانا خاليد و تهريقهی نهقشه بهندی، سهيد محهمد تاهير سهيد زادهی هاشمی، له فارسیه وه: دلیر میرزا چ، کوردستان، سلیمانی، ۲۰۰۴، ل ۵۲ - ۵۵.

ب- زمان:

زمان د پارازتنا ناسناما نه ته وایه تی یا هر گه له کیدا روله کی مه زن دگیریت. زمان ب ستوینه ک هره گرنګ و ب هیژ ژبو پارازتنا هر تشته کی گرنګ و په یوه ندی ب نه ته وه فه هه بیت گرنګه. نه ده بی زاره کی یان (فولکلور)ی و نه ده ب و سه رچاوه ییږ د پروکی و تیتالین هه ر ملله ته کی وه ک ژیرخانه ک نه ته وی ب رییا زمانی هاتینه پارازتن. ب شیوه یه کی گشتی ل گور زمان ناسان زمانی کوردی د کوکا خوه دا سومه رییه ژ مالباتا هندوئه وروپی یه و زمانین هندوئه وروپی ب ته فای ل دو هه ریمان دابه ش بوینه: نه وروپا و ناسیا یان دبیزنی روزه لاتی و روژناقایی، به لی زمانی کوردی سه ر ب مالباتا هندو ئیرانییه ل به شی روزه لاتی، مالباتا زمانین هندوئه وروپی (نافی مالباته کا زمانی یه، ل ده ستپیک ل نه وروپا و پاشی ل به شه ک ل ژوریا ناسیا به لافبوو، به لی ل گور زانایین زمانناسی ژ نالی دیروکا زمانیدا که فنترین زمان به ری (۳۰۰۰ پ.ز.)، ناخافتن پی هاتبته کرن، نه وژی زمانی (سانسکریتی)یه، زمانی سانسکریتی یی هیندی یا ژیری د ناقه را هزارا نیکی و دوی پیش زاینی دا هاتییه ب کار نینان و بو چند زمانین جیاواز پاشی پرت و به لافبویه) (۱). لی (د. کامیران بهرواری) دبیزیت ((زمانی کوردی ژ فان هه مو زمانین ناری و سانسکریتی ژی که فنتره، چونکو هه ر هیچ نه بیت نوح و گه لگامیش ب کوردی په یقینه و د نیکه مین کتیب ل سه ر روپی جیهانی دا هاتییه نقیسن کو داستانا گه لگامیشی یا تزییه ژ په یقین کوردی نه و ته مه نی وی بو (۵۰۰۰ ساله ده دگه ریت)) (۲).

ج- نه ده ب:

نه گه ر نه م ته ماشه یی نه ده بی کوردی وه ک هه مو نه ده بیږ جیهانی بکه ین نه ده به کی ده وله مه ند هه یه، ژ لای جوری فه دبته دو به ش:

أ- نه ده بی فولکلوری یان زارگوتن یان سه رزاری – *Folkllor*.

ب- نه ده بی نقیسی.

نه گه ر نه م ته ماشه یی نه ده بی سه رزاری کوردی – *Folkllor* بکه ین، هه می جوړین وی وه ک (نه فسانه، چیفانوک، داستان، چیرۆک، مه تل، پیکه نین، یاری، گوتنن مه زنان، ستران... و هتد)

(۱) همه نوری عومهر کاک، زمانی کوردی و خیزانه زمانی هندوئه وروپی، گ: هاقیبون، ژ: (۱۰)، چا: زانکویا دهوک، کوردستان، دهوک، ۲۰۰۲، ل ۵۶. دیسان بنیره: جمال نه به ز، ناسنامه و کیشه ی ناسیونالیزمی کورد له چند سه مینار و کوریک زانستیدا، ل ۱۱ – ۱۴.

(۲) هه فدیتن ل گه ل د. کامیران بهرواری، ل زانکویا دهوک – فاکولتیا زانستین مروفایه تی – سکولا نادابی، به شی کوردی ۲۰۱۴/۱۲/۱۴.

تیدا هه‌نه. وهك سامانه‌كی فولكلوری بو ئه‌دهبی كوردی دهینه هژمارتن. ئەف ئه‌دهبه ب ئه‌دهبی نه
 نقیسی دهیته هژمارتن؛ چونكو ((زورینه‌یا به‌رهمین کلاسیکیین نه‌ته‌وه‌یان و گه‌له‌ك ژ شاكارین
 ئه‌دهبی ژیدهر و فه‌رێژا ئی‌كانه یا ئه‌دهبی سه‌رزاری بویه. بو نموونه شاكارا (مه‌م و زین) خانی،
 ئیله‌هاما (مه‌می ئالان) یه ئه‌وا ژ خه‌لكی كورد وهرگرتی))^(۱).

به‌لێ ئه‌دهبی كوردی یی نقیسی، په‌یوه‌ندی ب ریئیسانسا قوناغا سه‌رهلانا ئه‌دهبیاتا كوردی
 فه هه‌یه، ل دویف كه‌فنترین تیكست و كه‌فنترین به‌رهمی ئه‌دهبی هاتبیته نقیسین ئه‌وژی قوناغا
 ب زاراوه و دیالکتین جوداجوداییین كوردی نه. كه‌فنترین به‌رهمی ئه‌دهبی د ناف كورداندا،
 به‌رهمین شعرینه. ئه‌دهبی كوردی یی نقیسی ل سه‌ر سی جوران دابه‌ش دبیت، (ئه‌دهبی كه‌فن –
 کلاسیك، ئه‌دهبی نوی، ئه‌دهبی نویخاز)، ئه‌دهبی كه‌فن – کلاسیك، ئه‌و ئه‌دهبه ئه‌وی ل سه‌ر كیشا
 عه‌روزی و دوبه‌یت و خسته‌کی و ته‌سوف د ناف حوجره و مزگه‌فتاندا ب زمانی كوردی هاتبیته
 نقیسین، به‌لێ قوناغا ریئیسانسا سه‌رهلانا ئه‌دهبی كوردی به‌رهمی هوزانی یه ب زمانی كوردی
 هاتبیته نقیسین و ب زاراوه‌یا کرمانجی هه‌ر ژ (بابا راحی هه‌مزانی ۸۴۰ز. شه‌هید بوی) و (شیخ
 ئادی ۱۰۷۴ – ۱۱۶۱ز) و (شیخ حه‌سه‌نی هه‌کاری ۱۱۹۴ – ۱۲۴۶ز) هاتییه نقیسین، ئەف ئه‌دهبی كوردی
 یی خورت و به‌رده‌وام بویه تاكو گه‌یشتی یه قوناغا ریئیسانسی و بویه ئیک ژ ئه‌دهبیین نافدارین
 رۆژه‌لاتی نه‌خاسمه ل سه‌رده‌ستی فان هوزاننانان: (عه‌لی حه‌ریری ۱۵۳۰ – ۱۶۰۰ز) و (فه‌قی ته‌یران
 ۱۵۴۹ – ۱۶۳۱) و (مه‌لایی جزیری ۱۵۶۷ – ۱۶۴۰ز) و (شیخ شه‌مه‌دینی قوتبیی ئه‌خلاتی یی بریفکی
 ۱۵۸۸ – ۱۶۷۴ ز) و (ئه‌حمه‌دی خانی ۱۶۵۰ – ۱۷۰۷ز)^(۲).

ئه‌دهبی كوردی ب زارین جوداجودا مینا زاری لوری هاتییه نقیسین (بابه تاهیری هه‌مه‌دانی
 ۹۹۵ – ۱۰۱۰ز). ب زاری لوری و (خانای قوبادی) شیعرب زاری گورانی نقیسینه، هه‌رچه‌نده خانای
 قوبادی خودانی به‌رهمی داستانا شعری یا (شرین خه‌سه‌ره) یه. کاروانی شعرا كه‌فن – کلاسیك تا
 سالاً (۱۸۸۰) سه‌رهلانا شاعیرین بابان وهك (ساله‌م و نالی و كوردی) كو ب شیوه زاری بابانی و
 سورانی به‌رده‌وام دبیت. به‌لێ جورین دی یین ئه‌دهبی وهك چیرۆك ((مه‌لا مه‌حمودی بازیدی د
 چه‌رخێ نوزدیدا ب ئیکه‌مین چیرۆکنقیسه و به‌رهمی وی (جامع یی رسالین و حیکایه‌تان) ب

^(۱) مارف خزنه‌دار، میژووی ئه‌دهبی كورد، به‌شی یه‌كه‌م، ل ۱۵۸.

^(۲) کامیران به‌رواری، پوئی مه‌لا مه‌حمودی بازیدی د پیشفه‌برنا زمان و توره‌فانییا کوردیدا، گ: لالش، ژ: (۲۴)، چا: هاوار،
 کوردستان، ده‌وک، ۲۰۰۱، ل ۱۲ – ۱۳.

ئیکەمین کۆمەلە چیرۆکی چاپکری د میژویا ئەدەبیاتین کوردیدا دەیتەهەژماتن^(۱). ل داوییا سەدەیی بیستی، ئەدەبی نویی کوردی دەرئەنجامی خورتبونا هشیاری یا نەتەوی و شورەش و بەرخوهدانین کوردی، پەیدا بوونا قوتابخانین کوردی، سەرهلدانا چاپخانە و رۆژناما کوردی ب تاییبەتی ل سالا (۱۸۹۸ز)، پەیدا بوونا کۆمەلە و ریکخراوین کوردی پەیدا بوو، بەلاقبونا ئەدەبی رۆژئاقاب تاییبەتی بەلاقبونا ریباز و قوتابخانین ئەدەبی وەک (رۆمانسیزم، ریالیزم، و دادایزم...وھتد) ھەولدانا ھوزانقانی کورد ژ بو نوکیرنا ئەدەب و شیعرا کوردی ژ قەید و بەندی شەعرا ەروزی چ ژ لای نەقەرۆک و رۆخساری قە، ھەر ئیک ژ (عەبدولرحمان رحمی ھەکاری، پیرەمیرد، رەشید نەجیب، کامیران بەردرخان، شیخ نوری شیخ سالیح، گوران... و ھتد)، رابەراییەتی یا ئەفقی قوناغی کرینە و دەستەکی بالدا نوکیرنا ئەدەبی کوردیدا ھەبویە. بو نمونە (عەبدولرحیم رحمی ھەکاری ۱۸۹۰ – ۱۹۵۸)، ئیکەمین شاننامە نقیسە و بەرھەمی وی (مەمی ئالان) ب ئیکەمین شاننامە یا چاپکری د میژویا ئەدەبیاتین کوردیدا دەیتە ھژماتن. ئەفقی شاننامەییە ب زمانی کوردی یە، ل گوڤارا (ژین) ل نیسانا سالا (۱۹۱۹) ل ئیستامبولی ل ژمارەیین (۱۶و۱۵) بەلاقبویە^(۲).

د- ھونەر:

ھونەر ئیکە ژ رەگەزین سەرەکی یین ناسناما نەتەواپەتی یا کوردی، د ناف کورداندا ھونەری میوزیک ب تاییبەت د پارزتنا زمان و کەلتوری کوردیدا رۆلەکی مەزن و گرنگ گێرایە، میوزیکا کوردی زمانی کوردی یە. وەک ناسنامە، کورد خودان ھونەرەک خورست و رەسەنە، چەند نامیر و ئالەتین میوزیکی یین کوردی یین رەسەن ھەنە وەک (بلور، زورنا، تەمبور، دودک، بالەبان، مەشک، کەمانجە، عود، دەف، دومبەک، زیل، زەنگل و خلخال)^(۳)، بو نمونە ئەحمەدی خانی ئیکە ژ ھوزانقانی کورد نافی ئەوان نامیرین میوزیکی یین رەسەن ئەوین دەاتنە ژەنی ل کوردستانی دا دشرین خوە دا بکارئینایە ئینایە وەک: ((سانتوور، جەرەس، میزپاب، زورنا، نەفیر، تەپل، کەمانجە، عود، تەمبور، روبات، چەنگ، نای، قانون، ئەرگەنوون و دەف، د ناف شەرین خودا

^(۱) ئارام یوسف ئیراھیم، بنەمایین درامایی د چل حیکایەتین مەلا مەحمودی بازیدیدا، چ، چا: ھاوار، کوردستان، دھوک، ۲۰۱۰، ل ۱۴۲.

^(۲) فەرھاد پیربال، عەبدولرحیم رحمی ھەکاری (تازەکردنەوی شیعری کوردی و داھینانی شاننامە لە ئەدەبیاتی کوردی، چ، چا: ھوزارەتا پەرورەدە، کوردستان، ھەولێر، ۹ – ۲۰. دیسان بنێرە: فەرھاد پیربال، شیعری نوی کوردی ۱۸۹۸ – ۱۹۳۲، چ، چا: کوردستان، کوردستان، ھەولێر، ۲۰۰۵. ل ۱۸۱ – ۲۲۰.

^(۳) Dergusa Nasnameye, L206.

بهرجسته کرینه، دیسان خانى نافی وان هه مو مهقامات و ئاوازن ئیناينه، کول کوردستانى دهاتنه بکارئینان وهك: (عوششاق، نهوا، ئووج، کوردان، پهاوى، گوشت، شههناز، چهزین، ئاههنگ، تهرنوم، سهسهه، سهبا، نهبههاری، دلگوشا، نهغه، نسيفیه، هوزار، ئهوازه، گول روح و دلربا))^(۱). ئهف ئامیره و ئاواز و مهقام ب ناسنامهیین میوزیکا کوردی ژى دهینه هژمارتن .

ه- سۆمبیلین ناسناما نهتهوی یا کوردان:

ههر نهتهوه و گهل و دهولهتهك خودان كومهك سهمبولین نهتهوهی نه، ئهف سهمبوله نیشانا ناسنامه و ههبونا وان نهتهوانه، ژ سهمبول و چهفهنگین ناسناما کوردان:-

۱. ئالایی کوردستانى.
۲. (ئهى رهقیب)، سرودا نهتهو یا کوردی.
۳. جهژنا نهووزی وهك سهرساا کوردی، ۲۱ ئاداری، (۲۷۱۵) کوردی، بهرامبهر (۲۰۱۵) زاینی، (۱۴۳۶) کوچی.

ل گور سهراوهیین دیروکی، (سائناما کوردی سائنامهیهکا تافی و چاندنی(شمس و زراعی) یه، واته (۳۶۵)رؤژن. ساا کوردی ل ئیکهه رؤژا بوهارى واته (۲۰ - ۲۱) ی ئاداری ب گویرهیا ساا گریگوری دهست پیدکته، ئهف رؤژه ب سهرساا کوردی دهیتههژمارتن. سائنامه و سهرساا کوردی نهبتنی بۆ کوردان فهدگریته؛ بهلکو بۆ تهفاییا گهلین ئاری بخوهفهدگریته. سائناما کوردی ژ (۱۲) مههان پیکدئیت. مههین بهار و هافینى (۳۱) رؤژن. بهلى ههر ئیک ژ مههین پایز و زفستانى (۳۰) رؤژن. ئهفرو ل کوردستانى سى سائنامه دهینه ب کارئینان وهکو (زاینی، کوچی، کوردی). ئهم نهو سالا(۲۷۱۵) یا کوردییه بهرامبهر (۲۰۱۵) زاینییه بهرامبهر (۱۴۳۶) کوچی ییه^(۲).

^(۱) فههاد پیربال، کرونۆلۆژیایی کوردستان (۶۲۵پ.ز. ۱۹۲۲ -)، ل ۷۰. دیسان بنیره: م. زامدار، میژووی موسیقای کوردی، گ: رامان، ژ:

(۵)، چا: وهزارهتی پهروهرد، کوردستان، ههولیر، ۱۹۹۷، ل ۱۱۶ - ۱۱۷.

^(۲) بۆ پتر پیزانینان ل دور سالناما کوردی بنیره: سائنامهی کوردی، کهریم شارمزا، گ: رۆشهنبیری نوئ، ژ: (۸۲)، چا: دار الحرية

للطباعة)، عیراق، بهغدا، ۱۹۸۱، ل ۵۵ - ۶۱. دیسان بنیره: میهرداد ئیزههدی، چهرده باسیک له بارههاری کوردانهوه، و: ئهمین شوانی،

ل ۵۳۶ - ۵۳۵.

باسی سییی؛ هه و هه ره شه یین ل سهر ناسناما کوردی هاتینه کرن:

أ- گهف و هه ره شه یین دیروکی - سیاسی - دهرقهی (کهفن - نوی - هه فچه رخ):

ب دریییا دیروکی هه ره شه و هه وین دژوار ل سهر ناسناما نه تهوی یا کوردان یین هاتینه نه جامدان. مه د فی واریدا بزافکریه ل سهر خالین گرنگ و سه ره کی راهه ستین. ژبه ره جهی کوردستانی یی جیوسیاسی و ئیستراتیژی ژبه ره هه بونا هوکارین جوگرافی و سیاسی نهفه ژلایه کی، ژلایه کی دی ژ بهر هه بونا هوکارین ئایینی یین نافخوهیی، کوردستان وهك دهفه ره هه ردهم ژیر گهف و هه ره شه یان بویه. ل سهر فی بنگه هی هه ر داگیر که ره ك کوردستان داگیر کربیت، جو ره دهسته لاتهك ل سهر کوردان سه پانیدییه، شیایه زمان و ئایین وکه لتور و تیتال... وهتد یین خوه ل سهر گه لی کورد بسه پینیت. ئانکو بزافکریه ژ هه مو رویه کی فه گه لی کورد ژناقبیه ن. ب دریییا دیروکی کوردستان ل سهر دو پروسیسین کولینالیکرنی هاتیه دابه شکر، نهوژی:

(۱) کولینالکرنا کهفن.

(۲) کولینالیکرنا نوی یه.

عهتا قهره داغی د په رتوگا خوه دا ب نافی (کاریگه ری که لتوری نهوان له سهر ئیمه) دا جهخت ل سهر (کولینالیکرنا که لتوری گه لی کورد دکهت و دکهته دو قوناغ، نهوژی:

قوناغا ئیگی؛ کولینالیکرنا کهفن. نهفه قوناغه تیکشکاندنا دهولهتا (ماد و ئایینی زهرادهستی) یه، کو ئایینی کورد و گه لین ئاریایی بویه. کورد دهسته ردارئ ئایینی زهرادهستی بوینه و ئایینی ئیسلامی قه بولکریه.

قوناغا دوئ؛ کولینالیکرنا نوی، نهفه قوناغه کولونالیکرنا کوردستانی ل گه ل سه ره لدانا بورژوازی یا نهووروی و شوره شا پیشه سازیدا دهست پیدکتهت و ههتا نهو یا به ردهوامه. سه بارهت نهفه قوناغی گه لهك گهورینین مهزن یین سیاسی و دیروکی و جفاکی ل کوردستانی ول سهر ژيانا مروقی کورد هاتینه کرن. به لی نهفه پروسیسه ب هه فچه رخی یا به ردهوامه کاریگه رییا وی زی گه لهك و پر مهترسیدار و سهخته ره^(۱).

^(۱) عهتا قهره داغی، کاریگه ری که لتوری نهوان له سهر کورد، ل ۲۸ - ۲۹.

ئەم دىيىن ئەو ھەو و گەف و ھەرەشەيىن دىرۆكى - سىياسى دەرقەيى (كەفن - نوى - ھەفچەرخ) ل سەر ناسناما كوردى ھاتىنەكەرن. ب چەند قوناغىن دىروكى دەستىنەشەنەكەين ۋەكو ئەويىن ل ژيىرى:-

۱. قوناغا دەستەھلاتدارىيا ئەسكەندەرى مەكدونى ل كوردستانى (۳۳۱ پ.ز. - ۲۲۶ ز.):

كوردستان ل سەردەمى ھەخامەنشەيان، ب تايبەتى ل سالا (۵۵۰ پ.ز.)، كورد ۋەك يەكەينەكە و گروپەكا ئەتتىكى و رەگەزى يا سەربەخو بويە و د دىروكىدا پەيدا بويە، تىدا پەيىف و زارافى كورد جىگىر بويە. كورد ل سەردەمى ھەخامەشەيان ب (كاردوخ - Cardouque) ھاتىنە نىاسىن، ئەف چەندە ژى ب رون و ئاشكرايى د پەرتوكا (ئاناباز) يا سەرۆك لەشكەر و دىروكناسى يونانى (گىزەينەفون) دا ھاتىە، بەئى ئەو گەف و ھەرەشە و بشافتىن ل سەر ئەف يەكەينە يا ئەتتىكى و رەگەزى و ناسناما نەتەوى يا كوردان، ئەوا ل سەر بنەمايى كولىنىالكرنا كەفن بۆ سەردەمى سەرۆك لەشكەر و يونانى (ئەسكەندەرى مەكدونى) دزقرىت، ب تايبەتى پىشتى (داگىرنا مىزوپوتاميا كەواتە كوردستان و ئىران ئەفرو ژ لايى) (ئەسكەندەرى مەكدونى *Alexandre* ۲۵۶ - ۳۲۲ پ.ز.) دەستپىدكەت پىشتى لەشكەرى (داريوش) ي پاشايى ھەخامەنشە دىشەرى *Arbeles* يان (گوگمىلا) ل سەر رۆبارى گوملى، كوردستان د كەفیتە ل ژيىر دەستى يونانىان ھەتا سالا (۲۲۶ ز.)، كوردستان د كەفیتە ل ژيىر كاريگەرىيا زمان و كەلتور و سىياسەتا يونانىيان، واتە نەتەوى كورد بۆ ماوھىي (۵۵۷) سالا ژيىر كاريگەرىيا كەلتور و زمان و دەستەھلاتا يونانىا دژىت ئەف سەردەمە د دىروكىدا بۆ كوردان گەلەك گىرنگە چونكو ئەسكەندەرى مەكدونى، بۆ ماوھىي (۵۵۷) سالا كوردستانى داگىر بىكەت، تىدا ھەمو زمان و كەلتور و كولىنىالكرنا كوردان ژ ھەمو رويان ۋەك (قركرن و براندنا زورىەتى) (قطع النسل)، كو ۋەك شىوہ شىوازەك كولىنىالكرن و بشافتن ل سەر كوردان ھاتەكەرن^(۱).

۲. قوناغا دەستەھلاتدارىيا ساسانىيان ل كوردستانى (۲۲۶ ز. - ۲۶۴ ز.):

كورد د قى قوناغىدا، ۋەك نەتەۋەيەك خودان بونەكا سەربەخوہ دياردكەفیت، دبیتە خودان زمان و ئايىنەكى سەربەخو، ب ھاوبەشى لايەنگەرىيا دەولەتا ساسانىيان ۋەك مالباتەك پەرس و ئارىيى دكەت. ھەرۋەسا د قى قوناغىدا كورد ھەول دەت خوہ ژ دەستەھلاتدارىيا

^(۱) فەرھاد پىربال، كرۇنۆلۇژىي كوردستان (۶۲۵ پ.ز. - ۱۹۲۲)، ل ۲۳.

یونانیان قورتال بکەت. ئەف قوناغە ب قوناغا رەگەزیبونا کوردان (*homogenization*) دەیتە نیاسین. د ئەفی قوناغیدا (دەستەلاتداری یا ساسانی وەك مالباتەك پەرس ژپر فەرمانداری یا ئایینی (ئەردەشیر) دەستەلات ل ئیران و تەفایا کوردستانی گرتە دەست. ئایینی (مانی) نیزیکی چار سەدەیان ل کوردستانی بەردەوام بویە. ساسانی ل ساڵا (۲۲۶ ز) دەستەلاتی وەردگرن و یونانیان ل گشت میزپوتامیا ئەفرو دەردئیخن. هەموو کوردستان و بەشەك ژ رۆژەلاتی نافەرست دكەفیتە ل ژپر دەستەلاتا وان. ئایینی خەلکی ل وی سەردەمی ساسانیان، زەرادەشتی و مەسیحی و مانایی، جوھیاتی بوون^(۱). ئەف قوناغە بو کوردان ب قوناغا تیکەلکرن – *Integration*، کوردان و ساسانیان ل سەر بنەمایین ئیتنیکی و ئایینی ب تایبەتی ئایینی زەرادەشتی دبیت. کورد دبیتە بەشەك ژ دەستەلاتدارییا ساسانی ئەف چەندە زی د نافەرە سائین (۵۵۰ پ.ز. – ۶۳۴ ز) هەتا هاتنا سەردەمی ئیسلامی بەردەوام دبیت.

۳. قوناغا دەستەلاتداری یا موسلمانین عەرب و ئیسلامی ل کوردستانی (۶۳۴ز – ۱۴۳۰ز):

ئەف قوناغە یا کو دبیزنی دەستەلاتدارییا ئیسلامی ل کوردستانی د نافەرە سائین (۶۳۴ز – ۱۴۳۰ز) بەردەوام دبیت. ئەف قوناغە ژ دەستیكا هاتنا ئیسلامی (۶۱۰ ز)، هەر ژسەردەمی راشدی (۶۳۲ – ۶۶۱ ز) و سەردەمی ئەمەوی (۶۶۱ – ۷۵۰ ز) سەردەمی عەباسی (۷۵۰ – ۱۵۱۷ ز)، هەتا کو سەردەمی ئوسمانیا (۱۲۹۹ – ۱۹۲۴ ز) بەردەوام دبیت. دبیزنی ئەفی قوناغی دەستەلاتدارییا ئیسلامی ل سەر ناسناما نەتەوی یا کوردی، ئەف قوناغە ژ ب کولینیا لکرن لەشکەری و کەلتوری و ئایینی ل سەر ناسناما کوردی دەیتە نیاسین، ب تایبەتی (پشتی شەری قادسیهیی ساڵا (۱۴/ك/۶۳۵) کو تیدا موسلمان ب سەر لەشەکەری ساسانیاندا سەرکەفتن. دەرگەهی داگیرکنا ئیمپراتوریەتا ساسانی کوردستان پارچەك بو ژئ هاتە فەکرن، ل ساڵا (۱۶/ك/۶۳۷ ز). (بازیری (تەیسەفون – المدائن) دكەتە پایتەختی دەولەتی، هەر د وی سائی دا لەشکەری عەرەبان بازیرین (حەلوان – ئەلەوان) گرت، ب داگیرکنا حەلەوان – ئەلەوان و جەلەولا لەشکەری عەرەبین موسلمان گەیشتنە سەر ئاخا کوردستانی. سەبارەت شەری جەلەولا ژیدەر دبیزن: نافی فەرمانداری کوردان (موهران – میهران) بویە، شەرەکی مەزن هاتەکرن تیداسەد هزار ئیرانیین فارس و کورد تیدا هاتنەکوشتن. بەری داگیرکنا کوردستانی ژ لای عەرەبین موسلمان، کورد وەك نەتەوه خودان تیتال و ئایینەك سەربەخووە بون، ب تایبەتی ل سەر ئایینی زەرادەشتی بویە؛ چونکو ئەف ئایینە، ئایینی فەرمی یی

^(۱) ژیدەری بەری، ل ۲۸.

دوله‌تا ساسانی بویه. تیدا عه‌ره‌بێن موسلمان، هه‌مو هزره‌بیرێن ئایینی و هه‌مو که‌لتورێن خوه یێن ئیسلامی ل سه‌ر کوردان سه‌پاندن چونکو مه‌رهما عه‌ره‌بێن موسلمان نه‌و بویه ئایینی زه‌ردهشتی ژنافه‌به‌ن و ئایینی ئیسلامی ل سه‌ر کوردان ب سه‌پین، هه‌روه‌سا کوردان بو ماوه‌یی سه‌د ساڵان به‌ره‌فانی ژ خوه و ئایینی زه‌ردهشتی کره‌(۱).

٤. قوناغا سه‌لاحه‌دینی ئه‌یوبی و سه‌لجوقی و مه‌گول و ده‌سته‌لاتدارین قه‌ره‌قینلو و ئاق قینلو ل کوردستانی (١١٥٠ – ١٥١٤ ز):

ب شیوه‌یه‌کی گشتی قوناغا (٦٣٤ز. – ١١٠٠ ز) و په‌یدا بونا سه‌لاحه‌دینی ئه‌یوبی (١١٣٨ – ١١٩٣ز) و درسته‌بونا ده‌وله‌ت و میرگه‌هێن کوردی یه. (سه‌لاحه‌دینی ئه‌یوبی وه‌ک سه‌رکرده‌یه‌کی کوردی ئیسلامی ل سه‌ر شانویا سیاسی په‌یدا دبیت. شیایه ل ساڵا (١١٧١ز) ده‌وله‌تا (فاتمی ٩٠٩ – ١١٧١ز) یا مه‌زه‌به‌ شیعیه ل مسری ژ نافه‌به‌ت. پاشی ل ساڵا (١١٨٧ز) پشتی هه‌فرکی یه‌کا درێژخایه‌ن بگه‌هسته ئه‌ردی پیروز(قودس)ی. ئەه‌ف قوناغه ب قوناغا مملانی یا شارستانییا روژه‌لاتی ب سه‌رکیشیا سه‌لاحه‌دینی ئه‌یوبی و شارستانییا روژئاڤا ب سه‌رکرده‌یه‌تییا(ریتشارد شیردل) سه‌رکیشی که‌نیه‌یا کاسولیکا به‌ریتانی ده‌سته هژمارتن. د فی قوناغیدا کورد وه‌کو ناسنامه و نه‌ته‌وه ته‌فلی ریچکا مه‌زه‌به‌ی شافعی دبن، کوردان ئەه‌ف مه‌زه‌به‌ وه‌ک به‌هانه‌یه‌کی دیت ژ بو پارزتانا ناسنامه خوه یا نه‌ته‌وی، خوه ژ نه‌ته‌وه یێن ئیسلامی جودابکه‌ن ب تایه‌ته‌ی ژ عه‌ره‌بان ئەه‌ف ژلایه‌کی فه، ژلایه‌کی دی فه ده‌وله‌تا ئه‌یوبی ل سه‌ر بنه‌مایێ مه‌زه‌به‌ی شافعی ل عیراقی و شامی و یه‌مه‌نی ئاڤاگر. ناسنامه کوردان یا نه‌ته‌وی ل سه‌ر بنه‌مایێ مه‌زه‌به‌ی شافعی جیگیر دبیت(۲).

به‌لێ پشتی مرنا (سه‌لاحه‌دینی ئه‌یوبی) و لاوا بونا ده‌وله‌تا ئه‌یوبیان کوردستان دکه‌فیه‌ته ژیر هه‌ره‌شه و گه‌فین هه‌نده‌ک هیزین تورکمان و ئەه‌ف هیزه هه‌مو هه‌لگرین هه‌نده‌ک بیروباروه‌ر و هزرین مه‌زه‌به‌ وه‌کو (سونه و شیعیه و شامانی... و هتد) بون ب تایه‌ته‌ی ل سه‌ده‌یی (١١)ی قوناغا ده‌سته‌لاتداری یا سه‌لجوقی و داگیرکنا مه‌گول و ده‌سته‌لاتداری یا قه‌ره‌قینلو، ئاق قینلو (١١٥٠ز –

(۱) نه‌که‌رمی میهرداد، کورد و گه‌ران به‌دوای خۆدا، ل ١٥. دیسان بنیره: عبدالرحمن مزوری، قاره‌مانی کورد فه‌یروزی فه‌لیلی نه‌هاوه‌ندی، گ: هافییوون، ژ: (٩)، جا: هاوار، کوردستان، ده‌وک، ٢٠٠١، ل ١٠٢ – ١٠٤.

(۲) مارتین فان بروینسین... وه‌تد، ناسیونالیزی کوردو پروانگه‌ی روژئاوا، و: وریا رحمانی، ل ٧١. دیسان بنیره: فیلیپ کرینروک و کرستییه‌ن ئالیسون، کولتور و ناسنامه‌ی کورد و: ل ئینگلیزییه‌وه: وریا رحمانی، ل ٢٢.

۱۵۱۲ ز) و قوناغا دەستەلاتداری یا خیلافەتا ئوسمانی و سەفەوییان و دابەشکرنا کوردستانی بۆ جارا ئیکى د فى قوناغیدا ((ل ساا ۱۱۵۰ از سولتان (سەنجارى سەلجوقى) یى تورك ئوتونومی یى ددەتە کوردان، ھەردفی ماویدایا، پەیدابوونا پەیقا کوردستان وەك زاروھىەكى ئیداری و سیاسى دەیتەبکارئینان))^(۱).

ديسان ل سەدەبى(۱۲) ى ھەرەشە و مەلەنەیا ەھەبا، کریستیانان و مەگولان ل دەفەرین کوردان دیاردبیت و کورد دوی دەمیدا، وەك کاریکتەرەك تەماشەفان تەماشەبى ئەفى مەلەنئى دكەن. د فى قوناغیدا کومەك ژ باب کالین تورکومەنن سونە و شیعە مەزھەب وەك قەرەقینلو سونە مەزھەب بوون، ئاق قینلو شیعە مەزھەب بوون، ئەف ھەردو میرگەھین نەتەوی یین تورکمان ئەوین ژ لایى مەگولان ھاتینەدویرئىخستن و ل جەرگى کوردستانیدا بەرى (تەیمورلەنگ) پەیدابوین، قەرەقینلو (۱۳۸۰ – ۱۴۶۸ ز) تەبریژ کرە پایتەختى خوە، ئاق قینلو (۱۳۷۸ – ۱۵۰۸ از) دیاربەکر کرە پاتەختى خوە. قەرە قینلو د نافەندا ئەنادولئاسیا بچویک دا گەبشتە پلەیا دەستەلاتى، ل ساا (۱۴۳۵ز) باشورى رۆژھەلاتا کوردستانی وەك کوردستانا عىراق و ئیرانا نھو داگیرکر، بەلئ ئاق قینلو ل ساا (۱۴۷۰ ز) دەفەرا ھەکاریان داگیرکرن پاشى ب تمامی نافەند و ناوچەیین بوتان ئىخستنە ژیر رکىفا خوە. ھەر د فى قوناغیدا تەیمورلەنگ وەك ھیزەك دى پەیدادبیت. ھەر ئىك ژ ئاق قینلو و قەرەقینلو، کارفەدانەکا جودا بەرامبەرى لەشکەرى وى ھەبویە، قەرەقینلو دژى تەیمورلەنگى راوستیان د ئەنجامدا سەرکردى وان (قەرە یوسف) رەفى ميسرى، بەلئ میرگەھا ئاق قینلو ل ساا (۱۴۰۲ز) کەفتە ژیر دەستى تەیمورلەنگى، ھاریکاری یا لەشکەرى وى کر ل دەردورى ئەنقەرى دژى ئوسمانیان. د فى قوناغى دا بابکالین تورك بونە شوین گرتى ییت مەگولان و شیان کونترولا کوردستانی بکەن، کورد ناچارکرن بکەفنه ئەوى مەلەنئى یا د نافەرا سونە و شیعان دا^(۲).

^(۱) مینوریسكى، الاكراد ملاحظات و انطباعات، ت: معروف خزندهار، ص ۲۲. ديسان بنیره: فەرھاد پیربال، کرۆنۆلۆژیای کوردستان (۶۲۵ پ. ز. – ۱۹۲۲ز)، ل ۴۸.

^(۲) زرار صديق توفيق، كردستان في القرن الثامن الهجرى، ص ۲۴۸. ديسان بنیره: فەرھاد پیربال، کرۆنۆلۆژیای کوردستان (۶۲۵ پ. ز. – ۱۹۲۲ز)، ل ۵۹.

۵. قوناغا دەستەھ لاتدارییا ئوسمانی و سەفەویان دابەشکرنا کوردستانی بوجارا ئیکی و دەستەھ لاتا میرگەھین کوردان (۱۵۱۲ز - ۱۹۱۸ز):

کوردستان د فئ قوناغی دا دکەفیتە ژیر مملانی و هەفرکییا مەزەھبیا د ناقبەرا دەولەتا سەفەویا مەزەھب شیعە و دەولەتا ئوسمانیا مەزەھب سونی. ئەف قوناغە ل دەستپیکا سەدەیی شازدی دەستپیکەت و تیدا (پێشەتەھەکا گرنگ بو کوردان دەیتەپیش ئەوژی (سەفەوی شیان دەستەھ لاتدارییا ئیرانی وەرگرن و ئاق قینلوا ژناق ببەن. ل سالآ (۱۵۰۱ز) ل تەبریزی شاھ ئیسماعیلی سەفەوی ب شاھ ئیرانی هاتە دەست نیشانکرن)^(۱)، دیسان (پشتی سالآ (۱۵۰۱ز) ئیسماعیل سەفەوی ب پشت بەستن ب هوزین ئاق قینلو دەست پیکر ب داگیرکنا کوردستانی و ب تایبەتی ل سالآ (۱۵۰۲ز) هەمەدان کونترول کرن و دفیان هەمو کوردستانی بیخینە ژیر دەستی خو، بو داگیرکنا دیار بەکری بەرەف روژناقیی کوردستانی فەچون ب تایبەتی ل سالآ (۱۵۰۷ز). ل دەفەرین ئەنادولی، دگەل میرین کوردان یین مەزەھب سونە کەفتنە چەند شەرین خوینەلو و ل دەفەرا ئەلبوستان دگەل کوردین (ذو القدری) ب رابەراییەتی یا (علاء الدین ذو القدر) کەفتنە د شەرەکی سەختا، سەفەویان دەفەرین ئاتروپاتین و باکور و روژەلاتی ئەنادولی گرتن. هیزین قزلباش (عەلەوی - ئالاقی) ی هاریکاری یا سەفەویان کر، پاشی ئەفە بو ئەگەری ژناقیرن و کومەلکوژی وان ل سەردەستی عوسمانیان)^(۲).

ئەف دوخە بو ئەگەری پێشکەفتنا مملانی یا د ناقبەرا ئیمپراتوریەتا سەفەوی یا مەزەھب شیعە (۱۵۰۱ - ۱۷۳۶ز)، ل روژەلاتی و ئیمپراتوریەتا ئوسمانی مەزەھب سونە (۱۲۸۱ - ۱۹۱۸ز). ل روژناقا ئەوا ژ لای سولتان (سەلیمی ئیکی ۱۴۶۶ - ۱۵۲۰) دەتە بریقەبرن. پشتی شکەستنا دەولەتا سەفەوی و پایتەختی وان (تەبریز) د شەری چالديرانی دا ل سالآ (۱۵۱۲ز) ل جەرگی کوردستانی بەشەک مەزن ژ ناخا کوردستانی کەفتە ژیر دەستەھ لاتدارییا ئوسمانی. کوردان بەرقانی یا ئوسمانیان کر ژ بەر ئەگەری مەزەھبی و دزاییەتی یا سەفەویان دکر. ریکەفتنەک ب ریا وەزیری سولتان سەلیمی ئیکی ب نافئ (مەلا ئیدریسی بەدلیسی) ی بو دامەزاندنا میرگەھین کوردی هاتە ئەنجامدان)^(۳).

(۱) لازاریف و اخرون، تاریخ کوردستان، ص ۸۰.

(۲) ئەکرەمی میهراد، کورد و گەران بەدوای خۆدا، ل ۳۷.

(۳) جیرارد جالیاد، الماساھ الکوردیە، ت: عبدالسلام النقشبندی، ط ۲، م: اراس، کوردستان، اربیل، ۲۰۱۲، ص ۴۷ - ۴۸.

مەملەنئىيا د نەقىبەرا ھەردو دەستھەلاتاندا بۆ ئەردى كوردستانى دەيتە فەگۈھازتن، كوردستان ژ لايى ھەردويان فە دەيتەداگىركن و پاشى دەيتە دابەشكرن، تىدا ((كوردىن موسلمانىن سونە بونە لايەنگەرېن دەولەتا ئوسمانى و كوردىن قزلباش (عەلەوى – ئالافى) بونە لايەنگەرېن دەولەتا سەفەويان كو ئەوان نىزىكىك زۆر ل گەل ئايىنن يەزدانى ئىسماعىلى و عەلەوى ھەبو. كو بەشەكن ژ ئايىنن ئارى و زەرادەشتى يىن كەفن بوون))^(۱).

د ئەفان پىشھاتەيىن دىروكيدا گەف و ھەرشەيىن دەرەكى ل سەر كوردان ھاتىنەكرن، ئەوژى ژ لايەكى واژوكرنا پەيماننا (زەھاو - قەسر شرىن ۱۶۳۹ز) ھ و دابەشكرنا سنورىن كوردستانى د نەقىبەرا سەفەوى و ئوسمانيان دا. ژ لايەكى دىفە ((ب فەرمانا سولتان سەلىمى ئىكى ھەژدە مىرگەھىن كوردى كو ھەمو پاشكويىن ئىستامبول بون، د ھەمان دەمدا زۆرىنەيا مىرگەھىن ياخيپوى ھەك نازىزان، ھەسن كىف، شىروان... و ھتد ھاتنە ژنافېرن))^(۲).

د فى قوناغىدا سەفەويان سىياسەسەتا شىعاتىيا توندرەو دژى كوردان ب كارئىنا، بەلى دەولەتا ئوسمانى ژبۆ لاوازكرنا مىرگەھىن كوردى سىياسەتا بشافتن و ژنافېرن و درستكرنا دوبەرەكى ل سەر بنەمايى بشافتنا (فرق تسد) پەيرەوكر بۆ نموونە، دەولەتا ئوسمانى د ماوھىي دەستھەلاتدارىيا خوەدا ل كوردستانى ھەك ھەرشە ل سەر ناسناما نەتەوھيا كوردى ب مەبەستا موكمكرنا دەستھەلاتدارىيا خوە يا راستەوخو، ھندەك رەنگىن سىياسەتى دژى كوردان بكارئىنا، ئەف سىياسەتە ھەتا كو سەدھىي نوزدى بەرداومبويە، ئانكو ل سەردەمىن ھەولېن ھندەك مىرگەھىن كوردى بۆ ئافكارنا دەولەتەكا نەتەوھ يا سەربخوھ ھاتىدەدان. (ژوان رەنگىن سىياسەتى يىن ئوسمانىا ل كوردستانى بكارئىنا:–

سىياسەتا (فرق تسد) پەيداكرنا دوبەرەكى ژ بۆ دەستھەلاتگىرانى و خوە سەپاندنى. دەستىوھردانا دەولەتا ئوسمانى د نەف كاروبارىن ناڧخوى يىن كورداندا. سىياسەتا بكارئىنانا كوردان. سىياسەتا ھىزا دەستھەلاتدار. بەلى مەرەم ژبۆ بكارئىنانا سىياسەتا (فرق تسد) ئەفەيە:

(۱) ئەكرەمى مېھراد، كورد و گەران بەدوای خۇدا، ل ۳۷ – ۲۸.

(۲) فەرھاد پىربال، كرۆنۆلۇژىي كوردستان (۱۶۲۵پ.ز. – ۱۹۲۲ز)، ل ۶۳.

١. ژلايهكى فه لاوازكرنا ميرگههين كوردى، ب ريبا پهيداكرنا دوبه رهكيب د ناڤههرا ميرگههاندا، ژ لايى دى فه پهيداكرنا دوبه رهكيب د ناڤههرا نهندانين مالباتا دهسته لاتدار.
٢. نههيلانا پهيداوونا هيزهكا كوردى، ل دژى سياسهتا ئوسمانى ب راوهستيت، و سهروبهري ئابورى و جفاكى د ناف ميرگهه پيشبخت.
٣. دهولهت ب هاريكارييا لايه نهك ههفركى پاره وهردگرت.
٤. ب پهيداوونا ههفركي دابهشكرنا كوردستانى زيدهتر دبو. مهرما بكارئينانا سياسهتا بكارئينانا كوردان:-

١. بو پارازتنا سنورى دهولهت.

٢. بو شهريين نافخوى و دهرفه^(١).

٦. قوناغا پهيداوونا سيسته مي كوئونيالا نوى و سه رهلدانا نهتهوه – دهولهت و دابهشكرنا كوردستانى ل سه ر پينج پارچهيان (توركييا، سوريا، عيراق، ئيران، ئيكهتيا سوفيت ١٩٠٩ز. – ١٩٢٤ز.):

ئهف قوناغه دببژنى كوئينيالا نوى، ئانكو كوئينيالاكرنا هيزا روژئاڤا ل سه ر روژههلاتى، ئهف قوناغه ل دهسته پيكا سهدى بيستى دهسته پيدكتهت، دهما هيزين روژئاڤا ههولدان دهولهتا ئوسمانى نهوا نهتهوى كورد بهشهك ژى دابهش بكهت، ل وى ده مي دهولهت ين كوئينيالا شيان چه ندين دهولهتان ل سه ر بنه مايين بنه مالىكى و نهتهوه – دهولهت و خزمه تكرنا بهرژه ونديين كوئينيالا روژئاڤا ئافابكهت د نهجامدا (دابهشكرنا ئيكهتيا ئاڤا كوردستانى ل سه ر پينج دهولهت ين نهتهوى يين ههفسويى وهك (توركييا، عيراق، ئيران، سوريا، ئيكهتيا سوفيهت) ئ هاتنه دابهشكرن. ل دويش پهيماننامه يين ناف نهتهوى ب تايبهتى پهيماننامه يين (سايكس، پبكو ١٩١٦) و (سيقهه – ١٩٢٠) و (لوزان – ١٩٢٣)، كو رولهكى مهزن بو دابهشكرنا جوگرافى و جفاكى بو سه ر چه ندين دهولهت و نهتهوا تيدا كو كورد ل نهوان وهلاتان وهك كه مينه نهتهوه هاتنه نياسين. ژبلى كوئينيالا ناف نهتهوى ل سه ر كوردستانى، هه ر دهولهتهكى ب شيوه و شيوازهكى دهست ب كوئينيالاكرن و بشافتنى و سه پاندا زمانى خوه ل سه ر كوردان كر. ئهف قوناغه ب قوناغا كوئينيالا نوى و ههفچه رخ ل سه ر

^(١) صلاح محمد سليم محمود، ديروكا كوردان يا نوى، چ، ژ وهشانين ئيكهتيا نفيسه رين كورد – دهوك، چا: هاوار، كوردستان، دهوك،

ناسناما نه تهوی یا کوردی دهیته هژمارتن. ئەف قوناغە د نافبەرا سائین (۱۹۰۹ – ۱۹۹۱) بەردەوام دبیت^(۱).

سیاسەتا شیوه و شیوازی دەولهتین ههفسوی ل سهرکوردان ل تورکیا شیوازی (تهتریک) و ل عیراق و سوریا (تهعریب) و ل ئیرانی (تهفریس) دژی ناسناما کوردی هاتنه ب کارئینان. ههولهکا مهزن ژ بو ژنافرن و بشاقتنا زمان و ئەدهب و کهلتور و هونهری کوردی هاتهکرن. (گرنگترن نهتهوه و دهولهت، دهولهتا تورکیا بویه، ب فی یهکی (مستهفا کهمال) ی شیا دهولهتا خلافهتا ئوسمانی بههلوهشینیت، بهرهف ئافاکرنا دهولهت – نهتهو مهبهست ئیک زمان ئیک نهتهوه فه چوو، ههروهسا ل دویف ئافاکرنا دهستورهکی نوی بو دهولهتی ژ دهستورهکی ئیسلامی فهگوهازته ئافاکرنا دهستورهکی سیکولار ل سهر بناغا مودەرنیزما نوی چوو. ب فی چهندی سیستمی سیکولار چهسپاند و قوناغەک پر ترسناک ل تورکیا دهستپیکر. ل ههمی ئاستین ئایینی و کهلتوری و سیاسی کهفته پهیرهوکرنا هندەک رییا، وهک:-

۱. ل سهر ئاستی ئایینی: قەدهغەکرنا ههر جل و بهرگهکی کو رهنگههانا سیمایی ئیسلامی بدەت، وهک جل و بهرگین ئایینی، ژنن موسلمان، گهوارتنا ب شیوهیهکی زوری وان ب کولاف و پهنته لون و مودیلین رۆژنافایی یین مودەرن.
۲. ل سهر ئاستی کهلتوری: گهورینا تیپین ئیسلامی ب تیپین لاتینی، ژبووی نهوی یین نوی ژ کهلتوری ئیسلامی بهینه دابیرین ئەفه ژ لایهکی، ژ لایهکی دی قەدهغە کرنا ههموو کهلتورین جفاکی ب ههموو دهوله مهنديا خوهفه.
۳. ل سهر ئاستی سیاسی و ئایینی: ژ نافرن ئیسلامی وهک دینی دهولهتی و گوهارتن ب هزر و بیرین سیکولاریزمی، قەدهغەکرنا ههر چالاکی یهکی کو رهنگهکی ئایینی بیقه بیت^(۲).

- شیوه و شیواز و پروسیسین هه رهشهی نهوین ل سهر ناسناما کوردی هاتینه کرن:

۱. پروسیسا بشاقتنا تیکهل کرنی *Integration*.
۲. پروسیسا بشاقتنا هه لاندن و بشاقتنی (*assimilation*)^(۳).

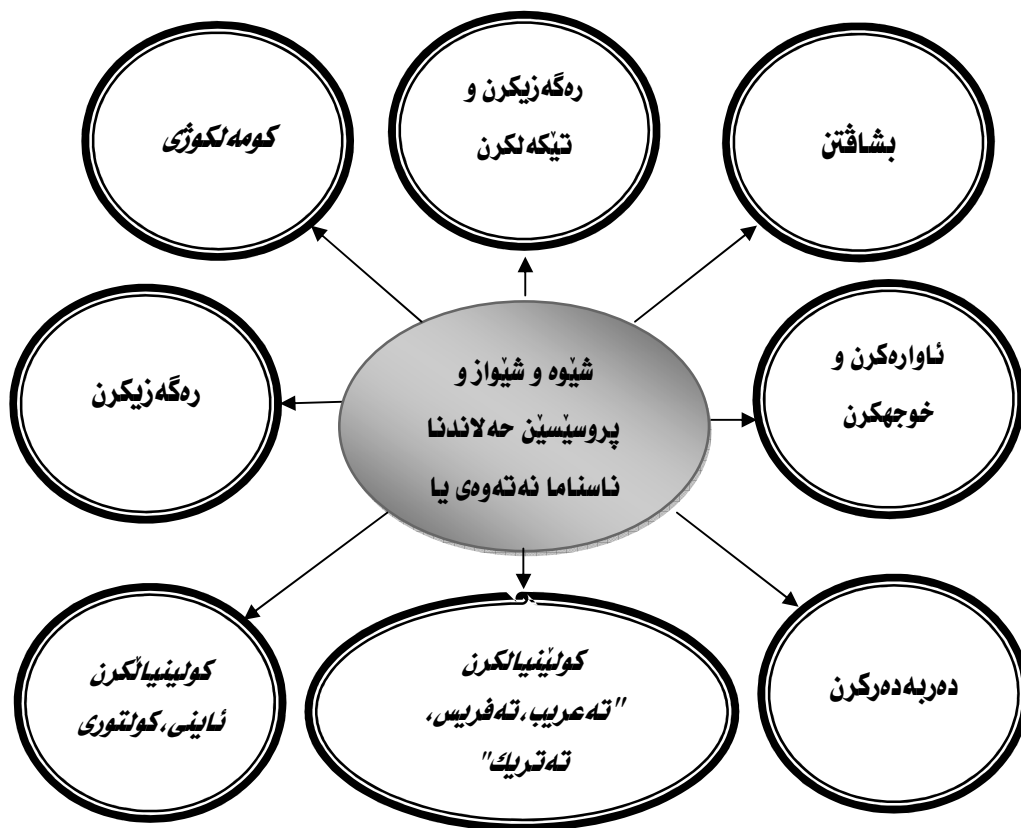
^(۱) ئەکرەمی میهرداد، کور و گهران بهدوای خوی دا، ل ۹۰.

^(۲) ئەبو بهکر عهلی، ناسیونالیزم و ناسیونالیزمی کوردی، بهشی سییهم، جا: رۆژههلات، کوردستان، ههولیر، ۲۰۰۹، ل ۱۳۵ – ۱۳۶.

^(۳) مهرداد ایزدی، الكرد نبذة وجیزة، ت: من الانكليزية هادی محمد، مح: سردم العربي، م: سردم، ع: (۲)، کوردستان، سلیمانیه، ۲۰۰۳،

۳. پروسیسا بشافتنا ئاواره کرن و خوجهکرن و کومه لکوژیی (Displacement)^(۱).
۴. پروسیسا بشافتنا دهر به دهری کرنی (Deportation)^(۲).
۵. پروسیسا بشافتنا فهرق و تسدی.
۶. پروسیسا بشافتنا ره گه زی کرنی (homogenization).
۷. پروسیسا بشافتنا کوئینا لکرنا (ئایینی و کهلتوری، ئەنفال، تهتریک، تهعریب، تهفریس)ی.

دایگرامی (۲)

شیوه و شیواز و پروسیسین بشافتنا ناسناما نه تهوهی یا کوردان

^(۱) Oxford Word Power, Oxford University, press, printing 6, printed in China, 2013, p226.

^(۲) سهلام ناوخوش، فهرههنگی دوانه‌ی ئوکسفورد (ئینگلیزی - کوردی کوردی - ئینگلیزی)، ج ۲، چا: رۆشه‌نبیری، کوردستان، ههولیر، ۲۰۰۶، ل ۱۰۲.

ب- گهف و هه ره شه یین خو هی و نافخو هی " بزاف کرن ژبو حه لاندن و بشافتن و ژنافرنا ناسناما کوردی":

گهف و هه ره شه یین خو هی و نافخو بزا فکرن ژبو حه لاندن و بشافتن و ژنافرنا ناسناما کوردی. ئەفئ چەندی پەيوەندی ب کومەکا هۆکاران ب شیوهیهکی دەرنگ فه ههیه بوینه ئەگەر بو پەیدابوون و دەرکەفتن ههرا نەتەوی یا کوردی ب شیوهیهکی دەرنگ، ئەف چەندە ری بو داگیرکەرین کوردستانی خو شکر گهف و هه ره شه یان بکەنه سەر ناسناما کوردی بزا فکرن ژبو حه لاندن و فکرن و چەنە کرن بشافتن ناسناما کوردی، ئەوژی ل سەر چەند هۆکارین سەرەکی دابەش دەیت وەکو:

۱. هۆکارین جوگرافی:

ئەف هۆکارە کارتیکرنەکا مەزن ل سەر ژیان و پیشکەفتن کوردان کریه و ئەف هۆکارە ب پلا ئیک دەیت، گو مان تیدا نینه (بارودوخین ژینگهیی، سروشتهکی گران ب تایبەتی سروشتی چیا و هه بونا نهالین کویر، سه قایهکی به فربار و گران کارتیکرنەکا مەزن ل ژین و ژیارا کوردان کریه. پیدفی بویه خو ل گه ل هه فرکیا ئەفی بارودوخی بگونجین. یان ژێ ئەگر نه شیابان دا وی واری ب جهیلن و کوچه برن، سەرەرای هه بونا ئەوان بارودوخین گران و سهخت هه دهک سألوخهت ل دهف کوردان پەیدابوینه وەک: توندی و میرخاسی، هیز، سوارچاکی، بیهنفرهی، ژیانکرن ل گه ل بارودوخین ساده و سهخت. فی هۆکاری رهنگه دانا خو ل سەر باری جفاکی و ئابوری ژێ هه بویه ژ بهر نه بونا سیسته می گه هاندن و پەيوەندی کرنی و نزمییا ئاستی بازرگانی و خودانکرنا ئاژەل و شقانکاری بویه کارەک سەرەکی ژ بهر هه بونا ژیههلی و بارانان، چاندن ب هژمارا دوئ دهیت ژ بهر نه بونا ئەردین دهستی^(۱). زیدەباری هه بونا ((هه ژاری، پاشقه مانا جفاکی، نزمییا ئاستی زانستی، گرتی یا جهی کوردستانی و زه حمه تیا پەيوەندی کرنی ژ ئەگه ری سه قایهکی تایبەت و سهخت، ئەفه هه مو بونه ئەگه رهک ژ بوی پەیدابوونا سیسته مین دەرەبهگی و خیلەکی و میرگه هان ل سەر دهستی دەرەبهگان))^(۲).

^(۱) هنری بارکی و اخرون، قضیة کردیة فی ترکیا، طا، م: اراس، کوردستان، اربیل، ۲۰۰۷، ص ۱۲. دیسان بنیهره: سحر السید عبدالعزیز،

ساله، تاریخ الاکرد (دراسة تاریخیة حضاریة فی ظل الخلافة العباسیة)، ص ۱۰۸ - ۱۱۰.

^(۲) فرید اسسرد، لماذا اخفق الكرد فی تاسیس الدولة، مج: سردم العربی، م: سردم، ع: (۴)، ص ۴۴ - ۴۵.

۲. ھۆكارین كەلتوری و ئایینی:

ھۆكارین كەلتوری و ئایینی ب پلا دوی دەین و ژ ھۆكارین ھەرە گرنگ ژ بۆ ھەرەشەیین ناڤخوھیی و خوھیی ل سەر ناسناما كوردی دەینە دەستنیشانكرن. ب تایبەتی د پیاكەرن و ب كارئینانا كوردان ب ریا ئایینی. پیدقیە ئەم بزانی، كو زۆربەیا كوردان سەر ب ئایینی ئیسلامینە و زۆرینەیا وان سەر ب مەزھەبی سونینە، ھژمارەكا كیم ژی سەر مەزھەبی شیعی نە، بەلی ھژمارەیا كوردان سەر ب ئایینی زەردشتی و ئیزدی و جوھی و كرستیان و یارسان و عەلەوی و كاكەیی نە^(۱). ژبەر ھەبون و پەیدا بوونا فرەئایینی و مەزھەبی ل كوردستانی ھەردەم داگیركەرین كوردان ئایین بۆ ژ ناڤرانا ناسناما كوردی ب كارئینایە و ب دەرفەت دیتە، بۆ نموونە ((پەیدا بوونا ریچكا قادری ل سەدی سیزدی و ل سەردەستی عەبدولقادری گەیلانی و ل دەستپیکا سەدەیی نوزدی گەشتیە ناوھندا بابان، كو مورشدی وی شیخ مارف نۆدەیی (۱۷۵۲ – ۱۸۳۸ ز) بو، ھەروەسا ریچكا نەقشەبەندی، ئەوا ل سەردەستی شیخ محەمدی بوخاری ل سەدەیی چاردی ل كوردستانی بەلاق بویە))^(۲).

بۆ قی یەکی (كەلتوری زۆرینەیا كوردان ب ئایینی ئیسلامی كاریگەر بویە، ب تایبەتی ژ ئالیی ژيانا جفاکی، سەرباوەر و ئەدگارین جفاکی و رەوشتی، چونكو ناوھندی ئایینی ب سەدان ساڵان ناوھندی ئیكانەبون ژبو زانست و زانینی ل كوردستانی. بەلی جەھێ سەرنج دانییە كو چ جارن كورد سەرا ئایینی نەھاتیە تەپەسەر كرن، ھۆكارین ئایینی ناسناما كوردی نەپارازتیە، ھەمو بنەمایین كەلتوری كوردی توشی ھیرشی کرینە. ژبلی ئایینی ئیسلامی. فیچا مروقی كورد ئەگەر ھەست ب ئازادیەکی بکەت ئەو ژ ئازادیا ئایین و ئیسلامی یە. ئایینی ئیسلامی ھەتا رادەییەکی دویر، ھۆكارین گونجاندن و نیزیکی یە بۆ داگیركەران بەلی نە ژھەفجودابون و جیاوازی بون)^(۳). گەلەك جارن ((جیاوازیین ئایینی و مەزھەبی دەینە ب سیاسیکرن و مەرج نینە سەر ب ئایینەکی بن، ب رمانەك دی پابەندبون و پیگیری ب ئایینەکی بن، بەلكو گەلەك جارن تەنی دبیته جورەك ژ ئامازەیا ئیتنی، ب قی شیوی ھەرەشە ل سەر ناسنامەیا نەتەوی درست دكەت))^(۴).

(۱) دلپاك جەبار مەلا عەلی، ھۆكەرەكانی دروست نەبوونی دەولەتی كوردی، ج، ۱، چا: كەمال، كوردستان، سلیمانیه، ۲۰۱۲، ل ۵۷.

(۲) عەتا قەرداغی، كاریگەری كەلتوری ئەوان لەسەر ئیمە، ل ۱۴۷ – ۱۴۸.

(۳) رفیق صابر، الاسلام السياسي و الهوية القومية للکرد، ت: من الكوردية رؤوف بیگەرد، مچ: سردم العربي، ع: (۱)، ص ۲۴ – ۲۵.

(۴) قادر محمد حسن و عەتا قەرداغی، سەرەتایەك لە بارە ی ھەرەشە ناوخییەكانی سەر شوناسی كورد، گ: مەتین، ژ: (۱۹۸). ل ۲۰.

٣. ھۆکارین سیاسی و ئابوری:

ئەف ھەردو ھۆکارە ژ ھۆکارین گرنگن وەك ھەرەشەییڭ خوەیی و نافخوەیی نە بۆ ھەلاندا ناسناما كوردی، كورد ل ژیر کاریگەرییا ھۆکارین سیاسی و ئابوری، ب درێژیا پینج سەدەیین بوریاد، كوردستان بۆ جارا ئیكی د نافبەرا ھەردو ئیمپراتوریەتین ئوسمانی و سەفەووی ھاتیە دابەشكرن، دیسان بەری (٩٢) سالان بۆجارا دوئی ل سەرھەر ئیك ژ (عیراق، توركیا، سوریا، ئیران، ئیكەتیا سوڤیەتی) ھاتیە دابەشكرن، ب شیوہیەكی گشتی ئەف دابەشكرنن سیاسی ھاتیە دانان ب شیوہیەكی رژد ھاتیە سەپاندن. ل سەر پيشئىخستنا نەتەوی. د ھەمان دەمدا (ئەو دەولەتا كو كورد تیدا دژین ھەردەم ب شیوہیەكی رۆن و ئاشكرا بەردەوام بویە د تەپەسەركرنا نەتەوی كورد و د ناف سنورین خوە دا، ب تاییبەتی كورد د ناف ئیمپراتوریەتین مەزن و ل دەفەرین گەلەك گرتی ژیان بریە سەر ب شیوہیەكی مەزن وەك ئیمپراتوریەتا فارسی، خیلافەتا عەباسی یا عەرەبی ل بەغدا. واتە گرتی بون ل نافەندین ئیمپراتوریا پاشقەمایى بۆ پيشئىخستنا گەل و نەتەوہیەكی ئیكگرتی و ھشیاركرنی ل دەف تاكە كەسین وان ھەیین و ب شیوہیەكی ب ھیز، وەسا دیاردبیت پاش قەمایى و گرتی بون و شیوازى شفانكارى ل دەفەرین جوداچودا تاكە ئەگەر بویە بۆ پيشئىخستنا بنیاتی خیلەكى و بنەمالكى یا ب ھیز بویە ئەگەرى دابەشكرنن سیاسی و ھەریمايەتی) (١).

كورد وەك ناسنامەيەكا سیاسی دەرئەنجامی ((فشارو تەپەسەركرنەكا بەردەوام، ل ژیر کاریگەرییا ھیزین دەستەھلاتدار، بویە ئەگەرى ونداكرنا نازداییا خوە، ژبەر فی چەندى جفاكى كوردی وەك جفاكەك نەساخ ل ھاتیە)) (٢). ژ رووی سیاسی قە ((ھەر كوردەكی ل ھەر بەشەكی ناخا كوردستانی بیت نشتیمان و نەتەوہیەكی پيكدئینن. بەل كورد پشتی جەنگی ئیكی یی جیھانی ژلایى بەریتانیا و ھەفپیمانین وئ ھاتەدابەشكرن ل سەر توركیا، ئیران، عیراق، سوریا، ئیكەتیا سوڤیەت، ل ئەفان وەلاتان كورد زورینە نینن. بەلكو ب كەمینە نەتەوہ دەینە نیاسین)) (٣). نیاسین)) (٣).

(١) ھنری بارکی و اخرون، قضیة كردیة فی تركیا، ص١٢.

(٢) عبد الله اوج ئالان، الدفاع عن شعب، ص٢١٤.

(٣) فؤاد طاهر صادق، القومية و الاقلية القومية، مج: سردم العربي، م: سردم، ع: (٤)، ص٢٣١.

٤. هوکارین نوی و هه‌چهرخ:

هه‌رچهنده کورد وه‌کو گرۆپه‌کی ئیتنیکی خودان ناسنامه‌یه‌کا که‌فناوه، د هه‌ر چاخه‌کی دیروکیدا ب ریا هه‌ر تشته‌کی ده‌رپرین ژ ناسناما خوه کریه، ل سه‌رده‌می ئیسلامیدا پتر کورد وه‌کو ناسنامه هه‌ولدايه خوه ژ نه‌ته‌وین دی جودا بکه‌ت، پتر وه‌ک مه‌زه‌ب سونه و ل سه‌ر ریچکا شافعی ناسناما خوه پارازتینه، دیسان هه‌ردو ته‌ریقه‌یین ئایینی وه‌ک (نه‌قشه‌به‌ندی و قادری) وه‌رگرتیه، پتر ل سه‌ر سیسته‌می خپله‌کی و ده‌ربه‌گایه‌تی و عه‌شیره‌تگیرینه، ئه‌فه وه‌ک مودیله‌ک نیژیکی پارتایه‌تی بویه ژبو کوردان ل سه‌رده‌می که‌فن، به‌ل پيشکه‌فتن و به‌رفره‌ه‌بونا دوخین ئابوری، جفاکی، که‌لتوری، سیاسی یین جفاکین مروفايه‌تی و فه‌گوه‌ازتنا وان ژ دوخی ده‌ربه‌گی و خپله‌کی و ئایینی، کشتوکالین پيشین بو سه‌رمایه‌داری و بزاقا چاندنا نوی، پيشه‌سازی، هاته‌گهورین بو ده‌ربه‌گایه‌تی و هه‌ریمایه‌تی و بنه‌مالکی و هوزگه‌ری پاشی بو نیشتمانی و نه‌ته‌وی، به‌ل (ل داویا سه‌ده‌یی نوزدی پشتی کوردستان هاتیه‌ پارچه‌کرن و ناسنامه‌یا وی هاتیه‌بنبرکرن و میله‌تی کورد وه‌ک ملله‌ته‌کی که‌مینه نه‌ته‌وه) (*National Minority*) هاته‌ده‌ستیشانکرن، مه‌به‌ست نه‌ته‌وه‌ک بچویک ژ ئالیی خوچه‌یی فه هه‌مبه‌ر نه‌ته‌وه‌کی مه‌زن، کو ژ ئالی یی خوچه‌یی فه مه‌زنه ئه‌فه‌ژلایه‌کی، به‌ل که‌مینه نه‌ته‌وه (*National Minority*) گرۆپه‌کن ژ خه‌لکی، کو هنده‌ک مه‌رچین نه‌ته‌وه‌ی ل ده‌فه هه‌نه، به‌ل دهنده‌ک لایه‌ناندا کی‌ماسی یین هه‌ین، ئه‌وژی نه‌بونا زه‌مینه‌یا ژیان کرنی ل سه‌ر ئاخ و نیشتمانی خوه)^(١).

پشتی کورد ژ بنیاتی هوزگه‌ریاتی و بنه‌مالکی و ده‌ربه‌گایه‌تی به‌ره‌فه مه‌یلین سیاسی و پارتایه‌تی فه‌چوین (وه‌سا هاتیه‌ زانین، کو پارتین سیاسی ب گشتی ب سئ ره‌گه‌ز، یان ساخه‌تان ده‌ین دیارکرن، ئه‌وژی بریتی نه‌ ژ: **پیکه‌ته، تایبه‌تمه‌ندی و ئارمانج**، کو هه‌ر پارتیه‌کی د ئه‌فان بیافاندا تایبه‌تمه‌ندییا خوه هه‌یه و ده‌یته‌نیاسین ژ هه‌ره‌شیین خودی و نافخوه‌یی یین هه‌چهرخ ئه‌وین ل سه‌ر ناسناما کوردی ده‌ینه کرن ئه‌زمونا پارتایه‌تی یه. به‌ل بو نمونه‌ل کوردستان مملانی یا پارتایه‌تی ئه‌فه چهنده کی‌شایه شه‌ری نافخوی و ب گیانی خوه خوری ئه‌فه‌ژی به‌ره‌به‌ره رولی نه‌رینی د لاواکرن ناسناما نه‌ته‌وی یا کوردی دیتیه، ب تایبه‌تی د دو ئاستاندا:

(١) ژیدهری به‌ری، ل ٢٢٩ - ٢٣٠.

- لاوازییا متمانه یا خه لکی ب کوردینی و کاری ریکخراوهیی و گیانی بهر خودانی و بهژدارییا سیاسی.
- ب هیژبونا ناسناما پارتایه تی (نایدولوژی) یین ل سهر کیستی ناسناما نه تهوی و گه شه کرنا مملانی یا پارتایه تی و نیشاندا نا نه یارین پارتان وهك كه سهكی نه گونجایی ههول ددهت بو رامالینا مورکا ناسناما کوردی ل دهق تاکی کورد^(۱). دیسان سهروژنی ب هیژبونا ناسناما خیله کی و دهره به گایه تی و مهزه بی و ریچکایه تی و بنه مالگی و ل سهر کیستی ناسناما نه تهوی یا کوردی ل سهردهمی هه فچه رخ وهك هه ره شه یه کا خودیی و نافخوهیی دهیته هژمارتن.

^(۱) قادر محمد حسن عهتا قهرداغی، سه ره تایهك له باره ی هه ره شه ناوخوییه کانی سهر شوناسی کورد، گ: مهتین، ژ: (۱۹۸). ل ۲۲ –

پشکا دووی

یاشار که مال و بهرهمی وی و ئاڤا کرنا روماننا کوردی ب زمانی تورکی

- باسی ئیکی: رومان و دیاردهیا نقیسینا وی ب زمانه کی دی

- باسی دووی: ژيانا یاشار که مال

- باسی سیی: بهرهمین یاشار که مال

- باسی چواری: ئاڤا کرنا روماننا نه ته وی یا کوردی ب زمانی تورکی

باسی ئیکى؛ رۆمان و دیاردهیا نقیسینا وی ب زمانهکی دی

زمان بۇ ئافاكرنا رۆمانى ئالاق و بنچینه و بناغهیهکی گرنکه؛ چونكى رۆمانى زمانهکی تایبەت و ب هیز دقيت. (زمانى رۆمانى یى جیواوزه ژ زمانى هوزانى، هوزانقان ب رییا زمانى بالین خوه د جیهانا ئاشوپیدا دفریت و ژ ئەردى ژیوارى دویر دکهقیت. ئاشوپ نقشى بنچینهیا دەرپرینا وی یه. لى رۆمانى پهیوهندی ب ژیوارى قه ههیه، زمانهک ئاشکرا ب کار دئینیت. جیهانا مملانى یین دهروناسى و جفاکی وینه دکهت. لى ژى جودا نابیت. رۆمان و هوزان ئیک نامراز بکار دئینن ئەوژى پهیقه، به لى پهیف د هوزانىدا یا جیواوزه وهک ژ رۆمانى، زمانى رۆمانى یى جیواوزه ژ زمانى هوزانى، یان شانویى یان هەر رهگزهکی دی یى ئەدهبی، زمانى رۆمانى زمانهکی ساده و ساکاره و نیزیکی خواندهقانییه)^(۱).

رۆمان وهک ژانرهکی ئەدهبی وهکو پهیف و زارا قان ب کوردی بهرامبەر (الروایة) یه ب زمانى عربى و (*Novel*) ب زمانى ئینگلیزى دهیت. ئەفه وهک زاراقه، به لى رۆمان وهک تیگهه: ئەو چیرۆکهکا دریزه و بریتى یه ژ کارهکی هونهرى پشتا خوه ب ئیکهتیا قهگیرانى دبهستیت و خودان دهستپیک و نافهپوک و دوماهیکه، یان رۆمان ژانرهکه ژ قهگیرانا چیرۆکی و ژ کومهکا کەسایهتییان پیکدهیتن و هەر ئیک ژ وان جوداهى و بزاق و پهقچونهک تایبەت تیدا ههیه و رۆمان ب جوانترین ژانرین ئەدهبی پهخشانهی دهیته هژمارتن. ههروهسا: چیرۆکهک ئاشوپى یا پهخشانکی یا دریزه، ب نافودهنگترین جور و ژانرین ئەدهبی پهخشانکی دهیته هژمارتن^(۲). به لى پیدقیه ئەم بزانی (ههمیشه رۆمان، وهک بهرهمهکی ئەدهبی، ههروهها وهک هونهرهک ژ هونهرین قهگیرانى، خودان چارچوقهیهکی بهرفرهه، ب رییا وی ل سالیین دور و دریز ژى خوه شیايه کیشهیین مروقايهتی دچهندين جهین جیهانى داخوه بهرجهسته بکهت. ههروهسا شیايه نهمریى بۆ هندهک رۆمانقیسان توماریکهت. ژى ئەقى ژانرى ئەدهبی نیزیکی چارسهدهیه بۆ نمونه رۆمانا (دونکیشوت) یا سیرفانتسى ئیسپانى ئەوا ل سالا (۱۷۰۵ز) ب ئیکه رۆمان ل جیهانى دهیته هژمارتن. دیسان رۆمان وهک تیگست و نقشهکی ئەدهبی خودان ناسنامهیهکا تایبەت ژ رویی نهتهوی وجورى ژانرهکی ئەدهبی د بیاقى تیورى ئەدهبیدا

^(۱) کهمال معروف، رۆمانى کوردی و گيرو گرفتهکانى، گ: رامان، ژ: (۴۰)، چا: وهزارهتی رۇشه نییری، کوردستان، ههولیر، ۱۹۹۹، ل ۳۱. دیسان بنیره: م. ه. ئیبزامر مالکام برادبرى تورکروپ فرای، رۆمان چى یه، و: جهواد مستهفا، چ، چا: خانى، کوردستان، دهوک، ۲۰۰۸.

^(۲) سابیر رهشید، رۆمانى کوردی خویندنهوه و پرسىار، بهشى یهکهم، چ، چا: ئارس، کوردستان، ههولیر، ۲۰۰۷، ل ۲۶ - ۳۰. دیسان بنیره: جمال خضیر الجنابى، الروایة التاريخية دراسة في الادب الروائي (محمد سليم سواری) نموذجاً، ط، م: الثقافة، کردستان، اربیل، ۲۰۱۱، ص ۲۸ - ۳۰.

بجوه فه ههيه ب رپيا وى ژ تىكستين دى يين ئهدهبى وهك هوزان و چيروك و شانۆ دهيته جوداكرن. هندهك لايهن ههنه وهك زمانى تىكستى رپومانى و ره و ريشالين نقيسهري تىكستى و كەش و ههوايى تىكستى وهك سروشتى رويدانا و نافي قههرمانا و كەسايهتى يين وان، ئهفه هه مى ل دهف مه دبنه ناسناما نهتهوى بو تىكستا رپومانى^(۱).

بهلى بو ئافاكرنا ههر رپومانهكى رپومانقيسى پيدفى ب چهند رهگهزيىن سهرهكى ههيه كو تيدا وهكو بناغه بو رپومانا خوه پى ئافادكهت. (بگره ژ نافه رپوكا ههر رپومانهكى جوره نيكهتیهك و نيك پارچه ههيه. جيهانا رپومانى سهربارى ئهفى كومهكا ليكچواندى ل گهل جيهانا ژيوارى (واقعى) ژى ههيه. بهلى د جيهانا ژيواريژيدا يا جياوازه. رهگهزيىن سهرهكى يين رپومانى بریتينه ژ:

(قههرمان، كەسايهتى يا سهرهكى و لاوهكى، گرى، ديالوك و مهنهلوك، زمان، ههست، دم، جھ، كاريكتهر زنجيرا بويهان (رويدان - روداو)، گوشه نيگا (گوشه نييرين)، شيواز، قوناغين ديروكى، نهمونا تاكه كەسى، ئهفه هه موو رهگهزه بنياتى ئافاكرنا رپومانى نه)^(۲).

نيك ژ دياردهيىن تيدا كهلتور و ئهدهبى كوردى دهر بازبوى، رپومانقيسى سهر ب نهتهوه كوردفه دهمى ب زمانهكى دى دنقيسىت. ((گلهك ژ نقيسهريىن كورد د وارى رپومانى دا ب تايبهتى و دوايىن بهرهه ميين ئهدهبيدا ههنه ب زمانى خوه يى نهتهوى نانقيسن، بهلكو ئهوه نقيسهه پهنايى دبنه بهر زمانى دوهم وهك (تووركى، عهره بى، ئينگليزى... و هتد) بو ئافاكرنا بهرهه ميين خوه. ئه وژى دبنه دو بهش، بهشى نيكى: ژوان نقيسهه ران ئهويىن نهتهوى خوه ژبير نهكرييه و ب شانازى دهربرين ژ ناخى كهلتورى كوردى د نافا بهرهه ميين خودا كرينه وهك (ياشار كه مال)ى ب زمانى تووركى و (سهليم بهر مكات)ى ب زمانى عهره بى و (عهلى ئه شرف دهر وئيشيان)ى ب زمانى فارسى بهرهه ميين خوه نقيسينه. بهشى دوى: ژ وان نقيسهه ران نهتهوى خوه ژبير كرينه و نافه رپوكا بهرهه ميين وان دهربرينى ژ ناخى كهلتورى كوردى ناكهن و خزمهتا كهلتور و ژيوارى كوردى نه كرينه بهلكو خزمهتا كهلتور و ئهدهبهكى دى كرينه وهكو (عهقاد و مهحمود تيمور و ئهحمدهد شهوقى... و هتد). بهشى نيكى، ئهوه گشت نقيسهه ر ژ بهر چهند ئهگهر و ژ بهر هه بونا بارؤدوخين سياسى و جفاكيين تايبهت، ئهوه نeshيائينه ب زمانى نيكى

^(۱) عادل گهرميانى، كيشهكانى ناسنامهى دهقى رپومانى كوردى، گ: هه نار، ژ: (۸۲)، چا: بهرپوهبهرايهتى چاپ و بهلاوكردنهوى سليمانى، كوردستان، سليمانى، ۲۰۱۳، ل ۱۷ - ۱۸.

^(۲) كه مال كارا عهلى ئوغلو، كورته ميژوويهكى رپومانى توركى ۱۸۷۲ - ۱۹۸۹، و: حه مه كهريم عارف، چ، ۱، چا: شقان، كوردستان، سليمانى، ۲۰۱۳، ل ۳۸ - ۳۹. ديسان بنيره: جمال خضير الجنايى، الرواية التاريخية دراسة في الادب الروائي، ص ۱۷ - ۲۲.

مه‌به‌ست ب زمانى (كوردى) به‌ره‌مىن خوه بنقىسن، به‌لكو ب نه‌چارى په‌نا به‌ر زمانى دوى
بريه))^(۱).

لى جهى سه‌رنج دانى يه نه‌ف ديارده ب تنى د نه‌دهبى كوردیدا نينه، به‌لكو نه‌ف ديارده‌يه
ل جيهانى به‌ربه‌لافه. د فى بيافيدا ((ديارده‌يه‌ك د نه‌دهبى كوردیدا يا هه‌ي... نه‌وه گه‌له‌ك ژ
نقىسه‌رىن كورد داهينان و نه‌فراندنا ب زمانى نه‌يى داىك كرينه، وه‌كو نقىسه‌رىن جه‌زائىرى و
لوبنانى نه‌وین نه‌فراندن كرين، هه‌تا نه‌و ژى نه‌فراندنا وان ب زمانى فه‌ره‌نسى به‌رده‌وامه و
هه‌روه‌سا هنده‌ك ژ گه‌لین نه‌فرىقى و ئاسیای نه‌فراندنا نه‌دهبى وان ب زمانین ئینگلیزى و
فه‌ره‌نسى يا به‌رده‌وامه و گه‌له‌ك هو‌كارین جی‌اوازو وه‌كه‌ه‌ف هه‌نه بو فى پرسى، بو نموونه
جه‌زائىرى ل ژیر سیه‌وانا كۆلینیا‌لا فه‌ره‌نسى بون. ژ خواندن و نقىسىنى ب زمانى خوه یى داىك
نه‌و بى به‌ه‌ربون. ل فی‌ره دا بزانی‌ن كا نه‌و‌روپیان چ دهر‌بارەى نه‌فان به‌ره‌مان گوتیه، بو
نموونه فه‌ره‌نسیان به‌ره‌مىن با‌كورى نه‌فرىكایى وه‌ك) كاتب یاسین، مه‌ولوود موعه‌مه‌رى،
محمد ديب و مالیک حه‌داد) ی و به‌ره‌مىن باشورى نه‌فرىكا وه‌ك (ئیمى سیزر و سنجور)ی،
یان به‌ره‌مىن لوبنانى وه‌ك (ئهمین مه‌علوف، نه‌ندرى شه‌دید، جو‌رج شه‌حاته... و هتد) ی ب
به‌ره‌مىن فه‌ره‌نسى ددان و دبى‌ژنى (نه‌دهبى نه‌فرىكایى ب زمانى فه‌ره‌نسى)، یان نه‌دهبى
بیانى ب زمانى فه‌ره‌نسى. نه‌گه‌ر هم به‌یین هه‌لو‌یستی نه‌وان نقىسه‌ران دهر‌بارەى نه‌فى دياردى
دياربه‌كەین، بو‌نموونه (موعه‌مه‌ر مه‌ولوود) ی دهر‌بارەى نه‌فى دياردى دبى‌ژیت: چ پیدفى ناکه‌ت
بیژنه من تو عه‌ره‌بى، بو به‌ره‌مىن خوه ب فه‌ره‌نسى دنقىسى؟ لى نه‌ز نه‌فى چه‌ندى ب دهر‌فەت
دبىنم بو دوه‌له‌مه‌ندک‌رنا كه‌لتورى جه‌زائىرى. دیسان (ئهمین مه‌علوف) دبى‌ژیت: ب زمانى
نه‌وى وه‌لاتى دنقىسم نه‌وى نه‌ز لى دژیم، بو نموونه نه‌گه‌ر بچه‌ ئیتالیا یان ئینگلته‌را دى ب
زمانى وان نقىسم، یا گ‌رنگ داهینان و نه‌فراندنه و زمان ب تنى ئالافه‌كه بو دهر‌پرینى. لى
(نه‌ندرى شه‌دید) دبى‌ژیت: ناسناما من دخوین و دهر‌پرینا من دایه. ب تابه‌تى نه‌گه‌ر نقىسه‌ر
ناقه‌رؤ‌كا هه‌زاران و رۆ‌مانا وی، یان فه‌كولینا وی دهر‌پرینى ژ ره‌وشا نشتیمانیا نه‌فرىكا ك‌ربیت.
كیشه‌یا كوردان د فى بيافيدا پتر شیلی و ئالوزتره ژ نقىسه‌رىن نه‌فرىكا و هیند و پا‌کستانیان.
نه‌گه‌ر نه‌فرىکیه‌ك یان جه‌زائیه‌ك یان لوبنانیه‌ك ل وه‌لاته‌كى ب فه‌ره‌نسى ب ئا‌خقی‌ت بو
نموونه ب تنى روى ب روى كیشه‌یه‌كى دبیت، نه‌وژى هه‌لبژارتنه یان زمانى خوه یى داىك یان
زمانى فه‌ره‌نسى یه. به‌لى ره‌وشا كوردان جودایه نه‌و ژى پارچه‌پارچه‌كرنا كوردستانى یه. نه‌ف
چه‌نده وه‌ل نقىسه‌رى كورد كریه توشى گه‌له‌ك ديارده و هه‌لبژارتنان ل ئىك ده‌مدا بییت. د
ناقبه‌را زمانى خوه و زمانى تووركى، زمانى خوه و زمانى عه‌ره‌بى، زمانى خوه و زمانى

^(۱) تاریخ جامباز، رهنگدانه‌وى كوردە‌وارى له رۆ‌مانه‌كانى یه‌شار كه‌مال، گ: پامان، ژ: (٤)، چا: وه‌زاره‌تى رۆ‌شه‌نبیری، كوردستان،

فارسی، ههلبژارتنا وی ژێ گهلهك كێمه، ژ بهر ههبونا ژ یوارهك تایبهتی و كهلتوری و سیاسی و جفاکی ب زوری ل سهرهاتییه سهپاندن. كورد ژێ ب ههمان شیوه هاتینه بیبههرکرنی ب درێژیا سهدهیین دویر و ههتا ئهفرو ژ بلی هندهك بهشین جودا ل کوردستانی ب تایبهتی ل عیراقی و ئیکهتیا سوڤیهتی ههتا رادهیهکی شیاینه ب زمانی خوه یی نهتهوی خواندن و نڤیسین ب کاربئینیت، وهکو فهرنسیان، عهزهب و توورک و فارسان ب ههمان شیوه ب بهرهمین نڤیسهرین کورد گوته و دبێژنی: **ئهدهبی بیانی ب زمانی عهزهبی و توورکی و فارسی**))^(۱).

ئهف دیاردهیه کیشه بو ئهدهبی کوردی درستکرییه. ههر دڤی بیافیدا، عادل گهرمیانی د گوتارهکا خودا ب نافی کیشهکانی ناسنامهی تیکستی رۆمانی کوردی دبێژیت: ((گهورهترین کیشهی رۆمانی کوردی هاوچهرخ، نویسی تیکسته به غهیره زمانی کوردی، کهوا زیاتر بو هوکارهی رامیاری دهگهڕپتهوه به حوکمی ئهوهی خاکی کوردستان دواي پهیمانی لۆزان له سالی (۱۹۲۳) به سهر پینج دهولت عیراق، توورکیا، سوریا، ئیران... و هتد دابهشکرا، له ئهجامدا کیشهی نووسینی ئهدهبی به سی زمانی عهزهبی، توورکی، فارسیمان بو درست بو، جگه له نویسن به زمانی کوردی دایک. لهم بیافهدا کومهی رۆمانوسی کوردمان ههیه له عیراق و سوریا به زمانی عهزهبی دهنووسن، وهکو محیدین زهنگهنه، لوتفی عهبدو له جید، تهحسین گهرمیانی، دکتور بۆرهان ئهشاوی، دکتور عهبدو له عباس عهبدو له زیم، حهسهن کاکی، ئهزهار رحیم له عیراق و سهلیم بهرکات، عهبدو له لیم یوسف، محمهد محمهد ئیسماعیل له سوریا، ههروهها یاشار کهمال و محمهد ئوزون و یهلامز گونایی له توورکیا و عهلی ئهشرهف دهرۆیشیان له ئیران و شیرکو فهتاح له ئەلانییا))^(۲).

ئهو نڤیسهرین کورد ب زمانهکی دی دتڤیسن بهرهمین وان کوردینه یان نه

ئهو نڤیسهری کورد ئهوی بهرهمی ئهدهبی ب زمانهکی بیانی چ ب (توورکی، فارسی، عهزهبی) ب نڤیسیت، ئهف بهرهمی ئهدهبی کوردیه یان نه؟ ژ بو فی پرسی ((ژ بهرکول کوردستانی د ماوهیهکیدا و ل هندهك جهان په یقین و نڤیسین ب زمانی کوردی قهدهغه بویه،

^(۱) فلك الدين كاكائي، أدب الكتاب الكرد المبدعين بلغات غير كوردیه، گ: نهوشهفهق، ژ: (۱۴۲)، چا: وهزارهتی پهروهده، كوردستان، كهركوك، ۲۰۰۳، ل ۱۴۲ - ۱۴۳. دیسان بنیره: کهمال معروف، رۆمانی کوردی و گیر و گرفتهکانی، گ: پامان، ژ: (۴۰)، ل ۲۲.

^(۲) عادل گهرمیانی، کیشهکانی ناسنامهی دهقی رۆمانی کوردی، گ: ههنا، ژ: (۸۳)، ل ۲۱. دیسان بنیره: تاریق جامباز، رهنگدانهوهی کوردهواری له رۆمانهکانی یهشار کهمال دا، گ: پامان، ژ: (۴)، ل ۲۷ - ۲۸.

وہشاندا بہرہمیں ئہدہبی ژى قہدہغہیہ، گہلہک کہسین کو خوازتینہ ب زمانى کوردى بنقیسن ہاتینہگرتن. پەرتوکین وان ہاتینہ قہدہغہکرن، زمانین توورکی و فارسی و عہرہبی ل ولاتى مہ بونہ زمانى پەیفینى و نقیساندى و خواندى. زاروکین کوردان ل خواندنگہان فیرى ئەفان زمانان بویہ. ب فان زمانان پەیفینہ، نقیسینہ. لەورا ئەف زمانہ بونہ زمانین ہەستین مہ ژى، لەورا گہلہک کہسین کورد ب توورکی، عہرہبی، یان ب فارسی پەرتوک نقیسینہ. سہبارەت ئەوان نقیسەرین کورد ئەوین ب زمانہکى دی بہرہمیں خوہ نقیسینہ، دو بۆچون ہنہ (بۆچونہک دبیژیت:

۱) ئەو نہ نقیسەرین کوردن، ژ بەرکو ئەوان ب زمانى کوردى نہ نقیسینہ، لەورا بہرہمیں وان نہ یین ئہدہبی کوردى نہ.

۲) بەل بۆچونہک دی دبیژیت: ئەف نقیسەرہ کوردن، لى زمانى وان قہدہغہیہ بویہ و ب تنى دکارن ب توورکی و ب عہرہبی و ب فارسی ہەستین خوہ دەرپەرن. زمان بتنى کریہہ ئالافہک ہەستین خوہی دەرپەرن، ژ بەر کو ئەو کوردن ب کوردى دگرین، ب کوردى دکەنن و ہەستین وان کوردینہ. نقیسینى وان ل سہ رجقاکى کوردى یہ. لەورا رۆمان و چیرۆک و ہوزانین وان ژى یین ئہدہبی کوردى نہ))^(۱).

لى جہودەت ہوشیار د گوتارہکا خوہدا دبیژیت: ((سالانىكى دور و دریژہ، لە ناوہندى کہلتورى کوردیدا و لە نیوان نووسەران و تورہفاناندا، بہرہوام گفتوگو لہ سەر ئەو دیاردہیہ دەکرى کہ ہەندى جار ہەندى لہ نووسەرانى کورد بۆ نوسینہوہى بابەتہ فیکرى و ئەدہبیہکانیان، پەنا بۆ زمانہکانى دیکہ دەبەن وەکو (ئینگلیزى، روسى، توورکی، عہرہبی، فارسى... و ہتد)، ہەر وہا گفتوگو لہ سەر ئەوہى دا خو ئەو بہرہمانہ بہ بەشیك لہ کہلتورى کوردى دادەنریت. لەم دوو بۆچونى جیاواز لہ بارہى ئەم دیاردہیہ و دوو پۆلینیان درست کردو وە، پۆلینى یەکەم وای دەلى: ئەو بابەتہ فیکرى و ئەدہبیانہى کہ نوسەرانہى کورد بہ زمانى دیکہى غەیرى زمانى کوردى دەیاننوسى، دبنہ بەشیك لہ کہلتور ئہدہبی ئەو زمانہى بابەتہکەى پى نوسراوہ. پۆلینى دووہم لەو باوہرہدایہ: گرنگترین شت بہ پلہ یەك ناوہرۆكى بہرہمەکەى، بہ چاو پۆشین لە وەى بہ چ زمانى دەینوسى، ہەر بہرہمیکیش ژىوارى ژيانى کورد دەرپەرن، دەبیٹہ بەشیك لہ کہلتورى کوردى. ئەگەر بہوردى لەو دوو بۆچونہ بروانین، دەبینین ہەر دوو لا مەسەلہ کہ لە ئاستى تیورى روت کاریدا دەخەنەروو، بى ئەوہى ہەولبەدن بہ سەمتى میژووى پەرہسەندنى کہلتورى کوردى بەستیتەوہ، یان بى ئەوہى بہو تەقەلا ہاوشیوانہ بہراورد بکەن کہ لە رۆشەنیریہکانى دیکەدا ہەن. ہەر وہا ئەم

^(۱) Dergusa Nasnameye, L 78.

دوو بوچوونه، كهلتورى له هه لومه رچى بابته تى و واقيعه كوومه لايه تى و سياسيه كهى
جيا ده كه نه وه))^(۱).

به ل ل گور ديتنا (ئه نوهر محمه د تاهر) كو وهك رومانقپسهك دهر بارى ئه فى دياردى
دبپژيت: ((گشت ئه و نقيسه رين ب ره گه ز كورد ئه و ين به ره مه مين خوه ب زمانه كى دى
ئاڤاكرينه ناچنه د پهرتوكخانا كورديدا چونكو خزمه تا ئه دهب و زمانين دى كرينه، ب تايبه تى
هه ر ئيك ژ (ياشار كه مال، سه ليم به ركات... و هتد)ى نموونه يين هه ره كوردى يين به رزن بو
فى دياردى، به ل دسيان دايه ئه وان ژ هندهك نقيسه رين دى يين ب ره گه ز كورد جودابكه ين
ئه و ين به ره مه مين خوه ب زمانه كى دى ئاڤاكرينه، هه رچه نده (ياشار كه مال، سه ليم به ركات...
و هتد) نافه روكا به ره مه مين وان جه خت ل سه ر ژيوارى كوردان كريبه و ئه فه ب كورد ده ينه ل
قه له مدان، به ل هندهك نقيسه رين دى يين كورد وهك (ئه حمه د شه وقى، عوقاد... و هتد) ئه فه
ب ره گه ز كوردن به ل نه روكسارى به ره مه مين وان كوردينه و نه نافه روك و باس ل ژيوارى
كوردان ناكه ن ئه م نه شيين به ره مه مين وان ب كوردى ژى ب هژمي رين. به ل ئه م دبني ن، كو
سه ليم به ركاتى به ره مه مين خوه ب زمانه كى ئي كجار مه زن ئه فراندينه و هه تا گه يشتیه وى
را ده ي شاعيرى مه زنى عه ره ب (ئه دونيس - عه لى ئه حمه د سه عيد) دهر باره ي وى گو تى يه:
كليلا زمانى عه ره بى د ده ستى وى دا يه. پيدفيه ئه م بيژين (ياشار كه مال)ى ب زمانى تووركى
شيا يه وهك چه كه كى ب كار بينيت و تيدا به ره فانى يى ژ ناسناما خوه يا نه ته وى بكه ت. ئه ف
چه نده رومانين وى دا دياره وهك (حه مه دوك، ته نه كه، ئه فسانه يا چياى ئاگرى... و هتد) تيدا
هه موو ميسولوژيا و جفاك و نشتمان و ئاخ... و هتد) تيدا به رجه سته كريبه. شيا يه ب ريا
رومانين خوه كوردان ب جيهانى بده ته نياسين به ل ئه گه ر رومانين وان هاتنه وهرگيران دى
خزمه ته كا باش بو گه نجينه يا ئه ده بى كوردى هي ته كرن))^(۲).

هندهك ره خنه گر د وارى ئه ده بيدا، پرسا دياردا نقيسينا به ره مه مى ئه ده بى ب زمانى
دوى (كوئينىال - داگر كهر) ل قه له م دهن، ل گور ديتنا (د.عه بدولسه مه د ئيسلام) ته ها
دهر باره ي ئه فى دياردى دبپژيت: ((ب مخابنى فه ئه ده بى كوردى ژى كه قتيه د ئه فى ئاريشيدا،
هه كه وه لاتين خه لكى ژ لايى ده وله ته كا كوئينىالى فه هاتبنه داگر كرن، كوردستان ژ لايى چوار
وه لاتين هه فسوى فه هاتيه داگر كرن و سى زمان و كه لتورين بيانى ل سه ر گه لى مه هاتينه

^(۱) جه وده ت هوشيار، به ره مه مى ئه و نووسه ره كوردانه ي به زمانى ديكه دهنووسن، گ: رامن، ژ: (۴۲)، چا: وهزاره تى روشه نبيرى،
كوردستان، هه ولىر، ۱۹۹۹، ل ۱۴۵.

^(۲) هه فديتن ل گه ل ئه نوهر مه حمه د تاهر، ل ئي كه تيا نقيسه رين كورد - دهوك ۲۰۱۴/۱۲/۹.

سهپاندن. دهمی دهلتهك وهلاتهكي داگیردكهت ئهو دهلتهك گهلهك پیكولا دكهت خهلكی وهلاتی داگیرکری ب ههبونا خوه ل ویری رازیبکتهت و هندهك بههانا بو وی چهندی درستبکتهت و هیدی هیدی مهژیی خهلكی وی وهلاتی ئهوی هاتییه داگیرکرن بشوت و ژ بیروبوچونین بهرخودان و رزگارکرنی فالابکتهت و ل جهی ئهوان هندهك بیروبوچونین رازیکرنی و خوه ب دهستهفهدانی د مهژیی واندا بچینیت. ههر د ئهفی دهمیدا رۆشهنبیرو شورهشگیڕین وهلاتی هاتییه داگیرکرن، بزافی دکهن زمان و کهلتور و گیانی وهلات پاریزیی پتر خورتبکهن و ههموو رهگهزین خوهیین نهتهوایهتی ب هیزبیخن و ژ نافچونی ب پاریزن. زیدهباری ئهفا مه دیارکری گهلهك جاران رهوشهنبیرو سیاسهتهدارین گهلی تهپهسهر بزافییدکهن ب زمانی دهلتهتا داگیرکهر بکاربینن داکو ههست و ههئویستین گهلی خوه پی ئاشکرابکهن و پهياما گهلی خوه ب زهلالی و راستگویی بگههینه دهلتهت و خهلكی وهلاتی داگیرکهر. ئهف دیارده د ناف گهلی کوردا ژی پهیدابویه و ب دیتنا من ئهف جوره بهرهههه د قوناغا هوشیاری و رزگارکرنی دا دبنه پشکهك ژ ئهدهبی نهتهوا وی گهلی هاتییه داگیرکرن))^(۱). دیسان دبیزیت: ((پیدییه ئاماژی ب خالهكا دی ژی بدین ئهوی ئهه پهيامه یا ژ وی بهرهههه دهیته وهرگرتن بهرامبهه ئهوی پهياما وهرگری کو ههست ب چ دکهت و چ ههئویستهك ل دهف درست دبیت و چهوا وهرگر تیکستی وهردگریت، بو نمونه بهرهههه (یاشار کهمال و سهلیم بهرهکات)ی دهرپرینی ژ چ دکهن و بو بهرزهوهندییا کی هاتینه نفیسین، ئهف بریاره ژی دیسان دمینیته ل دهف خویندهفانی بهرهههه))^(۲).

ژبهه کو میتودیین نوی یین رهخنا قوناغا نویخوازی ب تایبهت (رهخنا نوی) گرنگی یی ب هوکار و نافهروکا ناف تیکستی نادهن، ژبهه هندی زمان د میتودیین رهخنا بونیادگیری و شیوازگیری گهلهك گرنگه و خزمهتا هوکارین ژ دهرقهی تیکستی وهکو هوکارین جفاکی و نهتهوی و میژیوی... و هتد ناکهت، ل گور دیتنا (د. محمههه بهکر) پسپور دوازی رهخنا نوی/شیوازگیری و بونیادگیری دهربارهی ئهفی دیاردی دبیزیت: ((ژبهه کو میتودیین نوی یین رهخنا قوناغا نویخوازی بههرا پتر و ب پله ئیکدا میتودیین زمانینه، ب تایبهت میتودیین شیوازگیری، کو گرنگی ددهنه شیوازین ب کارئینانا زمانی د ناف تیکستیدا، ژبهه هندی هوکارین ژ دهرقهی تیکستی ژ نمونین هوکارین جفاکی و نهتهوی و دیروکی... و هتد، ناهینه رهچافرن، چونکو تیکست ب چ زمانهکی هاتبیته نفیساندن ئهه نهگرنگه، لی گرنگ ئهوه چهوا

^(۱) ههفدیتن ل گهل عهبدولسهههه ئیسلام تهها، ل زانکویا دهوی - فاکولتیا زانستین مروفایهتی - سکولا ئادابی، بهشی کوردی ۲۱/۱۰/۲۰۱۴.

^(۲) ههمان ژیدهر.

هاتیه نڤیسین. لهورا ل دویف ئهوان میتودان، ئه و تیکستین ب چ زمان هاتینه نڤیسین، بو وی نهتهوی دزفریتهفه کو خودانی وی زمانی یه و دبیته ئهگه ری دهوله مه ندرنا زمانی نهته وایه تی و ئه و نهته وایه دیارگری!! ژ بهر هندئ ژئ هزدشیم بیژم کو به رهه مین (یاشار کهمال) ی و (سه لیم بهر هکات) ی... و هتد، ژلایئ میتودین نوپخوازفه د خزمه تا دهوله مه ندرن و گه شه کرنا زمانین توورکی و عه ره بینه و رهه ندا نهته وی یا ئهوان نڤیسهران چ کاریگه ری ل سه ر وان بابه تان نینه و به رهه مین وان وهکی پشکه ک ژ ئه ده بیاتین توورکی و عه ره بی دهینه هژمارتن. به لئ ئه و نڤیسهره خزمه ته کا باش بو دهوله مه ندرنا زمان و ئه ده بیاتین توورکی و عه ره بی کریه))^(۱). دیسان بهر دهوام دبیت و دبیزیت: ((به لئ ئه و نهته وه ئهوان ب نڤیسهرین خوه ناهه ژمیرن، چونکو نافه رۆکا به رهه مین وان ل سه ر ژیواری کورده واری وهک (نشتمان، چیا، دول، شوردهش، ئه فسانه، نه ریت... وهتد) کرینه و ژ بهر دو ئه گهران نافه رۆکا به رهه مین خوه ب بنه مایین نهته وی یا کوردی خه ملاندینه: یا ئیکئ: هه ستا نهته ویا وان یابلنده. یا دوئ: نه شیاینه زمانی دایک بو ئافا کرنا به رهه مین خوه بکاربینن. لهورا نڤیسینا وان ب زمانی بیانی نه چارییه، نه چاری ل دوماهیئ خزمه تا زمانی داگیر که ردکته. پیدفیه گشت به رهه مین وان بهینه وهرگیپان بو سه ر زمانی کوردی و ئه فه ژئ جیاوازیه کئ د نافه را شیوازگه ری و بونیادگه ری و وهرگیپانئ درستدکته و دبیته گه نجینه بو ئه ده بی کوردی و ئه ده بیاتین کوردی یئ دهیته دهوله مه ندرن))^(۲).

ل گور دیتنا ماموستا (ریباز مسته فا) وهک وهرگیه کئ به رهه مین یاشار کهمالی یه بو سه ر زمانی کوردی دهرباره ی یاشاری ب تایبه تی و ئه و نڤیسهر و رۆمانڤیسین ب زمانی دووی دنڤیسین دبیزیت: ((له نیو هه موو نووسهر و رۆمانووسه به ره گه ز کوردانه ی که به زمانی دیکه ده نووسن، وا بزانه م (یاشار کهمال) بو خۆینهرانی کورد له هه موویان زیاتر ناسراوتره، ئه وهش نهک هه ر له بهر ئه وهی ناوه رۆک و سوژه ی چیرۆک و رۆمانه کانی گوزارشت له ئیش و ئازار و خه م و خولیا و رووداو و سه رهاتییه کانی کورد ده کهن، به لکو له بهر ئه وهش که پیم وایه هه م له سه ر ئاستی ئه و وه ئاته ی تییدا دزییت و هه م له سه ر ئاستی جیهانیش له وانی دیکه ناسراوتره و قه ئه مه که ی به پرشتره))^(۳).

^(۱) هه فدیتن ل گه ل مه مه د به کر، زانکویا دهوکی - سه نته ری فه کولینین کوردی ل ۲۰۱۴/۱۰/۷.

^(۲) هه مان ژیدهر.

^(۳) هه فدیتن ل گه ل م. ریباز مسته فا، قهزا سوران ل ۲۰۱۴/۱۰/۸.

ئەدەبىي بەراورد و دياردا ئەوان رومانىي ب زمانى داىك نەھاتىنە نقيسین. ھەئوئىستى قوتابخانىي ئەدەبىي بەراورد

ب گشتى سى قوتابخانىي ئەدەبىي بەراورد يىن ھەين ئەوژى:-

(۱) قوتابخانەيا فەرەنسى.

(۲) قوتابخانەيا ئەمىرىكى.

(۳) قوتابخانەيا سلاڧى يان (سوسىيالىزم)ى.

ھەئوئىستى وان بۇ ئەوان نقيسەران ئەوئىن ب زمانى دووى دنقيسین ب تايبەتى د نائف ئەدەبىي كوردیدا جورە بەرھەمەك ھەيە ۋەك روخسار ب زمانى نەتەۋەيەكى دى ھاتىيە نقيسین، بەئى ئەف بەرھەمە ب نائفەرۆكەكا كوردەۋارى ھاتىيە خەملاند. ئەف ئەدەبە ل دويف ھەئوئىستى ھەر سى قوتابخانىي دى بۇ كيژان نەتەۋەيە دەستنيشان كرن؟! بۇ نمونە

(۱) يشار كەمال

(۲) سەلىم بەركات

ھەرنىك ژوان ب زمانەكى جودا دنقيسین، يشار كەمال ب زمانى تووركى و سەلىم بەرھەكات ب زمانى عەربى دنقيسیت، بەئى نائفەرۆكا بەرھەمىن وان ب كوردەۋارى ھاتىنە خەملاندن، ھەرچەندە ئەو رومان ب كوردەۋارى ھاتىنە خەملاندن. ئەم نەشىين ل گەل رومانەكا نەتەۋەيەكى دى بەراورد بکەين؛ چونكو ل گور تيگەھى قوتابخانەيا فەرەنسى بۇ ئەدەبىي بەراورد جەخت ل سەر: جياۋازى يا زمانى د بنەمايىن نائف نەتەۋى و پەيوەندى يىن ديروكى د بنەما و بنياتين ئەدەبىي بەراورد دكەت. ب تايبەتى ژ رەوانگەيا بۇچونا (گويار)ى بۇ ئەدەبىي بەراورد، تيگەھى ئەدەبىي بەراوردكارى برىتى يە: ژ((ئەۋى فەكولينى كو پەيوەنديا ئەدەبەكى ل گەل ئەدەبەكى دى ژ دەرڧەى سنوورى زمان و نەتەويدا. ئەف پەيوەندى يە ژى ژ بەركو ديروكى يە پيدڧى يە ل سەر بناما و شەنگستەيىن ريبازا فەكولينىن ديروكى فەكولينى ل سەر بکەت، ب فى شيوەى ئەدەبىي بەراورد دبىتە بەشەك ژ ديروكا ئەدەبىي))^(۱). ديسان (جان ماری كاری) ى ماموستايى (گويار)ى ل پيشەكى يا ناميلكەيا گويارى دا دان پى دايە. ل دويف ئەفان بۇچون و تيگەھين ئەدەبىي بەراوردكارى فەكولينا ئەدەبىي بەراوردكارى فەدگريت ل گەل ئەدەبەكى بيانى. ب واتەيەك دى بنگەھى ئەدەبىي بەراوردكارى ئىكە ژ رەوانگەيا ناسيوناليستى بيت. ھەر بۇ فى چەندى ژى (گويار)ى زمانى تيگستى دكەتە سنوورى ژىكجوداكرنا د نائفەرا

^(۱) ماريوس فرنسوا غويار، الادب المقارن، ت: هينري زغيب، م: عويدان، لبنان، بيروت، ۱۹۷۸، ص ۱۵. ديسان بنيرە: داوود سلوم، دراسات الادب المقارن التطبيقي، م: دار شوون الثقافة و النشر، العراق، بغداد، ۱۹۸۴، ص ۱۱.

دو ئەدەبىي جودا. د فئى چارچوقىدا ئەو بنامايىن قوتابخانا فەرهەنسى داكوکىي ل سەر دکەت ئەو: هەبونا ((کارىگەريى و جياوازي يا زمان و نەتەو و هوکار و مەرچين دمرقەي تىکستى ئەدەبى د نافبەرا دو ئەدەبى يىن و ژيانناما نقتيسەريى بەرەمى فەدکوليت))^(۱). ب فئى يەکى ل دويىف قوتابخانا فەرهەنسى بو ئەدەبى بەراورد، ((هەر ئىک ز ياشار کەمال و سەلیم بەرەکات توورک و عەرەبن؛ چونکو هەر ئىک ز وان بەرەمىن خوە ب ب زمانين توورکى و عەرەبى خەملاندینە ل دويىف ئەفئى قوتابخانى د شياندا نینە بەراوردیى د نافبەرا واندا بەیتەکرن))^(۲).

بەل ل گور تیگەهئى قوتابخانا ئەمريکى بو ئەدەبى بەراورد ب فئى شیوهیى دبیژیت: ((فەکولینا ئەدەبى یە ل دمرقەي یان ل پشت سنوورين وهلاتهکئى دیار کریدا، فەکولینا پەيوەندى يىن د نافبەرا ئەدەبى ژ لایهکى فەو بەشین دی يىن زانين و باومريى ژ لایهکى دی فە، لایهين زانستى وهک هونەرا وینەکيشان و پەیکەرتاشين، تەلارسازى، ميوزیک، فەلسەفە، زانستين جفاکى، سياسى، جفاکاناسى، ئابور، زانستين ئايينى))^(۳). د فئى چارچوقى دا ئەو بنەمايىن قوتابخانا ئەمريکى داكوکىي ل سەر دکەت: ((هەبونا کارىگەريى و پەيوەندى يا ديروکى رەتدکەت و جياوازييا زمان و نەتەويى نە گرنگە ئەگەر هەبیت نەمەرجه، شوينا جياوازييا زمانى و نەتەويى جياوازييا ژينگەه گرنگە و هوکار و مەرچين نافخوهيا تىکستا ئەدەبى د نافبەرا دو ئەدەبان دا مەبەست کريارا ئەفراندنى فەدکوليت))^(۴). هەرچەندە قوتابخانا ئەمريکى د بيافئى بەراوردکارىيدا ل سەر کيستی کيم و کاسيىن قوتابخانا فەرهەنسى هاتىيە ئافاکرن، شيايە جوړه نەرماتىيەکى پەيدابکەت و رى ب هەلسەنگاندنا دو تىکستين هەف زمان ددەت ئەگەر سەر ب دو وهلات و جفاک و ژينگەهين جياواز بن. وهک تىکستەکا ئىنگليزى و تىکستەکا ئەمريکى، کو هەردو ب ئىک زمان دنقيسن، بەل ژينگەها وان يا جياوازه. واتە ئەم دشيىن هوزانەکا هوزانفانى بەريتانى (عەزرا پاوهند) ل گەل هوزانەکا هوزانفانى ئەمريکى (تۆماس ئەليوت) بەراوردبکەين، چونکو ل دويىف قوتابخانا ئەمريکى جياوازي يا زمانى و نەتەو نە گرنگە، بەلکو جياوازي يا ژينگەهى گرنگە. بەل ل دويىف قوتابخانا فەرهەنسى ئەف بەراوردکارىيە ناهیتەکرن؛ چونکو قوتابخانا فەرهەنسى داكوکىي ل سەر جياوازي يا زمان و نەتەويى دکەت. ل دەف قوتابخانا فەرهەنسى يان ئەدەبى ئەمريکى و بەريتانى ئیکە؛ چونکو ب ئیک

^(۱) هەفديتن ل گەل عيماد وهيسى، ل زانکوييا دهوکى – فاکولتيا زانستين مروفايهتى – سکولا ئادابى، بەشى کوردى ۲۰۱۴/۱۰/۱۸.

^(۲) هيمن، ريپازەکانى ئەدەبى بەراوردکارى، گ: مەتين، ژ: (۷۲)، چا: هاوار، کوردستان، دهوک، ۱۹۹۸، ۵۳ – ۵۴.

^(۳) هەفديتن ل گەل عيماد وهيسى، ل زانکوييا دهوکى – فاکولتيا زانستين مروفايهتى – سکولا ئادابى، بەشى کوردى ۲۰۱۴/۱۰/۱۸.

^(۴) عادل گەرمياني، چەمكى بەراورد له نيوان رەخنەي بەراورد و ئەدەبى بەراورد دا، گ: کاروان، ژ: (۱۳۶)، چا: وهزارەتى

روشەنبيرى، کوردستان، هەولير، ۱۹۹۹، ل ۲۶ – ۲۷.

زمان دنقیسن، بهلی ل دویف قوتابخانا ئەمریکی ئەو جهخت دکهت جیاوازییا زمان و نهتهوه گرنکه ئەگەر ههبت درسته. بهلی ئەگەر نهبت نهمه رجه. ب فی چهندی قوتابخانا ئەمریکی ریددهت بهراوردی د نافهرا (یاشار کهمال و سهلیم بهرکات)ی بکهین چونکو قوتابخانا ئەمریکی هندهک چه مک و تیگههین نوی یین پهیدا کرین وهک (ژینگهه، جفاک، تیتال، بیرواوه، پرنسیپین مروفایهتی، مافین مروفی، فولکلور... و هتد)، دشیان دایه بهراوردکاری د نافهرا بهرهمین وان دا بهیته نهجام دان؛ چونکو ژینگهها توورکی یا (یاشار کهمال)ی ل گهل ژینگهها عهرهبی یا (سهلیم بهرکات)ی جودا و جیاوازه.

لی ل گور دیتنا (د. عیماد وهیسی) پسپور د بیافی ئەدهبی بهراورد دا دبئیژیت: ((ئهفرو ئەدهبی بهراورد سنوور و مهودایین خوه بهزاندینه و یا بهرهف مژار و پرنسیپین مروفایهتی یی فه دچیت. ل سهر فی رۆگههی ئەم دشیین بیژین، ئەدهبی بهراورد رییهکه ژ بو لیك نیزیکرنا ئەدهبی کوردی ژ ئەدهبی جیهانی، بهلی ب نیڕینهکا مروفایهتی، گرنگی یا وی ل وی چهندی دایه ئەدهبی بهراورد ژبو دیارکرنا ریژهیا رهسهنایهتییا ئەدهبی چهنده. ههئسهنگاندنا پلهوپایه و ئەفراندنا وی ئەفراندنی چهنده، دیسان ئەدهبی بهراورد ئەدهبی راستهقینه دیاردکهت))^(۱). ههر ل دور ئەفی چهندی (محهمهد ئەمین ئەحمهد) د وی باوهریی دایه و دبئیژیت: ((گشت ئەو بهرههه و ههموو تیکستین باس ل کوردان کرین وهک نافهروک و ب زمانهکی دی هاتینه نقیسن دهپرینی ژ ههست و سوز و گیانی نهتهوی کورد کریت، سهرهرا ی ههبونا بارۆدوخین نالهبار کو تیکست و سیمایی کهسایهتی و ژینگهه و جفاکاناسی تیدا دهرباز بویه و ئەف تیکسته تیدا پهیدابویه. بو نهتهوی کورد هاتینه نقیسن و ب چ زمانهکی بیت. ئەف تیکسته مولکی شهرعیی کوردانه و مافی بهراورد کرنی ههیه ل گهل ئەدهبی جیهانی))^(۲). بهلی ئەم نهشیین بهرهمین ((عهباس مهحمود عهقاد، محهمهد تیمور و ئەحمهد شوقی... و هتد) ب ئەدهبی کوردی دابنن، چونکی زۆربهیا مهرجین ناسناما نهتهوی یا کوردی د ناف تیکست و بهرهمین وان ناهینه دیتن، ههرچهنده ب نهژاد کوردن))^(۳). بهلی ئەف چهنده ل دویف قوتابخانا فهرنسی مهحاله و ناهیته بهراورد کرن.

^(۱) ههفدیتن ل گهل عیماد وهیسی، ل زانکویا دهوکی – فاکولتیا زانستین مروفایهتی – سکولا ئادابی، بهشی کوردی ۲۰۱۴/۱۰/۱۸.

^(۲) محهمهد ئەمین ئەحمهد، کالفامی و رخنه و ئیفلیح کردنی دهق له بهر روشنایی ئەدهبی بهراوردکاری دا (زمان و ناسنامهیی دهق)، گ: کاروان، ژ: (۱۳۴)، چا: وزارهتی روشهنبیری، کوردستان، ههولیر، ۱۹۹۹، ل ۱۹.

^(۳) عادل گهرمیانی، چه مکی بهروارد له نیوان رهخنهی بهروارد و ئەدهبی بهراورد دا، گ: کاروان، ژ (۱۳۶)، ل ۲۶.

هەر چه‌نده دوزا كوردی ل رۆژه‌لاتا نافه‌راست وهك دوزه‌كا نه‌ته‌وی وهك خوه‌مايه، كورد وهك كه‌مینه دچارچه‌وه‌یا پینج ده‌وله‌تان دا هاتیه دابه‌شكرن و ئەف دوزه‌ مايه هه‌لاویستی، كورد ل هه‌ر كونه‌كا هه‌یی دا كاركه‌ت ژبو ده‌سته‌ئینانا چاره‌نقیسی خوه. كو ژ ئالیی روه‌نبیری و توره‌فان، نفیسه‌ر، سیاسه‌تمه‌دارین خوه ل هه‌ر ده‌لیشه‌کی دگه‌ریان بو بده‌سته‌ئینانا ناف و چاره‌نقیسی خوه. ئەم د دیروكا نویدا دبیین هژماره‌كا دیارگری و باش ژ میلله‌تی كورد دقوناغین جودا جودا دا باوه‌ری ب هزره‌بیرین ماركسیزمی ئیناینه‌ چونه‌كو هزره‌بیرین ماركسیزمی جه‌خت ل سه‌رمافی ناسناما چاره‌نقیسی گه‌لان کریهه. كورد ژ ئیک بوینه ژوان نه‌ته‌وه‌یان وهك ناسنامه کاریگه‌ر ببون ب هزر و بیرین ماركسیزمی. ب فی ره‌نگی ئەم دبیین زوربه‌یا نفیسه‌ر و توره‌فانین كورد كه‌فتبونه ژیر کاریگه‌ریا ئەفی هزری، د ناف به‌ره‌میین واندا یا ره‌نگه‌دای، دیسان فولكلور بو نفیسه‌ر و توره‌فانین كورد بابه‌ته‌ك زیندی و به‌رجه‌سته‌بویه چونه‌كو قوتابخانا سلاقی یا ئەده‌بی به‌راورد گرنگیه‌كا زیده‌دایه فولكلوری گه‌لان و ژبو فه‌كولینین فولكلوری هاندانا ئەده‌بی دكر و كوردان فولكلور وهك سه‌روكانی و ناسنامه بو ئەده‌بی كوردی ده‌ستنیشانکریه‌ چونه‌كو ئەده‌بی فولكلوری یی كوردی ب ستوینه‌كا هه‌را به‌ی‌زا ناسناما نه‌ته‌وی یا كورد ده‌یته هژمارتن. ل گور تیگه‌هی قوتابخانه‌یا سلاقی یا ئەده‌بی به‌راورد ب فی شیوه‌یی دب‌ی‌ژیت ((ئەده‌بی به‌راورد مه‌به‌ست و ئه‌ركی فه‌كولینا ئەده‌بی به‌راورد بنیاتنانا ئەده‌به‌کی گشتگیره ل سه‌ر بنه‌مایین ماركسیزمی، كو مه‌به‌ستاوی پيشكه‌فتنا جفاکی یه بو جیهانی))^(۱).

به‌لی ئەگه‌ر ئەم ئەوان به‌ره‌میین كوردی ب گشتی و رۆمان ب تایبه‌تی ئەوین ب زمانه‌کی بیانی هاتینه‌ نقیسین، ناسناما وانا یا نه‌ته‌وییه، ب چه‌ند رینقیسین جیاواز به‌ینه وه‌رگه‌ران بو زمانی كوردی، ئەو هه‌موو مه‌رجین ناسناما نه‌ته‌وی تیدابن وهك(ره و ریشال)، زمانی تیکستی، كه‌ش و هه‌وایی تیکستی، ژینگه‌ها نه‌ته‌وی، بویه‌رین تیکستی) ژ تیدابن. ئەم ل وی ده‌می دشین ل گور هه‌ر قوتابخانه‌یه‌كا ئەده‌بی به‌راوردکاری یا ئەده‌بی كوردی و ئەفراندنا وی ل گه‌ل هه‌ر ئەده‌به‌کی جیهانی به‌راورد بکه‌ین.

^(۱) هه‌فدیتن ل گه‌ل عیباد وهیسی، ل زانکویا ده‌وکی - فاکولتیا زانستین مرؤفایه‌تی - سکولا ئادابی، به‌شی كوردی ۲۰۱۴/۱۰/۱۸. دیسان بو پتر پیزانین ل دور قوتابخانه‌یین نه‌مریکی و سلاقی یین ئەده‌بی به‌راورد بنیره:

- حسام الخطیب، افاق الادب المقارن عربیا و عالمیا، ط۲، م: دار الفکر، سوریا، دمشق، ۲۰۰۳، ص ۵۰.
- سعید علوش، مدارس الادب المقارن دراسة منهجية، ط۱، م: المركز الثقافي العربي، مکان (۹)، ۱۹۸۷، ص ۱۲۷ - ۱۵۹.
- عزالدین المناصرة، مقدمة في نظرية المقارنة، ط۱، م: دار الكرمل للنشر، الاردن، عمان، ۱۹۸۷، ص ۲۱ - ۲۷.
- الکساندر دیما، مبادیء علم الادب المقارن، ت: د. محمد یونس و م. د. عباس خلف، ط۱، م: دار الشوؤن الثقافية العامة، العراق، بغداد، ۱۹۷۸، ص ۱۱.

باسی دووی: ژيانا ياشار که مالی

۱. نافی وی:

نافی وی ياشاره (*Yaşar*)^(۱) ياشار په‌یسه‌کا توورکییه، وه‌ک ناسنافی وی یی ئه‌ده‌بی و نافی و دهنگ ده‌یته نیاسین. نافی وی یی درست ((که‌مال سادق کوکچه‌لی یه و بابی وی (سادیق) ه‌ئیک ژده‌ره‌به‌گین مه‌زنیین هه‌ریما (وان) ئی بو نافی دایکا وی نیگار خاتونه))^(۲). خودان دوو هه‌فزیین بو، هه‌فزیینا وی یا ئیکی ب نافی (تیلدا – *Tilda*) یه ژ بنه‌کوکا جو هییا ئوسمانی یه، هه‌فزیینا دووی ب نافی (عائیشه بابان – *Aişa Baban*) بو کوردا بابانی یین سلیمانی بو^(۳). زی‌ده‌باری ياشار (لاوک و ده‌نگبیژ، میوزیکژهن، هوزانئان، په‌یامنییر، ریپورتاژنقیس، رۆژنامه‌نقیس، چیرۆک بیژ، سیاسه‌تمه‌دار، جوتیار، قه‌باله‌نقیس... وه‌تد). د ژیی شه‌ش سالی یی هه‌تا یازده سالییدا ل ده‌فرا چوکورفا ب (ئاشق که‌مال)^(*) هاتییه نیاسین چونکو شیانه‌کا مه‌زن د واری قه‌هانندن و گوتنا سترانیین شینی و دیلان و داستانیین فولکلوری داهه‌بویه.

د زارۆکینی یا خوهدا ل گهل مامی بابی خوه ژیان بریه سه‌ری. ((مامی بابی وی کاریگه‌ریه‌کا مه‌زن کرییه سه‌ر ياشاری و ژلای نفاکرنا هشیارییا وی یا نه‌ته‌وی قه‌ چونکو مامی بابی وی ل سالا (۱۹۲۵) ئی ئیک بویه ژ شوره‌شگیژین شوره‌شا (شیخ سه‌عیدی پیران) ل دژی کومارا توورکیا راپه‌رین))^(۴). ناسنافی ياشار (*Yaşar*) بو سالا (۱۹۵۱) ئی دزقریت وه‌ک ناسنافی کارین وی وه‌ک کورته‌چیرۆک و ریپورتاژین وی یین رۆژنامه‌فانی ب کارئینایه. ئه‌و ده‌رباره‌ی ناسنافی خوه دبئیت: ((ده‌ما ئه‌ز وه‌ک په‌یامنییر ل رۆژنامه‌یا جمهوریه‌ت کاردکرمن ده‌رفه‌تا کاری ب ده‌ستی خوه فه‌ئینایی، هه‌ر ل وی ده‌می من ل ژیر نافی (ياشار که‌مال) ده‌ست ب نقیسینا ریپورتاژان کرییه))^(۵).

^(۱) *Yaşar* = ياشار په‌یسه‌کا تورکیه و ژ په‌یفا (*Yaşa*) و (*Yaş*) هاتییه دارژتن. په‌یفا (*yaş*) ب رامانا (بلویلشان) یان (نهرم) ده‌ییت، به‌ئ په‌یفا (*Yaşa*) ب رامانا (هیلین) و (بژی یان بژیت یان ئافه‌رین) ژی ده‌ییت. پتر نافی ياشار (*Yaşar*) ب (ئافه‌رین) ده‌یته دیارکرن. بنیره:

- sasari Mevlut, Arapça – Türkçe, Gonca Yayınevi, 1 Baskı, Turkia, Istanbul, 1991, s 488.
  - sasari Mevlut, Arapça – Türkçe, Huzar Yayınevi, 1 Baskı, Turkia, Istanbul, 2012, s 230.
- ^(۲) يشار که‌مال، الارض حدید... السماء نحاس، ت: جلال فتاح رفعت، ط، م: دار الحرية، العراق، بغداد، ۱۹۹۱، ص ۱۱. دیسان بنیره:
- که‌مال کارا عه‌ل ئوغلو، کورته میژووویه‌کی رۆمانی تورکی ۱۹۷۲ – ۱۹۸۹، و: حه‌مه‌که‌ریم عارف، ل ۴۷۶.

^(۳) http://fa.wikipedia.org/wiki/Yasar_Kemal.

^(*) ئاشق، *Aşik* په‌یسه‌کا تورکیه، مه‌به‌ست ژ ئاشق؛ ئه‌و که‌سه ئه‌وی ب رییا په‌یقان و ئاوازان و ژهنینا ئامیری میوزیکا خوه ده‌نگبیژی دکه‌ت.

^(۴) <http://www.alitthad.com/paper.php?name=News&file=artical&sid=18405> 6/4/2014.

^(۵) ئاراس فه‌تاح، (مرۆف بونه‌وه‌ریکی وشه‌داره)، گ: ره‌ه‌ند، ژ: (۵)، چا: (نی نه)، نیوه‌ندی ره‌ه‌ند بو لیکولینه‌وه‌ی کوردی بلاوی ده‌کاته‌وه، سوید، ستوکه‌ه‌لم، ۱۹۹۸، ل ۱۹۹.

۲. ژيانا وی:

ياشار کهمال ههردهم ژيانناما خوه يا زاروکينیی ب رهنهگکی ئەدهبی و هونهری باس دکهت و دبیزیت:

((ههبو نهبو...گوندهک ههبو... د نافهرا جیایاندا، رهفهند و کوچهر تیدا خوجه بیون ... نهو گوند ژ زنجیره چیا و نههال و گرکین بلند پیکهاتبو، ..د نافهرا واندا رۆبارهک ب نافیی - چيومون - ههبو د هاته خواری. بهرین جیای هندی چافین ته دیتبا هاتبو نخافتن. ناه ل فئی گوندیدا (کهمال) ب زاروکینی دژیا. بابیی من ب پشتا و پشت دمرههگ بو. بهئی باپیرین دایکا من بی گومان ههر جهرده و ریگربون. د ژیی پینج سالییدا بوم من بابیی خوه ل مزگهفتی ب کوشتی دیت. ئەفه بو ئەگهری هندی من ههست ب ئارمزویا ب تنی کر بو رهفینی. دهما گهیشتیە ژیی شهش سالی نهشیا بجیته خواندنکههی. دیسان ههست ب ئارمزویهکا مهزنا رهفینی کر و ههر دیسان ل وی گوندی رهفی و بو ماومی سالیکی ژیی دویرکهفت، ب جورمکی خهک ژ فهگهریانا وی بی هیفی بیون. د ژیی نهه سالی ییدا ئههههکی گران کهته سهه ملین وی، نهوژی رییهکا دویرو دریز بدهته بهر خوه بو گوندهکی دویر بجیت دا فیری خواندن و نفیسینی ببیت. دوباره رهفی فه و دیسان سهه و ژنوی د ژیی یازده سالییدا بهئی د ئیکهمین جار کو ههولدانا رهفی نهههت ل وی گوندی نهو دهما بویه سترانبیژ و لاوکبیژ، حیکایهتبیژی ئهوان کوچهران ئهوین پهنا ئینایه گوندی وان بو. دا بو وی خهلکی ستران و سهههاتی و چیرۆک و داستانان فهگیریتن))^(۱). ياشار کهمال ((ل سالا (۱۹۲۳) ئی ژ دایک و بابهکی کورد، ل ئیک ژ گوندین (عوسمانی) یا ل دهفهر (سیهان - گوکچهل) یا توورکی ی ل گوندی (ههمیته) ل پاریزگهها ئەدهنه سهه ب ههریما (چوکورفا) یا ئەنادولا رۆژنافا یا توورکیا هاتییه سهه دنیايي))^(۲).

دیسان ياشار کهمال ((ژمالباتهکا کوردپهروهه ژترسا لهشکهری رووسی ژ دهفهرهکا نیزیکی دهريا (وان) ئی ب نافیی (زیرینه) رهفینه ههریما (چوکورفا)*) و ل وی ههریمی هاته سهه دنیايي. ل دور فئی چهندی ياشار دبیزیت: ههر وهکو هندهک هزردهکن ئەه ل وهلاتی کوردان نههاتیمه سهه دنیايي. بهئی دایک و بابین من ل سالا (۱۹۱۵) ئی ژ دهفهر رۆژههلاتی ئەنادولی ژ

^(۱) عبدالکریم حمید، یهشار کهمال، لیکولینهوه، گ: بهیان، ژ: (۸۵)، جا: دار الحریة للطباعة، عیراق، بهغدا، ۱۹۸۳، ل ۴۱ - ۴۲.

^(۲) یهشار کهمال، حهمه دۆک، و: عبدالله حسن زاده، چ، جا: سومهه، عیراق، بهغدا، ۱۹۸۶، ل ۳.

^(*) جوگورفا: ب تورکی Çukurova یه، ههریمهکه دکهفیته ئاندولییا رۆژنافایی تورکیا، چوکورفا Çukurova ژ دوو بهیفا پیکهاتییه، Çukur: ب رمانا چال دهیت، Ova: ب رمانا دهشت دهیت، واته چوکورفا Çukurova ب رمانا چاله دهشت دهیت.

ترسا داگیرکه رین رووسی ره فیبون و پشتی سال و نیفه کان ب ریقه گه یشتنه دهفهره چوکورفای و ل ههریما کوگچهل و ل گوندی (هممته) جیگیربون و دبیزیت: ژ بلی مالباتا مه کهس ل گوندی ب کوردی نه دناخفت. ل وی دهمی نه ز پهدابوم. ژیی بابی من نیژیکی پینجی سالی بو، بهلی ژیی دایکا من ل دوری ۱۷ سالن بویه))^(۱).

یشار که مال د ژی یی شهش و حهفت سالیدا دناقبهرا سالی (۱۹۲۹ - ۱۹۳۰) ییدا توشی سی رویدانی نه خوش بویه و ب خوه ژی دبیزیت: ((نه ز ل تهنیشت بابی خوه ل مزگهفتی یی روینشتی بوم، دهما یوسفی زاروک و دهر بهدر، نهوی بابی من ئینایه مالا خوه و کریه کوری خوه و ب خودان کری و کریه زهلام، دهمی ل سهر نفیژی خه نجهرا خوه ل دل بابی من دای و نهوی بابی من کوشت))^(۲).

بهلی د ژیی شهش سالییدا، ((ل دهما فه کوشتنا په زهکی ژ بوی قوربانی دانی ژ لای یی زهلامی مه تاویفه، کی رهک ژ دهستی زهلامی مه تا وی فه پهبشی و ب چافی وی یی راستی دکه فیت، دهر نه نجام چافی خوه یی راستی ژ دهستدا. نه ف ههر دو رویدانه کارتیکر نه کا مه زن دکه نه سهر دهرونی یشار که مالی، ب تایبهتی پشتی کوشتنا بابی وی توشی نه خوشیه کا دهرونی بو هه تا ژیی یازده و دوازه سالییدا زمانی وی شکهست و ددهمی ناخفتنییدا یی زمان گران بو. بهلی د ستران گوتن و خواندن دا یی درستبو. پاشی ژفی نه خوشی دهر بازبو))^(۳). ههروهسا ((ژ بهر تیتال و توره یین کوردان یین کهفن، مامی یشار که مالی دایکا وی ل خوه ماره کر. یشار ل بهر دهستی مامی خوه مه زن دبیت. مامی وی بهری دایکا وی ل خوه ماره بکهت خودانی دو ژنا بویه، دایکا وی ژنا وی یا سی یی بو))^(۴).

یشار که مال دهر باره ی زاروکینی و کاری خوه دبیزیت: ((نه ز وهک زاروک که کورد ل گوندهک توورکی هاتیمه سهر دنیا یی. نه ز د مالی دا ب کوردی د ناخفتم و دنا ف گوندیدا ب زمانی توورکی دناخفتم. من چ دهمی خوه د بهراویزییدا نه دیت. نه ز هه فالین خوه یین توورک فییری گه لهک تستان دبوم و نه و ژی ب رییا من شیان گه لهک مفای ژ که لتوری من یی

^(۱) یه شار که مال، رومان، فه کوهازتن ژ بیتین لاتینی سامی الحاج، چ، چا: وهزارهتا پهروهردی، کوردستان، ههولیر، ۲۰۰۵، ل. ۸.

^(۲) هه مان ژیدر و هه مان لاپهره.

^(۳) <http://www.alitthad.com/paper.php?name=News&file=artical&sid=18405> 6/4/2014.

^(۴) Yasar kemal, siltane Filan, w: ji turki Mustafa Aydogan, Ç1, Ça: Jakobsberg Tryckeri, Nodem, Sweden, Jarfalla, 1998, L9.

كوردى ومربگرن. من كارى خوه يى رۆژنامهفانى ل رۆژهلاتى ئانكو (باكورى كوردستانى) دستپىكر. بيرا من دهيت، جارا ئىكى من بو ئافاكرنا ريبورتاژمكى دست ب كارى رۆژنامهفانى كرى، من گهلهك تشت د وان سالان دا ديتن گهلهك تشتين سهير ژى من د ژيان و سيستهما رۆژهلاتيدا ديتن و دشيم بيژم ئەز د وى واريما دهوله مهنديوم))^(۱).

هەر ژ زاروكىنى يا يشار كهمالى پهيوهندى ب هوزان گوتنى فه ههبو. هيژتا ژيى وى نهبو ههشت سالى سالاً (۱۹۳۱) ئى دست ب فههاندنا هوزانى كريبه. جهى سهرنج دانى ئەو بو ((هيشتا نهچوو بو خواندنگهه، ئەوى دست ب فههاندنا هوزانى كريبه. د ژيى يازده سالى دا و ل سالاً (۱۹۳۴) ئى وى دەمى قوتابى بو ل پولا سيى ل گوندى وان، هوزان فههاندينه. ههروهسا ئارهزويا هونهرى و ميوزيك ژهنينى ل دهف ههبويه. د ژيى ههشت سالييدا تهمبورژهنى يه لى كهيفا داىكا وى ب فى كارى نههاتيه))^(۲). ژيانا زاروكىنيا وى يا پرە ژ رويدانين تراژيدى (خوهش و نهخوش)، د ژيى زاروكينييدا ((ل گوند و دهردورين وى رۆژانين خوه د ناف زهفى و چهماندا دبورانندن. ههردەم رۆژانهيىن خوه ل زهفى و چهمين دهوروبهريىن گوندى ب سهر برينه. تشتى سهر د زاروكىنيا ويدا ئەوه، ب پىخاسى دگهريا، چونكو پشتى مالا وان ل دهفهرين كوردان مشهختى دهفهرهرا چوكورفايى بوى و ل گوندى (ههميته) ئانكجى بوين، بنهمالا وان ئيك بويه ژ ههژارتيرين مالىن وى گوندى. هەر ژ زاروكىنيا وى ژى كهسايهتياه ريبهر ژى ل دهف پهيدا بويه چونكو ئەوى ريبهرى يا كومهكا زاروكان ل گوندى كريبه. ل دەمى يشار چويه قوتابخانى ئيك كهس ل گوندى وان ژبلى مهلايى مزگهفتى (فهتاح خوجه)ى خواندن و نقيسين نهذرانى، كيشهيا ههره مهزن ماموستايين وى ل گهل وى ئەو بو يشار ب پىخاسى و بيى قهلهم و دهفتهردچوو قوتابخانى وماموستايين وى داخازدكر ب پىخاسى نههيتيه قوتابخانى و پيدقيه قهلهم و دهفتهران بوخوه بكريت))^(۳).

ژ رويى خواندن و زانينى ((ل سالاً (۱۹۳۱) ئى پهيوهندى ب قوتابخانا بورهانلى كريبه ئەو گوند دو دهمژميران ژ گوندى وان يى دويربو، بو ماويى (۳) مههان ژى لى خوانديه. ل سالاً (۱۹۳۸) ئى ل قوتابخانا (جمهوريهت) ل قادرنى قوناغا خواندنا خوه يا سهرهتايى ب داويئينايه. پاشى بو خواندنا قوناغا ئيكى نافنجى چويه نافنجيا (ئهدنه)، بهلى پشتى ساليهكى ژ ئەگهري نهچارى و كيىم دهرامهتى يى دست ژ خواندننى بهردايه و نهشيايه قوناغا نافنجى و نامادهيى

^(۱) هوشهنگ تاجر، يشار كهمال ل دۆر پرسا كورد د پهيفيت، گ: مهتين، ژ: (۱۸۳)، چا: خانى، كوردستان، دهوك، ۲۰۰۹، ل.۵.

^(۲) يشار كهمال، حه مه دۆك، و: عبدالله حسن زاده، چ، ل.۲.

^(۳) <http://www.alitthad.com/paper.php?name=News&file=artical&sid=18405> 6/4/2014.

تەمامبەكەت، دەست ب كارى رېنجهريى كرىيه))^(۱)، پشتى دەست ژخواندى بەرداى نيزىكى چل كاران كرىنه وهك: ((كرىيارى ئافاهييان و كارگههان، پنىدۆزى، نقيسەر، بۇياغچى، ئافديرى يا ئافى ل كىلگههين برنجى و پەمبى ل چوكورفايى، بەلافكرنا گازى، ديسان فەگهريا خواندى، ديسان فەگهريايە كاروبارين چاندى و بۇ شوفيرى دەراسى، پاشى جويه ئىستامبول ل كومپانيايەكا گازى كار كرىيه، پاشى فەگهريايە گوندى خوه قادرى، ئالافهك تايپكرنى كرىيه و بويه نقيسەرى دوسيان و كارى قەبالە نقيسنى كرىيه))^(۲).

د ژيانا ياشار كەمالى دا چەند وىستگهه هەنە تىدا بەرهف خواندن و نقيسنى چويه. وهك كەسايەتى يەك روشەنبر پيشبەكەفیت و ببیتە تورەفان و رۆژنامەفان و سياسەتمەدار و رۆمانقيسەك جيهانى و ناف نەتەوى و خودان هەلويست، ژيانا وى يا كەلتورى بهيتە گهورين، ئەوژى ئەف وىستگههەنە:

- ۱) كاريگهرييا عەتارى گوندييان ل سەر ياشارى.
- ۲) ب شيوهيهكى گشتى كاريگهرييا فولكلورى كوردى وهك ستران و گوتنين مەزنان و پيگهين و ب تايبەتى داستانين عەبدالى زهينكى (Evdalê Zeynikê).
- ۳) كارى هاريكارى ماموستايى ل گوندى خوه.
- ۴) ئەزمونا وى د خزمەتا سەربازيدا.
- ۵) كاريگهرييا بنەمالا (دينو) ل سەر ياشارى ب تايبەتى ژلايى دو كەسان وهك هەردو برا (عارف و عابدين) دىنو كارتىكرنا وان ل سەر ژيانا وى يا ئەدەبى و سياسى و هزرى ديارە.
- ۶) كارى رۆژنامەگەرى و نقيسنا رۆمانا (حەمەدۆك) و رىپورتاژنقيس و گۆتارنقيس د رۆژنامەيا جەهوريهتدا.

ياشار كەمال وهك نقيسەرك مەزن و رۆشەنبرەك بليمەت گەشتنا وى بۇ پلەيپن ئەفراندى د وارين ئەدەبى و سياسى و رۆژنامەگەريا و نەخاسمە وهك رۆمانقيسەك جيهانى يى مەزن ئەف وىستگههە هەموو دەربازكرينه، د زاروكينيا خودا دەنگبىژى و تەمبور ژەنييه، عەشقا وى بۇ داستانين كوردى يين فولكلورى بەهرەيا وى ئيگەمين وىستگهها ژيانا وى بويه،

^(۱) كەمال كارا عەل ئۇغلو، كورته ميژوويهكى رۆمانى توركى ۱۸۷۲ – ۱۹۸۹، و: حەمەكەريم عارف، ل ۴۷۶. ديسان بنيرە: يشار

كەمال، الفتوة التشغیر جوي، ت: عبدالقادر عبداللي، ط، م: دار المدى للثقافة و النشر، سوريا، دمشق، ۲۰۰۶، ص ۵.

^(۲) يشار كەمال، محمد الصقر، ت: احسان سرکس، ط، م: وزارة الثقافة، سوريا، دمشق، ۱۹۹۱، ص ۱۲. ديسان بنيرە:

• يشار كەمال، الصفيحة، ت: عبدالقادر عبداللي، ط، م: دار المدى للثقافة و النشر، سوريا، دمشق، ۲۰۰۶، ص ۵.

• <http://www.aliraqi.org/forums/showthread.php?t=63471> 6/4/2014.

ل پاشهروژی گرنگی ب خواندن و زانینی بدهت و ببیته رومانقیسهك یی مهزن و ژیهاتی ل جیهانی، دیسان ((حهزژیكرنا یاشاری بو هوزان و سترانان ل گوندی وان بویه ئەگەر ئەو رییا پر زهحمهت و دویرو دریز بو خواندنگههئ بگریته بهر و ل دوماهیئ بگههیته پلهیهكا ههره بهرز و بلند و ببیته رومانقیسهكی جیهانی))^(۱).

عهتاری گوندی یان، ئەوئ دهاته گوندی وان بو فروتتا كهل و پهل و پیدفی یین گوندیان کارتیکرنهك تایبته کرییه سهر یاشاری، ب تایبتهتی یی خواندن و نقیسینی ب زانیت ستران و داستان و هوزان دقههاندن، ههر د فی بیافیدا یشار كهمال د ژیی ههشت سالی یی دا و ل سالا (۱۹۳۱) ئی دبیزیت: ((روژهكی عهتارهك دهیته گوندی مه، مهرهق ل دهف پهیدادبیت عهتار ب پینقیسهكی تشتهکی ل دهفتهرئ دنقیسیت، من ژ عهتاری پرسى ئەو چی یه د دهستی تهدا؟ عهتار دبیزیتی: ئەفه قهرین گوندیانه ئەز تیدا توماردکهه. ژ بو کو ئەز ژ بیر نهکهه. پاشی وان دخوینم و ب فی ناوایی دشیم قهرین گوندیان کومبکهه. ئەف چهنده کاریگهریهكا مهزن ل سهر یاشاری دکهت. ئەو وهسا تیدگههیت ئەگەر ئەو فییری نقیسینی ببیت ئەو دشیت ب رییا نقیسینی ههموو ستران، هوزان، چیرۆك و داستانیئ خوه بنقیسیت و ب وی یهکی ئەو دشیت ب ساناهی بئینیته بیرا خوه))^(۲).

داستانا هوزانا (عهبدالی زهینکی - *Evdalê Zeynkê*) ویستگهههكا دی یا ژيانا وی یه، کو هاتییه هاندان بو بهرهف نقیسینا هوزان و ههزژیكرنا ستران و داستان و چیرۆكان. ئەوژی کاریگهری و پلهبهرزیا داستانیئ (عهقدالی زهینکی) ل دهف وی. ههرچهنده یشار دبیزیت: ((ئەفه ل وی دهمی بو من دهست هافیتبو گوتتا سترانیئ دهنگبیزین دهفهری، من ههز ژ فی چهندی نهدکر ههر چهنده دهنگبیز (عهقدالی زهینکی) د گهریانهكا خوهدا سهرهदानا مالامه کرییه و ل مالا مه ستران گوتینه. ب من وهره عهقدالی زهینکی مروقهکی پیرۆزبو، بهلی نزا بوچی دایکا من ههز ژئ نهدکر کو ئەز ژئ رییا ئەفی دهنگبیزئ ب ناف و دهنگ بگرم؟))^(۳).

یشار كهمال د ژیی (۲۸) سالییدا وهك هاریکاری ماموستای کارکرییه و زانست و زانین نیشا زاروکیئ گوندی خوه دایه ب تایبتهتی ((د سالیئ (۱۹۶۱ – ۱۹۶۲) ئی ل گوندهك ب نافئ (باخچه)، کو نیزیکی گوندی (ههمیته) بو، دبیته هاریکاری ماموستای، پاشی رۆلی ماموستایهتی

^(۱) یهشار كهمال، دارا هناری، رۆمان، فهكوهازتن ژ بیتین لاتینی سامی الحاج، چ، ل، ۱۰.

^(۲) Yaşar kemal, siltane Filan, wergêran:ji tuki Mustafa Aydogan, L10.

^(۳) یهشار كهمال، دارا هناری، رۆمان، فهكوهازتن ژ بیتین لاتینی سامی الحاج، چ، ل، ۱۰.

یئ دگپریت. ئهو وهك ههر ماموستایهك ههژار و بهلهنگاز دهپته دیتن. خوهندهفانین خوه ب هونهر و ئهدهبیاتان پهروه دهدهکته. وان فییری ستران و دهنگبپژیی دکته. د پولیدا بو وان ددهته گوتن و ب فیئ ئاواى خواندهکارین وی ب وی کهیفخوش دبن و ب فیئ کهیفخوشی یئ هه موو خواندهکار ب ویقه دهین گریدان. دیسان یاشار کهمال ب رییا خواندهکارین خوه هندهك شانوگه رییان نافادکته و خوهندهکارین خوه بهرف جیهانا شانوی ییقه دبهت))^(۱).

د فیئ قوناغیدا وهك کهسایهتی یهك فیرکه ری هونهری و فهگوله رهك د واری فولکلوری و دیسان چونا وی د ناف جیهانا شانوییدا بهرجهسته دبیت. ئهزمونا وی د خزمهتا سهربازیدا و زیندانی کرنا وی ل دهمی جهنگی دووی یئ جیهانی و ئافا کرنا تیگههین دیموکراسی و پاشی ب تیگههین سوسیالیزمی ل دهف وی پهیدادبن و پی کاریه ر دبیت. ژ رویئ ئهدهبی و جفاکی و سیاسی پپش دکه فیت ب تایبهتی د قوناغا خزمهتا سهربازی قوناغهك نوی بویه بو یاشاری، ئهوژی د نافبهرا سالتین (۱۹۶۷ – ۱۹۶۷) ی دا یشار کهمال ههولدايه ((ئیکه مین داستان ب نافی داستانا (پیس) ل دهما خزمهتا سهربازییدا بنقیسیت، ههر د هه مان سالتی دا ههولدا رپومانهکی ب نافی (کالهیا ناسن) و داستانهکا دریژ ب نافی (سوپک) بنقیسیت لی چونکو چ ژ وان ب دلی وی نهبون، بهری تایببکته و چاپبکته سوتن))^(۲).

د فیئ قوناغیدا وهك کهسایهتییهکا ههولدهر بو نفیسینی بهرجهسته دبیت. بهلی یاشار کهمال((ل سالا (۱۹۶۹) ی بو ئیکه مین جار ل گوندی خوه بهشداری ژیا نا سیاسی و جفاکی دبیت. سه رکیشیا شهرئ ههوا نه هیلانا چاندنا برنجی دکته کو بویه ئه گهرئ پهیدابونا نه خوشیا مه لاریا ل ههریمی، سه رکیشیا چاکسازی یا چاندنی دکته. ههتا رادهیهکی ب شیوهیهکی بهروهخت چاندنا برنجی ژنافبته. بهلی پشتی سالتی خودانی ئهردی ب رییا (پارتا دیموکراتا توورکی)، بریارا حکومهتی ژنافدبهن و دهست ب ئازاردانا وی دکهن. ل وی دهمی یشار کهمال ل فروشگههکی کاری قهباله نفیسینی دکر و شیان وی دهسته سهربکهن، پشتی سالتی ئهوان خودانی عهردی یشار کهمال ب تاوانا بزاقین سیاسی یین روخینهر تاوانبارکر. ل ۳ نیسانا سالا (۱۹۵۰) هاته گرتن و ل دهفهره قادری بو زیندانا (قوزان) هاته فهگوهارتن و ب توندی هاته ئهشکه نهجهدان، بهلی پشتی پینج هه یقان هاته ئازادکر))^(۳).

^(۱) Yaşar kemal, siltane Filan, wergêran: ji tuki Mustafa Aydoğan, L11.

^(۲) یه شار کهمال، حه مه دوک، و: عبدالله حسن زاده، ل ۵. دیسان بنیره: یشار کهمال، الصفیحة، ت: عبدالقادر عبداللی، ص ۱۲ – ۱۳.

^(۳) یشار کهمال، محمد الصقر، ت: احسان سرکس، ص ۱۳.

نیاسینا بنه‌مالا دینو (عارف)ی سیاستمه‌دار و (عابدین)ی هونه‌رمه‌ند و ئه‌ده‌ب دوست، ویستگه‌هه‌کا دی بو یاشار که‌مالی بو کو به‌ره‌ف جیهانا ئه‌ده‌بی و ئافا‌کرنا ه‌زرو بیرین سیاسی فه بچیت، ئه‌و بو ((ل ئه‌ده‌نی یاشار هه‌فنیاسینه‌ک ل گه‌ل بنه‌مالا دینو در‌س‌ت‌کر. عارف و عابدین یین دو برا، هه‌ر ئیک ژ وان ژ لایه‌کی فه یاشار که‌مال ناراسته‌ی ئه‌ده‌بیات و سیاستی د‌کر. هه‌ر‌چه‌نده عارف ژ رویی ته‌مه‌نی فه ته‌مه‌تی وی بو، عابدین ئیک بو ژ نافدارترین شیوه‌کارین توورکی، عارفی هونه‌رمه‌ند و ئه‌ده‌ب دوست، به‌ری یاشاری دا ئه‌دبیاتان و رۆمانا (دونکیشوت) یا (سیرفانتیسی) ئیسپانی وه‌ک دیاری پیشکیشی وی کر و به‌ری وی دا هوزانی ب تایبه‌تی ئه‌ده‌بیاتین ئه‌و‌روپی وه‌ک (رامبو، ئارتو، شکسپیر، تولستوی، زولا، مولیر، گورگی، چیخوف... و هتد) فان هه‌موو به‌ره‌مان ب شیوه‌یه‌کی گشتی و رۆمانا (دونکیشوت)ی ب تایبه‌تی کارتی‌کرنه‌کا مه‌زن کرنه سهر یاشاری و باندورا وان ل سهر به‌ره‌مه‌ین وی دیاره. به‌لی ژ ئالیی سیاسی فه، (عابدین) یی سیاستمه‌دار ئایدیولوژیا چه‌پ و سوسیالیزم پیدا نیاسین. پروگرامین سوسیالیستی پیشکیشی وی د‌کرن کو ل وی ده‌می ده‌ستپیکا په‌یدابونا ئه‌فی ه‌زری بو یه ل توورکیا. دیسان وی پشکداری دکاری سیاسی دا کر و ب تایبه‌تی د‌کاری ریکخستنا (پارتا کارکه‌رین توورکیا) و بو ئیکه‌مین جار ل سالا (۱۹۵۰)ی ب تاوانبارییا کومونیزمی هاته زیندان‌کرن و وه‌ک زیندانییه‌ک سیاسی هاته ه‌ژمارتن. پشتی به‌ردانا وی ل سالا (۱۹۵۱)ی بو ئه‌ندامی کومیتا ناوه‌ندییا پارتا کارکه‌ران و پاشی بو به‌رپرسی راگه‌هاندنا وی پارتی))^(۱).

ل داوییا سائین شیستان و ل ده‌ستپیکا سائین چه‌فتیا سه‌دی بیستی گهورینین سیاسی ل توورکیا په‌یدابون، به‌لی ل وی سه‌رده‌می کوردستانا باکور ل دوخه‌کی تایبه‌تدابو، ب تایبه‌تی ((د نافه‌را سائین (۱۹۷۹ – ۱۹۷۱)یدا توورکیا که‌فته د دوخه‌کی نه‌ئارامدا، کوردان ل وی ده‌میدا زیده‌تر لایه‌نگه‌ری یا بزافین چه‌پ و سوسیالیستی د‌کر. په‌یوه‌ندیه‌ک کویر ل گه‌ل وان دا هه‌بو. د‌فی ماوه‌یی‌دا، په‌فچون د نافه‌را گروپین راست و چه‌پ دا په‌یدابون، گروپی گورگین بۆر (*Bozkurtlar*)، کومان‌دویین چه‌کدارین (پارتا بزافا نه‌ته‌وی یا توورکی) بون، ب سه‌روکایه‌تی یا (ئه‌لپ ئه‌رسه‌لان) و ل دوماهییا سائین شیستان چه‌ند کریارین تیروریستی بو سهر رۆشه‌ن‌بیران و سیاستمه‌ردارین کورد و گروپین چه‌پ ئه‌نجامدان))^(۲). ب تایبه‌تی ل سالا (۱۹۷۱)ی فی کۆمه‌لی ده‌ست ب ره‌فاندنا خه‌لکی کر و ب تایبه‌تی خونده‌کارین زانکو و رۆشه‌نبیر

^(۱) بنیره:

• <http://www.aliraqi.org/forums/showthread.php?t=63471> 6/4/2014.

• <http://www.alithad.com/paper.php?name=News&file=artical&sid=18405> 6/4/2014.

^(۲) هاوکار محیدین جه‌لیل، دوزی کورد له تورکیا له سائنی (۱۹۸۰ – ۱۹۹۹)، ل ۴۹ – ۴۸.

و ئەكادىمى يېن پېگەشىتى، ب تايبەتى ئەندامىن سەندىكا و ئەندامىن پارتا كاركەران، د وى قوناغىدا دو ژ نافدارترىن نقيسەر وەك ياشار كەمالى كورد و فاخر بايكور ژ لايى وان فەهاتنە رەفاندن و هاتنە زىندانىكرن^(۱). ھەر چەندە ياشار كەمال د خەباتا خوە سياسيدا بەردەوام بويە، ھەتا كو سالا (۱۹۷۲) ئى خەباتا خوە د پارتا كاركەران بەردەوام كرىيە، پلەيا وى بويە ئەندامى سەرگردايەتى يا ئەفى پارتى، ژ لايى دەستەلاتا تووركى ژ بەر ھەئويستين وى يېن ئايدىولوژى و سياسى ب بەردەوامى توشى نەخوشى و گەفان بويە. ياشار كەمال ((رۆلەكى مەزن ل گەل كومەكا نقيسەران بو دامەزراندنا ھەفتىنامەيا (ئانت - *ANT*) يا سياسى ئەوا ل (۱۹۷۱/۵/۱ – ۱۹۷۲/۱/۳) فەكيشايى گىرايە و وەك ئەندام و بەرپرسەتيا بەشى وى يى سياسى ژى وەرگرتيە. رۆلەكى مەزن بو دامەزراندنا سەندىكا نقيسەرىن توورك ل سالا (۱۹۷۲) ئى گىرايە. ديسان د نافبەرا سالىن (۱۹۷۴ – ۱۹۷۵) يىدا وەك سەروكى ئەفى سەندىكايى بويە. ديسان ل سالا (۱۹۸۱) ئى وەك سەروكى ئىكى يى كومبەندا نقيسەران و دەزگەھى (*PEN* بويە)^(۲).

رۆژنامەيا (جمهوريةت – *Cmhurriyt*) و رۆمانا (ھەمەدۆك) و جىھانىبونا وى، ويستگەھا وى يا دوماھى ئەو بويە نياسينا بنەمالا دىنو عابدين و عارف و ب جھ ھىلانا باژيرى ئەدەنى و رىككەفتن بەرف ئىستامبولى و ناسينا (عەزرا ئىرھات)ى و كاركرن وەك رۆژنامەفان ل رۆژنامەيا(جمهوريةت – *Cmhurriyt*) و يىستگەھەك تايبەتە بو ياشار كەمالى دىبىتە ئىك ژ مەنزىن رۆمانقىسى جىھانى. ب فى ئاوايى ((ھەفنىاسينا ياشار كەمالى ب عارفى و عابدين دىنویدا، دىبە لاپەرەھەك نوى بو ژيانا وى، ئىدى ژيانا گوندايەتى يى ل دويش خوە ھىلا و بەرف ئىستامبولى رىككەفت و بويە نقيسەرەكى جىھانى. ئىدى ياشار كەمال ژ باژيرى ئەدەنى دەيتە فەفەتاندن و بەرف ئىستامبولى فە دچىت. بەل دەما دچىتە ئىستامبولى كەسەكى ناسناكەت. چ نافونىشان نىنن، چ دوستين وى يىن نزيك ژى نىنن. بەل عابدين دىنو و خىزانا وى (گوزىن دىنو) ناف و نىشانى كەسەكى ب نافى (عەزرا ئىرھات)ى د دەنى، ل گەل پىرانييا نقيسەر و وەرگىران ل ئىستامبولى بون ھەموو ھەفاناس و دوستين عابدين و گوزىنى بون. ياشار كەمال ل ئىستامبولى پەيوەندى يى ب(عەزرا ئىرھات)ى دكەت، باس ل ژيانا ھەردو دوستين وى دكەت و ژيانا وان ل (سورگون)ى دكەت. بەل ل دەستپىكى(عەزرا ئىرھات) تىشتەكى ژ ئەفى گەنجى خودان فەلافەتى گوندى ناكەفیتە سەرى (عەزرا ئىرھات)ى پاشى ئەو ل وى ل

^(۱) فيروز احمد، صنع تركيا الحديثة، ت: سليمان داود الواسطي و د. حمدي حميد الدوري، ط، م: العربية، العراق، بغداد، ۲۰۰۰، ص ۳۳۹ – ۳۴۰.

^(۲) يشار كمال، الصفيحة، ت: عبدالقادر عبد اللى، ص ۵. ديسان بنيرە: يشار كمال، الفتوة التشفيرجوي، ت: عبدالقادر عبد اللى، ص ۵ – ۶. ديسان بنيرە:

هزر و فانتازىيائين وى سەرسورمان دىبىنيت. پاشى عەزرا وى دىبەتە مالا خوە و ياشارى فيرى زمان و ئەدەبىياتا سەرزارى و كەلتورين جىهانى دكەت))^(۱).

پشتى (عەزرا ئىرھات) ژيانا وى گھوارتى و بەرھە ئەدەب و زمان و كەلتورين جىهانى فە برى و ((ل سالاً (۱۹۵۱) ئى ياشار كەمال ل ئىستامبولى ئاكنجى دبىت، د رۇژناما جىمھورىيەت وەك رىپۇرتاژنقىس دبىتە خودان كار))^(۲). د هەمان دەمدا ((ئەوى د رۇژناما پەيماننا تووركيدا گوتاران ل سەر هزر و بىرپىن سوسىيالىزمى وەشاندىن و ل وى دەمى (ئورخان كەمال) كارىگەرەيەكا مەزن ل وى دكەت. هەتا مرنى ئەو هەردو هەفال دوست دىن. ناف و دەنگى ياشارى تەمام نەبو، هەتا كو دەست ب نقىسىنا كومەكا رىپۇرتاژان ل رۇژنامەييا جىمھورىيەت ل ژىر نافى (تىبىنن ئەنادوللى) ب نافو دەنگىزىن نقىسەرى ل دويىچونىن رۇژنامەفانى و پىشەكارەكى مەزن ل تووركيا هاتە هژمارتن))^(۳).

دىسان كار بەدەستىن رۇژنامەييا جىمھورىيەت)) ژ پىشەكارى و ژىريا ياشار كەمال و ژ بوى كو ئەو زمانى كوردى باش دزانىت، ژ بو كارى رىپۇرتاژنقىسىنى وى دەننرە دياربەكرى (نامەد) ئى ياشار كەمال ژ دياربەكرى ژى دەربازى (وان) ئى دبىت و دچىتە گوندى باب و كالىن خوە، ل ناف مروفيين خوە، گافا مروفيين وى چاف ب وى دكەفن ل سەر سەرى وى كوم دىن و ب هەمبىز فى خورتى ژىھاتى دكەن. ژ بەر كو رۇژنامەييا جىمھورىيەت پارەيەكى باش دەتە وى و ئىدى دەرفەتىن باش ل بەرامبەرى وى فەدىن و رۇژ ب رۇژ پىشەدچىت. پشتى رىپۇرتاژين باكورى كوردستانى، كو ب نافى رىپۇرتاژين (رۇژھەلات) دەينە ب نافكرن، ياشار كەمال فەدگەرەيتە ئىستامبولى، ئەو د وى دەمىدا دەست ب وەشاندىنا رۇمانىن خوە دكەت. دەست ب پرۇژەيى نقىسىنا ئىكەمىن رۇمانا خوە دكەت ب نافى (حەمەدوك). رۇمانا حەمەدوك ب ئىكجارى ژيانا وى گھوارت؛ چونكو ياشار كەمال ل دەستپىكى ژ بوى پارەيان رۇمان نقىسىنە، ژبەر كو ئەف رۇمانە ب هىزترىن رۇمانا ل سەر مەيدانا ئەدەبى تووركى بەلاف بوى ژلايى نافەرۇكى فە و ئەف بەرھەمە ب زنجىرە ل رۇژنامەييا (جىمھورىيەت) دا بەلاف كرىيە. هەروەسا چەند جاران هاتە چاپكرن، ل تووركيا دەنگ فەدايە. ئىدى ياشار كەمال بو فروتتا ئەفى رۇمانى كارتيكرنەكا مەزن كره سەر ژيانا وى يا ئابورى، ئىدى ئەو بو دەولەمەندترىن

^(۱) Yaşar kemal, siltane Filan, wergêran: ji tuki Mustafa Aydogan,Ç1, L12.

^(۲) يەشار كەمال، حەمەدوك، و: عبد الله حسن زاده، ل.۵.

^(۳) <http://www.almashriqnews.com/inp/view.asp?ID=60256> 6/4/2014.

نقیسەری توورکی ل وی دەمی، بەلی ئەفی رۆمانا (حەمەدوک) سنوورین توورکیا دەربازکر و بۆ چەند زمانین جیهانی هاتە وەرگیپران. بۆ نموونە ئەف رۆمانە ل سالاً (۱۹۵۲) بۆ زمانی بولگاری هاتە وەرگیپران. ل و سالاً (۱۹۵۹) ئی بۆ زمانی روسی و ل سالاً (۱۹۷۲) ئی بۆ ئیسپانی و ئەلمانی و پاشی ل سالاً (۱۹۷۲) بۆ زمانی ئینگلیزی هاتە وەرگیپران^(۱). دیسان ئەو دبیژیت: ((ل وی دەمی رۆمانین من ل دەرفەیی وەلاتی دەست ب وەشانی کرن. ب تایبەتی رۆمانا حەمەدوک ل بەریتانیا خواندەفانی وی د زۆربون. ئەز هەر ل سالاً (۱۹۷۲) ئی و ویفە ل سەر پەرتوکی خوە د ژيام، کەواتە ئەفان رۆمانە ئەز بەرف جیهانیبونی فە برم و بوینە ژیدەرەک بۆ ژین و ژیارا من))^(۲). دیسان یاشار کەمال دەربارە رۆمانا حەمەدوک دبیژیت: ((ل توورکیا ئەفی رۆمانی (۶۰۰) هزار دانە ژئ هاتیە فروتن. من فیایە ل دەستپیک ب نافی خوە بلاقبکەم بەلکو من ب نافەکی نەینی بەلافکرییە. دیسان دبیژیت: من ل رۆژناما جمهوریەت کاری رۆژنامەفانی یی دکر، ئەف رۆمانە ل دەستپیک ب زنجیرە ل رۆژناما نافیری بەلافدکر و ب نافەکی نەینی، بەلی پاشی ل دویف پشینیازا هەفژینا من و هەفال و هوگرین من، من ئەف رۆمانە ب نازادانە ب نافی (یاشار کەمال) بەلافکر))^(۳).

^(۱) Yaşar kemal, siltane Filan, wergêran: ji tuki Mustafa Aydogan, L113 – 14.

^(۲) ئاراس فەتاح، (مرؤف بونە وەرکی ووشەدارە)، گ: رەهەند، ژ: (۵)، ل ۱۹۹ – ۲۰۰.

^(۳) خالید عەبدل، گفتوگوییەک لە گەل یەشار کەمالی- ی رۆمانووسدا، و: لە فارسیەو، گ: پامان، ژ: (۳۶)، چا: وەزارەتی روشەنبیری، کوردستان، هەولێر، ۱۹۹۹، ل ۹۲.

باسی سیی: بهرهمین یاشار که مالی

یاشار که مال وهک تورهمفانهکی کوردی جیهانی و ناف نهتهوی و ئهفرینه. ئاستی وی د ئافاکرنا بهرهمین ئهدهبی ژ رویی چهندایهتی و فرهجوریی ب نقیسههکی پر بهرهم دهیته هژمارتن. خالا گرنگ و سهرنج راکیش ئهوه بهرهمین خوهیپن ئهدهبی وهک رۆخسار ب زمانی توورکی واته ب زمانی دووی نقیسینه.

یاشار که مال زمانی توورکی وهک ئالافهک بو گههاندنا پهیاما خوهی یا ئهدهبی ب کارئینایه. لی د نافهروکا گشت بهرهمین خوهدا جهخت ل گیان و ههست و سوز و دهپرین ژ ژیوار و کهلتوری کوردی کرییه. ئهگهری ب کارئینانا زمانی توورکی وهک ئالافهک بو ئافاکرنا بهرهمین خوه بو وی چهندی فهدهگهریت ئهه ل دوخ و ژیوار و بارودوخین جیاواز یین سیاسی ژیایه. ئهه بارودوخی تیدا دهرباز بوی ب شیوهیهکی یی ههفدهمه و هههه گرنگه ل گهل دامهزراندنا (کومارا توورکیا - ۱۹۲۳) ئی تیدا ناسناما جفاکی وی یی کوردی ب گشتی و ناسناما زمانی وی ب تایبهتی ژئ هاتییه فهکیشان، دیسان تشتی بالکیش ئهوه یاشار که مال زمانی دووی واته زمانی (توورکی) ب کارئینایه و تیدا ههموو بهرهمین خوه بو کوردان نقیسینه نهکو بو توورکان. ب رییا ناسناما نهتهوایهتی یا تیکستین خوه یین ئهدهبی وهک نافهروک بو کوردان تهرخانگرییه. دیسان شیایه و ب زانابون و ب بلیمهتانه رۆلهکی مهزن بو بهلافکرنا هشیاری و کهلتور و ناساندنا ناسناما نهتهوایهتی یا گهل کورد بگرییت. ئهفه ژ لایهکی، ژلایهکی دی فه زیندیکرنا ئهوان کهلتورین هاتینه فهدهغهکرن ژ ئهگهری سهپاندا سیستهمی (مودهرنیزما توورکی). دیسان ب شیوهیهکی گشتی ب رییا پهیوهندیپن کهلتوری یین جیهانی بهرهمین یاشار که مالی بو گشت زمانین زیندی یین جیهانی وهک: ئینگلیزی، فهرنسی، رووسی، عهدهبی، سیربی و ئهسکهندهنافی... وهتد) هاتینه وهگریران.

۱. جهی یاشار که مالی د ئهدهبی نوی یی توورکییدا

ل دهستیکی وهک پوخته دی ل سهر جهی یاشار که مالی د ئهدهبی نوی یی توورکییدا دهست نیشانکهین. ((ئهدهبی نوی یی توورکی ئهه ئهدهبه یی ل سهردهمی (تهنزیمات) ئهوی د نافهراستا سهدهبی نوزدی دهستیگیری و ههتا نهو یی بهردهوامه، ئهف ئهدهبه ل سهر چهند قوناغان دابهشدبیت:-

(۱) ئهدهبی تنزیمات (۱۸۶۰ - ۱۸۹۵).

(۲) ئهدهبی سهروهت فنون (بزاقا ئهدهبی یا نوی ۱۸۹۶ - ۱۹۰۰).

٣) ئەدەبىي تووركى ل سەدەبىي بىستى: ئەف ئەدەبە بۆ فەريژا پەيدا بونا چەند سەنتىن ئەدەبى شىان ئەدەبى تووركى پيشبىخن و بگەهينە ئاستى ئەدەبىياتىن جىهانى ژ وان ژى سەنتىن:

أ- ئەدەبىي (سەنتا فەجرا ئاتى ١٩٠٠ - ١٩٠٨).

ب- ئەدەبىي (سەنتا ئەدەبىي نشتىمانى ١٩٠٩ - ١٩٢٣).

ج- ئەدەبىي سەنتا كومارى ١٩٢٣. بەلئى ھندەك سەنتىن دى د ناف ئەدەبىياتىن تووركىدا دەرگەفتن وەك: (بزاڤا ھەفت خەتير. بزاڤا ھافىبون. بزاڤا ئەدەبىي گوندان. بزاڤا شعرييا دوى. بزاڤا شعرا سوسىيالىزم) (١).

ل وى دەمى سەنتا ئەدەبىي كومارى پەيدا بويە د دويڤدا چەند سەنتىن دى پەيدا بون، بەلئى ياشار كەمال نىكە ژ رابەريڤ بزاڤا ئەدەبىي گوندانە، ئەفە ژ رويئ ئەدەبىيە. ھەروەسا كەفتىيە ژيەر كاريگەرييا بزاڤا رىيالىزما سوسىيالىزمى چونكو ب ھزرو بيريڤ سوسىيالىزمى كاريگەربويە. ئەف چەندە د بەرھەمىڤ ويدا ب رۆن و ئاشكرا رەنگفەدايە ئەفە ژ لايەكى، ژ لايەكى دى فە ئەو ئەندامى پارتەكا سوسىيالىزمى بويە. بزاڤا ئەدەبىي گوندان وەك سەنتەك ئەدەبىي ((ل دەستپىكا سائىن چلان ل تووركىا پەيدا بويە وەك بزاڤەكا ئەدەبىي يا نوى ب سەرگىشيا چيرۆكبىژى توورك يى پيشكەفتنخواز (محمەد مەقال) بويە، ئەف نقيسەرە ب رابەرى ئەفئى بزاڤى د ئەدەبىياتىن گونداندا دەيتە ھژمارتن. ئەف بزاڤە ب (بزاڤا ئەدەبىي يا گوندان) ھاتنە نياسين. ژ شەنگستە و پەيرو و پروگرامىڤ ئەفئى سەنتى، ئەوان بانگەوازا ئەزمونىڤ جفاكى دكر. گرېدانا د ناڤبەرا فولكلورى تووركى يى نوى و يى زىندى و فولكلورى تووركى يى كەفن و زمانىڤ گەل و ھەستىڤ وى و ل سەر بنياتى ژيوارى و راستى و بابەتى ژى دكر. ئەو گەنجىڤ گوندى ل گوندان پەيدا بويە و ل خواندننگەھىڤ گوندان پەروەردەبويە. ئەوان دەست ب نقيسينا رۆمانان كر ناڤەرۆكا بەرھەمىڤ وان باس ل ھىڤى و نەخوشى يىڤ خوجھىڤ گوندىڤ تووركى دكر. ھەروەسا باس ل كاركەرېڤ بىستانان و دەرەبەگ و ئاڤايان ژى دكر. ئەفە بۆ ئەگەرى پەيدا بونا رىبازەكا ئەدەبىي ب نافئى (رييالىزما سوسىيالىست) د ناف ئەدەبىي تووركىدا. د وى دەمىدا ھەر ئىك ژ (فەقىر بايكورت، عابدين دىنو، محمەد باشاران، دورسوم ئاكجام، ئەمىن

(١) عبد اللطيف بنرم اوغلو، قصائد مختارة من الشعر التركي المعاصر، ط١، م: الرسالة، كويت، ١٩٧٨، ص١٣ - ٢٨. ديسان ژ بۆ پتر پىزانينان ل دور ديروكا سەنتىن ئەدەبىي نوى يى توركى بنيرە:

• محمد عبداللطيف هريدى، من الادب التركي المعاصر (مختارات من القصة القصيرة)، ط١، م: دار العين للنشر، الامارات، ابوظبي، ٢٠٠٩، ص٢٨ - ٢٩.

• ريزان شقان نيسف، هيومانيزم د هوزانا نوى يا كوردى دا هوزانا شەش هوزانفانان وەك نموونە، ناما ماستەرى، زانكوييا دھوك، كولنيزا ناداب، ٢٠١١، ل١٤٨ - ١٥٧.

کافتانجی ئوگلو، عوسمان شاهین... و هتد) رابه‌رایه‌تی یا ئەه‌فئ بزافئ دکر. به‌ئ گه‌نجین که‌تکار وه‌ک (ئورخان کمال) و ب تابه‌تی (یاشار کمال) شیان ژيانا که‌تکارین گوندین ئەنادولئ و زورداری یا دهره‌به‌گان و چه‌وساندن و سته‌ما وان ب وینه‌یین هوزانی یین جوان و کاریگه‌ر بکیشن))^(۱).

یاشار که‌مال ژ به‌ر نه‌دادپه‌روه‌ریا جفاکی، ژ به‌ر هوفیتیا ده‌سته‌ئاتی و ژبه‌بررسی بون و نه‌دیموکراتی بونا توورکیایی، جهئ خوه د ناف بزافا چه‌پاندا دگریت. ((د وان سالاندا پرانییا کوردان د ناف بزافین چه‌پان رۆئ خوه یین هزری و سیاسی دگیرا. یاشار که‌مال چو ریزا پارتا کارکه‌رین توورکیایی، ئەو و سه‌روکئ پارتئ (محمد عه‌لی ئایبار) ژ سائین خزمه‌تا له‌شکه‌ریئ دنیا‌سیت. دوستئ وی یئ نیزیك بو. ل وی ده‌می دا پرانی یا کوردین باکوری کوردستانئ جهئ خوه د ناف ئەه‌فئ پارتیدا گرتبو. ژ به‌ر کو ئەه‌ف پارتیه‌ هه‌ر ژ بو دیموکراتیکرنا توورکیا تی‌کوشیندکر. هه‌م ژ ل گوری پارتی یین دی به‌ره‌فانی ژ پرسا کوردی ل توورکیا دکر. ئی ژ به‌ر فئ چهن‌دی یاشار که‌مال که‌فته ژیر چا‌فدی‌ریا ده‌وله‌تی و ده‌ست ژئ به‌رنه‌دایه، هه‌موو ب تراژیدی و نه‌خوشی و هه‌ره‌شه و زیندانی و هه‌رده‌م ل دادگه‌ئ بویه))^(۲).

۲. به‌ره‌ه‌مین یاشار که‌مالی:

گشت به‌ره‌ه‌م و ئەفراندنن یاشار که‌مالی ئەوین ب زمانی توورکی نفیسین دگه‌له‌ک بیافان بخوه‌فه‌دگرن، ئەوژی:

- د بیافئ سیناریو و شانۆنامه‌یی‌دا.
- د بیافئ هوزانی‌دا.
- د بیافئ فولکلور و به‌لافوک و ده‌ستنقی‌سینی‌دا.
- د بیافئ چیرۆکی‌دا.
- د بیافئ رۆژنامه‌فانی و گوتار و ریپورتاژ نفیسینی‌دا.
- د بیافئ بزاف و چالاکئ و خه‌لاتین نافخوه‌یی و ناف نه‌ته‌وی دا.

^(۱) محمد عبداللطیف هریدی، من الادب التركي المعاصر (مختارات من القصة القصيرة)، ص ۲۸ – ۲۹. ديسان بنیره:

- یاشار که‌مال، الارض حديد... السماء نحاس، ت: جلال فتاح رفعت، ص ۹.
- عبداللطیف بنرم اوغلو، قصائد مختارة من الشعر التركي المعاصر، ص ۳۳.

^(۲) Yasar kemal, siltane Filan, w: ji tuki Mustafa Aydogan, L14 – 15.

أ- د بیافی سیناریو و شانۆنامیدا :

یاشار کهمال ل دەستیپێکی ههولدانین وی بو نقیسینا ئهدهبی د بیافی ئافاكرنا سیناریو و شانۆنامهیی و دراماییدا بویه. ب تایبهتی ئیکهمین بهرهمی وی ل سالا (۱۹۲۸) ی د بیافی سیناریوییدا درستکرییه. ب نافو دهنگترین شانۆناما وی شانۆناما (تهنهکه، ۱۹۶۸) بویه. ئهف شانۆیه بو ماوهیهکی درێژ ل سهر دهپین شانۆیین باژیرین توورکی هاتییهنیشادان. ل دور ئهفی شانۆنامی (سهلیم تهمو) دبیریت: ((دهما یاشار کهمال شانۆناما (تهنهکه) نقیسی، جهی سهرنج دانیه تیدا رۆلی کهسایهتی یهکی کورد وهك (مهحمهد عهلی) دئیحیته پیشچاف و ئارمانجا وی ب باشی کهسایهتیا کورد بنرخینیت))^(۱)، د نافبهرا سالتین (۱۹۲۸ – ۱۹۷۵) ی شیایه داهینانی د نقیسینا (۲) بهرهمین سیناریو و شانۆناما د بیافی درامایی دابنقیسیت، وهکو:

۱. گایی چیا ی رنگین، (سیناریو، ۱۹۲۸).
۲. تهنهکه، (شانۆنامه، ۱۹۶۸).
۳. دژمنی نامویسی، (سیناریو، ۱۹۵۷).
۴. گارجا ئوگلان، (سیناریو، ۱۹۵۸).
۵. ئهفسانهیا چیا ی ناگری، (شانۆنامه، ۱۹۷۵)^(۲).

ب- د بیافی هوزانییدا

یاشار کهمال د فی واریدا بههرهمه ندبو. وهك هونه رهك ژ هونه رین ئهدهبی، ((یاشار کهمال د واری ئافاكرنا هوزانییدا ئهفراندن کرییه. ئیکهمین ههولدانا وی بو نقیسینا هوزانی بو سالتین (۱۹۲۸ – ۱۹۳۹) ی دزقریت. پرانییا هوزانی خوه د گوشارین ئهدهبیدا بهلاقکرینه. یاشار کهمال د نافبهرا سالتین (۱۹۲۸ – ۱۹۵۱) ی شیایه کومهکا هوزانان بنقیسیت و ل گهل دیوانهکا هوزانی ژ ی چاپکر))^(۳). ئهفی چهندی د ژیی (۱۷ – ۲۱) سالی یی دا یاشار هاندا د نافبهرا سالتین (۱۹۲۹ – ۱۹۴۳) ی ل باژیری ئهدهنی ههولدانین وی یین ئهفراندنا هوزان فههاندنی پهیدادبن. (بو ئیکهمین جار هوزانین خوه ب نافین(سیهان) ل گوشارین (گوروشلیر – Goruşler)، (جیگ – Cig) (کوفهن - Kovan)، (ئولکو – Ulku)، (میللهت - Millet)، ههروهسا(باشپینار - Başbinar) ئهوا ژ لایی مالا گهل یا گریدایی ب پهیمانگهها گوندییان ل ئهدهنی وهشاندیه)^(۴).

^(۱) Hevdîtin digel Selîm Tem, li (Zankoya Mardîn Artuklo), Mardîn 16 – 12 – 2014.

^(۲) ژبو گشت بهرهمین یهشار کهمالی دوارئ سیناریو و دراما و شانۆنامی دا بنیرنه:-

• کهمال کارا عهلی ئوغلو، کورته میژووویهکی رۆمانی تورکی ۱۸۷۲ – ۱۹۸۹، و: حهمهکههریم عارف، ل ۴۷۸ – ۴۷۹.

• یشار کهمال، الارض حدید...السماء نحاس، ت: جلال فتاح رفعت، ص ۱۳ – ۱۴.

^(۳) <http://www.alitthad.com/paper.php?name=News&file=artical&sid=18405> 6/4/2014.

وهشانديه^(۱). د فئ قوناغيدا وهك هوزانقان دياردبيت. ژ گرنگترين بهرهه مین وی د بیافی هوزانی دا وهکو:-

۱. سیهان - گوروووشلیپر، (هوزان، ۱۹۳۹)

۲. تازی نامه، (کومه کا هوزانان، ۱۹۴۳)^(۲).

ج- د بیافی نه فراندنا فولکلوری و دهستنقیس و به لاقوکاندا:

وهکو خویایه هر ژ زاروکینیا خوه یاشار که مالی فیانه کا مه زن بو فولکلوری هه بویه. یاشار که مال دهر باره ی چه زژیکرنا فولکلوری دبیژیت: ((د زاروکانیا خوه دا، نه ز که تبومه ژیر کاریگه ریا کومه کا سرود و لاوکین نه وان ژنان نه وین ب وان که سان دگوتن نه وین ب ناسایی دمرن، ئیکه مین فه کولینا من ل سهر نه فئ چه ندی بویه و نه ز زیده تیدا سهر که فتی بویه))^(۳). ب تایبه تی فولکلوری کوردی جهی خوه ددی ویدا کرییه، ههر ژ سهرده می زاروکینیا خوه که فت بو ژیر کاریگه ری یا داستانین (عه بدالی زهینکی) یین کوردی. نه خاسمه شیایه د هه موو وارین نه ده بی فولکلوریدا نه فراندنی بکه ت وهك (نه فسانه، داستان، ترانه و پیکه نین، چیرۆکین فولکلوری، ستران ب هه موو جورین خوه شینی، لاوک و چهیران... و هتد). وهکو خویایه یاشار که مال ((د پله ئیکدا مروقه کی ل سهر بنه مایی پهره وهرده یا که لتوری سهرزارکی هاتیه ئافاکرن یاشار که مال دبیژیت: ئاخفتن موعجیزه یه که، تیتالی سهرزارکی درست کرییه. دیسان دبیژیت: نه ز پره کم د نافه را سهرزارکی و نقیسنیدا. له ورا نه ز دنقیسم و ب شیوه یه کی سهرزارکی فه دگیرم. به لی زمانئ نقیسنیا من به ری ههر تشته کی زمانئ تایبه تی یا منه))^(۴).

دیسان یاشار که مالی د ژیی زاروکی نی یا خوه دا وهك ده نگبژی وهك ئاره زومه ند لاوکبژی کرییه. دیسان ((ئیک ژ هه وئدان و کارئ وی نه و بو کومکرن و فه کولین ل سهر فولکلوری و ب تایبه تی نه ده بی فولکلوری و گرنگی پیدانا وی د فئ بیافیدا، بویه بناغه یه ک د ل پاشه روژی ببیته نقیسه ره کی مه زن و جیهانی. د فئ قوناغیدا د ناف گوندیاندا نافئ وی ب

^(۱) Yasar kemal, siltane Filan, w: ji tuki Mustafa Aydogan, L10.

^(۲) ژبو گشت بهرهه مین یه شار که مالی دوارئ هوزانی دا بنیره:-

• یشار که مال، الارض حدید... السماء نحاس، ت: جلال فتاح رفعت، ص ۱۱.

• یه شار که مال، حه مه دۆک، و: عبدالله حسن زاده، ل ۵.

^(۳) یشار که مال، و:ل فارسیه وه سایر عه زیز زهنگه نه، گ: خازر، ژ: (۱۸)، چا: مناره، کوردستان، هه ولیپر، ۲۰۰۷، ل ۳۴.

^(۴) هه مان ژیدر، ل ۳۵.

دهنگبیز - ناشق بهربه لاف بو، گوندییان د گوتنه یاشار کهمالی (ناشق کهمال)، نهفه نیکه مین ناسناقی وی بو ل گوندی چونکو ژ شوپا زیانا کوچبه ریی ناشق بویه))^(۱).

د ناقبهرا سالیین (۱۹۴۲ - ۱۹۴۳) یددا یاشار کهمال بهرفه کولینین فولکلوری فه چوو. ((دهست ب کومکرنا سترانین دهفهره ئهدهنی کر و ب رییا (مالا گهل) وهشاندن و تیدا کومهکا تماما سترانین فولکلوری بون و ب پینج چاپان هاتنه وهشاندن، دیسان یاشار کهمال شیایه ههموو سترانین خه مگینی و لاوکین میلی ل دهفهری کوم بکته. ههروهسا د ههمان سالدئا نهو ههتا سالا (۱۹۴۳) ی د نفیسینا فولکلوریدا بهردهوام بویه. ل گوفارین (نمونا بلند، گهل، کانی و گازی ل ئهدهنی د وهشاندن. دوی دهمیدا نهو ل گوندان دگه ریا، چیرۆک و داستانین ژ گوندییان گوو لیدبون ل دهفتهرا خوه توماردکرن و پاشی فه کولین ل سهردکرن))^(۲). یاشار کهمال د ناقبهرا سالیین (۱۹۴۱ - ۱۹۹۷) ی (۵) بهرههم و فه کولین و گوتن و دهستنقیس د وارین جودا جودا یین فولکلوری بهرهههه کرینه وهک:-

۱. ترانه یین جیفته چاپا، (فه کولینین فولکلوری، ۱۹۴۱).
۲. عه گید (فولکلور، ۱۹۴۳).
۳. سهردولکان (فولکلور، ۱۹۴۳).
۴. لاوک و چهیران، (فولکلور، ۱۹۴۳).
۵. لاوک و چهیران، (دهست نفیس و به لافوک، ۱۹۶۱).
۶. هندهک جارا، (دهست نفیس و به لافوک، ۱۹۶۱).
۷. بهر فه دپشن، (هه ولدانین نفیسینی، ۱۹۶۳).
۸. فه رههنگا یاشار کهمالی، (عه لی بسکوللو نفیسیه، ۱۹۷۴).
۹. نهسمان شینه، (فه فتهکا نهده بیاتین فولکلوری یین گهلین توورکیا ب هه فکاری ل گهل سهباحه دین ئه یوب ئوگلو، ۱۹۷۸).
۱۰. دارا کرمی، (دهست نفیس و کومهکا گوتنان، ۱۹۸۰).
۱۱. یاشار کهمال ل دور خوه دناخفیت، (به لافوک، ۱۹۹۳).
۱۲. فولکلور، (بژارده یین فولکلوری، ۱۹۹۷).

^(۱) <http://www.alitthad.com/paper.php?name=News&file=artical&sid=18405> 6/4/2014.

^(۲) ژبو گشت بهرهه مین یهشار کهمالی دوارئ دهستنقیس و فه کولینین فولکلوری دا بنیره:-

- یهشار کهمال، حه مه دۆک، و: عبدالله حسن زاده، ل. ۵.
- Yaşar kemal, siltane Filan, wergêran: ji tuki Mustafa Aydogan, Ç1, L10.
- یشار کهمال، الارض حدید... السماء نحاس، ص ۱۱.

۱۳. ئەو باغچەيا ھزار گول، (بەلاڧوك، ۲۰۰۹)^(۱).

د- د بياڧى چيروڧىدا

چيروڧىك وەك ژانرەك ئەدەبى و ھونەرەكە ژ ھونەرەين ئەدەبى، بەھرىيا ياشار كەمالى ژبو ئاڧاكرنا چيروڧىك بو سالا (۱۹۴۱)ى دزڧریت. د ڧى سالىدا((ئىكەم كورته چيروڧىك ب نافي (رويدانين پيس) كو ژ سى لاپەرەيان پىكدهات نڧىسيه و ئەڧ كورته چيروڧىك ل سەر كچەكى نڧىسيه و ب رەنگەكى ھوڧانە دەستدرىژى ل سەر ھاتبوكرن))^(۲). بەلى بەھرىيا وى دوارى چيروڧىدا د نافيەرا سالىن (۱۹۵۱ – ۱۹۶۷)ى دياردبیت. بوئمونه :-

۱. گەرما زەر(كومەكا چيروڧىكان، ۱۹۵۲).
۲. رابون، (كومەكا چيروڧىكان، ۱۹۵۲).
۳. ھوش، (كومەكا چيروڧىكان، ۱۹۵۲).
۴. كورته چيروڧىك (كومەكا كورته چيروڧىكان، ۱۹۶۷)^(۳).

ه- د بياڧى نڧىسنا گوتار و رىپورتاژين روژنامەڧانىدا:

ياشار كەمال د بياڧى نڧىسنا گوتار و رىپورتاژين روژنامەڧانى دەستەك زيړين و گرنگ ھەبويە، ھەر وەك دەيتە زانين ياشار كەمال د نافيەرا سالىن (۱۹۴۱ – ۱۹۴۲)ى وەك گوتارنڧيس و رىپورتاژنڧيس د روژنامەيا (جمھوريەت – *Cmhurriyt*)دا ل ئىستەنبولنى كاركرىيە. د دەمەكى نيزىكدا بو ئىك ژ ب نافودەنگ ترين روژنامەڧان ل مەيدانا روژنامەگەرىيا تووركيدا دەيتە دەستنيشانكرن. (عەبدوللا كەسكىن) دەربارەى ياشار كەمالى دىڧىت: ((ياشار دەما دەست ب پيشەيا روژنامەڧانى يى ل دەزگەھى روژنامەيا جمھوريەت كرى تىدا چ جاران

^(۱) كەمال كارا عەلى ئوڧلو، كورته ميژوويەكى رۇمانى توركى ۱۸۷۲ – ۱۹۸۹، و: ھەمەكەرىم عارف، ل ۴۷۸ – ۴۷۹. ديسان بنپەرە:

• يشار كمال، الصفيحة، ت: عبدالقادر اللى، ص۶.

- Alakom, Rohat, Yaşar Kemal' in Yapitlarinda Kurt Gerçeği, FıratYayınevı, 1 Baskı, Turkia, Istambul, 1992, s161 – 162.
- https://en.wikisedia.org/wiki/Yasar_Kemal.
- Alakom, Rohat, Yaşar Kemal' in Yasitlarinda Kurtle, avesta Yayinevı, 2 Baskı, Turkia, Istambul, 2011, s142.

^(۲) ياشار كەمال، و:ل ڧارسيه وە ساير عەزیز زەنگەنە، گ:خازر، ژ:(۱۸)، ل۳۷.

^(۳) ژبو گشت بەرھەمین ياشار كەمال دوارى چيروڧىك دا بنپەرە:-

- كەمال كارا عەلى ئوڧلو، كورته ميژوويەكى رۇمانى توركى ۱۸۷۲ – ۱۹۸۹، و: ھەمەكەرىم عارف، ل ۴۷۸ – ۴۷۹.
- يشار كمال، الارض حديد... السماء نحاس، ص۱۲.
- يشار كمال، محمد الصقر، ت: احسان سرکس، ص۱۴.
- يشار كمال، فتوة التشغیررجوي (قصة حياته)، الرواية، ت: عبدالقادر اللى، ص۵.
- https://en.wikisedia.org/wiki/Yasar_Kemal.

كەسايەتى و كوردبونا خوه نەفەشارتییە. ب تايبەتى د ناف مەيدانا رۆژنامەفانى يا تووركيدا ب يشارى كورد هاتيه نياسين))^(۱). ژبەر كو ئەوى زمانى كوردى باش زانييه. دەزگەها رۆژنامەيا جەمھوريەت كاروبارى رومالكرنا دەفەرین كوردى وەك باژيرين (وان، ئەرزروم، ئامەد... و هتد) ل ژير نافی (تیبينين رۆژھەلاتا ئانادۆل) ئىخست بو سەرملين وى و شيايه ھژمارەكا مەزن ژ ريبورتاژين خوه ل سەر كوردستانا باكور توماربكەت. بەھرا پترا بابەتین گوتار و ريبورتاژين وى (جفاكى، سياسى و رەخنە) يى بون. ھيژا گوتارين وى گەلەك جارن ھەستا رايان گشتيا تووركى ھەژاندييه و بەھرا پتر جەخت ل سەر دوزا كوردى و پرسين رادەربرينى و پرسين نازادى و ديموكراسى يى بو تووركيا كريبە. ژ بەردژواريا ياگوتارين وى ھەردەم ژيانا وى د مەترسيى دابو. ھەردەم ل زيندان و ل بەردەم دادگەھان بويه. گرنگترين گوتار و ريبورتاژين وى:-

۱. چوكورفايا گەرم، (گوتار، ۱۹۵۳).
۲. گشت چافپيکەفتن، (۱۹۵۳).
۳. چەفت رۆژ ل مەزارگەھين جيهانى، (گوتار، ۱۹۵۵).
۴. ژ لايى، لايى چوكورفا، (گوتار، ۱۹۵۵).
۵. پينجى رۆژ ل دارستانين سوتى، (گوتار، ۱۹۵۵).
۶. كولافين رۆژين پەريان، (گوتار، ۱۹۵۷).
۷. سوتنگەها ئاشوپى، (گوتار، ۱۹۵۷).
۸. دەستى خوه بلند بکە، (کوما گوتاران، ۱۹۶۱).
۹. ل سەرانسەرى ئەفى وەلاتى، (گوتار، ۱۹۷۱).
۱۰. دەريا ھشک بو، (ريبورتاژ، ۱۹۷۲).
۱۱. گەشتا نوحى، (گوتار، ۱۹۷۲).
۱۲. ھشکاتى د دەريايى دا، (گوتار، ۱۹۷۴).
۱۳. عەورين بەئا، (کومەكا گوتارين رۆژنامەفانى، ۱۹۷۴).
۱۴. عەور دکەلن، (ريبورتاژ، ۱۹۷۴).
۱۵. خوى دەنگفينى دا، (نقىسينين رۆژنامەفانى، ۱۹۷۴).
۱۶. بچويک ژى مروفن، (کومەكا دان و ستانندان ل دور زاروكين بى کەس، ۱۹۷۵).
۱۷. لەشکەرى خودى، (گوتار، ۱۹۷۸).
۱۸. گوپالى قەوارىي، (گشت بەرھەمىن وى يين رۆژنەمەفانى، ۱۹۸۰).

^(۱) Hevdîtin digel Abdullah keskin, li Weşanxana (avêsta), istambul, Tirkîa, 15 – 12 – 2014.

۱۹. دارا رزی، (گوتاره کا جفاکی)، (۱۹۸۰).

۲۰. ههنگهفانی شارهزا، (گوتار، ۱۹۹۵).

۲۱. کیلگههین مرنی و گهفین درهوکهر، (گوتارا سیاسی، ۱۹۹۵).

۲۲. تهپهسهریا خوه زیدهبکه، (گوتار، ۱۹۹۵).

۲۳. عهورین رهش و تاری ل سهر ئهسمانی توورکیا، (گوتارا سیاسی، ۱۹۹۷)^(۱).

و- د بیاقی بزاقین سیاسی و ئهدهبی و خهلاتین جیهانیدا:

بو بلند نرخاندنا بزاق و چالاکیین سیاسی و ئهدهبی و وهرگرتنا خهلاتین ئهفراندنی د واری بهرهمین ئهدهبیدا، یاشار کهمال گهلهک خهلاتین نافخوهبی و ناف نهتهوی وهک ریژگرتن بو کاری وی یی ئهدهبی و روژنامهگهری و ههلوپستین وی وهرگرتینه. ههر چهنده یاشار کهمال ژ رویی سیاسی فه ل سالاً (۱۹۹۵) ئی وئقه وهک کهسایهتییهک و پیرهک و خودان ههلوپست و سیاسهتهدار و تورهقان ژ بی دهنگی یا خوه دهردهکفیت و دوزا کوردی و پرسین مافین مروقی ئیخستنه ملی خوه و ل کومبهند و کوربهندو کونفرانس و چاڤیکهفتنان ل تهلزیون و روژنامه و گوڤار و ههتا د ناف رۆمانین خوه ژیدا ب روی ب روی سیاسهتا توورکیا ریسواکرینه. ئهگه ئهه تهماشه ی بزاقا سیاسی ل کوردستانا باکور بکهین ههر ل سالاً (۱۹۷۸) ئی ههتا نوکه شهری خوین و ناسن دژی سیاسهتا توورکی ب کارئینایه. بهلی یاشار کهمال زمانی دوی (توورکی) کرییه ئالافهک بو کار و بهرهمین خوه یین ئهدهبی وهک چهکهک ئهدهبی و کهلتوری هه مبهر سیاسهتا توورکیا نوی ب کارئینایه. بو نمونه (ل سالاً ۱۹۹۵) ئی ژ ئهنجامی بهلافکرنا گوتارهکی ب نافی (کیلگههین مرنی و گهفین درهوکهر) کو دهنگهفانهک مهزن دمهیدانا کهلتوری و کهلتوری یا توورکی و ئهلمانی و جیهانیدا هه بویه. ئهف گوتاره ئیکه ژ ب ناف و دهنگترین گوتارد گوڤارهکی ئهلمانیدا ب نافی (دیرشبیگل - خودیک) دا بهلافکربو تیدا ب روی ب روی سیاسهتا دهستهلئا تا توورکیا هه مبهر کوردان رسواکریه. تیدا نامازه ب نازار و دهردهسهری و تهپهسهری و چهوساندن و بشافتنا کورد و زمان و کهلتوری کوردی بو ماوهیی ههفتی سالان ل توورکیا کرییه. ههروهسا باس ل هه بونا نزیکی (پازده ملیون) کوردان کرییه ل توورکیا ههتا نهو ژ بچویکتین ماف د بی باهرن، دیسان باس ل کوچکرنا سی ملیون کهسین کورد کرییه و کوشتنا

^(۱) ژبو گشت بهرهمین یهشار کهمالی دوارئ نفیسنا گوتار و روپورتاژین روژنامهفانیدا بنیره:-

• کهمال کارا عهلی ئوغلو، کورته میژووویهکی رۆمانی تورکی ۱۸۷۲ - ۱۹۸۹، ل ۴۷۸ - ۴۷۹.

• یشار کهمال، الارض حدید... السماء نحاس، ت: جلال فتاح رفعت، ص ۱۳.

• یشار کهمال، محمد الصقر، ت: احسان سرکس، ص ۱۴.

• Alakom, Rohat, Yaşar Kemal, in Yasitlarında Kurt Gerçek, (1 Baskı, 1992), s161.

• https://en.wikisedia.org/wiki/Yasar_Kemal.

نزیکی ههفته ههزار و ههشت سهد(۱۷,۸۰۰) کهسان ب تاوانین نه‌دیار د ژی روژنامه‌نقیس و توره‌فان و پاریزهرین کورد کرییه. ل داویی باس ل پاشه‌روژا توورکیا کرییه و دبیزیت: ((توورکیا چ هیثییین دی نینن هه‌تا کو دوزا کوردی چاره‌سهریکه‌ت. شهرمه بو هه‌موویان ب تیپا (د) ژبلی ب په‌یفا (دیموکراسی) دناخفن. هه‌بونا نزیکی پازده ملیون کهسان فه‌شیرن. پشتی ئه‌فی گوتاری ئه‌و ژ لایئ ده‌سته‌لاتا توورکی ب رهوتی جوداخاز و سوکایه‌تی پی کرن ب ئاساییشا نه‌ته‌وی یا توورکی هاته تومه‌تبارکرن. به‌لی ل توورکیا و ئه‌وروپا زوربه‌ییا بژاره‌یین روژنامه‌نقیس و توره‌فانان هه‌ئویستین توند ژبو وی وهرگرتن))^(۱).

یشار که‌مال ژبو به‌ره‌نگارییا راده‌برین و ئیکسانیا مافین خه‌لکی کورد خه‌باتکرییه و هه‌رده‌م ل به‌رامبه‌ر دادگه‌هی راوه‌ستیایه، ((ب تایبه‌تی پشتی به‌ئافکرنا گوتاره‌کی ب نافئ (عه‌ورین ره‌ش و تاری ل سهر ئه‌سمانی توورکیا)، ل سالا (۱۹۹۷) ئ و هه‌روه‌سا پشتی زیندانیکرنا نفیسه‌ری نابینا (ئه‌سپه‌ر یاگمور دهره‌لی)، په‌قین و توندییا وی گه‌یشته گوبیتکا نه‌رازیبونی دژی سیاسه‌تا توورکیا و هه‌ئویست وهرگرتییه و ب گوتنه‌کا نافدار دبیزیت: (ئیدی هه‌تا مرنئ ئه‌ز ژ توورکیا خوش نابم) ئه‌ف قوناغا ژیانای یا (۷۲) ئ سالی ب قوناغه‌ک هه‌ستیار و نازک ده‌یت نیاسین. یشار که‌مال د خه‌باتا خوه‌دا بو مافی گه‌لی کورد و ئازادکرنا به‌نده‌یان و گه‌له‌ک جارن ناچاربویه کو توورکیا بجه‌به‌ییت. زمانئ خوه‌ بو سه‌ربه‌ستی و ئازادی یا مروفی کرییه پره‌ک. د فی قوناغیدا یشار که‌مال به‌رده‌وام هاتن و چونا وه‌لاتئ سویدی کرییه. هه‌قال و هوگرین مه‌زن ل سویدی ب خوه فه‌گریدان و سوید ب وه‌لاتئ خوه یئ دوی زانییه. پشتی به‌ئافکرنا ئه‌فی گوتاری ده‌سته‌لاتا توورکی هه‌ره‌شه‌یین به‌رده‌وام کرینه سهر وی، ب تایبه‌تی ل زستانا سالا (۱۹۹۶) ئ دچیته سویدی و ل به‌هاری فه‌گه‌ریا ئیستامبولئ، چونکو ده‌سته‌لاتا توورکیا ماوی بیست مه‌هان سزایی زیندانئ ل سهر وی سه‌پاندبو))^(۲).

یشار که‌مال هه‌ر ژ ده‌می بوری چالاکئ یین خوه یین جفاکی بی سزادان نه‌ تیپه‌راندینه. چه‌ندین جارن ل سهر هه‌ئویست و بیروبو‌چونین خوه هاتیه‌زیندان کرن. ((هه‌ر ل سالا (۱۹۹۵) ئ ل سهر هه‌ئویستین وی یین سیاسی دادگه‌ها توورکی بریاردا یشار که‌مال بو وی نینه بو ماوه‌یی پینج سالن ل سهر پرسا کوردی بنقیسیت. د نافبه‌را سالتین (۱۹۹۵ – ۱۹۹۷) یدا یشار که‌مال وه‌ک نفیسه‌ره‌ک خودان هه‌ئویست ل مه‌یدانا سیاسی و ئه‌ده‌بیدا په‌یدادبیت. ب

^(۱) <https://Www.Alitthad.Com/Saser.Shs?Name=News&File=Artical&Sid=18405> 6/4/2014.

^(۲) که‌مال مه‌عرف، یشار که‌مال خه‌لاتی (ستیگ داگرمان) سویدی پی به‌خسرا، گ: رامان، ژ: (۱۶)، چا: وزارتت روشه‌نبیری، کوردستان، هه‌ولیر، ل ۵۷.

تایبەتی پشتی وەرگرتنا هەر ئێك ژ خەلاتین ستیگ داگرمان (*stig Dagerman*) یی سویدی یی ناف نەتەوی وەك باشترین رۆمانقیس بۆ سال (۱۹۹۶) ئی و خەلاتی كۆمبەندا وەشانخانا ئەلمانی. وەك باشترین تورەفان و رۆمانقیس ل بەرلینی ل سال (۱۹۹۷) ئی پشتی بەلافكرنا گوتارین وی یین ب نافودەنگ د گوفا را ئەلمانی دا (دیر شبیگل – خودیک) دا وەك كەسایەتیەك كاریزما و خودان هەلۆیست ل توورکیا دەنگ فەدایە. د فی قوناغی دا ل توورکیا ب تایبەتی ل وی دەمی ئەو وەك بابەتەك گرنگ كەفتە د ناف رۆژنامەیین توورکیدا و هەلۆیستین جیاواز ل سەر وی هاتنەگوتن. رۆژنامەنقیسی توورك (ئەمین چولاشان) دەربارە ی گوتارین وی دبیژیت: یاشار پشتی ئەفی گوتاری دئ (خەلاتی نوبل) ئی مسوگەرکەت. پاشی دبیژیت: جەیی شەرمەزارییە كو وەلاتی توورکیا ب فی جوری ریسوا بکە ی و د بیافی وەرگرتنا خەلاتی نوبلیدا بەلی ب زوری پشتەفانییا تە دەیتەکرن. هەر وەسا رۆمانقیسی توورك (ئورهان پاموك) دەربارە ی گوتارین وی دبیژیت: ئەری دبیت ئەو بیالیەن بمینیت ژوی ئەوا ل توورکیا دەیتەرویدان. بەلی یاشار كەمال ب فی جوری بەرسفا وان ددەت و دبیژیت: چ دبیزن بلا بیژن، د بیافی خەلاتی (نوبل) ئی دا ما ئەز دئ گونەهەکی ب توورکیا كەم. بەردەوام دبیت و دبیژیت: ئەزمرو فەکی ئەفی كەلتوری مە یی زمان و خوینا من پیدفی ب ئەفی كەلتوری ئەنادولاً مەزەنە، دیسان دبیژیت: ژ سال (۱۹۷۳) ئی وەرە ئیکەتییا نقیسەرین سویدی و ئەكادیمییا سویدی ئەزی هەلبژارتیم بۆ فی خەلاتی، ئەف خەلاتە یی بەردەوامە هەتا مرنی، (تولستوی) ژ ی هاتبو هەلبژارتن و هەتا مرنی ژ ی ئەف خەلاتە وەرەگرت. من ژ ی ئەف خەلاتە یی فەرامووشکری. ئەو دەمەك بو ئەز شیام وەر بگرم، من نەزانییە ئەوین خەلاتا (نوبل) ئی وەر دگرن، کوفریان ب وەلاتی خوە دکەن))^(۱).

بەلی ل سال (۲۰۰۸) یاشار كەمال ل دەستپیک ی وەرگرتنا خەلاتی (كەلتوری یی تازە) یی سەر وکی توورکیا ل سال ۲۰۰۸ ی رەت کرییە. بەلی راپۆژکارین (عەبدووللا گویل) ئەو رازی کرییە بۆ وەرگرتنا ئەفی خەلاتی وەك دەرازینكەك ژبۆ هیفی و ئومیدین وی. بویە دەما یشاری ئەف خەلاتە وەرگرتی گوت: ((پیدفییه ئەف خەلاتە ببیتە ئامازەك بۆ فەكرنا رییهکی بەرەف ناشتی و تەناهییا جفاکی ل توورکیا))^(۲). ژ گرنگترین بزافیین وی یین سیاسی و ئەدەبی: ۱. ریقه بەری گشتی و ئەندامی سەرکردایەتییا پارتا کارکەرین توورکیا، (۱۹۶۲).

^(۱) ژیدەرئ بەری، هەمان لاپەرە. دیسان بنیرە:

• https://en.wikisedia.org/wiki/Yasar_Kemal.

^(۲) بەکر شوانی، یەشار كەمال و گوینتەر گراس دیمانەدی دوو لوتکە ی ئەدەبی هاوچەر خ لە بەرلین، گ: نەوشەفەق، ژ: (۷۰)، جا: ئاراس، کوردستان، هەولێر، ۲۰۰۹، ل ۸.

۲. دامەزىنەرى دەزگەھى (رۇژنامەيا ئانت، بەرپىسى بەشى سىياسى، ۱۹۶۷).
۳. دامەزىنەرى سەندىكا نىقىسەرىن توورك، (۱۹۷۳). د. ناقبەرا سائىن (۱۹۷۴ – ۱۹۷۵) سەروكى وى بويە.
۴. سەروكى كومبەندا پەرتوكا و دەزگەھى *PEN* ل تووركيا، (۱۹۸۸) ^(۱).

ژ گىرنگىزىن خەلات و بزافىن سىياسى و ئەدەبىي وەك:-

۱. خەلاتى گۇفارا ھەبون، (باشترىن رۇمان ھەمەدۆك، ۱۹۵۵).
۲. خەلاتى فارلك يا تووركى، (باشترىن رۇمان ھەمەدۆك، ۱۹۵۵).
۳. خەلاتى ئىلھان ئىسكەندەر، (باشترىن شانۇنامە تەنەكە ۱۹۵۵).
۴. خەلاتى ئەنجومەنى رۇژنامەفانىن تووركيا، (باشترىن رىپۇرتاژنىقىس ل تووركيا، ۱۹۵۵).
۵. خەلاتى مادىرلى، (باشترىن رۇمان، تەمبۇر سائىن ئاغاىن سىپى با (بازارى تاوانىن ئاسنگەران)، ۱۹۷۴).
۶. خەلاتى ناف نەتەوى (دىل دوفچا – *Del Dvca*) يا فەرنىسى ل پارىسى، ۱۹۸۲).
۷. خەلاتى (*Honneur*)، (*Lêgind*)، (دەستىپىشخەرى يا ئەدەبىياتا جىھانى، ۱۹۸۴).
۸. خەلاتى (*TUYAB*)، (پىشانگەھا پەرتوكان يا سى يى يا ناف نەتەوى، تووركيا، ۱۹۸۴).
۹. خەلاتى ئورھان كەمال بۇ رۇمانى، (باشترىن رۇمان، كەس نەما ب ۲) (دەرگەھى كەلھى)، ۱۹۸۶).
۱۰. خەلاتى (نىشاننا وەزارەتا رەوشەنىرىيا فەرنىسى – *Commendeu des Art et des Lettres*، ۱۹۹۳).
۱۱. خەلاتى ستىگ دا گرمان، (*Stig Dagerman*) يا سوئىدى يا ناف نەتەوى وەك باشترىن رۇماننىقىس، ۱۹۹۶).

^(۱) ژبۇ گىشت بزاف و چالاكىين سىياسى و ئەدەبىي و خەلاتىن جىھانى يىن ياشار كەمالى بىنەرە:-

- كەمال كارا ەلى ئۇغلو، كورنە مېژوويەكى رۇمانى توركى ۱۸۷۲ – ۱۹۸۹، ل ۴۷۹.
  - يەشار كەمال، ھەمەدۆك، و: عبدالله حسن زادە، ل ۵.
  - يشار كەمال، الارض حىدىد... السماء نحاس، ت: جلال فتاح رفعت، ص ۱۲ – ۱۴.
  - يشار كەمال، محمد الصقر، ت: احسان سرکس، ص ۱۴.
  - يشار كەمال، صفيحة، ت: عبدالقادر اللي الى العربية، ص ۶.
- https://en.wikisedia.org/wiki/Yasar_Kemal.

۱۲. خەلاتى (پريمى كاتالونىيا يا ناف نەتەھى - *Prime Internacional Catalunya*) يا ئىسپانى وەك باشتىن رۇمانقىس، ۱۹۹۶).
۱۳. خەلاتى كومبەندا وەشانخانا ئەلمانى، باشتىن تورەفان و رۇمانقىسى جىھانى، ۱۹۹۷).
۱۴. خەلاتى (مالا ھزرى يا سەدەيى ۲۰ئى)، قوتابخانەيا فرانكفورت، ئەلمانىا ۲۰۰۸).
۱۵. خەلاتى كەلتورى يا ناشتى يى يا تازە ژ لايى سەرۆكى تووركيا(عەبدوئا گويل)، باشتىن رۇمانقىس ل تووركيا ل سەدەيى بيست و بيست ئىكىدا، ۲۰۰۸).
۱۶. ياشار كەمال ھەر ژ سالا (۱۹۷۴)ئى ھەتا ئەفرو بەربزىرى خەلاتى (نوبل) يىھ يا ناف نەتەھى^(۱).

^(۱) ژبو گشت خەلاتىن سىياسى و ئەدەبى و جىھانى يىن ياشار كەمالى بىنپەرە:-

- كەمال كارا عەلى ئوغلۇ، كورنە مېژوويەكى رۇمانى توركى ۱۸۷۲ – ۱۹۸۹، ل ۴۷۹.
- يەشار كەمال، ھەمەدۆك، و: عبدالله حسن زادە، ل ۵.
- يشار كەمال، الارض حديد... السماء نحاس، ت: جلال فتاح رفعت، ص ۱۲ – ۱۴.
- يشار كەمال، محمد الصقر، ت: احسان سرکس، ص ۱۴.
- يشار كەمال، الصفيحة، ت: عبدالقادر اللي الى العربية، ص ۶.
- كەمال مەعرف، يەشار كەمال خەلاتى (ستىگ داگرمان) سويدى پى بەخشا، گ: رامان، ژ: (۱۶)، ل ۵۱.
- بەكر شوانى، يەشار كەمال و گوینتەر گراس دیمانەھى دوو لوتكەھى ئەدەبى ھاوچەرخ لە بەرلین، گ: نەوشەفەق، ژ: (۷۰)، ل ۶.

باسی چاری؛ ئافاكرنا رۆمانا نه تهوی یا كوردی ب زمانی توورکی

ب راستی یاشار کهمال نفیسه رکی جیهانییه. ئەو ب بههرهیا خوه و ب زانابون شیایه ب ریا تیتالین جفاکا خوه په یوه نندییهکی د ناقبهرا کهلتوری رۆژهلاتی و رۆژئافایی درست بکهت. ئەفراندنا وی بو وی گریدانئ ئەوا د ناقبهرا تیتالین نفیسی و نه نفیسیدا دزقریت. جهی ئامازه پیدانییه، د بیافی رۆمانئ دا فولکلور بویه هیفینی سهرکهفتنا وی. یاشار کهمال وهکو نفیسه رد تیگهه و تیروانینین کهفتنا پیشهنگی ههیه. بهلی ئەو شیایه هه موو تشتین کهفن ل گهل سهردهمی هه فچهرخ فه گریبدهت یان ئەو شیایه ئەدهبی خوه یی کهفن ل گهل ئەدهبی سهردهمی هه فچهرخ ب گونجینیت و ل گهل پیژاژویا ژیا نا (جیهانگیری - Global) گریبدهت.

یاشار کهمال د بیافی رۆمانئ دا وهک نفیسه رهک پر بهرههه و ئەفرینه دهیته هژمارتن. رۆمان وهک ژانرهکی ئەدهبی ل دهف وی تایبهتمه نندییهکا ههیی، چونکو ئەو ب ئافاكرنا رۆمانئ بویه نفیسه رهکی ب نافو دهنگ و ناف نه تهوی. بو ئیکه مین جار یاشار کهمال ل سالآ (۱۹۵۵)ی رۆمانا خوه نفیسییه و چویه د جیهانا رۆمان نفیسیینیدا. ل خالا سهرنج راکیش ئەوه د ئیکه مین بهرههمی خودا سهرکهفتی بویه و جهی خوه د ئەدهبیاتین جیهانیدا کرییه، ئەوژی رۆمانا (حه مه دوک)ه. جیهانا نفیسینا رۆمانئ د ناقبهرا سالتین (۱۹۵۵ - ۲۰۰۲)یدا بهردهوام ئەوی رۆمان نفیسییه. وهک نفیسه رک بلیمهت و شارهزا و ئەفرینه شوین تبتلین خوه د مهیدانا ئەدهبیاتین توورکی و جیهانی و ناف نه تهووییدا بگریت. ل گور دیتنا (زهینه ب ئورال)ی ئەو ئیکه ژ ب نافو دهنگترین رۆژنامه فانیین توورک دهربارهی هونه ری رۆمانین یاشار کهمالی دبیژیت: ((یاشار کهمال ئیکه ژ رۆمان نفیسیین هه فچهرخین کیشه وری ئاسیایی و ئەفریکا، ئەف چهنده زی ژ لایئ هژمارهکا زورا ژ رهخنه گرین جیهانی ئەف چهنده خویابویه، دیسان دهربارهی بلیمهتیا یاشار کهمالی دبیژیت: یاشار کهمال یی ناسیاره رۆمانین خوه ب ریقه دنقیسیت))^(۱).

ئهگه ته ماشه ی رۆمانین یاشار کهمالی بکهین ئەو دهرپرینی ژ ناخ و ههست و سوز و ژیواری کوردان دکهت. ب تایبهتی ئەو ((دهرپرینی ل ژیواری ژیا نا کوردین باکوری کوردستانی دکهت. رۆمانین وی هزار جارن ژ ئەوان رۆمانین کو ب زمانی کوردی هاتینه نفیسیین باشترن بی کو ژیا نا مروفی کورد و خهه ودهرد و هیفی و خوازتین خوه وینه بکهن. ئەو رۆمانین خراب و بی ئاستین کو دهرپرینی ژ ژیواری ژیا نا کوردان ناکهن و بهایی مروفایهتی یی د ناقبهرا

^(۱) عبد الکریم حمید، یه شار کهمال، لیكولینه وه، گ: بهیان، ژ: (۸۵)، ل: ۴۱.

مروفان دهرناتئیخت. یاشار کهمال وهک ئەو نفیسەرین دی یین ب زمانهکی دی رۆمانی یان ب زمانی دووی دنقیسن، بهرهه مین خوه وهرگیراینه سهر زمانین زندیین جیهانی. ب شیوهیهکی کاریگەر پشکداری دانه نیاسینا نازار و خوازتین مروفی کورد ب جیهانی، گهلهک جارن نفیسین ب زمانهکی دی کو ئەو زمان یی بهربه لاف و گهلهک خهلهک پی دئاخفن، دبیته ئەگه رهک بو لئاندا زیری و وژدانا ئەوان کهسین دی. ئەف نفیسەرین کورد یین داهینەر ل زۆربهیا بوارین فراوان ههنه، د راستی دا خزمهتهکا باش پیشکیشی کهلتوری کوردی و ناسناما میللهتی کوردی و کیشه یین وی یین رهوا کریه))^(۱).

جیهانی بونا یاشاری گهیشته بو وی رادهی ((چاپه مهنی یین ئەوروپا و ئەمریکا و سوفیهته ب ههفواتا ب تولستوی، دیکنز، ژان ژیونو و سیلون، ستاندا... و هتد هاتیه لیچواندن. ههروهسا ژيانا راسته قینهیا خوه و ئەوان خهلهکان ئەوین ل گهلهکی وی ژيان بریه سهر، ئەفه ب خوهبو ب کهرستهیهکی ژ بو نفیسین وی، ههر بو فی چهندی ژ ئەگه ره ههر کهسهک رۆمانین وی بخوینیت، دبیزژی ئەف رۆمانه بو ئەفرۆ هاتیه نفیسین یان بو چهند سائین بهیت بکیر دهیت. ئەف سه رهاتی یین وی گهلهک دخوهشن، دهرپینن ژيان و ژيواری خوه دکهت و ب زیندی دکه فیهته پیش چافین مه))^(۲).

ههرچهنده یاشار کهمال د نافه رۆکین نیزیکی (۶۷) بهرهه مین خوه یین ئەدهبی و رۆژنامه گهری و دراما و هوزانی ب تایبهتی د رۆمانیدا، ژيان و ژيوار و نازار و نه خوشی و دهرده سه ریین میللهتی کورد بهرجهسته دکهت. ((جهی لی ئاکنجی بوی ههریما (چوکورفا)یه، گوند و دهفه ر و باژیرین (گوکچهل، ههمیته، ئەدنه) دکهته وهیستگه ههک بو ئافا کرنا رۆمانین خوه، ههر ئەو ههریمه رۆلهکی مهزن بو جیهانیبونا یاشار کهمالی هه بوینه. ههرچهنده یاشار کهمال د بهرهه می (دارا هناری) دا کو ب شیوهیهکی روون و ئاشکرا باس ل نازار و نه خوشی و ژيواری کوردان ل ههریما (چوکورفا) یی دکهت و کهسایهتی یا خوه ل دهمی زاروکینی یا خوه دئییخته پیشچا))^(۳).

^(۱) جهودهت هوشیار، بهرهه می ئەو نووسه ره کوردانهی به زمانیکی دیکه دهنوسن، گ: رامان، ژ: (۴۲)، ل ۱۴۷.

^(۲) یه شار کهمال، کاریتهیا ئەو دیوی جیا، بهشی یه کهم، و: شوکور مستهفا له تورکیه وه، چ، ۱، ج: علاء، عیراق، بهغداد، ۱۹۸۳، ل ۴۲۹.

دیسان بنیره: یه شار کهمال، ئەفسانهی جیایی ناگری، و: شوکر مستهفا، ۲، ج: ئاراس، کوردستان، ههولیر، ۲۰۱۰، ل ۵.

^(۳) یه شار کهمال، دارا هناری، رۆمان، فهکوهازتن ژ بیتین لاتینی سامی الحاج، چ، ۱، ل ۱۰۲ - ۱۰۵.

فەكولەرى توورك (كەمال كارا عەلى ئوغلۇ) د پەرتوكا (كورتە مېژووېهەك دەربارەى رۇمانى تووركى (۱۸۷۲ – ۱۹۸۹) باس ل ئەدەب و بەرھەمىن ياشار كەمالى دكەت و دىبىژىت: ((ياشار كەمال رۇمانىن وى ل ئاستەك ھەرە بەرزىن، ياشار ئەنادۆل و فرە رەنگى يا ژيانا خەلكى وى ب ھەست و بېھنەكا فۇلكورى د بەرھەمىن خوەدا بەرجەستەدكەت. ھەر چەندە ل دەستپىكى مژوئىلى ھوزان فەھاندنى بويە. فەكولەن دەربارەى فولكورى ئەنجامداينە. ھەتا نھو نزيكى چل جاران كارى خوە ژى گھورپىيە. ديارە ئەف كار گھورپىنە، جھى سەرنج راکيشان و راوستانىيە. ئەزمونەك دەولەمەند ل دەف وى درستكريبە. ئەفە گەلەك ب رون و ئاشكرايى د بەرھەمىن ويدا دەھتە ديتن. ياشار كەمال بابەت و مژار و ھەموو بەرھەمىن خوە ل گوندپن دەوروبەرى دەفەرا (تورۇس) ئ و ل چەم و زەھىيىن ھەرىما چوكورفايى، ئاغا و رىكارپن كەفن، كاركەر و جوتكارپن بى كارو دەستكورت ل ژيانا سەخت و ژيانا دژوارا ئەوان خەلكان دقەژىنيت. ديسان دىبىژىت: ھەرچەندە ياشار لايەنگەرى يا ھونەرەكى دكەت ناسنامەيەكا سەربەخو ھەبىت و بەرامبەر ل گەل راستپن ژيانا جفاكيا خەلكى تووركيا نوى بكەت. ياشار كەمال مفا ژ زمانەكى نوى ب تەكنىكەكا نوى و زىندى و تايبەت و رستەيىن كورت و زارافە و پەيىقن ھەمەجور ب كاردئىنيت، فەرىژا رھ و ريشالپن سەرھاتى، ستران، پەندپن مەزنا، بەيت، بلورا خومالى يا دەفەرا توروس و ئەفسانە و داستان و زمانى خەلكى ئەفە دەفەرى وەرگرتيە))^(۱).

شېوازا وى بۇ نقيسنا رۇمانى دەما ھەر رۇمان خوينەك رۇمانا وى دخوينيت ھەست دكەت ((رۇمانپن وى يا تىكەلە ژ ژىوار و ئەفسانى و ل فېرەدا خوينەرپن رۇمانپن ياشارى دكەفیتە ھەمبەر سەقايەكى خوەش د ئىستاتىكا و جوانى و دارپتن و ئەفراندنا وى، ئەف چەندە ژى د ناف گەردونا مروقى دا دياردبىت. بەرتەنگى يا ژيانا رۇژانە و نەخوشپن پروسىسا ژيانى و دەرئەنجامى ھەردو ژيانپن ھەقدژ و ژىك جودا، ئەوژى: جىھانا راستى يى و جىھانا ئەفسانەيى. بەلى شېوازى وى ديتنا وى: ھەردەم ديالوگ و مونولوگ د رۇمانپن ويدا ھەيە و ب كارخستنا وى بۇ دانا تابلويەكا گشتى بۇ وان وپنەيان ئەوا ئەو دكىشيت، ئەوژى ب رپيا فەگپران و سائوخدانى ب زمانەك ھوزانكى يى بالكپش نزيك ژ ھوزانا مىللى و فولكورى يان زمانى رۇژانەيى جەماوهرى كەتكار))^(۲).

شېوازى فەھاندنا رۇمانپن ياشار كەمالى ژ رويى تەكنىكا نقيسنى فە ئاستەك بلند ھەيە ل گور ديتنا (جون بريگر) دەربارەى شېوازا و تەكنىكا نقيسنا ياشار كەمالى دىبىژىت:

^(۱) كەمال كارا عەلى ئوغلۇ، كورتە مېژووېهەكى رۇمانى توركى ۱۸۷۲ – ۱۹۸۹، ل ۴۷۷ – ۴۷۸.

^(۲) يشار كمال، الارض حديد... السماء نحاس، ص ۱۵.

((ياشاركه مال ئىكە ژ رۆمانقىسىن ههقچهرخيىن ب نافو دهنگ، دهمى خواندهفان رۆمانىن وى دخوينيت وەسا دهيتە سەر هزرا مروقى تىدا ژيان بخوه د ناف خوهدا رۆمانهكه، ياشار كه مال و راستى و خەم و ژانا ژ فولكلورى وەردگريت دكهته بناغهيهك بۆ ئافاكرنا رۆمانا خوە))^(۱)، بهلى (د. عزهدين مستهفا رهسول) دهربارهى تهكنيكا رۆمانىن ياشار كه مالى دىيژيت: ((ياشار كه مال شيايه ژ بنهكوكا ئەفسانهيىن رۆژهلاتى و ب كارئنانا شىواز و تهكنيكيىن رۆمانا رۆژئافا جوهره تىكهلييهكى د نافهرا ئەفسانى و رۆمانىدا درستبكهت. هەر ئەف چەندە ژى وەكرييه ببيتە رۆمانقىسهكى داهينه، ديسان دىيژيت: چ جارن ئەو ژ كوردان ناهيتە فهقهتاندن، نقشى وى كورده و ئەوى هەردەم شانازی ب كوردایهتی یا خوە ژى كرییه. ديسان شيايه زمانى تووركى وەك ئالافهك ب كاربينيت و تىدا ئەدەب و تهكنيكا خوە پيشكهشى گەلى خوە بكهت. ديسان (د.عيزدين مستهفا رهسول) دىيژيت: دهما ياشار دهربرينى ژ ژيوارى دكهت، وینهيهكى بۆ مه پيشكىشدكهت ئەف وینهيه يى تزييه ژ شلوفهيان وەك وینهيىن فوتوگرافينه و تىدا هەموو هویر هویر كین پر تیبينى و رونكرن و وەرگرتنا ژيوارى ژيانا مروفايهتی یى ل سەر رووى عەردى بۆ مه فهدگوھييزيت. ب تهكنيکهكا بهرز و بلند خاك و رویدان ب ریا هیزا وینهكرنى دياردكهت. ئەفه ژى ئىكه ژ خالىن شىوازی داهينانا رۆمانىن وى))^(۲).

لى (عيرفان باب ئوغلو) ل سەر ئارمانج و نافهرۆكا رۆمانىن ياشار كه مالى دىيژيت: (ياشار كه مال رۆمانىن خوە ب تهنها بو كوردان نهنقىسىنه، بهلكو بۆ تهفيا گەلىن بندهست نقىسىنه، ب تايبهتی گەلىن ميزوپوتاميا، ئارمانجا وى د ئافاكرنا رۆمانىدا، كهس و ريجهرى يا كاركه و ژيانا گونديان و جفاكىن كهفنهشوپ د رۆمانىن خوهدا وینهكرييه. بهلى نافهرۆكا رۆمانىن وى كورد و كوردستانىيه، چونكو كهلتورى كوردان جهى خوە تىدا كرىيه)^(۳).

وهكو يا خويايه ياشار كه مال هەردەم داکوكى ل سەر پرسا ناسناما نهتهوى يا خوە كرىيه و ئەف چەندە ژى يا د هندەك رۆمانىن وى دا رۆن ئاشكرايه، (حسين عارف) د فى بياقى دا دىيژيت: ((د هەردو رۆمانىن وى دا ب نافى (ئەفسانهيا جياى ئاگرى و ئەفسانهيا كویر ئوگلى) دا باس ل نهتهوى خوە دكهت. ئەف نهتهوهيه هەردەم بندهست بويه. بى بهشكرن ژ

^(۱) اسماعيل ابراهيم بادی، رۆمانقىس، يەشاركه مال، ليكولينه وه، گ: بهيان، ژ: (۱۰۷)، چا: دار الحرية للطباعة، عىراق، بهغدا، ۱۹۸۵، ل ۲۶.

^(۲) عزدين مصطفى رسول، الواقعية و الاسطورة في روايات ياشار كمال، بحث مقدم المؤتمر الاول للدراسات التركيه، جامعة الموصل، العراق، ۱۹۸۹، ص ۱۰ - ۱۰.

^(۳) Hevdîtin digel Îrfan baboglo, li (Pena Kurd), Amed, Ofis, 23 – 12 – 2014.

مافین وی یین رهوا. بویه نهگه ری وئ چهندی نهو نهشیابیت ب زمانئ خوه یئ دایک بنقیسیت. نهچاربیت پهنائی ببهته بهر زمانهکی دی دا ب ریئا نهفان ههر دو رومانان تیشکهکی بیخیته سهر دوزا کوردی و رولهکی نهتهوی بگیریته. وهك نهرک ل سهر ملین خوه زی راکهتن))^(۱).

ههر دفئ بیافئ دا (شوکور مستهفا) کو ئیکه ژ وهرگیپرین رومانین یشار کهمالی بو سهر زمانئ کوردی دهربارهی نهگه ری پویته پیدانا وی وهرگیپرانا رومانین یشار کهمالیدا دبیزیت: ((چونکو یشار کهمال زمانئ زکماکی لی هاتیه برین، بهرهه مین وی بزفرینمه سهر تهخت و بالیفکین کوردی، سهر و ژنوی کوردایهتی یا وی رهنگاو رهنگ بکه م و ژ توورکان بستینم. دیسان دبیزیت: چونکو نهو رومانین خوه بو کوردان دنقیسیت، من ژی دفیت نهوی ب کورد یان ب کوردایهتی فهژینم))^(۲).

هندهك ژ نفیسهر و نهکادیمی یین کورد نهدهب و رومانین یشار کهمالی نانیخنه د چارچوفه ی یا نهدهبی کوردیدا و نافهرؤکا رومانین وی ب نهدهبی توورکی دههژمیرن وهکو فهکوله ری کورد (م.مهحمهد مالمسانژ) دبیزیت: ((نهدهب و رومانین یشار کهمالی توورکینه، د ناف نهدهبی توورکی دانه، نهز بخوه نابیزم کو بهرهه مین وی ژ لایی نافهرؤکیفه ژی(رؤمانا کوردی) یه، لی ژبه ر کو نهو ژ مالباتهکا کوردی یا مهزن بویه، ستران و داستانین کوردی گوهدارکینه، ژ بهر هندئ پاشخانهیهکا کوردهواری ل دهف وی پهیدابویه ب تایبهتی ل ههریما (چوکورفا) یئ وهك کارکه رهك کورد کارگریه و کارتیکرن ل سهر وی کریه و د رومانین ویدا رهنگه دایه، دیسان ل سهر ئاستئ وی یئ سیاسی و دوزا کوردیدا دبیزیت: یشار کهمال درهنگ ل سهر شانویا سیاسی یا کوردی پهیدابویه. وهك تورهفان و سیاسهتهدار ژبو دوزا کورد نهخوشی نهدیتیه، بهلکو ههتا سالین داویئ ب تایبهتی پشتی سالیین(۱۹۹۵ – ۱۹۹۷) د مهیدانا سیاسیدا پهیدابویه))^(۳)، بهلی راسته، یشار کهمال نهدهبی خوه ب زمانئ توورکی نقیسیه، بهلی نهفه دیتنهکا شاشه؛ نهفه چهنده لگور دیتنا تیگههئ نهدهبیاتا فرهنسی ل دور نهدهبی یشار کهمالی تهماشه بکهین دچیته چارچوفه ییا نهدهبی توورکی، چونکو نهوی ب زمانئ توورکی رومانین خوه نقیسینه نهفه ژلایهکی، ژ لایهکی دی پرسا زمان و نهتهوی گرنگه. لی نه راسته

^(۱) حسین عارف، یشار کهمال لهنیوان چیاپی ئاگری و کویر ئوغلی دا، گ: بهیان، ژ: (۶۴)، چا: دار الحریه للطباعة، العراق، بغداد، ۱۹۸۰، ل. ۹.

^(۲) شوکور مستهفا، گهشتیک به ناو زمان و فیکر و ئیستاتیکادا، نازاد عهبدولواح و مهحموود زامدار، چ، چا: (نی یه)، دهزگایی گولان، کوردستان، ههولیر، ۱۹۹۸، ل. ۷۷ – ۷۸.

^(۳) Hevdîtin digel Mehemed Malmîsanîş, li(Zankoya Mardîn Artuklo), Mardîn, 4 – 1 – 2015.

لگور دیتنا تیگهه ئهدهبیاتا ئهمریکی و یین دی دشیان دایه نوینه رایه تییا ئهدهبی توورکی نهکته چونکو پرسا زمان و نهتهوه نه گرنگه، بهلکو شیواز و ئهفراندن گرنگه ئهفه، نافهروکین بهرهمین وی دهربرین ژ نهتهوی یی کوردی کرییه و ئهفراندییه. ژبه ر کو نافهروکا بهرهمین یاشار کهمالی ژبنگهه کوردهواری یهکا خورست و رهسن داهینایه و رومانین خوه ئهفراندییه. بو فی یهکی (سهلیم تهمو) ل گهل وی چهندی دایه، ئهدهبی یاشار کهمالی کوردی یه و دجیته چارچوفهیا ئهدهبی کوردی دا و دبیزیت: ((یاشار کهمال ب ئهفراندن ل نافهروکین بهرهمین خوه دا باس ل کوردان دکته، ب نقیسنهك جوش و ب فهاندنهك جوش چ ب کود و رهمز و ب دهربرینهكا جوش ب ئارمانجا مهزنکرنا کوردایهتی یه. یاشار کهمال د پروسیسا ئهفراندنا ئهدهبی دا گهلهك تشت ل کهلتوران ودرگرتینه و گهلهك تشت ل دنیایی زیدهکرینه، باشترین بهلگه ئهوه یاشار کهمال پهروهردیا ئهدهبی سهرزارکییا کوردی یا رهسهنه چونکو ستران و لاوکین کوردی ب تایبهتی سترانین دهنگبیژین (عهبدالی زهینکی، ئوسو...وهتد) ههموو ژبهربون و ب دهنگبیژی و ب دهنگی خوه گوتیه. دیسان وهکو دهیته زانین و ل دویف هوزانفانهکی کورد ب نافی (جاهید سدی تهرانجهنهز) کو ل سالا (۱۹۵۶) مرییه دبیزیت: ل سالا ۱۹۵۰ئ ئهز و یاشار د دهمی خواری و فهخواری دا ل خوارینگههکی مه خواری دخوار ئهوی هوزان و ستران و داستان لاوک...هتد) یین کوردی بو من دگوتن، ئهوی شارهزایهکا مهزن د ئهدهب و فولکلوری کوردیدا ههبویه))^(۱).

روژهلاتناس و کوردناسی فهرنسی (توما بوا) داوکی ل سهر کوردبونا یاشاری کرییه و دهرباره یاشاری دبیزیت: ((کوردهك ب تنی شیایه ههست ب ههزژیکرنا سترانین کوردی یا بی دوماهی بکهتن ئهوژی یاشار کهماله))^(۲)، دیسان (فهلهکههدین کاکهیی) دهرباره یاشار کهمالی دبیزیت: ((باهرا پتریا رومانین وی بو گهلهك زمانین زندی یین جیهانی هاتینه وهرگیپران. ئهگه ئهوی ب زمانی توورکی نهنقیسیبا دا ههتا ههتایی هیته پهراویز کرن. کانیکا رویدان و کهسایهتی یین رومانین وی باهرا پتر ژ دهفهرین کوردی وینهکرییه. باس ل سهقای کوردان کرییه. وهك دهیته زانین ههتا ئهفان نزیکان زی پهیف و درکاندا (کورد – *Kurd*) و نقیسن و خواندن ب زمانی کوردی ل توورکیا بو دهربرینی قهدهغهبوویه، بهلی ئهفی ئهفرینهری دو ری ل بهرامبهری وی ههبون: یان ئهوی چافهرییا گهل خوهبیت دا بگههیته ماف و ئازادییا

^(۱) ژبو پشت راستکرنا ئهفی پیزانینی بنیره:

- Hevdîtin digel Selîm Temo (Zankoya Mardîn Artuklo), Mardîn16 – 12 – 2014.
- Temo, Selîm, Kürt şiiri antolojisi, 1.cilt, (1 Bakısı, Agora Kitaplığı).Turkya, Istanbul, 2007, s 3.

^(۲) اسماعیل ابراهیم بادی، رومانقیس، یهشارکهمال، لیكولینهوه، گ: بهیان، ژ: (۱۰۷)، ل ۲۷.

خوهی یا رهوا دا زمانی خوه یی نه تهوی ب کاربیینیت. یان ژی ئه و ئه فراندنی بکهت ب وی زمانی دووی ئه وژی زمانی توورکیه))^(۱).

لی (عهبدوللا کهسکین) دهرباره یی یشار کهمال دبیزیت: ((یشار کهمال ب نقیسه رهک دو قوناغ (مخضرم) دهیته هژمارتن. بهلی ئیک ژ سه رکهفتننن یشار کهمالی ئه وه دهما پروسیسا (موده رنیزما توورکی) ل سهر توورکیا هاتییه سه پانندن. تیدا ههموو ئه وه کهلتور و زمانین نه توورکی هاتینه قه دهغه کرن، یشار کهمال شایه ژ نویقه ههموو کهلتوران و ب ههموو دهوله مهنديا خوه فه د به ره ههمین خوه دا وینه بکهت تیدا جفاک وهک خوه وینه کرییه. دیسان پرسا کورد و کوردبون وهک پرسهک ل دهف وی گرنگ بو. ب تایبته د سالیین ههره مهترسی پیدا د ئه وان سالیین کو پهیفا (کورد و کوردستان و گشت ستران و گوتن... و هتد) ب کوردی قه دهغه بون، گوتنا (کوردستان) ل وی ده می دبو ئه گهری کوشتنا مروغان یان زیندانیکرنا وان، دیسان تیپین کوردی، تیپین راستی یی نه، نهک تیپین کود و ره مزی نه، ئه م د به ره ههمی ویدا شوپین ستران و لاوک و داستان و چیرۆکین کوردی دبیین، بهلی ب تنی وهک شوپ، نه ژبو ئه وان تشتهک نوی ئافا کرییه))^(۲). ههر ل گور فی چهندی (سه لیم ته مو) دبیزیت: ((وهکو دهیته زانین د ئه لفو بییا لاتینیدا، نافی کهسان و گه لان ل ده ستپیکا په یفی ب تپا مهزن دهیته نقیسن ئانکو ل ده ستپیکا ههر په یفه کی ب تپه کا مهزن دهیته نقیسن، ل وی ده می گه لهک ژ نقیسه رین توورک ب مه ره ما سفکاتی پیکرنی ب نافی کورد په یفا (*Kurd*) ب تیپین بچویک ب کاردنیا وهک (*kurd*) بهلی یشار کهمالی ههر دم په یفا کورد ب تیپین مهزن وهک (*KURD*) ب کارنیا نه ئه فه ژی ویره کیه کا مه زنبو))^(۳).

ههر چهنده یشار هونه ری رومانا خوه بی ئالوزی فه دگیرت، ((ئهو ژ ئه وان به ره بهستان دور دکه فیت ئه وین دبنه ئه گهری تیکدانا زنجیره یین فه گپرانی. رسته یین رومانین وی د کورتن، نافه رۆکهک و دهر پیننی ژ باش و خرابی یی دکهت خودان تایبه تمه ندییه کا بی هه فپکه، سألوخه یه کا کویر و گریدان ب ژیواری، دیالوگ یا فالایه ژ جوانکاری و ره وان بیژی، که سایه تی د چار چوفه یه ک تایبه تی ئافا کرینه))^(۴).

^(۱) فلك الدين كاكائي، ادب الكتاب الكرد المبدعين بلغات غير كوردية، گ: نه وشه فه ق، ژ: (۱۴۲)، ل ۱۴۲.

^(۲) Hevdîtin digel Abdullah keskin, li Weşanxana (avêsta), istambul, tirkîa, 15 – 12 – 2014.

^(۳) Hevdîtin digel Selîm Temoli (Zankoya Mardîn Artuklo), Mardîn 16 – 12 – 2014.

^(۴) <https://gilgamish.org/srintarticle.shs?id=4366/4/2014>

گەلەك جاران زوربەى تورهفان و نقيسه و سياسه تهمه داران د فيسته فال وكومبەند و كونفرانسين ناف نه تهويدا پرس ژ يشار كه مالى كريبه تو كوردى نانقيسى؟ لى سه بارهت ب وئ چەندى ((ئەو هەردەم دببىژىت ئەز كوردەم، بەلى رۆمانين من ب تووركى هاتينه نقيسين، هەردەم بەرسقدايه و گوتيه بو ماوهي حەفتى يەكى ئەز خوە مزويل بكەم، دى رۆمانەكا كوردى نقيسم، بەلى كوردبونا يشار كه مالى ژ فى ئالىي يى زور گرنگ و مەزنتره، بى گۆمان ژ دەستدانا زمانى داكى و پەيوەنديا د نافبەرا زمان و رهوشا ويدا هەبويه ئەفه ژى كارەساتەكه پيدفیه هەر نقيسه رهك ب پرسگرىك بزانيهت. هەر پەسەند كرنا ژ دەست دانا زمان ژى يە كو بو يە ئەگەرى ئەفراندنا بەرهەمىن وى يين ئەدەبى. هەروەسا ژ دەست دانا زمانى زكماكى ياخو، بى چ گۆمانەكى ئەوى زمانى دووى و بەرزەبونا خوە فەدگىريت. هەست و دەنگى وى د دويف ويدا دەمىنيت و ئەفه ژى ب كويرى ل كاريى وى هاتيه رەنگفەدان. ژبەر كو هەردەم پرس ژى هاتيه كرن (بوچى ب زمانى كوردى نانقيسى؟) بەلى ئەو دببىژىت: ب كوردى ئەز نانقيسم؛ چونكو ئەو كوردى يا ئەز دزانم، دەست بومن نادەت بكەمە بناغە بو نقيسين و هوزان و بەرهەمىن ئەدەبى يا هەفچەرخ. كوردى يا من يا قەلسە و سنووردارە كو ب تنى تيرا من دكەت بو بريه بونا كاروباريىن من يين رۆژانە^(۱).

ديسان ل دور ئەفى پرسى (م. ريباز مستهفا) وهك وەرگىرەكى بەرهەمىن يشار كه مالى دببىژىت: ((زور جار گلهيى لهو نووسه رانه دهكريت كه چما به زمانى كوردىيان نه نوسيووه؟ ئەم گله يكرده هيج له جيى خويدا نييه.. وهك نمونه يشار كه مال با له ماله وهش به كوردى ئاخاوتبن، بەلام لەدەرەوهى مال له خويندن و له نيو كار و ژينگەى دەوروبەريدا بياقى گەشەدان بە زمانى كوردى نەبوه، زمانى نووسين، ئەويش بە فراوانىيەى يشار كه مال پيوستى بە فيربون و بەردەوام پەردانە بە زمان كه بەداخه وه نهك ئەو كات... كه به خوشحالييه وه دەتوانين بلين يشار كه مال زور بەباشى ئەو كارەى كردوه كه پيوستە نووسه ريكى كورد بكات، ئەوهى كه ئەو به زمانى تووركى نووسيوه تي وا بزانه زور باش بو كورد و پرسى كورد شكاوه ته وه، چونكه ئەگەر ئەو بەرهەمانە به زمانى كوردى نووسرابوان زور زەحمەت بو ئاوا بەخيىرايى بو ئەو هەموو زمانانەى ديكە وەرگىردرابوان، بيگومان يشار كه مالىش نەدەبو بەم يشار كه ماله كه ئىستا له سەر ئاستى جيهان به يەكك له نووسه ره گەوره كان ناسراوه))^(۲).

^(۱) بيژان ماتوور، هەلبىزاردنى زمان لاي يشار كه مال، و: بەكر شوانى، گ: نهوشه فەق، ژ: (٦٤)، جا: ئاراس، كوردستان، كەركوك، ٢٠٠٩، ل ٤٩ - ٥١.

^(۲) هەفديتن ل گەل ريباز مستهفا، ل قەزا سوران ٢٠١٤/١٠/٨.

ژ بهرگو دهفەرا چو کورفا، دهفەرهکا فرەرهنگه و فرەزمانه تايهتەمەنديهکا دايه
 رۆمانين ياشار کهمالی بو نموونه ((ژ ئاليی روخساری فه رۆمانين ياشار کهمالی ب زارافه و پهيف
 و ئيديه مین تايهت ب دهفەرا وی فه ههـنه، ب تايهتـی زاراف و پهيف و ئيديه مین کوردی
 نقيسيه، خواندهفانين توورك زهحه تيهك دكيشا بو تيگه يشتنا ئەوان زاراف و پهيف و
 ئيديه مان. وهك چاره سهري تورهفاناسی توورك (عهلی بسكلو ئوغلو) هاندا و ل سالأ (١٩٧٤) ئ
 فه رههنگه كا تايهت ب نافي (فه رههنگا يشار کهمال)ی دانیتن، تیدا ئەو زاراف و پهيف و
 ئيديه مین نافيخوی ب هویری شلوفه كرن))^(١). يشار کهمال خوه ب خودان بهخت دزانیت ژ
 بوی ئاست بهرزيبا رۆمانين خوه، ئەوژی ژ بهردو ئەگه رين سهركی و دبپژیت: ((بهري ههـر
 تشتهکی، پيدفييه بيژم، زمانی توورکی گرانه، بهلی ئەز خودان بهخت بوم ژ بهر گو دو
 وهرگيرين باش ل دهف من ههـبون:

(١) *تيلدا ههـفژينامن، ژ بهر گو زمانی ئينگليزي باش دزانی و ل سهـر وی زالبويه.*

(٢) *موونه مەر خاتوون، ئەركی وهرگيرانا رۆمانين من بو سهـر زمانی فهـرنسی ئيخستبو پال
 خوه))*^(٢).

يشار کهمال، وهك رۆمانقيسهکی جيهانی ئەفرو ((ئيکه ژ رۆمانقيسين جيهانين ههـره
 مهـزن، رۆمانين وی بو پتريبا زمانين بهـرنياسين جيهانی هاتينه وهـرگيران نيـزيکی (٣٦) زمانان
 و نيـزيکی (٢٠) رۆمانين وی بو زمانی سویدی هاتينه وهـرگيران. بهلی ئەو ب مخابنيقه وهـك
 ههـموو زاروکی کورد ل باکورئ کوردستان، يشار کهمال ژ زاروکینيا خوه ژ فيربون و
 خواندن و نقيسين ب زمانی کوردی هاتبو بی بهـرکرن. ل ژينگه ههـکا توورکی و ژ بهـر
 باروڤوخيـن سياسی و زمانی کوردی هاتبو فهـدهغهـکرن. ل هـزركرن و گیانی نهـتهوی و
 کوردایهتی د ناخ و دهـرونی ویدا مهـزنتربويه، لهـورا ههـموو رۆمانين وی ب هـزر و بیرهـکا
 کوردهواری هاتينه داريتن بهلی ب زمانی توورکی هاتينه نقيسين))^(٣).

ئەفرو يشار کهمال وهك رۆمانقيسهکی ناق نهتهوی دهيتە هژمارتن. بهلی پرسا ب
 جيهانيبونا يشار کهمالی بيتە نقيسهركی جيهانی ب چهـند لايهـنهـکان دياردبيت وهـك
 نقيسهـرهـك ئەفريـنهـر، ئەو ب دهـهان سالان د نقيسينا رۆمانی دا بهـردهوام بويه و ل جيهانی
 بهـرلاف بويه. لايهـنی گرنگ ئەو شيايه ليـزفرين و فهـكولينی ل سهـر دو بابهـتین جيهانی بکهـت

(١) يشار کهمال، الصفيحة، ت: عبدالقادر عبداللي، ص٦٠.

(٢) خالد عهـبدل، گفتوگويهـك لهـگهـل يهـشار کهمالی- ی رۆمانووسدا، و: لهـ فارسيهـوه، گ: رامان، ژ: (٣٦)، ٩١.

(٣) يهـشار کهمال، دارا هناری، رۆمان، فهـكوهـازتن ژ بيتين لاتینی سامی الحاج، ج، ١، ل ٧.

وهك (پارازتنا ژینگههئ - بابەتین مافین مروف) یه. ئەهف لایه‌نه ب رهنگه‌کی ئاشکرا د بهرهمین وی دا دیارن، دیسان لیزفرینا وی بو ئه‌وان هه‌ستان ئه‌وین ب رییا په‌یقه‌ی ده‌ینه فه‌گوه‌ازتن، ب تایبه‌تی ئه‌و په‌یقه‌ی د تیتال و فولکلوریدا هاتینه‌پارازتن. به‌ل جیهی ئامازه پیکرنی یه ئه‌زمونا وی یا که‌سی و یا ژیان‌ی هوکاره‌ک دی بویه ئه‌و مفای ژ بیردانکا فولکلوری خوه وهر‌بگریته. بو ئافاکرنا به‌رهمین خوه ین ئه‌ده‌بی بکه‌ته بناغه. ((ل گور فه‌گولینین دهر‌ونناسی و جفاکاناسی ئه‌وین ل سهر یاشار که‌مالی هاتینه‌کرن وه‌سا خویادکه‌ن ئیک ژ نه‌ینی یین سهرکه‌فتنا وی ئه‌و بویه ببیته رۆمانقیسه‌کی جیهانی ده‌ما د ژیی پینج سالییدا بابی خوه ل مزگه‌فتی یی کوشتی دیتی و توشی ئاریشه‌یا درکاندن‌ی بو و ترتری بوی. به‌ل د نافه‌را ژیی شه‌ش هه‌تا یازده سالییدا شیایه بیردانکا خوه ژ ئه‌ده‌بی سهرزازی تژی بکه‌ت و ل میشکی خوه کوم بکه‌ت، زیده‌باری د وی ده‌می دا ناسنای وی ب (ناشق که‌مال) هاته‌نیاسین. ئەفه ژ لایه‌کی. ژلایه‌کی دی ژ بویی جیهانی بونا وی ئه‌وی ره و ریشالین که‌فن درویی که‌لتوری و جفاکی و سیاسی و جوگرافی سنووردار نه‌کرینه، به‌لکو هه‌رده‌م د گشت نقیسنین خوه‌دا په‌یامه‌کا چاکسازی ل ده‌ف وی هه‌بویه. د راستیدا یاشار که‌مال ئیکه ژستوینین ئه‌ده‌بیاتین جیهانگیری (Global) و هشیارییه‌کا به‌یز و نه‌ئاسای ل ده‌ف وی هه‌یه. پتر په‌یوه‌ندی یین وی د نافه‌را تاک و ئه‌و فورمین که‌لتوریدا ئه‌وین هاتینه توخیب کرن بویه^(۱).

لی ل گور دیتنا (لاش لاله‌ش)ی دهر‌باری ئه‌ده‌بی وی دب‌یژیت: ((یاشار که‌مال ئه‌ده‌بی خوه و رومانین خوه بو مروف و مروقییه‌تی یی نقیسنه، پرسا وی نه نه‌ته‌وه‌یه‌که، به‌لکو نافه‌رپۆکا ئه‌ده‌بی خوه و رۆمانین خوه ل سهر ته‌فایا که‌لتوری رۆژه‌لات ئه‌فراندییه. ب تایبه‌تی ل سهر که‌لتوری کوردی که‌لتوری ئانادۆلییا یا کو ژ گه‌له‌ک که‌لتور و میلله‌تان پیکدنیت. یاشار که‌مال د رۆمانین خوه دا خزمه‌ته‌کا باش یا ناسناما نه‌ته‌وی یا کوردی کرییه. گه‌له‌ک ژ(که‌لتور و تیتال و داستان و چیرۆک... و هتد)یین کوردی ب جیهانی داینه نیاسین، باشترین به‌لگه ژی ئه‌وه ئه‌وی که‌سایه‌تی و کاریکته‌رین کورد وی د نافه‌ رۆمانین خوه‌دا ب کارئیناینه، دیسان نقیسن بۆ کوردان وه‌ک ئه‌رک و ماف ژی زانییه. هه‌موو ئیش و نه‌خوشی یین کوردان بۆ خوه کرینه دهرد ئەفه ژ لایه‌کی، ژلایه‌کی دی دهرد و نه‌خوشی یین هه‌موو مروقییه‌تی یی وه‌ک ئه‌رک و ماف ژی زانییه^(۲).

^(۱) Barry Tharaud, Yaşar Kemal as a Global Shenomenon, Suslished:26 Aug 2011, <https://dx.doi.org/10.1080/1475262x.2011.583469>.

^(۲) Hevdîtin digel Laş Laleş, li Weşanxana (Lîs), Amed, Ofîs, 5 – 1 – 2015.

لَ (روهات ئالاکوم) دبیژیت: ((یاشار کهمال مروقهک گهشتیقانه د کهلتورین جیهانیدا، د فی گهشتیقانییدا توشی گهلهک نهخوهشیان بویه، ب تایبهتی دهما دبهلافوککهکا خوه ب نافی (باغی هزار گول) دا دبیژیت: (ل دهف من، ئەف دنیا یه باغهکی کهلتورییه، ژ هزار گولان پیکهاتییه، هه موو کهلتوران د دیروکی دا ئیک و دو گرتیه و تییرکرییه، ژ بهر فی چهندی ژی دنیا مه یا دوله مهنده و یا جوانه، به لی بهرزهبونا هه کهلتورهکی ل فی دنیا یی پامانا وی بهرزهبونا هه: رهنهگی، روناھی یهکی، سهروکانی یهکی دی یه))^(۱).

ل سالا (۲۰۰۸) ی یاشار کهمال ناسنای (نقیسه ری نافی نه تهوی) پشتی پشکداریکرنا وی د (پیشانگهها فرانکفورت یا پهرتوکا، ۲۰۰۸) دا و وهرگرتنا (خهلاتی مالا هزری) دسه دی بیستی دا ئەوا سه ر ب قوتابخانا فرانکفورت یا ئەدهبی دهیته هژمارتن. ئەف قوتابخانه یه جهخت ل سه ر درستکرنا هیزا کهلتوری و داکوکیکرنا ل سه ر بهلافکرنا ده برینین مروفا یه تی کرییه. ل دو یف ئەفی قوتابخانی ((ئەوان جهخت کرییه سه ر دوباره درستکرنا کهلتوری و دیسان ل گور هه لسه نگاندن و دیتنا جفاکناس و ئەنسرپولوزی یین قوتابخانه یا فرانکفورت بو بهرهمین یاشار کهمالی ئەوان پتر ب دیتنه کا (ناوچه) یی ته ماشه ی بهرهمین وی کرینه. لی دهرباره ی هه لویستی وی د نافهرا تاک و کهلتوری دا و تیکه لکرنا وی، ب تایبهتی تیکه لکرنا ئەوان تیگه هین ناخافتنی ل گه ل تیتالین نه نفیسیدا، زیده باری شیوازی نفیسینا وی، پرسین جیهانی وهک (مافین مروفی، پرسین ژینگه هی... هتد) ب نقیسه رکی نافی نه تهوی ده ستنیشان کرینه)^(۲).

ژ گرنگترین رۆمانین وهک:-

۱. حه مه دۆک با، (رۆمان، ۱۹۵۵).
۲. ته نه که، (رۆمان، ۱۹۵۵)
۳. ئەو با یی ده شتی، (رۆمان، ۱۹۶۰).
۴. کاریته، (رۆمان، ۱۹۶۰).
۵. لای ی دی یی چیای با (ستوینا ناوه ندی، رۆمان، ۱۹۶۰).
۶. لای ی دی یی چیای با ۲ (ئهر د و ئەسمان... و ئاسن سفری پا، رۆمان، ۱۹۶۳).
۷. لای ی دی یی چیای با ۲ (ئهر د و ئەسمان... و ئاسن سفری پا، رۆمان، ۱۹۶۳)
۸. سی ئەفسانه یین ئەنادۆلی، (رۆمان، ۱۹۶۷).

^(۱) Alakom, Rohat, Yaşar Kemal' in Yasitlarında Kurtler, (2 Baskı, 2011), s142.

^(۲) Barry Tharaud, Yaşar Kemal as a Global Shenomenon, Suslished:26 Aug 2011, <https://dx.doi.org/10.1080/1475262x.2011.583469>.

۹. ئەگەر ويستگەھ زفريبا، (رۆمان، ۱۹۶۸).
۱۰. ميهەرگا، (رۆمان، ۱۹۶۹).
۱۱. حەمەدۆك ب۲، (رۆمان، ۱۹۶۹).
۱۲. لايى دى يى چىاي ب۳(گيا نامریت، رۆمان، ۱۹۶۹).
۱۳. ئەفسانەيا چىاي ئاگرى(رۆمان، ۱۹۷۰).
۱۴. ئەفسانەيىن بەگىن من، (رۆمان، ۱۹۷۱).
۱۵. تەمبورسازىن ئاغايىن سىپى با، (رۆمان، ۱۹۷۳).
۱۶. تەمبور سازىن ئاغايىن سىپى ب۱(بازارى تاوانىن ئاسنگەران، رۆمان، ۱۹۷۴).
۱۷. تەمبور سازىن ئاغايىن سىپى ب۲(ستنگ ئويسف)، رۆمان، ۱۹۷۵).
۱۸. ئويسف جگەرا من، (رۆمان، ۱۹۷۵).
۱۹. ئاغايىن ئاقچاساز با، رۆمان، ۱۹۷۳).
۲۰. مە مار كوشتبا، (رۆمان، ۱۹۷۶).
۲۱. جاميىريا چاگر چايى، (رۆمان، ۱۹۷۶).
۲۲. ئەفسانەيا سولتانىن فيلان و ميىرى يىن سمبيل سورين دريژ، (رۆمانا ئەفسانەيى، ۱۹۷۷).
۲۳. لەشكەرى خودى، (رۆمان، ۱۹۷۸).
۲۴. دەريا تورەبو، (رۆمان، ۱۹۷۸ – ۱۹۷۹).
۲۵. ئەو بالندەژى چون، (رۆمان، ۱۹۷۹).
۲۶. گەميشان ژ ئاخى دەربازبو، (رۆمان، ۱۹۷۹).
۲۷. تيترواسك، (رۆمان، ۱۹۸۰).
۲۸. كەس نەما با۱(بالندەيىن بارانى، رۆمان، ۱۹۸۱).
۲۹. دارا ھنارى ل پشتا گرى، رۆمان، ۱۹۸۲).
۳۰. سى ئەفسانەيىن ئەنادولى(رۆمانىن ئەفسانەيى، ۱۹۸۳).
۳۱. ئەفسانەيا چىايى ئاگرى(رۆمانىن ئەفسانەيى، ۱۹۸۴).
۳۲. ئەفسانەيا گايىن نىر (رۆمانىن ئەفسانەيى، ۱۹۸۴).
۳۳. حەمەدۆك ب۳، (رۆمان، ۱۹۸۴).
۳۴. داستانا ژيانا دزيكەرىن ناقدار، (رۆمانىن ئەفسانەيى، ۱۹۸۶).
۳۵. كەس نەما ب۲، (دەرگەھى كەلھى رۆمان، ۱۹۸۶).
۳۶. حەمەدۆك ب۴، (رۆمان، ۱۹۸۷).
۳۷. كەس نەما ب۳(دەنگى خوينى، رۆمان، ۱۹۹۱).

٣٨. چيروكا گزيرته يى با (بنيره فورات خوينه لوويه رومان، ١٩٩٧).
٣٩. چيروكا گزيرته يى با ٢ (نافه خوارنا مييره كي رومان، ٢٠٠٢).
٤٠. چيروكا گزيرته يى با ٣ (ديكلين بهره سپيدهيان، رومان، ٢٠٠٢).
٤١. چيروكا گزيرته يى با (دهريايي رويس، گزيرتا رويس، رومان، ٢٠١١ - ٢٠١٢).
٤٢. لايي دي يي زوزاني، (رومان، ٢٠١١)^(١).

^(١) بۇ گشت بهره مەين يەشار كەمالى دوارى رومانيدا بنيرنه:

- كەمال مەعروف، يەشار كەمال خەلاتى (ستىگ داگرمان) سويدى يي به خشرا، گ: رامان، ژ: (١٦)، ل: ٥١.
- كەمال كارا عەلى ئوغلو، كورته ميژوويه كي روماني توركي ١٨٧٢ - ١٩٨٩، ل: ٤٧٧ - ٤٧٨.
- يەشار كمال، كاريتەيا ئەو ديوي چيا، بەشى يەكەم، و: شوکور مستەفا لە توركيەو، ل: ٤٢٩.
- بەكر شواني، يەشار كەمال و گوينتەر گراس ديماڤەى دوو لوتكەى ئەدەبى هاوچەرخ لە بەرلين، گ: نەوشەفەق، ژ: (٧٠)، ل: ٨ - ٩.

- يەشار كەمال، ھەمەدۆك، و: عبدالله حسن زادە، ل: ٢.
- يشار كمال، الارض حديد... السماء نحاس، ت: جلال فتاح رفعت، ص: ١٣ - ١٤.
- يشار كمال، محمد الصقر، ت: احسان سرکس، ص: ١٣ - ١٤.
- يەشار كەمال مەليكي يەك باڤ بلاءودەكاتەو، نوسينگەى ئەلمانيا، رۇ: باس، ژ: (١٥٨)، چا: كوردستان، كوردستان، ھەولير، ٢٠١٣، ل: ٨.

- ياشار كەمال، چيروكى دورگە (بېروانە فورات خويناويه - بەرگى يەكەم، و: ريباز مستەفا، چا: رۇژھەلات، كوردستان، ھەولير، ٢٠٠٨.

- ياشار كەمال، چيروكى دورگە (ئاو خواردەنەو مىروولە - بەرگى دوو، و: ريباز مستەفا، چا: خانى، كوردستان، دھوك، ٢٠١٢.

- ياشار كەمال، چيروكى دورگە (كەلەشپورەكانى بەرەبەيان - بەرگى سيبەم، و: ريباز مستەفا، چا: موكريان، كوردستان، ھەولير، ٢٠١٣.

- اسكندر حبش، في روايتة (انظر الى الفرات) يشار كمال و تركيا الاقليات المقهورة، ج: المدى، م: مؤسسة المدى، العدد: (٥٦٤)، العراق، بغداد، ٢٠٠٥، ص: ١١.

- Rohat, Yaşar Kemal, in Yasitlarinda Kurt Gerçegi, (1 Baskı, 1992), s161 – 162.
- Yaşar kemal, siltane Filan, wergêran: ji tuki Mustafa Aydogan, L14 – 15.
- Yaşar Kemal, Tîtirwask, Wegêran ji tirkî Brhan Ronîzêr, Lîs, Ç1, Ça.Ç: Sena ofset, istambul, turkia, 2010.r5 – 7.
- <https://www.aliraqi.org/forums/showthread.shs?t=63471> 6/4/2014.
- <https://www.alithad.com/saser.shs?name=News&file=artical&sid=18405> 6/4/2014
- https://en.wikisedia.org/wiki/Yasar_Kemal6/4/2014
- <https://alexandra.ahlamontada.com/t2215-tosic> 6/4/2014

پشکا سیی^۶

بنه مایین ناسناما کوردی یا نه تهوی د روماننا (چیروکا گزیرتهی) یدا

- دانه نیاسینا ناقه روکا روماننی.

- بهرجهسته بونا گوتارا ناسناما کوردی یا نه تهوی د روماننا

(چیروکا گزیرتهی) یدا

پشکا سیی: بنه مایین ناسناما کوردی یا نه ته وی د رۆمانا (چیرۆکا گزیرتهی) یدا

- دانه نیاسینا نافه رۆکا فی رۆمانی.

• رۆمانا (چیرۆکا گزیرتهی)

یاشار که مال رۆمانا (چیرۆکا گزیرتهی) ب شیوازهی جودا ئه فراندیییه. ئه هه رۆمانه وهکو ناف (چیرۆکا گزیرتهی) یه و ژ چار بهرگان پیکهاتییه. به ئی داهینه رانه بو ههر بهرگه کی نافهک دانایه. ئه هه داهینه د واری ئافکرنا هونه ری رۆمانیدا تشتهک نوییه. بهرگی ئیکی ب نافی (بنیره فورات خوینه لویه) یه، بهرگی دووی ب نافی (ئافه خوارنا میرییه کی) یه، بهرگی سیی ب نافی (دیکلین بهره سپیده یان) ه، بهرگی چاری ب نافی (گزیرتهیا رویس) ه، به ئی یاشار که مال هه موو بنه مایین دیالوگا رۆمانی، هه مان که سایه تی و بوویهر پیکه فه گریداینه و دریزی ژی بو هه یه.

ل دهستیکی دیرۆکا کورد و کوردستانی و شارستانی میزوپوتامیا کو بابکالین وان سومه ری نه د ئینیه پیشچاف. دیسان دهیته سه ر پر سه کی ئه وژی پرسا دیرۆکیه. ب تایبهت باس ل ئه وی مملانییا د نافه را رۆژه لات و رۆژ ئافا دکهت. ب تایبهت باس ل سه رده می (دهول هه تا ئه یوبی ۱۱۷۴ - ۱۳۴۲) و دامه زران دنا دهول هه تی ژ لایمی (سه لاهه دینی ئه یوبی، ۱۱۳۸ - ۱۳۹۳) دکهت. دیسان باس ل په یدا بو نا ئه وان هه موو هیژین ناوچه یی وهکو (خانین ئوسمانی ۱۳۰۰ - ۱۹۲۴) و (شاهین ئیرانی ۱۵۰۱ - ۱۷۳۷)، (تزارین رووسی ۱۷۲۱ - ۱۹۱۷) ل گه ل په یدا بو نا هیژین (ئاق قینلیو ۱۱۵۰ - ۱۵۱۴) و (قه ره قوینلیو ۱۳۸۰ - ۱۴۶۸) کو به شهک ژ ئه فان هیژان کوردستان داگیر کریه. ئارمانجا ده ستینشان کرنا ئه فان هیژان تیدا ب هه ستهک جوش جهخت ل سه ر بشافتن و کوشتار و جینوساید و فه رمانین وان ل سه ر ناسناما کوردان و بشافتنا ئابین و بیروباوه رین کوردی و کوردین ئیزدی و عه له وی، ب تایبه تی دکهت، دیسان ب رهنگه کی ئه ده بی باس ل ئه وان وهر چه رخانین دیرۆکی دکهت ئه وین د نافه را سه دی (۱۳) ئی هه تا کو سه دی (۱۶) دا دکهت، کو مه به ست وهر چه رخاندا چه رخی رینیسانس یه ل ئه وروپا، ب تایبه تی باس ل داگیر کرنا (کوسته نتینه) یه پایته ختی دهوله تا بیزه نتی ل سالا (۱۵۴۳ز) ل سه رده ستی (سولتان محمه د فاتیح) ی و په یدا بو نا دهوله تا ئوسمانی دکهت. دیسان ره خنه یه کا دیرۆکی ل میرین میرگه هین کوردان دگریت، ب تایبه تی زانایی کورد (مه لا ئیدریسی بتلیسی) کو ل سه رده می به ری و پشتی (شه ری چالیدیان، ۱۵۱۴) ی درئه نجامی مملانییا ئوسمانی و سه فه وییان ل سه ر ئا خا کوردستانی کو رۆله کی بهرچاف هه بو یه د نیژی کرنا میرین کوردی ل گه ل ئوسمانییان.

فەژاندنا ئەدەبى كوردى ب رڤيا زندىكرنا (فەقى تەيران) و ستايشكرنا وى د جيهانا ئەدەبىياتىن كوردیدا. ديسان ئاماژەكرنا ھندەك بنەمايىن ناسناما كوردى يا نەتەوى يا بنگەھين ژ ھەموو رۆيىن خوە يىن ئايىنى و كەلتورى و تورەيىقە. باس ل ميسولوژيا كوردى و رۆژھەلاتى ب تايبەتى ميسولوژيا (خدرى زيندە) دكەت. گرڤدانا بيروباوەر و ئايىن (ئيزدياتى و عەلەوى) ب ناسناما ئايىنيا كوردى يا نەتەوى فە ب رڤيا زندىكرنا (شېخ ئادى يى موسافرى ھەكارى) و ھەكوو ئىكەمين چاكسازى ئايىنى ئيزدى ژ لايەكى، ژ لايەكى ديقە گرڤدانا ميسولوژيا (خدرى زيندە) د بيروباوەرپن ئيزدياتيادا .

ياشار كەمال بەشەكى ژ ناسناما كوردى يا نەتەوى د ناف ئەفى رۆمانيدا ب روون و ئاشكرائى بەرجەستەكريبە. ئەف ناسنامە پارازتايە ب تايبەتى باس ل شارستانى يا ميزوپوتاميا كريبە كو پشكەكە ژ كوردستانى ژ ھەموو رۆيەكى، ب تايبەتى ژ روويى (ئايىنى و شارستانى و كەلتورى و ئەدەبى و جفاكى... و ھتد)ى. بەرجەستەكرنا پەيدابوونا دووھم كاروانى پيغەمبەران پشتى (ئادەم)ى و ھكو (نوح)ى و چيائى (ئەلاھو ئەكبەر) كو مەبەست پى چيائى (جودى – گودى) يە. پتر ژ روويى كەلتورى ناسناما كوردى ب ميسولوژيا ئافاكريبە و ئەف ميسولوژيايا كوردان و ھكو ناسناما نەتەوى و ھكو ئەفسانەيا (خدرى زيندە) و ھكو بەھانەيەكى ئانكو (خدر) پيغەمبەر بو كوردان زفراندييە.

ديسان جھى سەرنجدانئيه. ياشار كەمال نيزىكى پينجى و پينج لاپەرەيان بو (فەقى تەيران)ى تەرخانكريبە، چيرۆك و سەرھاتىيىن وى، زانينا زمانى بالئەديان، ژيانا (فەقى تەيران) ل (وان)ى و ل وارگەھى وى ميرگەھا (موكس)ى، و ھسفرن و ستايشكرنا ميرى ميرگەھا (بوتان) ب تايبەت (كوچكا بورجا بەلەك) و و ھسفرن ئەو بورجا جوان و ژيھاتيا ميرگەھا (بوتان)، پاشى باس ل ميرگەھا (موكس)ى دكەت. باس ل وارى خوە و كورى ميرى (موكس)ى دكەت. باس ل ھاتن و چوونا وى ل (موكس)ى بو (مويسل) و پاشى بو (بەغدا) و زفرينا وى بو وارگەھى بابكالين خوە ل (موكس)ى دكەت، دەما كو دەربارەى (فەقى تەيران) دخوينى دى شارەزاييەكا مەزن دەربارەيى ئەفى نفيسەرى مەزنى كورد و د وارى ناسنامەيا دىرۆكا سياسى و ئەدەبى گەلى مە د بواريىن جوگرافيا سياسى و ميزوپوتاميا و ب شيوەيەكى روون و ئاشكرا دەرەكەفيت. ئارمانجا ياشار كەمالى ئەو د فى رۆمانى دا (فەقى تەيران) ب جيهانى بەدەتە نياسين. ئەف چەندە ژى د مەيدانا ئەدەبىياتا كوردى و تووركى ب تايبەت و ئەدەبىياتىن جيهانى ب گشتى دا تشتەك ئىكجار نوويه.

ديسان يشار كه مال باس ل كه سايه تيه كا كورد دكهت د چارچوفه بيا ديروكا كوردى يا هه فچه رخدا ب نافي (ئيراهيم پاشا يى ميللى) يى بهرنياس ب(ميرى ميران) و رولى وى يى سياسى كو نيك بوويه ژ دهوله مندترين كه سين كورد پشتى سولتاني ئوسمانى و سهركيشيا مهزترين هيزين (حه ميديه) ل كوردستانى كريبه و هه ولدانا وى د ئافاكرنا دهوله ته كا كوردى يا نه ته وى ل سهر بناغه يى پاشايه تى ل كوردستانى دياره.

ئه گهر ئه م بهراورد بيا ئه فى رومانى ل گهل رومانين وى يين پيشتر بكهين. وهسا ديار دبیت كو رومانين وى يين پيشتر ناسناما كوردى و ناسناما ئه ده بى و هونه ریا كوردى يا نه ته وى ب شيويه كى پید فى بهرجهسته نه كريبه، ل تشتى سهرنج راكيش ئه وه د فى رومانى يشار كه مال ب ئه فراندن و ب روون ئاشكرا ل سهر پرسا ناسناما كوردى يا نه ته وى راوه ستيايه. شيايه به شه كى گرنج ژ بنه ماين ناسناما كوردى يا نه ته وى ب رهنگه كى هونه رى بقه ژينيت ئه فه ژ لايه كى، ژ لايه كى ديقه به شه ك ژ ويستگه هين ديروكا كوردان، ب تايبه تى ئه و قوناغي ن كوردان ده ستنيشان كرينه كو ده رفه ت بو كوردان هاتيبه رخساندن ژبو درسكرا دهوله ته كا نه ته وى بو كوردان. لايه نى هه ره گرنج ئه وه رومان (چيروكا گزيرته ي) لايه نگه ريا ئاشتى و ته ناهى و مافين مروفى و دزايه تيكرنا شه رى دكهت، ئه ف چهنده ژى نيكه ژ ئارمانجا وى د ئه فى رومانيدا، ئه ف چهنده ژى هه ر ل ده ستپيكا رومانى هه تا داوبيا رومانى يا دياره ⁽¹⁾.

• بنه ماين ديالوگا رومانى

رؤمانا (چيروكا گزيرته ي) ژ روويى بنه ماين ديالوگى فه و ب هه موو بهرگين خوه فه، يشار كه مال ب بليمه تانه و ب زانابوون و ب شيوازه كى ئيكجار هونه رى و ئه فرينه ر شيايه هه موو بنه ماين ديالوگا رومانى تيدا بهرجهسته بكهتن وهكو: نافي و نيشان، قه هرمان،

⁽¹⁾ بو پتر پيزانينان ل دور رومان (چيروكا گزيرته ي) دا بنيره:

- يه شار كه مال مه ليكى يه ك بان بلاو ده كاته وه، نوسينگه ي ئه لمانيا، رۇ: باس، ژ: (158)، 2013، ل 8.
- يشار كه مال، پيشه كى يا چيروكى دورگه (بروانه فورات خويناويه - بهرگى يه كه م)، و: ريباز مسته فا.
- يشار كه مال، چيروكى دورگه، بهرگى داويى، (ئاو خوارده وه ي ميرووله - بهرگى دووهم)، و: ريباز مسته فا.
- هه فديتن ل گهل م. ريباز مسته فا، ل قهزا سوران 2014/10/8.
- اسكندر حبش، في روايته (انظر الى الفرات) يشار كمال و تركيا الاقليات القهوره، ج: المدى، م: مؤسسه المدى، ع: (564)، العراق، بغداد، 2005، ص 11.

- Yaşar Kemal, Tîtirwask, Wegêran ji tirkî Brhan Ronîzêr, Lîs, L5 – 7.
- Hevdîtin digel Selîm Temoli (Zankoya Mardîn Artuklo), Mardîn 16 – 12 – 2014.
- Alakom, Rohat, Yaşar Kemal in Yasitlarinda Kurtler, (2 Baskı, 2011), s133 – 142.

كەسايەتى يا سەرەكى و لاوهكوى، گرى، دىالوك و مونولوگ، زمان، ھەست، دەم، جھ، زنجىرا
بوويەران (رووداو - رويدان)، گوشەنىگا (ديتن)، شىواز، قوناغىن دىرۆكى، ئەزموننا تاكە
كەسى.

بوويەرىن رۇمانا (چىرۆكا گزىرتەى) پتر بوويەرىن رۇمانا سىياسى - دىرۆكى - كەلتورى
يە. ياشار كەمال ھەموو بوويەرىن رۇمانا خوە د گزىرتەيەكىدا ويئەكريبە. ئى ئەف گزىرتەيە ب
ناقى گزىرتا (مىرى - مىرووستان) نافكريبە. ئى د ژىوارىدا وەكو جھ ئەف گزىرتەيە نينە.
بەلكو وەكو جھەك ئاشوپى ئافاكريبە. (ياشار كەمال)ى دو كەسايەتى يىن گرىنگ د رۇمانا خوەدا
ب كارئىناينە و ل سەر زارى وان دناخقىت. يى ئىكى (فاسىلى يى يونانى)ە و ئەفسەرەكى
پلەدارى تووركى يە ژ بنەكوكى يونانى يە، ھەلگىرى يوبىلا سەربەخويا تووركىيە ژ دەستى
(مستەفا كەمال ئەتاتوورك). يى دووى (موسا بويراز يى چەركەسى)ە، ئەفسەرەكى تووركە ژ
بنەكوكى چەركەسى يە، ئەفسەرەكى نىزىكى (مستەفا كەمال ئەتاتوورك)ە. ھەردوويان د شەرى
سەربەخوبوننا تووركىدا، مەزنىن تاوانىن نەمرۇفايەتى دژى (ئىزدى و عەلەوى و يونانى و
ئەرمەن)ى و ئەو ھەموو گەلئىن نە موسلمانىن ئوسمانى ئەنجامداينە.

ياشار كەمال ئەف رۇمانە ب شىوازەكى تايبەت و سادە و روون و ئاشكرا ويئەكريبە. تىدا
پرى دىالوك و مونولوگە. ديسان وەكو ويئە و ساؤخدان بۇ رۇمانى؛ پتر رۇمان ب فرەلايەنى و
فرەرەھەندى ويئەكريبە، ئەفەژى شىو و شىوازەك تايبەتە ژ ئەفراندىنا ياشار كەمالى، تىدا
شىايە سروشتى ساؤخە بكتە. بەھارى ب ھەموو جوانىيا خوە، ب گۆل و كولىك و چىكىن
بارانى تىدا ئافاكريبە، ھەروەسا باس ل زفستانا سەخت و بەفرىن و مرنا مرۇقان ل ژىر بەفر و
زوزنان كريبە، ھەروەسا باس ل مرۇقىن خراب و خرابكارىين وان ژى كريبە، باس ل نامەردى
و ستەم و زۆردارىيا وان ژى كريبە و باس ل مرۇقىن باش و جوامىرىيا وان كريبە. باس ل
عەشق و يار و ئەقىنداران كريبە. ھەر چ تىت تە بقىت د قى رۇمانى دا ھەيە. وەكو شىوازى
نقىسەرى ياشار كەمال يى زالە ل سەر نقىسىنى، بى قەيد و بەند بوويەرىن خوە ئافاركرينە.
ديسان دىتن و بوچوونىن خوەژى تىدا ئافاكريبە. جھى راستەقىنە د رۇمانىدا كو ب جھەكى نە
ژىوارى يە ب ناقى (گزىرتا كارىنجا) مەبەست (گزىرتا مىرووستان)ە.

ديسان د قى رۇمانىدا وەكو ناسنامە باس ل بەشەك ژ دەقەر و ھەرىم و چيا و دولىن
كوردستانى كرىنە بۇ نموونە: وان، دياربەكر، روها - ئورفا، كەركوك، سلىمانى، جزيرا بوتان،
زوزان و ھەكارى و بەھدىنان، دەشتا لالش (شىخادى)، دەشتا مويسل، موكس، ميزوپوتاميا

(دیجله و فورات)، چیاپین سیپان و خهلات، گۆلا وانى، نهمرود چیاپى شنگال، دمقهرین دیرسم و چیاپین پیروز، چیاپى قازداغى، چیاپى جودی ب (چیاپى ئەلاھولئەكبەر)، چیاپى قاف... و هتد ب کارئینایه.

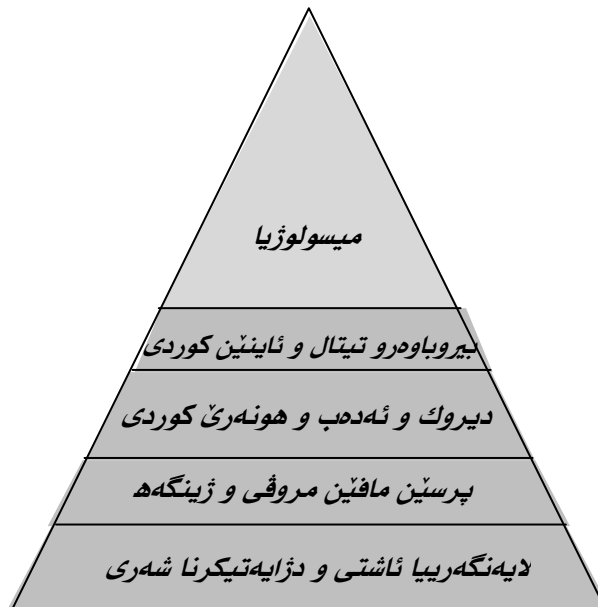
رۆمانا(چیرۆکا گزیرتهی)، رۆمانهکا گشتگیر و بهرفرههه. تیدا (یاشار کهمال)ی باس ل قوناغهکا دیرۆکی دکهت. ئەو قوناغ ژى ب شیویهکى گشتی پهیوهندی ب چهند پیشهاته و رویدانی بهری و پشتی ژنافچونا دهولهتا ئوسمانی فه ههیه و پهیوهندی ب ئەوان ههولدانین (مستهفا کهمال ئەتاتوورك)ی بو درستکرنا دهولهتهکا نهتهوی بو توورکیا دکهت. باهرا پتر بوویهرین ئەفی رۆمانى باس ل رهوش و ژيوارین گشت ئەو میللهت و گهل و نهتهوهیان دکهت وهکو (چهرکەس، لاز، ئەرمەن، داغستان، یونانیان... و هتد) ب گشتی و نهتهوی کورد ب تایبهتی. ئەوین د چهسپاندنا سستهمی (مودهرنیزما توورکی ۱۹۲۴) ل سهر وان ب تووندى ل سهر وان هاتییه سهپاندن. وهکو کهمینه نهتهوه د دهستووری توورکیادا هاتینه نیاسین. دهرئهنجامى ئەفی سستهمی ههموو کهلتور و زمان و تیتالین جفاکی وهکو ناسنامه هاتینه ستاندن و ههولدان ژبو بشافتنا وان د ناف سستهمی(دهولهت – نهتهوه) یا توورکیدا. بهلی نغیسهری رۆمانى (یاشار کهمال) ب ژیری و زانابوون، ب هونهر و تهکنیکهکا بهرز شیایه بوویهرین ئەفی رۆمانى ئافابکهت. تیدا کومهکا بوویهرین گرنگ بهرچافبکهت. دیسان شیایه هندهک بوویهرین دیرۆکیین نوی یین ههفچهرخ ب دیرۆکا کهفن فه گریدهدت. ئەف رۆمانه بو گشت گهلین ئەنادولیا ژى نغیسیه، لی شیایه ناسناما کوردی یا نهتهوی ب نرخ باسبکهت.

یاشار کهمال د رۆمانا (چیرۆکا گزیرتهی)دا گرنگترین پیشهاتهییین نافخوهی ئەوین داکوکی یی ل سهر دکهت ئەوه کو تیدا باس ل سهردهمهکی پتر ترسناک و دورپچکرنا نهتهوهییین ئوسمانی دکهت. واته پهیوهندی یا ههیه ب هاتنا (مستهفا کهمال ئەتاتوورك) بو دهستهلاتا توورکیا و راگههاندنا شورهشپن وی یین نشتیمانی دوی قوناغى دا سهرکیشی دکر. ب تایبهتی گهلهک بوویهرین تراژیدی بهرامبهر گهل و نهتهوهییین ژیر دهستی دهولهتا ئوسمانی سهخمهراتی درستکرنا دهولهتا توورکی هاتینهکرن. بو نمونه ژوان بوویهرین تراژیدی: بهردهوامی دانا پرووسیسا پیادهکرنا ئیسلامکرنا ئەنادولی، بشاقتن و لیگهوپرینا خوجهی د ناقبهرا توورکین موسلمان و یونانی یین کریستیان دا. کوشتارگهه و دهربهردهرکرن و کوشتنا کچ وکور و زاروک و پیرین کوردین ئیزدیان ب تومهتا پهرسنا شهیتانی و هاقیتنا کهلهخین وان بو ناف روپبارین دیجله و فوراتی ب رییا ب کارئینان و خاپاندنا کوردین موسلمان ب ئایدوولوژی یین مهزههبی و ئایینی ژ بوی بشاقتن و فافارتنا ئیزدیان.

بهائی وەسا دیاردبیت، رۆمان ل سەر ستوینەکا دیارگری ژ لایئ (یاشار کەمال)قە هاتییه ئافاکرن و چەند بەشین گرنگ ژ هویرھویرکین ناسنامەیا کوردی یا نەتەوی تیدا ئافاکرینە وەکو: میسولوژیا، بیروباومرە، ئاینین کوردان، دیرۆک، ئەدەب، هونەرئ کوردی، پرسی مافین مروفی، ژینگە، لایەنگەرییا ناشتی و تەناھی و دژایەتیکرنا شەری یە.

خشته (۲)

ستونین سەرەکیین رۆمانا چیرۆکا گزیرتەهی

بەرجه سته بوونا گوتارا ناسناما کوردی یا نەتەوی د رۆمانا (چیرۆکا گزیرتەهی)یدا.

• (نفش - رهگهز):

یاشار کەمال د بەشی ئیکی دا، ژ رۆمانا چیرۆکا گزیرتەهی (بنیرە فورات خوینەلویە)دا باس ل دیرۆکا مروف و مروفایەتی یی دکەت. تیدا ب دان و ستاندنەکا جوش دا شارستانیا میزوبوتامیا و ئاخا کوردستانی پیکفە گریددەت. شارستانیا سومەرییان کو تیدا کوردین بنەرەت و رەسەن ب باب کالین وان ل قەلەم ددەت، چونکو کوردان ئەف شارستانیە هەمبیزگرییە هەر وەسا کوردان د چاخین دیرۆکی یین مروف و مروفایەتی و شارستانی یی (۲۱۰۰ پ.ز) ل سەر ئاخا کوردستانی راگەهانندییە. دیسان جەخت ل سەدی (۵)ی پيش زاین و هەتا کو سەدی (۶) ی زاینی دکەت، ب تایبەتی ئەف دیرۆکە بو کوردان یا گرنگە، چونکو ئەف قوناغە بو نەتەوی کورد وەکو ناسنامە ب رەگەزیبوونا وی (Homogenzation) وەکو

ئىتنەك نەتەوى ل ميزوبوتاميا ب نافی (كاردۆخ) ب ئىك ریزی یا ناسناما نەتەوى یا كوردی یا هەفچەرخ دەستنیشانكەت. دەما یاشار كەمال دبیژیت:

((له گەورەیی خۆتانە، گەورەیی خۆتان قوربان، بەرامبەر ئیوہ ئیمە کەسێک نین ...
رەسەنایەتی جەنابت و باو و باپیرانت بۆ (سێ ھەزار سالی) پێش لە دایکبوونی مەسیح دەگەرێتەوہ...
نە، نە، ئەمە راست نییە... تەنھا حەوت سەد سال بەر لە عیسا. ئەمە درۆنیە.. باشە، بەلام تو خوا کام
(عیل و رەجەلەك) ھەبە کە وەھا رەجەلەکنامەبەکی ھەبێ و ئەسل و رەسەنی بۆ حەوت سەد سال
بەر لە مەسیح بگەرێتەوہ. ھیچ تاییەفەبەکی ئاوا پەیدا نابێ مەگەر لە چیاکانی قوقاز)).
(چیرۆکا گزیرتەى - ۱، ب، ف، خ، پ، ۶۳).

• (کەلتور و زمانى ھاوبەش):

۱. ئەفسانە (Methology):

یاشار كەمال ئەفسانە (Methology) ب شیوەبەکی داھینەرانە د نافرۆمانین خودا ب کارئینایە. ئی پیدقییە ئەم بزانی (ئەفسانە چییە؟ کارى وى چییە ؟ چ دگەھینیت؟ بۆچی نغیسەری ئەفسانە د ئافاكرنا بەرھەمى خودا ب کار ئینایە. (ئەفسانە) ل گور كومەك زانایان ئەوین د فی بواریدا كاردكەن وەكو زانستەك دبینن. بەلئ ئەفسانە كارى وى ئەوہ ل دويف تیتال و بیروباوەرپن كەفن و نوى یین گەلان دگەریت، بەلئ ئەفسانە وەكو ئەدەبیات ناھیتەدیت))^(۱).
ل پەى دیتنا یاشار كەمال بۆ ئەفسانەیی و ب کارئینانا وى د نافر بەرھەمىن خودا دبیژیت:
(دیارە ھەر چەند مرۆف ژيانا وى دژوار بوویە... و ھتد جار ژى پەنا بۆ ئەفسانى بریە و خەون بۆ خوہ چیکرییە. ھەر بۆ فی یەکی ژى مرۆف شیاپە ئاگەھداربیا ئەوان ژیر و نە بەرجەستەیان بکەتن، ل دەربەدەرى و روى ب روى بوون بەرامبەرى ستەم و تاریستانییادا، ھشیاری ژ رزگاربوونا خوہ د ژيانا ئەزموونا رۆژانەدا و بەرھەم و جیھانیبوون د خەونین خودا بەرجەستەکرییە))^(۲).

یاشار كەمال، د بەشى سى دا، د پۆمانا چیرۆکا گزیرتەى (بنییره فورات خوینەئویە)دا باس ل كەفنتین میسولوژیا كوردی و ئاریایی یا رۆژھەلات وەكو میسولوژیا(خدرى زیندە) دكەت. ب رەنگەكى ئەدەبى و ھونەرى باس ل كەسایەتیا وى تاییەتمەندییا وى دكەت وەكو كەسایەتیهك پیرۆز ل جەم تەفایا گەلین ئارى دھژمیریت دەما دبیژیت:

^(۱) عیزەدین مستەفا رەسول، ئەدەبى فولكلورى كوردی، ئی كۆلینەوہ، چ، ۱، جا: دار الجاحظ، عیراق، بەغدا، ۱۹۷۰، ل ۱۱.
^(۲) ئاراس فەتاح، مرۆف بۆنەومریكى وشەدارە، گ:(رەھەند)، نیوہندی رەھەند بۆ لیكۆلینەوہى كوردی بەلاویدەكاتەوہ، سوید، جا: (۹)، ستوكھولم، ۱۹۹۸، ل ۱۹۴.

((خدرئى زىنده، پىرى ماسىگرهگان، زاهيدى دهرياکان، گيانى کهسانىكى زورى له نيو ئەم دەريايانه له مەرگ و له نيوچوون قوتار کردوو. ئىستاش له گەلدابى ئەو که شتيوانانەى که خدرى زىنده به سواری ئەسپىكى خاکی و ماخۆى گوجانى نوورانى له مردن رزگاریکردوون سویند دەخۆن و باسیدەکن. ئەوویە که هیچکەس ناتوانى دەست بو بزنهکانى پىر درئىزىکا. هەلبەتە ئەک هیچ کەسش دەستدرئىزى نەکردبى، هەندى کەس هەبوونە که ئەو کارەیان کردوو، بەلام لاشەیان بەسەر نوکی تیژی زنارەکانەو دەزراوتەو. هەموو دانیشتیوانى ئەم ناوچەیه ئەمە دەزانن...کاتى فاسیلی له ناو بەدوای بزنهکاندا دەگەرا له ناکاو بینینەو له سەر نووکی تیژی زنارەکان ریزیان بەستبوو تەماشەیی خۆریان دەکرد. هژمارەیان زیاتر بو. له بەر خۆیەو گوتى دوورگە بەم بچووکیەو. ئەو هەموو بزنه تیا. هەموو بزنهکانیش دەتگوت بەرى یەك کارخانەن، شین و رەش بوون، بزنهکانى پىر خدر)).

(چیرۆکا گزیرتەى- ۱، ب، ف، خ، پ ۲۷۹ - ۲۸۰)

ياشار کهمال ئەفسانە وەکو کار و ئەرک و جور ب کارئینایە. ئەفسانەیهکا وەکو (خدرئى زىنده)، (مار) ب کارئینایە. يا ئىكى (خدرئى زىنده) وەکو هیزا ئافاکەر ب کارئینایە، يا دووى (مار) وەکو هیزا رۆخینەر ب کارئینایە. ئەف هەردو هیزە د ناف بىروباوەرپن کوردی یین کەفتندا، ب تايبەتى د بىروباوەرپن ئایینی یین کەفن وەکو زەرادەشتى دا ژى هەیه. دیسان ب تايبەتى د ناف هەر ئىك ژ بىروباوەرپن (ئىزدیاتی، یارسانی، عەلەوى) جەئ خوە گرتیه و مایە. ياشار کهمال ئەفان هەردو بىروباوەرپن ئەفسانەیی وەکو بىروباوەرپن ناسناما کوردی يا نەتەوى د چارچوڤهيا ئەفسانەیی جیهانى دەستنیشانکەت. ((هەرچەندە ل سەر ئاستى جیهانى (خدرئى زىنده) و (ئەسکەندەرى دو شاخ) ب دو کەسایەتیین ناسیار د دیرۆکى و بىروباوەرپن ئایینی و ئەفسانەى دەینە هژمارتن. بەئ (خدرئى زىنده): ئەوى ئافا نەمرى فەخوارى یە و نەو ئەو ل دويف باوەرییا خەلکەکی ئەو گەپیدەیه و ل سەر هەسپەکی دگەریت. ب شیوەیهکى تايبەتیا خوە بەردەوام د ناف خەلکەکیدا دزفريت.ل کيژان کونجەکی کەسین لى قەوماى و ژيار هاوارا خوە بگەهينى يان داخازا هاریکاری یى بکەن ئەو دى هاریکاری يا وان دکەت. هەندەك ژ فەکولەرىن ئایینی، پھ و ریشالین (خدرئى زىنده) د بەنە چیرۆکا (تەموز - عەشتارى). بەئ هەندەکین دى ژ زانایین ئىسلامى و فەکولەرىن قورئانا پىرۆز، (خدرئى زىنده) ئىکە ژ چوار پیغەمبەران دزانن: چار پیغەمبەرىن زىندی نە، دو ل ئەسمانى نە وەکو (ئیدریس و عیسا)، دو ژى ل سەر ئەردى نە، بەئ هەندەکین دى ژ فەکولەران دوارى ئەفسانەیبیدا نافى (خدر - خضر)، ددەنە پال (کەبخوسرەو) کو ل هەندەك ژیدەران ب هووخشترە (پاشایى چاک) و ل ئافىستایى ب(هئوسرەو) يان (ناف باش) و هیریدوت (کیاکسار) (کى اخسارکەى ئەخسار) واتە ب پاشایى باش هاتییه. خدرئى زىنده د ناف ئاشوپا نەمونهیا

بلندا خەلکی دایە، ئامادەیا ھاریکاریی ھەییە. ھەر ئەو ئامادەیی و باوەرپیە. کو تیدا د نافی گەلەک چیرۆک و ئەفسانەیاندا (خدری زیندە) وەکو کەسایەتیەکا خیرخواز و ری نیشاندەر ھاتیە. ل سەر گەلەک شیوەیان خوە نیشانی خەلکین بەلەنگاز و لیقەومایان ددەت. ژ بلی وەکو شیوەی مرفان، یان ژ ی ل سەر شیوەیین ئاژەل و بالندە و زیندەوهران ژ ی دەرەکەفیت، دیسان نیشانەیین خدری زیندە وەکو پیرەمیرەکی دەرەکەفیت:

- دەستی وی گەلەک نەرمە، ھەر وەکو لەشەکی بی ھەستیە.
- ب دو سیفەتان ب شیوەیی مرفان دەرەکەفیت، دچیتە جیھانا بالا و د نافی پەریاندا. ژ بلی فی چەندی ژ ی دبیزن: د شیاندایە ژ نیشکەکیقە ل جەھکی بو جەھکی دی خوە فەگوھیزیت. ھەموو خەلکەکی و ھەموو کەسەکی باش دناسیت. کەسایەتیەکا نەمرە و ئاڤا ژیانئ فەخوارییە و ھەتا رۆژا قیامەتی یی ساخە. ل رۆژا قیامەتی وەکو ھەموو پەریان گیانی وی ژ لایئ (ئیزرائیل)یقە دەیتە کیشان))^(۱).

بەئ یاشار کەمال وینەیی (ماری) د رۆمانا خوەدا ب دیتنەکا ئەفسانەیی بەرجەستەکرییە. ئەف چەندە ژ ی وی دگەھینیت (مار) وەکو وینە د نافی ئەفسانەیین کوردیدا ھەییە. بەئ وەکو ھیزەک رۆخینەر)) (مار د ئەفسانەیا کوردیدا رۆویەکی تایبەت ھەییە، ئەوژی رۆوی رۆخینەر و ژناڤرنییە. بەئ زانایئ ئەفسانەیی ئەفی وینەیی ب بیروباوەرپیئ ئایینیئ کەڤن گریدەن. وەسا دیارە ئەف وینەییە خرابکەری یئ (ماری) د ئەفسانەیا کوردی دا ئەو وینەیی کەڤنی ئەفسانەیین یونانی دەربارە مارا فەدگیریت کو ئەوژی (ئەھریمەن یان ئیبلیس)ی برە بەھەشتی و ھەتا (حەوا)یی د سەردابەت))^(۲). دیسان ((وینەیی ماری د فولکلوری کوردیدا ب تایبەت دچیرۆکا ب نافی و دەنگ (کاوە - زوھاک یان ئەژدەھاک) ئەف وینەییە خرابکارانە ژ ی ھاتیە))^(۳).

کورد وەکو نەتەوہ ھەموو قوناغین ژیانئ دەر بازکرینە. چ ئەو قوناغ دەستیکی بن یان شارستانی بن یان ژ ی ھەڤچەرخ ی بن. ئەفسانی ژ ی جەئ خوە د نافی بیروباوەر و تیتالیئ کوردیدا دیتە. مرف و پەری و ھندەک پەلەوہر ((رۆوخساری ئەفی ھیزا خرابکەر د ئەفسانەیین کوردی دا وەکو خوە نەمایە، بەلکو ل گەل ھندەک تشتین ئایینی یئ نەو ھاتیە تیکەلکرن. بو نمونە د ئەفسانەیین کوردیدا دبیزن: گیانی ئەژدەھا و ھوقان - د ھەیقا

^(۱) مەلوود ئیبراھیم حەسەن، گەران بەدوای نەمریدا، چ، چا: وزارتتی پەرورەدە، کوردستان، ھەولیر، ۲۰۰۲، ل ۱۵۴ - ۱۵۶.

^(۲) عیزەدین مستەفا رەسول، ئەدەبی فولکلوری کوردی، ئی کولینەوہ، چ، چا: دار الجاحظ، عیراق، بەغدا، ۱۹۷۰، ل ۱۴.

^(۳) کامەران موکری، ئەدەبی فولکلوری کوردی، با، چ، چا: زانکوی سەلاحەدین، عیراق، ھەولیر، ۱۹۸۴، ل ۴۷.

رهمه زانیډا ههموو ب نهژدههائین زنجیره چیاڼی (قاف) یقه گریډدن. داکو د فی ههقیډا خهک
ژ خرابکاریان دهر بازبن و ژیانهکا بهختهوهر و دویر ژ گیانی هوفان بژین. چیاڼی ل فیردها
(قاف) ه و دیاره ههر نهو چیاڼی قهفقازه نهوئ د ناف نهفسانهیڼ یونانیدا هاتییه، ل وی دهمی
نهو جه ب نهردئ زانست و زانینی بوویه))^(۱).

وهسا دهرکهفتیه، نهفسانه ژ رووی ژیی خوهفه، ژیی وی ل گهل دستپیکا هزرکنا ب
کارئینانا ژ و زمانی مروقیفه ههیه، ههروهسا یا بهردهوامه و ل ههموو قوناغین مروقیایهتی
یی بهلا خوه ژ مروقی فهناکته. ((ههموو پهنايڼ جوگرافی و مروقیایهتیفه ژ گرتیه و
تیکهلی ههموو لایهئین ژیانئ ژ بوویه. مروقی بو خوه نیکه ژ نهئین مهن و پر ئالوزیڼ
ژیانئ، دیسان ژیان ژ نهئیهکا دییه و دیسان گهردوون ژ بو خوه نهئیهکا مهزنه! نهو
کهسی ههولډای بهردهوام نهوان نهئینیان ببینیت ههر نهو مروقیفه، دیسان ب جورهکی دی ل
گهل بهرسقډانا ههر پرسهکی، پرسهک و چهندين پرسین دی پهیدا بووینه و نهفسانه
پرووسیسهکا بهردهوامه و پری گهنگهشهیه))^(۲).

یاشار کهمال، د بهشی ئیکی دا، ژ روماننا چیروکا گزیرتهی (بنیره فورات
خوینه لویه) یدا باس ل کهفنترین میسولوژییا ل جیهانی دکته، نهوژی (میترا – Mitra) و
باندورا ههموو ریورهسم و بیروباوهرپڼ نهفی میسولوژیایی ل سهر ههموو ئایینن جیهانی
دکته، تیدا نهفی میسولوژیایی دکته بناغیهک ههره مهزن بو گشت ئایینن دنیایی، ل
بنگههئ قهفقاز مهبهست شارستانییا سومهري کو باب کالی وی ژ ئاریانه ب تهکنیکهکا ههره
بهرز و ژیهاتی شیايه هندهک بیروباوهرپڼ ئایینی و تیتال و نهفسانهیڼ روژهلایهتی ب گشتی
و کوردی ب تایبهتی فهژینیت. نهف فهژاندنه دکته بناغیهک ژ بو ئافاکرنا روماننا (چیروکا
گزیرتهی) و نهف چهنده ژ ب تهکنیکي و هونهرهکی روژئاقایی ئافاکرییه. مهردم نهوه
پهنابرن ژبو تیتال و بیروباوهرپڼ ئایینی و نهفسانهی یه، بو ناساندنا نهوان بو روژئاقا، تیدا
باس ل ئیکهه ئایین و دیروک و بزافا مروقیایهتی یی ژ دکته. دهما یشار کهمال دبیژیت:

((میرووی قهفقاز میرووی مروقیایهتی یه.. نهوی که ناگر له خواکان رفاند و کردییه خهلاتی
مروقیایهتی کی بوو؟ یهکنیک له دانیشتوانی میدیترانه بوو. کاتی نهو ناگری رفاند و دایه مروقیهکان.
خواکانی خودان ناگرهکه چیانکرد؟ دههري بوون و ناگردهکهیان سزادا. سزادانهکهی چیبوو؟
ههئیانگرت و بردیانه سهر دوورترین و بهرزترین دوندی چیا قاف که ورگی ئاسمانی سهقه

^(۱) ژیدهرئ بهرئ، ههمان لاپهره.

^(۲) مولود ئیبراهیم حهسن، پیکهاتهیی نهفسانهی کوردی، چ، ۱، چا: رهنج، کوردستان، سلیمانی، ۲۰۰۷، ل ۶۲.

کردبوو... رۆژیک هه‌وایی ئه‌و رووداوه به‌گویی خه‌لکی قه‌فقاژ گه‌یشت. به‌رگه‌ی ئه‌و میان نه‌ده‌گرت که ببینن خواکان ئاوا سته‌م دهره‌ق مرۆفیک ده‌کن، به‌لام ئه‌وان چیان پێ نه‌ده‌کرا... زاناکان، به‌گه‌کان، روحانیه‌کان، پێشه‌واکان، که‌شیشه‌کان، هه‌موو یان له‌ ده‌وری یه‌کتر گردبوونه‌وه که چاره‌یه‌ک بدۆزنه‌وه. چیاکه زۆر به‌رز و هه‌له‌مووت بوو، تا ئه‌وه‌ی ده‌می پێی هیچ بنیاده‌میک نه‌گه‌یشتبوو لوتکه‌که‌ی... هه‌ر چی ئاسنگه‌ر ل قه‌فقاژ هه‌بوون وه‌گه‌رکه‌وتن، سه‌دان و هه‌زاران کوئنگ و ته‌وریان بوو شکاندنێ که‌فر و زاره‌کانی چیا چیکرد. قه‌فقاژیه‌کان، له‌ حه‌وت سال و تا حه‌فتا سال یان له‌ بناری چیاکه کو‌بوونه‌وه، جه‌نگی نیوان خه‌لک و چیاکه ساله‌ها درێژدی کیشا تا توانیان ریگابه‌ک بوو دوندی چیاکه رابکێشن)).

(چیرۆکا گزیرته‌ی - ١، ب، ف، خ، پ، ٦٧ - ٦٨).

ئه‌و بیروباوه‌ر و تیتالین کوردی یێن که‌فن ب تایبه‌تی (عه‌له‌وی و ئیزدیاتی) د رۆمانا (چیرۆکا گزیرته‌ی) ییدا ل سه‌ر بنه‌مایێ ناسنامه‌یه‌کا نه‌ته‌وی یا ئایینی کوردی ئه‌فراندیه، دیسان باس ل ئه‌وان ری و ره‌سم و شیرت و په‌یره‌و و هه‌یکه‌لی ئه‌قان بیروباوه‌ر و تیتالین وان دکه‌ت. ئه‌ف بیروباوه‌ره ژبوو ناسناما که‌لتوریا بیروباوه‌ریت نه‌ته‌وا کورد ل شارستانی میزوپوتامیا و کوردستانی کرییه‌ بنگه‌هه‌ک. به‌لی پید فی ئه‌م بزانی ئه‌و شارستانی مه‌زن کو دبێژنی، شارستانی میزوپوتامیا، کو ئه‌ف شارستانییه‌ به‌شه‌که ژ کوردستانی، ب تایبه‌تی ژ رووی ئایینی قه‌ جه‌ه‌کی پر پیرۆز و گرنگ هه‌یه. ژ ئه‌وان ده‌قهران کو کورد لی دژین ل چارچو‌قه‌یا ئه‌فی شارستانی یی. دو کاروانی پێغه‌مبه‌ران پشتی (ئاده‌م) ی ل فی ده‌قهری په‌یدا بووینه، ئه‌وژی (نووح) پێغه‌مبه‌ر و ب دووه‌مین کاروانی پێغه‌مبه‌ران ده‌یته‌ هژمارتن. هه‌ر ل فی ده‌قهری جوگرافی توفانا (نووح) پێغه‌مبه‌ری رویدایه و پاپورا وی ل سه‌ر جیایی (گودی - جودی) راوه‌ستیایه. پتر یاشار که‌مال جه‌خت ل سه‌ر وی چه‌ندی دکه‌ت ئه‌و بیروباوه‌رین ئایینی ئه‌وین به‌ری و پشتی هاتنا ئیسلامی د ناف کورداندا به‌لافبووینه. پرانییا وان سه‌رۆکانی یا بیروباوه‌ر و تیتالین ئایینی وان میترایی و ئایینی زه‌راده‌شتی و مانی و مه‌زده‌کینه، به‌لی ئه‌و بیروباوه‌ر و ئایینی که‌فن ل گور ده‌م و درێژییا دیروکیدا ناف و نافه‌رۆکا بیروباوه‌رین وان گهورینی مه‌زن ب سه‌ردا هاتینه. ئه‌ف چه‌نده ژ ی ب نه‌چاری بوویه.

أ - میترا، میترایزم:

میترا، میترایزم، ئیکه ژ که‌فنترین ئایین و بیروباوه‌رین جیهانی، میترا په‌ریسی وه‌کو بیروباوه‌ر د ناف گه‌لین سومه‌ری (کوردان) دا و هندوئه‌وروپی و ته‌فایا گه‌لین ئاریاییدا به‌لافبوویه. ئه‌ف ئایینه‌ ب رییا گه‌لین هندوئه‌وروپی هاتییه‌ ئاسیا و پاشی ل جیهانی به‌لافبوویه. میترا په‌ریسی وه‌کو ئایین کارتیکرنه‌کا مه‌زن ل سه‌ر ئایین و بیروباوه‌ر و تیتالین

دەفەرئى ھەبوويە. نەخاسمە رەنگفەدانا ھندەك بىر و بارو ھەرىن مېترىي ل سەر ئايىنن زەرادەشتى و مانى و مەزدەكى، ديسان ئەف رەگفەدانا بەھرا پتر د نأف بىر و باو ھەر و كارو بارو رپورەسمىن ئايىنن كوردى ئەوئىن ل سەر بنەمايىن (تيرىن ھەفت پەريان) دا ھەيە وەكو (يارسان) (*)، (عەلەوى)، بەئى ب رەنگەكى بەرچاڤ رەنگفەدانا خوە د نأف ئايىنى (ئىزدىياتى) دا دەيتە ديتن و د دىرۆكئىدا ھاتىيە سەلماندن، كۆكا (ئارى - Ari) يان سومەرى نە، سومەرى ژى بابكالىن تەڤايا ئاريانە، بەئى ب تەڤايا گەلپن ھندوئەوروپى يان ئاريابى دەيتە ھژمارتن^(۱).

شارستانىا كوردستانى شارستانىيەكا دپرىنە، ب تايبەتى ل مېزوپوتاميا ب كەڤنترىن شارستانىيەت دەيتە ھژمارتن. ئەف شارستانىيە ل كوردستانى پەيدا بوويە. ئىكەمىن بزافپن چاندنى، ئابورئى، زانستى، سياسى، دەستەھلاتى، زمانى و رىنقىس، ميسولوژىيى... و ھتد ل سەر ئاڤا كوردستانى پەيدا بوويە، ئەف ھەموو پيشكەفتنە بەرى ھاتنا گەلپن ھندوئەوروپى بۆ سەر ئاڤا كوردستانى بوينە ((ئى بەرى ھاتنا ھندوئەوروپىيان بۆ دەڤەرا كوردستانى و رۆژئاڤا ئاسيا،

^(*) يارسان - Yarsan: ئايىنى يارسان يان ئەھلى ھەق. ئىك ژ رەسەنترىن و كەڤنترىن ئايىن بىن كوردىيە و تىرەكە ژ (تيرىن ھەفت پەريان) ئەھلى ھەق ل كوردستانى وەك (يارستان، يارسان، كاكەيى، عەلى ئىلاھى، Yarsan) زى دەيتە نياسىن. ئايىنەكى كوردىيە بەرى ئىسلامى ھەبوويە. پەيڤا (يارسان) ل سەر كيشەيا كوردستان ھاتىيە ڤەھاندن، ب پامانا خاك و ولاتى (ياران)، مەبەست ژ ياران ئەوئىن پەپرەوئى ئايىن يارسانى دكەن. د ميسولوژيا ئايىنى يارسانىدا ئەوان باو ھەرى ب (دونادون - تناسخ الارواح) ئادەم و ھەوايى ھەيە. ئەو دىپژن: شاهين ميسولوژى وەكو كيومرت و جەمشيد و ڤەرىدوون، كايكاووس، ئەڤراسياپ، ديسان ل ئەوان ڤوناغان ئەوئىن گيان دچيتە لەشى پىڤەمبەرىن وەك: سليمان و ئىراھىم، موسا، ڤىرەھون، عيسا، محەمەد، عەلى كورئى ئەبى تالپ، پاشى گيان جويە د لەشى ڤەزل و بالوونى دان، بابا خوشين، شىرەخان، بابا جەليل، بابا سەرھەنگ، سولتان ئىسحاق، حاجى بەگتاش، پىر محەمەد. يارسان وەك ئايىن ل سەدى (۱۳) ژ لايى (سولتان ئىسحاق - سواك) ڤە ھاتىيە نوكرن. روناهى و چرا ل دەڤ يارسانان گەلەك ب بەھانە. پىر (بنيامىن و پىرموسا و پىرداود) پىرئى پىرانە ل دەڤ يارسانان وەك پىڤەمبەرىن خوە دەھژمىرن د ئايىنى يارسانىدا بازنئى ئايىن ھەيە ژ (ھەفت مروف) ھەنە و ھەر ئىك ب كارى خوە رادبىت و يەك ژ وانژى (ژن) ۵. جەژنئى (پىرديور، باوھىادگار) جەژنئى يارسانانە. يارسانى ھەر سال ل نىڤا زڤستانىدا سئى رۆژان رۆژى دىن و رۆژا چارئى جەژنا خوە پىرۆزدكەن. ھەر رۆژا ئەيىنى يان يارسانى كومبەونەكا دىنى دكەن و گوھى خوە دنە ميوزىكى و سرودان و ب ھەڤرا خارنى دخون. پەرتوكا ھەرى پىرۆز و گرنگ (سەرھەنجام) ۵. پەرتوك ب زمانى كوردى يە ب زارافەيى گورانى / ھەورامى ھاتىە نڤىسىن. ھەموو دوعا و نڤىز و رپورەسم ب كوردى يە. بۆ پتر پىزانينان ل سەر ئايىنى (يارسان - Yarsan) بڤىرە:-

- مارف خەزەندار، مېژووى ئەدەبى كوردى، بەرگى يەكەم، چ ۱، ل ۵۰.
- مەھراد ئىزدى، و: كامەران ڤەھمى، ئايىن و تايڤە ئايىنى يەكان لە كوردستان، چ ۱، چا: ۹، كوردستان، سلېمانى، ۲۰۰۲.
- م.زامدار، مېژووى موسيقاى كوردى، گ: پامان، ژ: ۹، ل ۱۱۷.
- ئەيوپ روستەم، يارسان لىكولىنەوھەيەكى مېژوويى - دىنى سەبارەت بە كاكەيى، چ ۱، چا: قانع، لە بەلاوكراوەكانى مەئبەندى رۆشەنپىرى ھەورەمان، كوردستان، سلېمانى، ۲۰۰۶. ل ۲۹.
- Dergusa Nasnameye, L127.

^(۱) عەلى تەتەر نپروھى، كورد و مېژوو (۱)، چ ۱، چا: سپىرئىز، كوردستان، دھوك، ۲۰۱۰، ۷۵-۷۸. ديسان بڤىرە: ڤاضل عمر، مېترا و مېترا پەرىسى لىكولىنەك دەستپىكى، چ ۱، ژ وەشانئىن مەتىن، چا: ھاوار، كوردستان، دھوك، ۲۰۰۶، ل ۴-۵.

نافین خوداوهندیځ سومهري، نهكهدی، ئیلامی، هوریان ههبوون، لئ هاتنا هندو نهوورویان هندك نافین خوداوهندان د دهفهریدا پهیداكرن، ههروهسا گهورینهك زی ئیخسته د ناف بیروباوهړین دهفهریدا، خوداوهندی (میترا كو د نافیستاییدا (میتهر - *Miter*))، د زمانی پههلهوی دا (میهر - *Mîhir*) و د ناف فارسی یا نویدا (میهر - *Mêhir*) هاتییه، میترا وهكو خوداوهند، د نافیستاییدا خوداوهندی رووناهیی و پهیمانناسیی هاتییهنیاسن. ئیكه ژ مهزترین خوداوهندیځ د داستانیځ كهفنن هندونهووروییدا هاتی، د پشكین دوماهی یین نافیستاییدا بایهخهكا مهزن پی دهیته دان، ب تایبهتی د دههمین (یهشتا) نافیستاییدا ئانكو (میهریهشت) ئیكه ژ دریژترین و شیواترین یهشت - یهسنا بو پهسن و ستایشا وی هاتییه تهرخانكرن و خهباتا وی دژایهتی یا پیسی و خرابیی دكته. میترا د دیرؤكیدا د ناف نهوان دهفهران دا نهویځ شارستانی تییدا بهلافدبیت، دچپته د ناف یونانیان دا، پاشی دچپته روما، د دویشدا وهكو ئایینهك سهربهخو ب نافی میترا پهریسی - میترایزم ل سهدی ئیكي و دووی زایینی دا و ل سهدی سی دكهفیه مملانی ل گهل ئایینی کریستیانی ل وهلتاین ژیردهستههلاتا رومیځا))^(۱).

دیسان ((د دیرؤكیدا ههموو گهلین ئاری ل دهفهرهكا مهزن پیکشه دژیان، لهورا زمان و تیتال و بیروباوهړین وان د نیزیکی ئیك بوون، پرانییا رهگهزین نهوورویایی ژبلی فیلهندی و مهجهران ههموو هندونهووروی نه، ههروهها دو چهقین دی یین گرنك یین هندونهووروی یان د ئاسیا دا دژیان، نهووی چهقین ئاری (ئیرانا) و هندی، بهری شهش - چار هزارا سالان نهف میللهته ل دهفهرهكا نیزیك ل روژههلاتی نهوورویا، د نافبهرا دهریا رهش و دهریاچا ئورالییدا د ژیان، د دیشدا دهستهیهكا مهزن بهرهف نهوورویا ریككهفت و دهستهیهكا دیتر بهرهف باشوری ئاسیا شووربوونهفه و ل دهفهرین هندستانی ئاكنجیبوون، بهلئ د فی دهستهیا هندی دوو چهقین بچویك ژیکشهبوون و بهرهف دهفهره روژنافا ئاسیایی هاتن و نیزیکی كوردستانی بوون))^(۲).

ب- زهرادهشتی:

زهرادهشتی، ئیكه ژ كهفنترین ئایینن شارستانی یا ئارییان، نهف ئایینه ل سهردهمی دهولهتا (میدیا ۶۲۵ - ۵۵۰ پ.ز) یی پهیدادبیت ((زهرادهشت پیغهمبهر ئایینی زهرادهشتی یی بهلافكری. د رییا پهرتوكا وی یا پیروز (نافیستا) تییدا كو داخازی ژ گهلئ خوه دكته دست ل ژيانا كوچهری ههلبگرن، پینگافی بهرهف پیشكهفتن و چاندن و ژيانا شارستانی یی ب هافیژن.

^(۱) ژیدمیری بهری، ل ۸۰ - ۸۲.

^(۲) ههمان ژیدمیری، ۷۶ - ۷۷.

ئەفەزى دىبىتە ئەگەرەك بۆ پېشكەفتنا كەلتور و ژيان و چاندن و پېشەسازى يا دەستى و شارستانى د نأف كوردان دا))^(۱).

ھەرچەندە بەلاقبوونا ئايىنى زەرادەشتى يى ((وەكو بىر و باوهر ل بەلەخ ھاتىيە بەلافكرن، پاشى ھەموو ئاخا ئارييان قەگرتىيە، بوويە ئايىنى فەرمى يى بىنەمالەيا (ھەخامەنشى)يان، ئەوین ئەسكەندەرى مەكدونى ل ۳۳۱ پ.ز ژنافىرین، لى پاشى ئەردەشىرى ئىكى كرە ئايىنى فەرمى يى دەولەتا ساسانى ھەتا ھاتنا ئىسلام))^(۲).

زەرادەشت : (نأفى وى زەرادەشتە كورى شاسب كورى مدراسفە ژ بنمالا سپىتمانە. گەنگەشەكا مەزن ل سەر دىرۇكا ژ دايكبوونا وى ھەيە. بەلى سالىن (۶۶۰ - ۵۸۳ پ.ز). ئەف دىرۇكە ژ لايى زاناين دىرۇكىفە ھاتىيە. بەلى ھندەك د وى باوهرى دانە، ب تايبەتى ژ لايى قەزوینی و دىبىژىت: ((زەرادەشت ل ئايزەربىجانى ژ دايكبوويە، ب تايبەتى ل باژىرى شىز. بەلى شەھرىستانى دىبىژىت: بابى وى ژ ئايزەربىجانىيە و دايكا وى ژى ئالىرى يە))^(۳). زەرادەشت گەلەك نأف ھەنە وەكو: ((زەرادەشت، زۆردشت، زرتشت، زرادشت، زۆردىسترا. ديسان ژ بلى ھەبوونا نىزىكى ۱۲ نأفین دى د نأفىستايىدا. نأفى وى د نأفىستايى : زرادىسترا و ئىسبىتامما زرادىسترا، بەلى ئەوروپى دىبىژنى زۆردىسترا و پەھلەوى دىبىژنى زروتوشت، زۆردشت ب فارسى يا نويدا))^(۴).

ل دويف بىرو باوهرى يا ئايىنى زەرادەشتى، ب تايبەتى د پەرتوكا نأفىستايىدا ((جەخت ل سەر دو ھىزان ھاتىيەكرن ئەھرومەزدا وەكو ھىزا ئافاكەر يان ھىزا باشى يە، ئەھرومەن ھىزا وىزانكەر يان ھىزا خرابىي يە. ل دويف باوهر ئايىنى زەردەشتى وەسا بۆ دچىت كو ئەھرومەزدا ب كارى لىپرسىنا خەلكى رادبىت. سنورەكى بۆ ئەھرىمەنى دادنىت كو ئەو ب ھىزا وىزانكەر دەپتەھژمارتن))^(۵).

فەلسەفە و بىروباوهرىن زەرادەشتى يى ل ((سەر سى ستوینان ھاتىنە ئافاكرن، ئەوژى:

(۱) ھزەك باش.

(۲) گوتنەك باش.

(۱) فەرھاد پىربال، كرۆنولوژىيى كوردستان ۶۲۵ پ.ز - ۱۹۳۲ ز، ل ۱۶.

(۲) مارف خەزەندەر، مېژووئى ئەدەبى كوردى، بەرگى يەكەم، ل ۴۷.

(۳) رمضان الداوودى، زرادشت و الزرادشتية دراسة تاريخية فكرية و اكاڤىمىة، ط۱، م: اوفىست، كردستان، ارىيل، ص ۶ - ۷.

(۴) جىرخوین، تاریخ كوردستان، المجلد الاول، ج: ۲، ص ۲۷ - ۲۸.

(۵) ھىثم ھىلال، اساطير العالم، ط۱، دار المعرفة للطباعة و النشر، لبنان، بیروت، ۲۰۰۴، ص ۲۸۰.

٣) کار ب ریکوپیکیه کا باش. بهلی دیسان ل دویف بیروباوهری زهردهشتی مری نابیت بهیته
قهشارتن و سوتن و شویشن. وهکو ریژگرتن بو ههر ئیک ژ ئاف، ئاگر، ئاخ))^(١).

بهلی روژ و ئاگر ل دهف بیروباوهرین زهردهشتی زور د گرنگ بوون. ((ئاگر و روژ د
ئایینی زهردهشتیدا، ئیکه ژ بابهتین گرنگ، ئهورامه زدا وهکو خودی خوه دناساند، ئهو
ژیدهری سهروهری و ههلاتن و روناھییبوو. ژ بهر فی چهندی ژی زهردهشتیان دهما کو
نقیژدکرن بهرامبهر ئاگری رادوهشتیان. دیسان بهری خودا روژی، چونکو روژ و ئاگر ل دویف
دیتنا وان دیتنه کا ب هیزه ژبو خودی. ههروهسا ئهوان ئاگر وهکو گرنگترین سهمبوله ژبو
دهستنیشانکرنا خودی ددیت. ب فی شیوهی ئاگر ل دویف دیتنا زهردهشتیان ل سهر (٥)
جوران دهاته لیکفه کرن: - **ئاگری ب مفا، ئاگری ژین و ژینداری، ئاگری برسی پی، ئاگری
سورپه لان، ئاگری زهردهشتا پیروژ**)^(٢)، ههروهسا زهردهشتیان دهما کو ئاگر د په رست ((بو
په رستنا ئاگر، دفیابا له سهر چیایی بهرز و د ناف په رستگه هین خوه قوربانی یان بو
خوداوهندی ئاگری دابان))^(٣).

هه ربو فی چهندی ژی ((ئاگر ژی ژ لایی وان پیروزییه کا تایبهتی هه بوویه، ل سهر
چیایان ئاگر هه لدرن وهکو ریژگرتن بو ئهورامه زدایی بوو، به لکو ئاگر گه هشت بوو ئهوی
پلهیی کو بهیته په رستن، هه موو خه لک و بنه مال ل دهو روبه یین ئاگردانی خوه کوم دبوون.
ئهوان هه ردهم هه ولدایه د ناف مائیدا ئاگردان هه بیت و ئاگری وان هه ر هه لبیت و چ جارن نه
هیته قه مراندن))^(٤).

ل سه ردهمی دهوله تا میدی (٦٢٥ پ.ز) هه تا داگیرکرنا کوردستانی ژ لایی موسلمانین
عه رب (٦٣٤ ز.). ((سرودین هوره بو ستایشکرنا ئهورامه زدا ل ناوه ندا هه وره مان و که رمانشان
و ئیلام و لورستاندا هاتینه گوتن، هه فدهم (گاته) یین زهردهشتیان له سه ردهمی ده رکه فتنه
زه راده شت پیغه مبه ر په یدا بووینه. دیسان کات یان گاز، واته (بانگ) سرودین ئایینی زهردهشتی
بوون. دگوتنی یه سنا کو هژماره یا (٧٢) یه سنا سرود بوون. د ئاقیستا ییدا داخاز هاتییه کرن
وهکو پیدفی (گاته - یه سنا) ب ئاواز مه به ست ب (میوزیکژهنین) بهیته خواندن، ئه گه ر ب ئاواز

^(١) رمضان الداودی، زرادشت و الزرادشتیه دراسة تاریخیه فکریه، اکادمیه، ط، ص ٢١.

^(٢) هه مان ژیدهر، ل ٢٣.

^(٣) فه رهاد پیربال، کرونولوژیای کوردستان ٦٢٥ پ.ز. ١٩٣٢، ل ١٦.

^(٤) مارف خه زنه دار، میژووی ئه ده بی کورد، بهرگی یه که م، ل ٤٧.

نههته خواندن نقيژا وان قهبول نينه. (هيڊوت ٤٨٦ - ٤٢٠ پ.ز) دهربارهيي قورباني برني بو خوداوهندين (ماد) ديبيژيت: موغين زهردهشتي سهريهشتيا ريورهسمين ئايني دكرن ديسان نهوان سرود بو خواوهندان دگوتن، (مووغ) (*)) ين زهردهشتيان ل دهمي نقيژان ئاواز دژهنين و ستران دهگوتن))^(١).

زهردهشت پيغه مبهه هه موو بيروباوهرين خواهه د ناف پهرتوكه كيڊا كومكرن ب نافي (ئافيسا - ئايساق)، نهف پهرتوكه يا زهردهشتي پيروژه. ((هه موو باوهرين خواهين ئايني كرينه تيڊا. نهف پهرتوكه بو زهردهشتي وهكو ري پيشاندهركي بوويه، ژ چهند سرود و بزافين ئايني و ياسايان پيكا هتبوون. ديسان زماني ئافيسايي، ئيكه ژ خيزانين هيندوئيراني يين باكوري روزهلاتي بوويه، نهف پهرتوكه ئيكه ژ بهلگه يين سهركي بو في زماني. هندهك ژيدر وهكوله رين گرنگي يي ب فهكولينين كوردي ددهن دبيژن: زهردهشت پهرتوكا خواهه ب زماني ميدي (كورديا كهفن) فههاندييه، ژ بهر هندي ژي دبنين كو وهكوهه في د نافبهرا زماني ميدي و زماني كورديا ههيه))^(٢). هه د سهردهمي پهدابوونا ئايني زهردهشتيدا، د وي سهردهميديا ههردو زمانين هيندوئيراني هاتنه جوداكرن، ((بهلي بهري جودابووني ب دو بهشين هيندي و ئيراني سي زمان دنافدا بوون:-

١. زماني سانسكريتي، كو زماني فهرمي يي پهرتوكا پيروژ (قيدا) يا دهستوري (بودا) يا هندستاني بوو.
٢. زماني ئافيسا، كو زماني فهرمي يي پهرتوكا (ئافيسا) يا دهستوري (زهردهشت) يا ميديان) بوو.
٣. زماني فارسيا كهفن، نهف زمانه ل سهه تابلويين شينواران هاتيه ديتن. كهواته پهرتوكا ئافيسا وهكو زمان خوداني نهلف و بييهكا تايهت بوويه، ژ پينج بهشان پيكا هتبيه:
  - (١) يهسنا (سرود)
  - (٢) فيسپهرد.
  - (٣) فهنديدات (دهستور).
  - (٤) يهشت (شعر).

(*)) مووغ: هه فال بهند و موريدين زهردهشتي يان بوون.

^(١) فههاد پيربال، كرؤنولوژياي كوردستان ٦٢٥ پ.ز - ١٩٣٢ ز، ل ١٦.

^(٢) رمضان الداودي، زرادشت و الزرادشتية دراسة تاريخية فكرية، اكاديمية، ص ١١.

٥) ووردە ئافیسستا (نقیژ). هەر چەندە روژیگرتن د ئایینی زەرادەشتیدا نەبووینە، ئەوان گرنگییەکا مەزن بو پارازتەنا لەش و ساخلەمی و پاقر و بزوینی هەبووینە. ژ بەر هندی ژى روژیگرتن قەدەغە بووینە چونکو ل دویف بیرو باروهری یا وان لەش لاواز و بیهیز دبیست^(١).

٢. ئەدەب و زمان و هونەر:

أ- شیخ ئادی کورئ موسافری داسنی یی هەکاری:

یاشار کەمال، د بەشی شەشی دا، ژ روماننا چیرۆکا گزیرتەهی (بنیره فورات خوینەئویە)یدا (شیخ ئادی کورئ موسافری داسنی یی هەکاری)^(*) وەکو چاکسازەکی ئایینەکی کوردی یی رەسەن دچار چوئەیا بیروباوهرین (تیرین حەفت پەریان) دایە ناسین. (مەلەک تاوس)

^(١) میژووی ئەدەبی کوردی، مارف خەزەندەر، بەرگی یەکەم، ج ١، ٤٧ - ٤٩. دیسان بو پتر پیزانیان ل دور (یەشتا - یەسنا - سرودین ئافیسستی) بنیره:

- جەلیل دوستخواه، ئاویستا نامە مینەوی شت، و: بو کوردی، عومەر فاروقی، ج١، چا: وەزارەتی پەروردە، کوردستان، هەولێر، ٢٠٠٢.
- عەبدوللا موبلغ ئابادانی، میژوی ئایینی زەردەدەشت، و: وریا قانع، ج١، چا: سەر دەم، کوردستان، سلیمانی، ٢٠٠٢.
- جەلیل عەباسی ج. قەقنەس، ئافیسستا لە میژەنیتین سرودی کوردی گاتا کان، بەرگی یەکەم، ج١، چا: وەزارەتی پەروردە، کوردستان، هەولێر، ٢٠٠٢.

^(*) شیخی ئادی کورئ موسافری داسنی یی هەکاری: ل دەردورا سالاً (١٠٧٥.ز.) ل وەلاتی لوبنانی ل گوندی بیت فار (ب نافی خریە قەنافر دەیتە ناسکر) ئەوی دکەفیتە نشیقیا روژئافیی زوها ل نهالا بیقاع ب دویراتییا میلهکی ل باشوری باژیی بعلهباکا لوبنانی ژ دایک بووینە. بەئێ هەندەکێن دی دبیزن نافیری هاتیە دەفەرا هەکاری یان. شیخ ئادی کوری مسافر ل سالاً ١١١٦ و هیقه ژ (لالش) ئەوا دکەفیتە دەفەار شیخان ئایینی ئیزیدیاتی بەلافکریە و ب دامەزرینەری ئەفی ئایینی ژى دەیتە هەژمارتن. ل گور ئینسکلۆپیدیای ئیسلامی (دائره المعارف الاسلامیه) دبیزیت: شیخ ئادی کورئ موسافری ئەمەوی یە. بەئێ ل گور نفیسکاریین کرستیان دبیزن: شیخ ئادی(مارئادی) یە. دیرەک بو خوە ئافاکریوو ب نافی (لالش) پاشی شیخ ئادی کورئ موسافری کوردی هاتیە ئەفی دیری و ئەو دیر ب مولکی خوە زانییە. دبیزن کورئ موسافیر بەری دەست ب سەر ئەفی دیری دابگریت شقان کارئ ئەفی دیری بووینە. شیخ ئادی خودانی پەرتوکا (مژدەها روژ)ە دبیزیت: "شیخ هەسنی داسنی پسامی شیخی ئادی بووینە. وەکو دەیتە زانین کو شیخ هەسنی داسنی سەرۆکی هوزا هەمزانیان بووینە. ل ژیر فەرمانا شیخی ژى پەرتوکا خوە ب نافی (مژدەها روژ) دانایە. شیخ ئادی ل سەر دەمی خوە چویە بەغدا، شاگردی ئیمام غەزالی و سوفی بین دی زانست و زانین وەرگریە، بو ئیکەمین جار (عەقیل ئەلەنەجی) خەرەقی زانستی دایە وی، هەفالبەندی ل گەل شیخ (عەبدولقادر گەیلانی) سەرۆکی ریچکا (قادری) هەبووینە و پیکفە دپروسیسا حەجی دا پشکداربوینە. دناقبەرا سالیین (١١٦١ - ١١٦٢) ی مریە. بو پتر پیزانیان ل دور ژیان و بەرھەمین شیخ ئادی بنیره:

- کەشکولی گییو، گیوی موکریانی، بەرگی یەکەم، ج١، چا: علاء، العراق، بغداد، ١٩٨٦، ل ١٣ - ١٤.
- جون س. گبست، ژیان ل ناف کوردان دا... میژوویا ئیزیدیان، و: ژ عەرەبی: داود مراد خەتاری، ٥١ - ٨١.
- جون س. کبست، الحیاة بین الکرد..تاریخ الایزدین، ت: عماد جمیل مزوری، ص ٤٧ - ٥٠.
- الامیر انور معاویە الاموی الیزیدیە و التاریخ و و العقیدە و المجتمع، ص ١٤٢ - ١٤٢.
- صديق الدمولوجي، الیزیدیة، ط٢، م: لایوجد، مکان(٩)، ٢٠١٠، ص ١١٧ - ١٢٩.
- کامیران محمد نەبی، قوناعین وەرارا هزرا نەتەواپەتی د هوزانا کوردی دا، ل ٨٢ - ٨٥.

سەمبول و مەلەكى ئىزدىيانە و ب شىۋەيەكى دوناودونى كرىيە د كەسايەتى يا شىخ ئادىدا و
 وەكوو چاكسازى ئايىنى ئىزدىيان دەيتە نياسىن. د رۇمانا چىرۇكا گزىرتەيىدا، ياشار كەمالى
 كەسايەتيا(شىخ ئادى) ب ئاستەكا بلند، وەكوو كەسايەتییەكى ئيماندار و نشتيمان و نەتەو
 پەرور بەرچافكرییه. ديسان باس ل رۇل شىخ ئادى كورى موسافر د ئافاكرنا ئارامگەھا لالش
 دكەت، ئەف ئارامگەھە وەكوو قىبلە بۇ تەفایا ئىزدىيان دەستنىشانكرییه. ديسان باس ل
 ئارامگەھا لالش و دىرینییا ئەفى جەى كرىيە و وەكو ناوئەندەكا شارستانى بۇ ناسنامەیا
 كەلتورىیا ئايىنى كوردى ل قەلەمدایە. ديسان ياشار كەمال ھەموو سرود و قەول و
 دەستنىقىسین (شىخ ئادى) ئەوین د ھەردو پەرتوكین ویدا ب نافى (جیلو - دەرکەفتن) و
 (مەسحەفا رەش) ھاتینە دىكومىنتكرن دكەتە بناغەيەك ژبو ئەدەبى نەتەوى و مىسولوژیا
 كوردى. ديسان (شىخ ئادى) و ھەموو بەرھەمىن وى یین ھۆزانكى ئەفە ژ لایەكى، ژ لایەكى
 دى فە ھەموو مىسولوژىايىن (تیرین حەفت پەريان) ب تايبەتى و سرود و قەول و ستران و
 گوتنن ئىزدىيان دكەتە بناغە و رینیسانسا ئەدەبىياتا كوردى يا نەتەوى. بۇ نەمونه ياشار
 كەمال دەربارى شىخ ئادى دىبىزىت:

((وەرە لیرە لایى من دانیشە. سىما گرژ و چەقو ئاسايیە كەى مىر گوپا و زۆر نەرم و نىان
 دەینواند و چاوەكانى پىرپوون لە مېھربانى و سۆز و خوشەويستی" سەيركە كورم، باش گوئى بگرە،
 دەزانى، من موسلمانىكى سونیم. من كەسىكم بەلای منەو ئەگەر كەسىك ئازار بكیشى مانای وایە كە
 ھەموو كەسەكان ئازار دەكیشن. ئەم ئىزدىيانە سەدان سالە ئازار دەكیشن، دەیانكوژن، دەیانپرنەو... ئا
 لەو كاتەدا دەبىنى ئىزدىيەكان وەكوو گەلەگورك لە چياكان دابەزىوون و خەرىكن نىو چاوانیان لە
 دەرگای شىخ ئادى كورى موسافىر ھەلدەسوون، مسوگەر تو بىنیوتە، سالەھایە، ئىزدىيەكان لە ھەر
 جىگایەكدا بىنن دىانكوژن. زارۇك و مېرمندال، كچان و كوورانى گەنج، پىر و نەخۇش و
 پەككەوتەكان، كىو و بىابان و ئەشكەوت و كون و لەبەرەكان يەك بە يەك دەگەرپن و ئىزدىيەكان
 دەدۆزنەو و دىانكوژن، بەلام ئەوان تەواوانبن، ماندونابن، خویان رادگرن. مرۇقەكان گشتیان، چ
 بزائن، چ نەزانن، لە گەل ئەوانەدا دەكوژریت. ئازار دەكیشن، سوکايەتیان پىدەگرى. لە نىو دەچن...
 بكوژەكانیشیان بە ئەندازەى ئەوان و وەكوو ئەوان و پىكەو لە يەك جىدا دەمرن. دەمرن، بەلام
 تىبىنى مردن و بوگەنىبوونى خویان ناكەن)).

(چىرۇكا گزىرتەى - ۱،ب،ف،خ،پ ۴۰۶ - ۴۰۷).

شىخ ئادى دو دەستنىقىس ھەنە(ئىك ژوان دەستنىقىسان (جیلو - جلفە - دەرکەفتن)
 كو كومهكا نقىسىنانە، ژ (۲۵۰۰) پەيفىن عەرەبى پىكدنىت و دىبىژن ئەف پەرتوكە ژ تومارپن
 (شىخ ئادى)نە. دەستنىقىسا دووى دویر و درپژ ب نافى (مەسحەفا رەش) واتە (پەرتوكا رەش)
 ب كوردى ھاتىيەنقىسن. ئەف ھەردو پەرتوكە ل دەوروبەرپن سالأ (۱۱۹۵ز). ژ لایى شىخ ئادى

هاتییه‌دانان^(۱). شیخ ئادی وهکو ((چاکساز و ریفورمخواز و گهورینکار د ئایینی زهرادهشتیا کهفندا دهیته هژمارتن و ئەف ریفورم و گهورینه ل دهف ئیزدییان نههاتییه‌زانین. به‌لی پشتی هه‌ره‌شه‌یین ئیسلامی و هی‌زین ناوچه‌یی پید فی هاتییه دیتن کو هندهک گهورینان بکه‌تن. که‌سایه‌تیا ئەفی گهورینی ژی (شیخ ئادی) یه، د بنیاتدا بابوکالین وی ژی زهردهشتی بوینه، د قوناغا ویدا گهورتن د سه‌رفه‌سه‌رفه‌بوون دا کو ل که‌ل ئایینی ئیسلامی به‌ینه گونجاندن))^(۲).

شیخی ئادی مروّقه‌کی خودی نیاسه ((ل زانینگه‌ها به‌یتا قادری به‌عله‌به‌گ بوویه ئەوا شامی و دهیته ده‌ف‌ه‌را شه‌نگال و ده‌ست ب به‌لافکرنا ته‌ریقه‌تا (عه‌ده‌وی – ئادانی) دکه‌ت و شیایه ئیزدییان بو خودی نیاسینی و پارازتنا تیتالین ئیسلامی و ری‌کخستن و هاندانا وان ل دورخوه کوم بکه‌ت. پشتی مرنا شیخ ئادی ل نه‌هالین لالشی، برازایی وی ب نافی (ئهبو ئەلبه‌ره‌کاتی هه‌کاری) رابه‌رایه‌تی یا ئیزدییان دگریته ده‌ست. پشتی مرنا وی کوری وی ب نافی (شیخ هه‌سه‌ن – شیخ هه‌سه‌ن) ئانکو ب (تاج عارفین) نافداره وه‌کو سه‌روکی ئیزدییان دهیته هه‌لبزارتن. دبیزن د سه‌رده‌می (شیخ هه‌سه‌ن) ویدا گهورینی مه‌زن ل سه‌ر هزر و بیرین ئیسلامی یین ئیزدییان هاتینه‌کرن، وه‌کو ئایینه‌ک که‌فن ژ نوی فه‌ په‌یداوو، ئەوان شیایه شیخ ئادی یی کوری مسافری که‌هاندە مه‌قامی خودایی. لالش ب تنی جهی ئەفی ئایینی نینه، به‌لکو مه‌زارکه‌ها شیخی ئادی و که‌سایه‌تی یی هه‌ره به‌رزئی ئایینی ئیزدی یه. روئی (شیخ ئادی) د ئیزدیاتییدا، هه‌ر وه‌کو روئی (سولتان سه‌هاک)ی د یارسانیییدا و (عه‌لی محه‌مه‌د) د عه‌له‌وه‌ی دایه. ل دویف دیتنا ئیزدییان (شیخ ئادی) گرنگترین و به‌رجه‌سته‌ترین که‌سه د ته‌فگه‌را گیانی گه‌ردونیدا. که‌واته (شیخ ئادی) وه‌کوو به‌رجه‌سته‌که‌ره‌کی سه‌ره‌کی یی وانه و به‌ره‌می دوناودونی مه‌له‌ک تاوس ب خوهیه. ئادی ب پوچ و سه‌مبول و بابی پوچی یی ئایینی ئیزدیاتی یی دهیته هژمارتن))^(۳).

^(۱) میهرداد ئیزه‌دی، چه‌رده باسیک له باره‌ری کوردانه‌وه، و: ئەمین شوانی، ل ۲۵۳.

^(۲) Şoreş Reşî, Dîroka Kurdên Koçber, B1, L143.

^(۳) میهرداد ئیزه‌دی، چه‌رده باسیک له باره‌ری کوردانه‌وه، و: ئەمین شوانی، ل ۲۵۲.

ب- فهقی تهیران:

فهقی تهیران^(*)، ئیکه ژ مهزنتین هۆزانتانین تهسه و فکار و نه ته وه په ره وهر و بلیمهت یین ئه ده بیاتین کوردیه. ستیره که ژ ستیرن هه ره بهرز و هه ژیه شان ب شان ل گهل (مه لای) جزیری و عه لی حه ریری و ئه حمه دی خانی) د ئه سمائی ئه ده بیاتا که فنا کوردی. دهما مرؤف ئه ده بیاتین کوردی ب گشتی و ئه ده بی میلی ب تایبه تی دخونیت پیدفیه بزفریته (فهقی تهیران)، (فهقی تهیران) وه کو هۆزانتان و سوفی ئاستی وی هه ره بهرز. ئاستی وی و به ره مه مین وی که هشتیه وی چه ندی هه موو هۆزان و داستان و سه ره اتی یین وی د ناه گهل و میلیته ی کورد به ره به لاقبویه.

یاشار که مال، د به شی هه شتی دا، ژ پۆمانا چیرۆکا گزیرته ی (ئافه خوارنا میریه کی) دا (فهقی تهیران) زیندی کریه. ئه ف زیندی کره ژی وه کو سه مبوله ک نه ته وی یا کوردی بهرچاف کریه و ل گهل (میرگه ها موکس) د پۆمانا خوه دا ب جیهانی دایه نیاسین دهما کو دهرباره ی فهقی تهیران دبیزیت:

((تو کییت؟ ناوی خوتت نه گوت. رهفتار و هه ل سوکه وتی تۆم که وته بهردل" حه وساره که ی بهردا.

فهقی دوا ی که میک بیر کردنه وه ی گوتی: "ناوم محمه ده".

"له کوئ بتدۆز مه وه؟". فهقی، دیسان دوا ی ئه وه ی که میک بیر کردنه وه، گوتی: "تو ئه گهر بته ویت من ببینیت ده توانیت بیته ئه ماره تی موکس، له وئ من ده بینی". بهرئ که وت... له و کاته وه ی دنیا دروستکراوه تا ئیستا ته نها دوو کهس زمانی بانده نیان زانیوه، یه که میان سلیمان و دوو مه میان فهقی تهیران)).

(چیرۆکا گزیرته ی- ۲، نا، خ، م، پ، ۴۳۹ - ۴۴۶)

^(*) فهقی تهیران: ل سال (۱۵۴۹) ل ناوچا هه کاری و ل موکسی ژدایک بوویه، زۆر ناسناف هه نه وه ک :- (میم و حی)، (فهقی هیشته یی)، (فهقی گه رۆک)، (فهقی مکسی)، (فهقی په ریشان)، (فهقی بریندار)، (فهقی تهیران). پاشی ل وئیر قوتابخانه ک فه کریه وه ک شاعیر و فه یله سوف و سوفیه که نه قشه به ندی هاتیه نیاسین، هوزانین فهقی تهیران به هرا پتر ب غهزل هاتیه نیاسین و ئه فراندن د داستانا هوزانیدا زی کریه. خودانی شهش به ره مه مین داستانا هوزانیه، وه ک :- (ئه ی ئاف و ئاف، دلو رابه، زه مبیله فروش، شیخی سه نعان، بهر سیسی عابد، بهی تا دمدم). فهقی تهیران ل سال (۱۶۴۱) ل بایزیدی مریه و گوری وی زی ل وئیر یه. هاتیه فه شارتن. بو پتر پیزانینان بنیره :-

- سه عید دیره شی، دیوانا فهقی تهیران، چ، ۱، چا: وهزاره تا پهروهردی، کوردستان، هه ولیر، ۲۰۰۵، ل ۱۹ - ۲۹.
- صادق بهاء الدین ئامیدی، هوزانتانین کورد، چ، ۱، چا: کوری زانیاری کورد، عیراق، به غدا، ۱۹۸۰.
- نافع ئاکره یی، چه ند شاعیره ک د هه ریما به هدینان، چ، ۱، چا: کوری اسعد، عیراق، به غدا، ۱۹۷۸، ل ۳۰ - ۳۵.
- عیزه دین مسته فا ره سول، شیعی کوردی، ژیان و به ره مه می شاعیرانی فهقی تهیران و عه لی به رده شانی و به ختیار زیوه، ب: یه که م، چ، ۱، چا: (الحوادث)، عیراق، به غدا، ۱۹۸۰.
- صدیق بوره که یی (صفی زاده)، میژوی وئیره ی کوردی، ب، ۲، چ، چا: چه ر تیریز، ایران، تیریز، ۱۳۷۵، ل ۴۰۰ - ۴۰۷.
- ره شید محمه ده صالح سه فتی، فهقی تهیران، چ، ۱، چا: روشه نبیری، کوردستان، هه ولیر، ۲۰۰۷، ل ۸ - ۲۰.

ياشار كه مال، فهقى تهيران وهكو هوژانقان و سترانبیژ و سهرهاتی بیژ و بلویلقان و تهسه و فکارهکی مهزنی کورد نیشانی جیهانی بدهت. تیدا فهقى تهيران و هونهری کوردی و پایه بهرزی یا نهدهبی کوردی نهخاسمه سهرهاتی و داستانی کوردی ب ناسناما نهتهوی یا کوردی گریداينه. دیسان هاتییه فهقى تهيران ب رهنگی هونهری وینه کرییه و هه موو سهرهاتی یین وی ب رهنگهکی دیالوگی گوتیه، دیسان وهسفا میرین کوردی کرییه ب تایبتهتی وهسفا میری (جزیرا بوتان) و (بورجا بهلهك) و میرگهها موکسی. ههروهسا باس ل ژيانا وی و جهی ژدایک بوون ژیارا وی ژی کرییه. تشتی سهرهنج راکیش نهوه یاشار که مال ئاستی فهقى تهيران گه هاندیه ئاستی ههزرتی (سلیمان پیغه مبهه)، چونکو ههزرتی سلیمان پیغه مبهه زمانی بالندهیان زانییه. یاشار که مال، د بهشی ههشتی دا. ژ رومانا چیرۆکا گزیرتهی (ئافقه خوارنا میرییهکی) دا یاشار که مال دبیزیت:

(فهقى تهيران، تهیرانی ئاوازخوین به خیرهاتییهوه، بهخیرهاتییهوه: غهلبه غهلب و هات و هاوارکه ماوهیهکی دریژ بهردهوام بوو. فهقى له گوشك چووهدهر، خهلكهکه به بینینی نهو که تا کولانی بهردهم دهرگای گوشك هاتبوون هه موویان پیکهوه بیدنگ له مهیداندا دا کچان و کوران به جلو بهرگ و کنجی تایبتهت شایکردن پالیان ویکدابوو و له گهل دهنگی دههول و زورنا و بهو بهری جوش و خرۆش و به شیوازی دیرین هه لدهپه پین. شاهی و هه لپه رکی به دریزی شهو هه ربه ردهوام بوو. له لایه ن ئاوازخوینانهکان دهیانخویندو لایهکی دی نهیژنهکان نهیان لیدهدا و سازژنهکانیش ساز. له مهیدانی شار هو له بن دیوار و بورجهکانی قهلا ئاگریان کردنهوه. شایی و بهزم و سهما سی شهو و سی رۆژدریژدی کیشا. لهو ماوهشدا فهقى تاوینک له خهلكهکه دوورنهکوتهوه. فهقى له دوایین رۆژدا، له سهر و بهندی رۆژئاوابووندا، چوووه سهر بهرترین بورجی قهلا و گوتی: "زورنایه کهم بۆبینن" زورنهکیان بۆ هینا که کاری پیکرابوو و دهنگیکی باش و بهرتر له دهنگی نهی هه بوو. له جیگییهك راوهستابوو هه موو نهوانهی که له مهیدانهکه و دهتوانن بلین هه موو خهلكی شارهکه دهیانتوانی گوپیان له دهنگی زورناکهی بیت. فهقى تا نهوده مهی خورهلات نهو ئاوازانهی ژهند که له بهاری بالندان داینا بوون. فهقى ژهنینی زورنای تهواوکرد، له سهر بورجهکه هاته خوار به نیو خهلكهکه دا تیپه ری، بهلام جادووویان لیکرابیت تا خۆر به تهواوی هه لاتبوو نهینتوانی بوو و له جیی خویان بجۆلینن، بهلام دواي نهوهی دنیا روناك بوو بووهوه هاتبوونهوه سهرخویان و وردمورده مهیدانهکیان به جیهیشتبوو. دواي نهوه فهقى چیر له نیو خهلك دهرنهکوت و نههاته دهر، بهلام ئاوازخوین و دهنگیژانی گهنج تا دههات ههژمارهیان روهی له زیادی کردو نهوان نهو چیرۆک و لاوک و سترنهیان دیهات و شار و شارۆچکه و ئانادۆل، قهفقاز و مهزوپوتامی و عاربستان له فهقى داینا بوون))

(چیرۆکا گزیرتهی- ۲، ئا، خ، م، پ، ۴۳۶ - ۴۳۷)

ئەگەر شاكارى (شەرفنامە) يا شەرفخانى بەدلىسى وشاكارى (مەم و زىن) يا خانى وەكو رھو ريشالپن دىرۆكى و فەلسەفا نەتەوى يا كوردانن، ديسان ئاماژە ب وئ چەندى ژى دەھتە کرن كو كارپن شەرفنامى و مەم و زىن نيشانەيە بو ئەوان ھەولپن كوپر بو جەختكرنا سەر ئافاكرنا ناسنامەيا كوردى يا نەتەوى. ھەر چەندە گەلەك نيشانەيپن دى ھەنە ژ بو دەستنيشانكرنا ناسنامەيا قەھرەمانى يپن بنگەھپن بو نەتەوييا كوردى. ئەف چەندە ژى بەرى (ئەحمەدى خانى) و (شەرفخانى بەدلىسى) بوپنە، ب تايبەتى د دىرۆكا كورداندا. د فولكلورى قەھرەمانىپدا، ب تايبەتى د داستانا بەيتا (دمدم)دا بەرجەستە بوويە. ئەف داستانە ئىكە ژ داستانين نەتەوى يپن كوردى ميخرخاسى كو (فەقى تەيران) ب داستان فەھاندیە دەھتە ھژمارتن^(۱).

پيدفييە ئەم ئاماژەى ب وئ چەندى بدەين، فەقى تەيران وەكو ھۆزانفانەكى مەزنى كورد وەكوو ديدەفان باس ل بارۆدوخى سەردەمى خوہ گريپە ب تايبەتى ئەو مەملانىپا د نابقەرا دەولەتا ئوسمانى و دەولەتا سەفەويدا ل سەر ئاھا كوردستانى ئەفە ژ لايەكى، ژ لايەكى دى فە ئاگەھ ژ ئەوان ھەو و ھەپشەيپن ئەف ھەردو ئيمپراتوريەتان ژبو بشافتنا نەتەوى يا كوردى ئەنجامداين، بو نموونە (د.كاميران بەروارى) دىبئزيت: ((فەقى تەيران د ناف سەردەم و بوويەريپن خوینەلودا ژيايە.ل شەرى چالديران(۱۵۱۴) يا ھەردو ئيمپراتوريەتپن سەفەوى و ئوسمانى كوردستان ب ھيلەك وەھمى كرە دو پارچە، ژ بلى وى كومەلكوژيا شاھ عەباسى دووى (۱۵۸۵ – ۱۶۲۸ ز) ژ بو كوردان دانای د كەلا (دمدم)دا سالأ (۱۶۰۸ – ۱۶۱۰ ز)ئ، وەكو دەھتەزانين فەقى تەيران وەكو خودان ل كومكوژييا (دمدم) ى دەرکەفت))^(۲). ديسان دەربارەى فەقى تەيران ھاتىيە گوتن ((فەقى يى تەيران وەكو ھۆزانفانەكى مەزنى كورد. كو دەستەكى بالئا د ئەفراندنا داستانا شيعرى (پويەم) ھەبوويە، ئىك ژ داستانين وى يپن ھۆزانى بەيتا (دمدم) بوويە. د فى داستانا ھۆزانيدا پەسن و ستايشا (ئەمير خانى برادوستى) يى بەرنياس ب (خانى لەب زيرين) گريپە. ئەف بەرھەمى وى ئىكە ژ شاكارپن نەتەوى كو ب شيوەى داستانا شيعرى ھاتىيە نقيسين، ديسان ھەر گەل و ميللەت و نەتەويەك ل جيھانى خودان داستان و قەھرەمانين خوھيپن نەتەويپنە و شانازيى پيدكەن، شاكارى بەيتا (دمدم)ئ يا فەقى تەيرانى د ناف كورداندا، وەكو داستانەك نەتەوى د ناف خەلكى دا وەكو بەرھەمەك ئەدەبى ميللى و فولكلورى وسەرزاركى وەكو بناغە بو ئافاكرنا ھشيارىيا نەتەوى يا كوردى دەھتە ھژمارتن. ب دىرژييا دىرۆكى وەكو داستانەكا سەمبولى و قەھرەمانى و ميخرخاسى دەھتە دانان. ھەر چەندە

(۱) مارتن فان بروينسين... و ھتد، ناسيوناليزمى كوردو پروانگەى رۆژئاوا، و: وريا رەھمانى، چ، ل ۶۹ – ۷۴.

(۲) كاميران محمەد نەبى، قوناغين وەرارا ھزرا نەتەوايەتى د ھوزانا كوردیدا، ل ۸۸.

داستانا قاره‌مانی دیرۆکا نه‌ته‌وی یا میلیله‌ته‌کی نیشان دده‌ت، ب سهدان سالان ل سهر زاری خه‌لکی دمینیت، به‌لی د داستانا قاره‌مانیا کوردیدا د ناف کوردان دا شاکاری به‌یتا (دمدم) (*) ی ب تنی لایه‌نی قه‌هره‌مانی و نازایه‌تی ی فهدگی‌ریت، گه‌له‌ک جارن ژی قاره‌مان د داستانا کوردیدا که‌سین راسته‌قینه ژی هه‌نه. پتر ئه‌ف داستان هه‌کو گه‌نجینه‌یه‌کا دیرۆکی و نه‌ته‌وی ده‌ینه ته‌ماشه‌کرن پتر دهر‌پرینی ژ زیره‌کی و می‌رخاسیا قه‌هره‌مانی دکه‌ت) (1).

رویدانین داستانا که‌لا (دمدم ۱۶۰۸ – ۱۶۱۰) ئیکه ژ داستانین هه‌ره مه‌زن و زیندی یه د دیرۆکا کورداندا هاتییه تومارکرن. به‌لی پرسپارایا بنگه‌هین ئه‌وه بو‌ی یاشار که‌مالی باس ل فه‌قی ته‌یران کریه؟

ژ به‌ر کو باس کرن ل سهر فه‌قی ته‌یران – سهره‌اتی – هونه‌ری کوردی د رۆمانیدا تشته‌ک ئیکجار نوییه. یاشار که‌مالی ئیک ژ ستوینین ئافاکرنا رۆمانا خوه‌دا باس ل هنده‌ک بیروباوه‌رین کوردی دکه‌ت وه‌کو (ئیزدیاتی، عه‌له‌وی) وه‌کوو دو بیروباوه‌رین کوردی یین که‌فن دکه‌ت. ئه‌ف هه‌ردو ئایینه په‌یوه‌ندی ب بیروباوه‌رین ته‌یرین حه‌فت په‌ریان فه هه‌یه. ئه‌ف چه‌نده ژی وه‌کو ئه‌فسانه د ناف هه‌ردو بیروباوه‌راند ده‌یته دیتن. ژبلی چا‌فدی‌ری کرنا وی بو‌ رویدان و کاره‌ساتا که‌لا (دمدم) ی به‌لی د وی سهرده‌میدا هه‌وه‌کا مه‌زن هه‌بوویه ژ لایئ ئوسمانی و سه‌فه‌ویان ژبو ژنافرنا ئه‌فان بیروباوه‌ر و تیتالین کوردی وه‌کو (ئیزدیاتی – عه‌له‌وی). هه‌روه‌سا تشته‌کی دی ژی هه‌بوویه دویرنینه ئینانا ناسنافی ته‌یران به‌لگه‌یه‌ک بیتن ژبو‌ی فه‌قی ته‌یران ئاگه‌ه ژ هه‌موو ئه‌وان بیروباوه‌ر و سرودین زه‌رده‌شتی و عه‌له‌وی و مانی و

(*) داستانا که‌لا دمدم: ئیکه ژ کاره‌ساتین هه‌ره مه‌زن و خوینریژ د دیرۆکا نوی یا نه‌ته‌وا کوردستانی ئه‌وا ل پاش دابه‌ش بوونا کوردستانی د نافه‌را ده‌وله‌تا عوسمانی و ده‌وله‌تا سه‌فه‌ویدا هاتییه‌رویدان. داگیر کرن و دورپ‌چکرنا که‌لا دمدمی و شه‌هیدبوونا ئه‌میرخانئ برادوستی یی به‌رنیاس ب "خانئ له پ زیرین" و ئیکه ژ قاره‌مانین هه‌ره مه‌زنی کورد. ئه‌ف کاره‌ساته ب خوین رژیته‌تی هاته سالو‌خدان، د فی کاره‌ساتیدا شاه عباسئ سه‌فه‌وی ب زۆرداران هه‌ره مه‌زنی کورد راوه‌ستیا، گه‌له‌ک خرابکارکریه و گه‌له‌ک مرو‌ف و زاروک و ژن و کوشتی نه. به‌لی قه‌هره‌مانی یا "خانئ له پ زیرین" ب جه‌سارت و می‌رخاسی دژی فارسان راپه‌ریی یه و سه‌ری خوه بو‌ وان نه‌چه‌ماندییه و به‌رگری ل شه‌ره‌ف و ئاخ و که‌لا خو ژی کریه، له‌وما هه‌تا دوماهیک نه‌فس به‌رگری ل خوه کریه و ل دوماهیئ ژی شه‌هید بوویه. هه‌ر بو‌ فی چه‌ندی ژی پشتی ئه‌فی کاره‌ساتئ که‌س نه‌شیایه ئه‌فی داستانئ کیم بکه‌ت و کریتبکه‌ت؛ ژ به‌ر "خانئ له پ زیرینه" راستی و می‌رخاسی و قه‌هره‌مانئ یا که‌لا دمدمی. بو‌ پتر پی‌زانینان بنیره:-

• سه‌روه‌ر عه‌بدوله‌رحمان عومه‌ر، کاره‌ساتی قه‌لای دمدم (۱۶۰۶ – ۱۶۰۸ ز.)، ج ۱، چا: ئاراس، کوردستان، هه‌ولیر، ۲۰۰۸، ل ۴۳ – ۵۹.

• عه‌ره‌ب شه‌مو، دمدم، شوکریه ره‌سول کردویته به‌ کرمانجی خوارو، ج ۲، چا: کوری زانیاری عیراق، به‌غدا، ۱۹۸۲، ل ۶ – ۷.

(1) کامهران موکری (محمد ئه‌حمه‌د ته‌ها)، ئه‌ده‌بی فولکلوری کوردی، به‌شی یه‌که‌م، ج ۱، چا: زانکوی صلاحه‌دین، هه‌ولیر، ۱۹۸۲، ل ۵۸ – ۵۹.

مهزدهکیان هه‌بیت. هه‌روه‌سا ئه‌وی ئاگه‌ه ژ گشت ئه‌وان ئه‌فسانه و بیروب‌اوهرپین (تیرین حه‌فت پهریان) هه‌بیت. ئه‌گه‌ر ئه‌م فه‌گه‌رینه ل سهر به‌ره‌می وی ب نا‌فی شاکاری به‌یتا (ئا‌ف و ئا‌ف) بکه‌ین، ب ره‌نگه‌کی ته‌سه‌وف باس ل سهر هنده‌ک فه‌لسه‌فه و میسولوزیا گه‌ردوونی دکه‌ت، ب تایبه‌تی باس ل (بیروب‌اوهر، ئه‌فسانه، جار‌ناما گه‌ردوونی، در‌ست بوونا ئاخ و ئا‌ف و هه‌وا و مرؤ‌ف و ئا‌هل... و هتد). ئه‌وی به‌راوردیه‌ک کریه د نا‌فه‌را ئایینی ئیسلامی و ئه‌وان بیروب‌اوهرپین که‌فن، فه‌قی ته‌یران د شاکاری (ئه‌ی ئا‌ف و ئا‌ف) دا ب ره‌نگه‌کی ته‌سه‌وف ده‌ما دبیزیت:

... ظاهر کرین چار(باکر)ه

با و ئا‌ف و ئاخ و ئاگره

حه‌یوان هه‌موو ژئی چیکره

دار و نه‌باتا کسوته‌ی

دار و نه‌بات و له‌عل و زهر

حه‌یوان و نه‌صنافین دسر

طیر و طیور و ده‌عبه‌وهر

ته‌فتیش کرن ژ نوه‌تی

چ تشت پیچه نافه‌ررجن

له‌و جن ژ ناری دمارجن

دوره له‌له‌ک طبعه‌تی

چار طه‌بعه‌تین فیگرا چدین

هه‌م ئاته‌شین و هه‌م باردین

د به‌حرا ((هه‌یلا)) دواردین

((ماجوس)) ب فی و ده‌جیه‌تی^(۱).

ئه‌گه‌ر ته‌ماشه بکه‌ینه ئه‌فی به‌یتی، ب تایبه‌تی فه‌قی ته‌یران د بنه‌رتدا که‌سایه‌تیه‌کا ئایین په‌روه‌ربوویه، د ته‌سه‌وفیدا پیشه‌نگ بوویه، به‌لی ئه‌و نه‌شیایه خوه ژ هنده‌ک تیتال و بیروب‌اوهرپین بابو کالین خوه یین کورد ده‌ربازبکه‌ت، ئه‌ف چه‌نده ژی ب روونی و ئاشکرای ب هزر و بیره‌کا ته‌سه‌وفی باس ل فه‌لسه‌فی و بیروب‌اوهرپین ئایینین که‌فن دکه‌ت ب تایبه‌تی ئه‌و ئایینین ل سهر بنه‌مای زه‌راده‌شتی ئافابوینه ب تایبه‌تی ب ره‌نگه‌کی ئیکجار به‌رز باس ل ئایینی (مه‌زده‌کی، عه‌له‌وی) کریه کو ئه‌وان باوه‌ری ب دامه‌زراندن و لشینا گه‌ردوونی هه‌یه. ب تایبه‌تی ئه‌و هه‌ر چار شه‌نگستین ئه‌وین دریزه ب ره‌ه‌ندی ئافاکرنا جیهانی دده‌ن وه‌کو: (ئاگر، ئا‌ف، ئاخ، هه‌وا) کو هی‌فیینی مرؤ‌ف و مرؤ‌فایه‌تی یه، وینه و هه‌موو رویدان ژ هه‌ر چار

^(۱) سه‌عید دیره‌شی، دیوانا فه‌قی ته‌یران، پرتا ئیک، چ، ۱، جا: الحوادث، عیراق، به‌غدا، ۱۹۸۱، ل ۴۰ - ۴۱.

تشتان پیکهاتینه. ئەف شەنگستە ب پیرۆزی دزانن و ریزی لیدگرن و ددەتە ئالیی (ماگوس - ماجوس). ب فی یەکی فەقی یی تەیران ئەو فەلسەفا زەرادەشتی ژ بو ئافاکرنا گەردوونی (ئاگر، ئاف، ئاخ، هەوا) د شاکاری خوەدا ب کارئینایە. یاشار کەمال، د بەشی شەشی دا، ژ رۆمانا چیرۆکا گزیرتە (بنیره فورات خوینه ئویە) دا، باس ل هەر چار شەنگستین ئەوین دریزی ب رەهەندی ئافاکرنا جیهانی ددەن وەکو: (ئاگر، ئاف، ئاخ، هەوا) کو هیقیینی مروف و مروفایەتی یە بو نمونەدەما دبیزیت:

(... به جوریک ئیزدیەکان له سەر هەقن. خاک و هەتاو و هەوا ئافرینەری بوون...).

(چیرۆکا گزیرتە- ۱، ب، ف، خ، پ ۴۰۸- ۴۰۹).

ج- عەبدالی زەینکی:

یاشار کەمال دفییت (عەبدالی زەینکی) وەکو هۆزانقان و سترانبیژ و سەرھاتی بیژ و بلویشان و دەنگبیژی مەزنی کورد نیشا جیهانی بەدەت. تیدا (عەبدالی زەینکی) و هونەری کوردی و پایه بەرزی یا فولکلوری کوردی یی میلی نەخاسمە سەرھاتی و داستانین کوردی ب ناسناما نەتەوی یا فولکلوری کوردی فە گریداینە، دیسان هاتییە (عەبدالی زەینکی) ب رەنگی کود و سەمبۆل وینەکرییە و هەموو سەرھاتی یین وی ب کود نیشاداینە، دیسان وەسفا (گولا وان) و جیایی سیپان ب تاییبەتی (هەریما خەلاتی کرییە) دیسان دبیتە وارگەهی عەبدالی زەینکی. تشتی سەرەنج راکیش ئەو یاشار کەمال د باسکرنا (عەبدالی زەینکی) دا هاوبەش ل گەل (فەقی تەیران) د چارچوفەیا ئەدەبی میلی یی کوردی دگەهینیتە ئاستی (هومیرووس) ی یونانی؛ چونکو یاشار کەمال (عەبدالی زەینکی) ب (هومیرووس) ی لیکچواندیە، ئانکو ل لیکچواندن د ناقبەرا هەردو ئەفرینەراندە هەیه. یاشار کەمال، د بەشی چاری دا ژ رۆمانا چیرۆکا گزیرتە (ئاف فەخوارنا میرییەکی) دا یاشار دەربارەیی عەبدالی زەینکی دبیزیت:

(... هێج زیروحیک له نیو دەریاچەیی واندا نیە، ئاوەکی سۆدی تیدایە، هەمووانیش ئەمە

دەزانن. تەنھا له یەك دوو کیلۆمەتری دوورتر له ئاورپۆژگەیی رۆوبارەکاندا کە دەریژنە نیو دەریاچە جۆرە ماسییکی دەژی کە پیدەگوتریت (کەفال باریک). گەرگوری ماسیگر له کەسە ناسراوەکوانی وان بوو. هەمووا دەیانناسی، دلی پراوپرپوو له میهر و خوشەویستی، له سەر زنارەکان ئەو له هەمووان باشتەر دەهۆل و زۆرنای لیدەدا و له خوار زنارەکانیشدا سەر چۆپیکیشی شایی و هەلپەرکیان بوو. باشتەری زەنیار و سترانبیژی سترانەکانی (عەبدالی زەینکی) و (فەقی تەیران) بوو. دەنگ و ئاوازی بەرھەریەکی خوایی بوو. له ئاخەرین رۆژدا، خەلکی شار، حەفتاو دوو میلەت وازەنیان و خویندیان کە بەردیان دەتواندەو. دەیگوت: من له نیو دەریاچەیی واندا چاوم بە دنیا هەئینان، من له دەریاچەیی واندا لەدایک بووم، من له نیو دەریاچەیی واندا دەمرم...).

(چیرۆکا گزیرتە- ۲، ئا، خ، م، ۱۷۷).

عبداللی زهینکی – *Evdalê Zeynikê* وهکو سترانیژ، داستانیژ، هۆزانیان و وهکو کهسایهتی چارچووهیا ئهدهبی میلی یی کوردی ئاستهکی بلند ههیه، ئاستی گههشتیه ئاستی هۆزانیانی مهزنی یونانی (هومیروس)ی، ئانکو ب (هومیروس) کوردان) دهیتیه نیاسن، دیسان (عبداللی زهینکی) ژیدهری سهرکی یی بههرهیا کهلتورو ئهدهبی میلی یی کوردیه. ((عبداللی زهینکی ل سالا (۱۸۸۰) ل گوندی (جهمال فهردیا) ل دهفهرا توتاخی سهر ب ههریما ئاگری ژدایک بوویه. نافی بابی وی (مستهفا)یه و دایکا وی ژی (زهینی) یه. عهبدال دهما ژیی وی بوویه دو سال بابی خوه ژ دهست ددهت. ل دویف نهريتین کوردان یین جفاکی دفت (زهینی) شوی ب ئیک ژ کهس و کارین خوهبکهت. ل زهینی چ جاران هزرا شوپکرنی نهکرییه. بهردهوام دفت عهبداللی پهروهده و مهزن دکهت. ژ بهر فی چهندی ناسنافی عهبداللی ل سهر نافی بابی وی نینه، بهلکو ل سهر نافی دایکا وی ب (عبداللی زینی، کوری زهینی) هاتییه ناسکرن. مالباتا عهبداللی زهینی ژ هۆزا (مامان) بوون و ئهو ژی وهکو ههموو کوردین وی سهردهمی چوینه زوزانان. عهبداللی زهینی ژ ئهجمای پهیوهندییا وی ب جوتیاری و رینجهبریقه ههتا ژیی (۳۰) سالیی ئیک ستران ژی نهگوتیه. بهلی پشتی ئهفی دهست هافیتییه هۆزان و دهنگبیژی و بو ماوهیهکی بهردهوامبوویه. پاشی توشی نهخوهشیهکی بوویه ب مههان کهفتیه دنقیناندا. ل وی دهمی ناف و دهنگییا وی ل ههموو گوند و هۆزین دهوروبه رین ههریما ئاگری بهلافتدبیت. پاشی ژ نهخوهشییا خوهساختدبیت. دیسان ل دیوانین بهگین (سهرحه)ی دبیته میهقان و دهست ب گوتنا سهرهاتی و ستران و داستانی کوردی دکهت))^(۱). عهبداللی زهینکی ب بههرهیهکا جوش و جوان و ژیهاتی شیایه ئهوان ههموو بوویه رین دهفهری ل سهردهمی خوه د ناف بگردانکا خوهدا توماربهکهت. ب تایبهتی ((شیایه ئهو ههموو بوویه رین سهردهمی خوه د گشت بوارین (ئهفین، مرن، شهر، ناشتی، سیاسی...هتد) ب دهنگبیژی و سهرهاتی بهرهه ئینیت. دیسان شیانیین عهبداللی زهینکی د وی ئاست بهرز دابوینه شیایه ههر بویرهکی ب چهند خولهکهکا بکهته ستران و ب دهنگی خوه بیژیت))^(۲).

خالنا وهرچهرخانا عهبداللی زهینکی ((پشتی ژیی (۴۰) سالی یی پهیدادبیت (عبداللی زهینکی) دبیته هۆزانیان و دهنگبیژی فهرمی یی (محهمد پاشایی سورمهیی) کو نهفی یی (ئیسحاق پاشا)ی و دادوهریا (زیدکان)ی یه. دئهجم دا مالآ خوه ئینایه کهلییا زیدکان و ل دهف

^(۱) 'Kürtlerin Homeruso', Evdalê Zeynikê, Birlik dergisi Kültür, sayi:15, G A B B ,Turkia,Istambul, Yıl:9,Sayı:15, Hoziran – Eylül,2014, s 70.

^(۲) نوینگیه ئهلامنیا، عهبداللی زهینکی هومیروس کوردانه، رۆ: باس، ژ: (۱۵۸)، ل: ۸. دیسان بنیره: فهچاخ، داستانه ههلبهست عهبداللی زهینی، چ: جا: هاوار، کوردستان، دهوک، ۲۰۱۱، ل ۱۲ – ۱۳.

(محەمەد پاشايى سورمى) جيگيربوويه. لاپەرەيهەکا نووى د ژيانا ويدا دەستپيدکەت. ل وى سەردەمى ب شاهی دەنگبىژان دەيتەنياسين. ل ديوانا (محەمەد پاشايى سورمى) ب (گولئ) يا ھۆزنان کچا پاپازەكى يئ ئەرمەنى دناسيت. پيکفە دکەفنه بەرامبەرى ئيک و دو و ھۆزانان دخوينن. گولئ ب بەھرەيا (عەبدالئ زەينكى) داخباردبیت، دبىژتئ ئەگەر تو رازى بى ئەز دئ شوى بته کەم. بەلئ عەبدالئ زەينكى دبىژتئ: گولئ تو ھۆزنانەکا مەزنى! دەنگبىژەکا ھيژاي! فى ژى ب زانە کو ھەتا نوکە چ کەس نەشايە من بەرامبەرى تە براوہستينيت. ئەز خودان ھەفژينم، من زاروک ھەنە، ئايينئ تە بوئە، يئ من بوئم، ھەرکەس ل سەر ئايين و رييا خوہ. تو وەکو خويشک و دايکا منى. ل دويف داخازا سولتانئ ئوسمانى، ل سالأ (۱۸۶۵) ئ محەمەد پاشايى سورمى بەشدارييا سەرھلانا (کوزان ئوگلو) کرييه، عەبدالئ زەينكى ل گەل (محەمەد پاشايى) بەشداردبیت. سەرھلانا کوزان ئوگلو ئانکو (سەرھلانا توورکەمەن) ل ھەريما کوزان ل ئەدەنئ پەيدا بوو و ئوسمانيان ب ژنافر. کوزان دەيتە ھەرفاندن و ويرانکرن. پشتى تەپەسەرييا سەرھلانى ئەف دەفەرە ھاتە بشاقتن و پتر ژ (۵۰) ھزار ژ ھۆزین ئافشارين توورکەمەن و کورد ژ جھئ وان ھاتنە پراکرن و گەلەک ژ وان ھاتنە دەربدەرکرن. دەرنەنجامئ ئەفى سەرھەلدانى (عەبدالئ زەينكى) وەکو دەنگبىژەكى کورد يئ نافدار، ھۆزنانئ توورک (دادا ئوگلو) دناسيت و دبنە ھەفال. ب ھەفرا بوويەرين ئەفى سەرھلانى دکەنە داستان. ژنوفە عەبدالئ زەينئ ب دیدەفانييا خوہ ئەفى بوويەرى ب نافی (وہى خوزانى) دکەتە داستانەکا ھۆزانی و دبیتە داستانەک سەمبول دناف خەلکەکیدا))^(۱).

ياشار کەمال د باسکرنا (عەبدالئ زەينكى) دا ھاوبەش ل گەل دچارچوفەى يا ئەدەبئ ميللى يئ کوردی دگەھينيتە ئاستئ (ھوميرووس) ی يونانى، چونکو ياشار کەمالى عەبدالئ زەينكى ب ھوميرووس ليکچواندينە (ھوکارين ئەفى ليکچواندنئ بو وئ چەندئ دەيتە ھوميرووسئ يونانى د ناف کەنارين دەريا سپی گەريايە و ھەردو بەرھەميئ وى (ئەليادە و ئوديسە) ب سترانكى و ھۆزانكى و داستانكى د ناف تەفایا ميللەتاندا رەنگفەدایە ئەف ھوکارە ژ لايەكى، ھوکارەكى دى ئەوہ ھوميرووس مروشفەكى نابينان بوو ئەف ژ لايەكى دى. ب ھەمان شيوہ عەفدالئ زەينكى ل تەفایا کوردستانئ گەريايە وەکو باژيرين: ئاگرى، موش، سەرحەد، وان، قەرس، موسل، حەلەب، درسيم، بەھدينان، ھەکارى... و ھتد ستران و داستان ولاوکين وى د ناف گەلەک ميللەتان بەلاف بوينە. ديسان وەکو بەھرە يا وى د سەردەمئ نابينانييدا ھەر بەردەوامى دەنگبىژى کرييه)^(۲).

^(۱) 'Kürtlerin Homeruso', Evdalê Zeynikê, Birlik dergisi Kültür, Sayi:15, s 71 – 72.

^(۲) نويسنگەى ئەلمانیا، عەفدالئ زەينكى ھوميروسئ کوردانە، رۆ: باس، ژ: (۱۵۸)، ل. ۸.

عەبدالی زەینکی د سەردەمی خوەدا شیاپە هەموو ئەوان بوویەران وەکو دیدەفان دیتە وەکو داستانا هۆزانکی وینەکرییە و ب دەنگبێژی دەربریە و ئەف هەموو داستانین وی وەکو گەنجینە ژ بۆ کەلتوری ئەدەبی میلی یی کوردی دەیتە هژمارتن. (عەبدالی زەینکی خودان چەند داستانین هۆزانینە وەکو خوزان، درسیم، شیخ سلی، عەبدالی زەینکی، پاشو، قولنگو، حەکیمو... و هتد). بەل پستی مرنا (محەمەد پاشایی سورمەیی)، عەبدالی زەینکی فەدگەریتە واری خوە، نەخوەش دکەفیت، دیتنا چافین خوەژدەستدەت و بەلنگاز و دەستکورت دبیت. عەبدالی زەینکی د داستانا (حەکیمو) باس ل پەوهندییا خوە ل گەل (گوئی) هۆزانفانا ئەرمەنی دکەت، بەل د حەیرانین (سواری کیفی – باقی تەمو) باس ل ژیا نا خوە دکەت و باس ل تەمو یی کوری خوە دکەت، چونکی عەبدالی زەینکی دەما کو کورەدبیت ژیی کوری وی دبیتە (۸) سالی و ل وی سەردەمی تەمو ل گەل بابی خوە دبیتە هەفال. دیسان ب نافو دەنگترین داستانا وی ب نافی (قولنگو)یە. بەل (عەبدالی زەینکی) بەری بمریت ب رییا پزیشکەکی ئیرانی چافین وی ساغ دبن، بەل د سالا (۱۹۱۳) و د ژیی (۱۱۳) ییدا ژیا نا خوە ژدەستدەت^(۱).

• (ئاخا هاوبەش):

یاشار کەمال د بەشی شەشیدا، ژ رۆمانا چیرۆکا گزیرتە ی (بنیره فورات خوینەلویە) باس ل ئاخا مروف و مروفایەتی یی دکەت، تیدا شارستانییا ئاخا کوردستانی ب میزوپوتامیا و فە گریددەت. ژ رووی جیوسیاسی – جوگرافی ئاخا کوردستانی پیناسەدکەت و دبیزیت: (بیابان پریبو لە ناسک، هەزاران ناسک. لە فوراتەو هەتا دیجلە، لە دیجلەو هەتا بیابانی حەران، سووریا، چوکوروا، لە ویو بەرەو دیجلە، بەپانتایی دوو رووبار لە چیای جودیەو تا شاری بەسرا شەپۆلتاسا دەرۆیشتن و دەهاتنەو. بەرای هەندی لە بیاباننشینەکان ناسک گیانداریکی پیروزە...)).

(چیرۆکا گزیرتە ی - ۱، ب، ف، خ، پ ۴۲۴)

• (دیروکا هاوبەش):

یاشار کەمال د ئافاکرنا رۆمانا خوە (چیرۆکا گزیرتە ی) دا، ب تایبەتی ل سەر بناغەیی دیروکی – سیاسی چووێ. تیدا باس ل چەند قوناغین دیروکی دکەت کو پەیوەندی ب ناسناما نەتەوی یا کوردی فە هەیه دکەت. ب تایبەت قوناغا د نافبەرا سالتین (۱۵۰۱ – ۱۹۲۴ز) یدا. واتە باس ل دیروکا (۵۰۰) سالان پیش ئەفرو. تیدا نامازە ب پەیدا بونا سی ژ مەزنترین ئیمپراتوریەتین ئاسیا و ئەورۆپایی وەکو (دەولەتا خانین ئوسمانی یا مەزەهەب سونە ۱۳۰۰ –

^(۱) Kültür, 'Kürtlerin Homerusu', Evdalê Zeynikê, Birlik dergisi, sayi: 15, s72.

(۱۹۱۸)، (دەولەت سەفەوى يا مەزھەب شىعە ۱۵۰۱ - ۱۷۳۷)، (ئىمپېراتورىيەتار روسيا تزارى ۱۷۲۱ - ۱۹۱۷) دكەت. دەرئەنجامى مەملانينىن ھەر سى دەولەتان ژبو بەرفرەھبوونا خوھ ل سەر كىستى ئىك دو ھەبىت. تىدا باس ل ناسنامەيەكا وندا دكەت، ئەوژى ناسناما كوردى يا نەتەوييە.

دەرئەنجامى ئەوان شەر وپىكدادانىن گران يىن ھەر سى ئىمپېراتورىيەتان. تىدا باس ل وان زەرەر و زىانىن مەزن دكەت يىن بەر ناسناما نەتەوى كوردان كەفتىن، ديسان ياشار كەمال ب رەنگەكى ھونەرى و ئەدەبى تىدا كوكا ئىمپېراتورىيەتار خانين ئوسمانيان بو ماگولان زفرانديە. ئەف مىللەتە وەكو ھۆزەك شقان كار ئەنجامى ھەبوونا كومەكا ناكوكى و ھوكارىن سىياسى و ئابورى و جوگرافى ل ئاسيا نافەرەست و ژ بەر ھەرەشەيىن (ماگول - تەتار) ب تايبەتى ب رىيا ھاتنا (خان تەگرەل) كو ئىكە ژ نەفى يىن (تيموجىن - جەنگىزخان) ل دومامى يا سەدى (۱۳) ئى و ل دەستپىكا سەدى (۱۴) ئى بو ئانادوللى، (ئوسمان كورى تەگرەل خان ۱۲۵۸ - ۱۳۲۴) پەيدابوويە و شىايە ل سەر بنگەھى ئىسلامى و رىچكا سونە مەزھەبى ھەنەفى دەولەتەكا ئايىنى ب نافی (دەولەتار ئوسمانى) ل ئەنادوللى رابگەھىنىت. ئەف ھەوزىن ماگولى خوھ كرنە بابكالىن تەفایا مىللەتىن سومەرى و ئارى و ميزوبوتاميا. شیان ب رىيا سىياسەتار خوھ يا ئايىنى، تىدا بەشەك ژ تىتال و بىروباوەر و ئايىنىن كوردى يىن رەسەن ژناقبەن. ياشار كەمال باسى ل بابەتەكى گرنگ دكەت، ئەوژى لايەنگەرىيا مىرگەھىن كوردى نە بو دەولەتار ئوسمانى ژبەر ئەگەرین مەزھەبى و دژايەتىكرنا كوردان بو دەولەتار سەفەوى يا مەزھەب شىعە، چونكو دەولەتار سەفەوى سىياسەتەكا كومەلكوژى و ژناقبرنا كوردىن سونە و كوردىن (تىرىن ھەفت پەريان پەيرەو كىرەو. بەلى ئوسمانىيان نەراستەوخو و سىياسەتار (فرق و تسد) ب ئايدولوزيا ئايىنى و درستكرنا لەشكەرىن جوداجودا كورد ھاندائىنە ژبو ژناقبرنا ھندەك بىروباوەرین و ئايىنىن كوردى وەكو (ئىزدىياتى، ەلەوى)، ھەرەسا ب كارئىنان كوردان وەكو چەپەر ژبوئى شەرپىن گران بو دەولەتار ئوسمانى ل چەپەرین ئەورۇپا رۇژئاقا و ئەورۇپا رۇژھەلات ب تايبەتى دژى ئىمپېراتورىيەتار روسيا تزارى. ياشار كەمال، د بەشى پىنجىدا، ژ رۇمانا چىرۇكا گزىرتەى (بنىرە فورات خوینەئويە) دەربارەيى ئەفى قوناغا دىرۇكى دا دىبىژىت:

((سولتانى عوسمانى لە تەپەدەلەنى باپىرم ترسا، گوتى رۇژئىك دى كە كەللەى منىش كوندەكا. سولتان خستىە تەلە تەپەدەلەن. كاتى زانى بو ئاشتى و ئاشتەوايى لە دورگەيەك چاومروان دەكات گەمارۇى دا ئەوى بە كەشتىەكانى. ھەيبو باپىرم پىنج كور، ھەر پىنج دانەشيان قارەمان. ھەر پىنج كورەكان شمشىريان راکئىشا. تەپە دەلەن، باپىرم، گورزى گرتە دەست، لە ناو ئوردووى دژمن ھەلىكوتا. لەگەل ئەوان كەوتە زۇران، وەكو ھەزەرتى ەلى شىرى خوا، چىل شەو و چىل رۇژ. ئىنجا

شەھید بوو یەكسەر فری چووبەهشت. سەری هەر پینج کورەکان و سەری ئەو زاتە موبارەکە کە هەنوکە لە ئەستەنبولە. لە مزگەوتی نایا سوفیا... دانشتیوانی ئەستەنبول دەینە بالکونەکان، پا، پا، پا... ناوی پیرۆز بەیکەری بابیریشم لەوتیە لە مزگەوتیکی گەورە کە خوی درستی کردبوو).

(چیرۆکا گزیرتە ی - ۱، ب، ف، خ، پ ۳۱۳ - ۳۱۴).

یاشار کەمال، د بەشی ئیکیدا، ژ رۆمانا چیرۆکا گزیرتە ی (بنیره فورات خوینە ئویە) یدا باس ل سەرهلدانا چەند هیزین ناوچەیی وەکو ئیمپراتوریەتین (ئەیوبی، خانین ئوسمانی، شاهین ئیرانی، تزارین رووسی، دەولەتا سەلجوقی) دکەت. ب تایبەتی باس ل پەیدا بوونا ئوسمانییان ل ئانادولی کو کوکا وان بو ماگول - تەتاران فەدگو هیزیت و پەیدا بوونا شاهین فارسان ل ئیرانی و دامەزراندنا رووسیا تزاری ل رووسیا دکەت. باس ل داگیرکنا (کوستەنتینە) پایتەختی دەولەتا (بیزەنتی) ل سەردەستی سولتان (محەمەدی فاتح) ل سالاً (۱۵۴۳) و باس ل ئەو مەملانییا وان ل سەر میزوپوتامیا دکەت. دیسان هەموو ئەف هیزە هەلگرین هەندەک بیروباوەرین نایینی و مەزەبەیی بوون و کارتیکرنەکا مەزن هەبوویە ل سەر ناسناما کوردی یا نەتەوی ب تایبەتی ئەو مەملانییا د نافەرا ئوسمانی و سەفەوییان و باندور و مەلکەچ و پاشکۆ بوونا کوردان بو هەردو ئیمپراتوریەتا سەفەوی و ئوسمانی ژ بەر پرسین مەزەبەیی. دەما یاشار کەمال دبیزیت:

((تزارەکان بو چین و ماچین، ئاسیایی ناوین و عارەبستان دووریانخستینەو، کۆیلەکانمان لە میسر حکومەتیکیان لە کۆیلەکانی میسر پیکهینا، بەلام دیسان شکستان خوارد رۆژو رۆژگارمان رەش بوو، ئیمە، ئیمە، ئیمە هەلو، شکومەند و شەهینە نازاکانی قەفقاز گۆراین بو قەلەرەشکە. رەگ و رەچەلەکمان لە نیو چوو، بەلام لە گەل ئەو دەشدا، سەرمان نەوی نەکرد، وەکوو هەلو، وەکوو شەهین)).

(چیرۆکا گزیرتە ی - ۱، ب، ف، خ، پ ۵۷)

یاشار کەمال ب دیتنەکا ژیواری باس ل سەلاحەدینی و دەولەتا ئەیوبی دکەت. دەما دەولەتا خوە ل شامی راگەهاندی، تیدا شیا دەولەتا فاتیمی یا شیعیە مەزەبە ل میسری ژناقبەت. نازادکنا ئەردی پیرۆز ل ژیر دەستی خاچپەرستان و دامەزراندنا (دەولەتا ئەیوبی) ل سەر بنەمای سونی مەزەبەیی شافعی ب تایبەتی (ل سەدی ۱۲) ئی و (۱۳) ئی، دەستەهلاتا (سەلاحەدینی ئەیوبی، ۱۱۳۷ - ۱۱۹۳) و دەستەهلاتا ئەیوبی ئەوا تا سالاً (۱۲۶۰ز)ی فەکیشایی، ئەو شیایە بەشەکی مەزن جوگرافی یا جیهانا ئیسلامی پئیخیتە ژیر دەستەهلاتا خوە، بەلی بەشی جوگرافی یی هەری مەزنی کوردستانی ژیر دویربوویە... جەئ نامازەکرنی یە ((هەرچەندە دەربارە نەخشەیی سەلاحەدینی و درستکنا دەولەتەکی بو کوردان دو لیكدانین جیاواز هەنە ئەوژی:

(۱) هندهك دبیژن دهولهتا ئه یوبی خزمهتهکا باش بو کوردان کرییه و ئیکه ژ دهولهتین هه ره مهزن و کاریگه ر بو کوردان دهیته هژمارتن.

(۲) بهلی هندهکین دی د وی باوه ری یدا نه، سه لاهه دینی ئه یوبی و دهولهتا ئه یوبی خوه ب کیمخه م دزانن هه مبه ر کوردان و دبیژن چ خزمهتا کوردان نه کرییه... ، بهلی ئه وا گرنگ ئه وه بوویه سه لاهه دینی ئه یوبی کری ژنافرنا دهولهتا (فاطمی) یا مه زه هب شیعه و دژی دهسته هلاتا نافه ندیا خیلافهتا ئیسلامی و دامه زراندا دهولهتهکا ئیسلامی یا سونی مه زه هب شافعی بوویه))^(۱).

یاشار کهمال، د بهشی شهشی دا، د رومانا چیرۆکا گزیرتهی (بنیره فورات خوینه لویه) دا جهی سهرهنج دانیه تیدا رۆلی کهسایهتی یهک دیرۆکی و هه ره مهزن د دیرۆکا کوردی دا وهکو سه لاهه دینی ئه یوبی دنخیته پیشچاف و نارمانجا وی ب باشی کهسایهتی یا کورد د دیرۆکی ب نرخینیت. دهما دبیژیت:

(نه زمرقوربانیه کهی بو درێژکرد، له چه رمیکی ئه ستور و بریقه دار درووستکرا بوو. وینه ی رۆژه زبیرینه کهی مۆری سه رگۆن شاشی به سه ره وه ده بریقایه وه. میر سوئتان سه لاهه دین گوتبووی من میری عاره بانم، به لام عاره ب نیم. ئاشووریه کان نه ژادیکی ترن. عاره ب نین).
(چیرۆکا گزیرتهی - ۱، ب، ف، خ، پ، ۴۴۸)

بهلی ب شیوهیه کی گشتی کوردان کومه کا دهولهت و میرگه هان د دیرۆکیدا هه ر ژ سه دی (۹) ئی تاکو دوماهی یا سه دی (۱۵) ئی زایینی دهسته هلاتا وان فه کیشایه هه بوویه، ئانکو د نافبه را سائین (۸۴۴ - ۱۰۵۵ز) دا وهکوو (دهولهتا رواد، دهولهتا سه سنه وی، دهولهتا شه دادی... وهتد)، دیسان میرگه هیئ کوردی وهکوو میراتی یا فه زولی (لورا مه زن)، میراتی یا سازده یین خورشیدی یین (لورا بچویک)، میراتی یا هه کاریا (جوله میرگ)، میراتی یا به هدینان، میراتی یا ئه رده لان، میراتی یا به ختی، میراتی یا هه سن کیفا، میراتی یا بتلیس... وهتد^(۲)، بهلی یاشار کهمال ب دیتنه کا ره خنه یی باس ل رۆلی سه لاهه دینی ئه یوبی دکهت نه شیایه دهولهتهکا کوردی دامه زرینیت ده برینی ژ ناسناما نه ته وی یا کوردی بکهتن. ئانکو نه شیایه ئه وان دهولهتین کوردی ئه وین د نافبه را سائین (۸۴۴ - ۱۰۵۵ز) دا وهکو کیانه کی سه ره به خوه هه بوویه. دیسان سه لاهه دین ئه ف قوناغه ب ده رفهت نه دیتیه و نه شیایه ریکخسته کا نه ته وی بو وان ئافابکهت.

(۱) ئه کرمی میهرداد، کورد به دوایخو دا، ل ۲۶ - ۲۷.

(۲) مارتین فان بروینسین... هتد، ناسیونالیزی کوردو پوانگه ی رۆژئاوا، و: وریا رهحمانی، ل ۷۱ - ۷۲. دیسان بنیره: فیلیپ کرینروک و کرسیتییه ن ئالیسون، کولتوور و ناسنامه ی کورد و: ل ئینگلیزییه وه: وریا رهحمانی، ل ۲۱ - ۲۲.

ئەو ھەموو دەولەت ب تەمامى ل سەردەستى ئەوان ھىزىن ناوچەيى يىن شقانكار وەكوو (ماگول، قەرەقىنلو، ئاقىنلو، سەلجوقى، ... و ھتد) ھاتىنە ھەرفاندن.

ياشار كەمال، د بەشى نەھىدا، ژ رۇمانا چىرۇكا گزىرتەي (ئاف قەخوارنا مېرىيەكى) دا ئەفى دوخى قوناغ قوناغ و رويدان رويدان و سەرھلانا ھەموو ھۆز و ئىمپراتورىيەت و دەستەلاتىن ناوچەيى دەستىشانىدكەت و دىبىزىت:

((بەلى ھەلبەت، شاكان و سەرۇككومار و مارشەكان سوار ئەسپەكانى ئىمە دەبن. ئىنجا ئىمە پېشەدكەوين. خۇمان دەگەينىنە ئاستى ئەوروپا. خوا ئەسپ و تووركى پېكەوۋ لە قور درووست كر دوون. لەيەك رۇژ يەك سەعات و يەك خولەكدا. ئاتىلا بە سەرپشتى ئەسپەوۋ پەلامارى ئەوروپاي دا و ئەسكەندەرى مەزن بە سەرپشتى ئەسپەوۋ تاجىن و ھندستان روپشت. ھەروەھا چەنگىزى باپىرى ئىمەي توورك. گەورەترىن خوئىمىرى مىرئووى مرقۇفایەتى بە سەرپشتى ئەسپە بچووكەكانىوۋە چىن و ھىندستانى داگىر كرد. ھەروەھا ئەنەدۆل و فەرنگستانىش. ئىمەي توورك ئەگەر بمانەوئىت راستى بلىين بەسەر پشتى ئەسپەوۋ ھاتوینەتە دونيا بە سەر پشتى ئەسپەكەش دەمرىن)).

(چىرۇكا گزىرتەي— ۲، ئا، خ، م، پ، ۵۲۱).

ياشار كەمال، د بەشى ئېكىدا، ژ رۇمانا چىرۇكا گزىرتەي (بنېرە فورات خوئىنەلۇبە) دا پىرسا ھەرە گرنگ ب وئىنەيەكى ئەدەبى و دىرۇكى دكەتە ئالافەك رەخنەيى، ب تايبەتى باس ل رۇلى سەلاھەدینى ئەيوپى وەكو كەسايەتییەكا كورد ژبۇي پارازتتا ناسناما ئىسلامى ل سەر كىستى ناسناما كوردى يا نەتەوى، كو نەشیايە خزمەتەكا باش بۇ كوردان بکەت و دەولەتەكى ژ بۇ تەفایا نەتەوى كورد دامەزىنیت. دىسان ب رەخنەيەكا دىرۇكى مېرگەھىن كوردى ب گشتى و رۇلى (مەلا ئىدىرىسى بەدلىسى) (*) رەخنە دكەت. جەئ نامازەكرنى يە ھەرچەندە دەربارى مەلا

(*) مەلا ئىدىرىسى بتلیسى ۱۴۵۲ — ۱۵۲۰): نافی وی مەلا ئىدىرىسى حسام الدینى بدلیسى یە، ژ باژیرئ بدلیسى یە، ب ناسنافئ مەولانا و دىپلوماتكار ھەكىم و وەلیەدین و مەلا بدلیسى ھاتىنەناسكرن. شارەزايەكى باش د زانستین ئایینی و زمانئ عەرەبى و فارسى و توركى دا ھەبویە، بۇ خواندنى بەرف ئیرانى فە چوویە، د ناف دیوانا سۇلتانى دەولەتا ئاق قوینلو وەك نقیسەر (كاتب) كاركریە. ژ لایى دەولەتا ئاق قوینلو ناسنافئ ھەلگىرئ ختمى (نیشانچى) وەك جەھكى باش د ناف دەولەتى دا وەردگرىتە. د سەردەمى دەولەتا ئوسمانى دا وەك راویژكارەك لەشكەرى و سیاسى یى سۇلتان سەلیمى ئىكى بوویە. د رویدانىن بەرى و پشتى شەرى چالدیرانى ب بریارا سۇلتان سەلیمى ئىكى بەرەف كوردستانى فە ھاتیە بۇ رازىكرنا مېرگەھىن كوردى دا شەرى ل گەل چەپەرى ئوسمانیان دزى چەپەرى سەفەوییان بکەن. وەك كەسايەتییەك سیاسى و دىپلوماتكار شیايە گەلەك میران رازى بکەت. د شەرى چالدیرانىدا بتلیسى سەركیشیا ھیزەكا كوردى كرىوو، ل ساللا ۱۵۲۰ ل ئىستانبولى مریە. بۇ پتر پیزانىنا ل دور كەسايەتییە مەلا ئىدىرىسى بتلیسى بنیرە: صلاح محمد سلیم محمود، دىروكا كوردان یا نوى دچەند فەكولینەكان، ل ۴۳ — ۴۵.

ئىدىرىسى بدلىسى و رۆلى وى بۇ گەھاندنا كوردان بۇ چەپەرى ئوسمانيان دو لىكدانپن جياواز
هەنە:

(۱) ھندەك دىبىژن ئەوا مەلا ئىدىرىسى بدلىسى ب كىم خەم دزانن ھەمبەر كوردان، ئەوا
كرى ملەكچ بوون و لاوازی و پاشكوبوون و ب دەستقەئىنانا كوردان بوويه بۇ دەولەتا
ئوسمانى.

(۲) بەلى ھندەكىن دى د وى باوھرىپىدانه، مەلا ئىدىرىسى بدلىسى كرى وەكو كەسايەتتیهك
دبلماتكارەكى مەزن ھاتتیه پىش وەكو خزمەتەكا مەزن بۇ كوردان كرىیه، كورد د
سەردەمى مەملانىيا سەفەوى و ئوسمانيان ل سەر ئاخا كوردستانى بوويه، مېرىن
مىرگەھىن ژ ئىكەتیا نەتەوى یا كوردى دویربوون و گىانى خوەخورى و براكوژى بۇ
ھەردوو دەولەتان ملەكچىبوون ئەفە ژ لایەكى، ژ لایەكى دى قە وەكو بى رى یى (امر
الواقع) زۆرىنەبیا كوردان سونە مەزھەب بوون نەچاربوون بچنە چەپەرى ئوسمانيان.
دىسان رەخنەیهك دىرۆكى ل رۆلى(مەلا ئىدىرىسى بەدلىسى) ب تايبەتى د بارۆدوخىن
ئەو مەملانى یا د نافبەرا دەستەھلاتا ئوسمانى و سەفەویدا ل دەستپىكا سەدى ۱۶
مىرگەھىن كوردى د نافبەرا ھەردو ھىز و ئىمپراتورىيەتین رۆژھەلاتى ئوسمانى و
سەفەوى يان ھاتەدابهشكرن. ب تايبەتى ل داوى یا جەنگى چالدیرانى ل سالأ (۱۵۱۴) و
بەستنا پەیمانا (زەھاو) يان (قەسر شرین) ل سالأ (۱۵۳۹) ئى وەكو گورزەكى كۆژنەك بەر
ئىكەتى و ئىك پارچەبیا كورد و كوردستانى دكەفیت.

پشتى ئەفان رویدانان ژ روپى ئىدارىقە كوردستان دابەش بوو. بەلكو ژ پوویى جفاكى و
ئابورى و كەلتورى و سىياسىقە، كورد بوونە دوو بەش و ب سەر دو پىكھاتەپىن سىياسى، ئىدارى
و مەزھەبى پىن جياواز، د فى قوناغیدا مىرگەھىن كوردان كەتنە ل ژىر دورپىچا ھەردو
ئىمپراتورىيەتان، ھەر ئىمپراتورىيەتەك ب ھزروپىرپىن خوە پىن مەزھەبى دەست ب بشاقتن و
ژناقىران و ب كارئىنان و ئەجامدانان سەياسەتپن دژبەرى د نافبەرا واندا پەیداكرن. دەما ياشار
كەمال د بەشى ئىكى دا، ژ رۆمانا چىرۆكا گزىرتەى (بنىرە فورات خوینەئویە) دا دىبىژىت:

((رۆژگارنىك كە خانەكانى قەققاز لەم دنیاپەدا خانەبوون، سولتانهكانى عوسمانى وشاكانى
ئىران و تزارەكانى رووس شوانەتیان دەكرد داىكى بەرىزم. داماننا كەسىك ئەسل و رەچەلەكى ئىمەى
نەناسى، ئەمە چى لە مەسەلەكە دەگورى)).

(چىرۆكا گزىرتەى - ۱،ب،ف،خ،پ،۶۵)

ياشار كەمال، د بەشى ھەشتىدا، ژ رۇمانا چىرۇكا گزىرتەى (ئاف قەخوارنا مېرىيەكى) باس ل قوناغەكا پىر مەترسى و ھەستىار د دىرۇكا مۇقايەتى يىدا دكەت. ئەو قوناغ ژی دكەفىتە د نافبەرا سالىن (۱۹۰۵ – ۱۹۲۴ز)يدا، تىدا پەيوەندى ب ژنافچونا دەولەتا ئوسمانىقە ھەبوو، خورتبوونا بزافىن لەشكەرى و نەتەووين تووركان ب سەركىشى يا (مستەفا كەمال ئەتاتورك) ژبو ئافكارنا دەولەتەكا نەتەوى بۇ تووركان. ديسان د فى قوناغىدا گەلەك كارىن ھوفانە و كومەلكوژى و دەربەدەرى و بشافتن و شورەشىن نافخوھىي ھاتىنەكرن. ديسان ھەولدان دەولەتىن ب ھىزىن جىھانى بۇ دابەشكرنا دەولەتا ئوسمانى، ب تايبەتى د نافبەرا وەلاتىن (ھەقپەيمان وەكو بەرىتانيا و فەرنەسا)دا و دەولەتىن ھەقپەيمانىن سىانى بۇ پارچەكرنا دەولەتا ئوسمانى ئەفە ژ لاىكى. ژ لاىكى دى فە دابەشكرنا ئاخا كوردستانى ل گور پەيماننامەيىن ناف نەتەوى ل سەر پىچ دەولەتانقە وەكو (تووركيا، عىراق، ئىران، سوورىا، ئىكەتيا سۇفىتە)، ياشار كەمال دەربارەيى فى قوناغى دىبىژىت:

(ئەو كاتەى ئىوھى قارمەنى خۇ شەووستمان، لە ژىر دەرياكاندا كارى ھەوالگىرىت ئەنجام دەدا، كەشتىەكانى ئىنگلىزىت دەتەقاندەو، ھەموو كەشتىەكانت نوقمى ژىر ئاوەكان دەكرد و بۇ رزگار كرنى ئەستەنبول و نشتىمانمان تىدەكوڭشايت، ئىمەش لە بەرى قەفقاسەو لەگەل رووسەكان دەجەنگىن خوئىنى سوورمان دەرژايە سەر بەفرى سىي كەز و كىوەكان. زۇرمان كوشتن و زۇرمان لىكوژران. نەود ھەزار كەسمان ھەر ئاوا بە پىوہ لە سەرمان رەق بوونەو. ھىرمارەيە كىشمان ئەسپى خواردى. تەنھا ھىندى بە پەنجەى دەست بىرئىت بەزىندوى ماينەو. بەككەك كوئىر، بەككەك شەل، بەككەك بە دەست و قاچى پەرىو، بەككەك بە جەستەى كونكونراو. شكستى بەرەى رووسەكان، كاك وەلى ھىژا، شكست نەك دۇزەخ. لەو دۇزەخەو چوون دەربازمان بوو، و نەمردىن. موەجىزەيەكى گەورە، موەجىزەيەكى گەورە. خوا بەرەى رووسەكان بە نىسبەتى ھىچكەس نەكات).

(چىرۇكا گزىرتەى – ۲، ئا، خ، م، پ ۳۳۸ – ۳۳۹).

پشتى پەيدا بوونا شەرى د نافبەرا رووسيا و دەولەتا ئوسمانىدا، ب تايبەتى پشتى پەيدا بوونا شورەشىن رووسى ئەووين دژى ئىمىراتورىيا رووسيا تزارى كاركرىن، رەنگقەدانەكا مەزن ل سەر گەل و مىللەتىن رۇژھەلاتى ھەبوويە چ د ناف دەولەتا ئوسمانى چ دناف رووسىدا. ((كورد ئىكەمىن مىللەت بوون كارتىكرن ل سەر وان ھاتىيەكرن، كوردان دژى دەستھەلاتدارىيا (عەبدولجەمىدى دووى، ۱۸۴۲ – ۱۹۱۸) راپەرىن ئەنجامدان ب تايبەتى ل سالا (۱۹۰۵)ئى كوردان ل دەرسىمى، بەدلىسى، بازىدى، ديسان كوردان ل گەل چەپەرى ئەرمەنى دژى ئوسمانىيان شەردكر. د فى قوناغى دا تەفگەرا (ئىتجاد و تەرەقى) ژ رىكخستنا خوہ دەركەفت وەكو تەفگەرەكا تووندرەو بەرەف توورك پەرسىيى فەچو ب نافی (ژون توورك – تووركىن لاو) پەيدا بوون، ديسان د فى قوناغى دا، ب تايبەتى ل سالا (۱۹۰۶) راپەرىن سەرتاسەرى د ناف خەلكى

كوردستانى ل ويلايه تين (ئەرزەرۆم، بەدلىس) ئى پەيدا بون، (بشارى چەتو) وەكو ستيرەك د ناف سەر كرده يين شورە شگيردا پەيدا بوو و بزافا وى ب شيوه يەكى سەرەكى ل ديار بە كرى سەر هلا))^(۱).

ياشار كەمال، د بەشى شەشيدا، ژ رۆمانا چيروكا گزيرتەى (بنيره فورات خوينه لويه) دا باس ل كەسايە تىيەكا كورد دكەت، ئەوژى سەرۆكى ھۆزا مىللى يە ب نافی ئىبراھىم پاشاي مىللى (ئەو ئىك بوويه ژ دەولە مەندترين ميرين كوردان، دوو مەين كەس بوويه پىشتى سولتانى موعەزەم ژ روويى سامانى و درافىقە، وەكو ناسناف (ميرى ميران) ھاتىيە نياسين، ديسان ئىكە مەين كەس بوويه ھەولدايە دەستەھلاتەكا پاشايى ل كوردستانى دامەزىنيت. سەرەراى فى چەندى ژى سەر كيشيا (۵) لىوايىن ھەمىدى كرىيە. ئىكە مەين كەس بوويه ژ بزافا ھەمىدى لادايە و بەرەف دامەزاندنا ئىكە مەين دەولەتا كوردى يا پادشاهى چويه. جەئ دپرين يى ھۆزا مىللى دكەفئتە باشورى ديار بە كرى، ب ئاراستا سنورين سووريا و تووركيايى، ب تايبەتى باژيرى (ويړانشەھرى) ب مەلبەندا ھۆزا مىللىيان دەيتە ھژمارتن. ئەوئ ل سەدى (۱۷) ئى جەئ ميراتىيەكا مەزن بوويه كو (تەيمورخان) سەر كرايەتيا وئ كرىيە. تيدا چەند ھۆزين كورد و ەرەبىن كوچەر ل ويلايه تين وان و ديار بە كر و جەزيرە و ھەلەب دان ب دەستەھلاتدارى يا وى كرىيە)^(۲).

بەئى فیدراسیونا ھۆزا مىللى (ل دوماھى يا سەدى نوزدى ل سەر بنەمايى ئىكەتيا ھۆزا مىلان ھاتە دامەزاندن، كو تيدا كومەك ژ ھۆزين كوردىن سونە و ەرەب و كوردىن ئىزدى كو ھەموو ل دور ھۆزا رەسەنا مىلان كومبوون، ل گور سەرچاويەين دىروكى دا كوكا مىلا ژبووى ھۆزين مىل و زىل، مىلان و زىلان فەگريت))^(۳). بۆ نموونە ياشار كەمال دەربارەى ئىبراھىم پاشا يى مىللى دىژىت:

(... كوشكى ئىبراھىم پاشاى مليه كه يەككە لە دەولە مەنترين كوردەكان. ھىچ كەس بووى نييە لەوئ نيزىك بىتەو، بەلام لەگەل ئەو شەدا، من بەنھيى دەورى كوشكى پاشا دەگەرم).
(چيروكا گزيرتەى - ۱، ب، ف، خ، پ ۴۴۹).

(۱) لازارىف و اخرون، تاريخ كوردستان، ت: عبدي حاجى، ص ۱۶۱.

(۲) عوسمان ەلى، چەند لىكولنەوھيەك دەربارەى بزافى ھاوچەرخى كورد، بەرگى دوووم، و: كامەران جەمال زادە، چ، ل ۲۱۴.

(۳) مارتن فان بروينسن، الاغا و الشىخ و الدولة البنى الاجتماعية و السياسية لكرديستان (۱)، ص ۴۱۰. ديسان بنيره: مارك سايكس، القبائل الكردية في الامبراطورية العثمانية، ت: أ.د. خليل علي مراد، تقديم و المراجعة: أ.د. عبدالفتاح علي بوتاني، ط ۱، م: دار الزمان، سوريا، دمشق، ۲۰۰۷، ص ۷۰ - ۷۳.

د سالتین بهری سه ره هلدان و راپه رینین کوردان ((ئیراهیم پاشا دهسته لالتارییا واره کی زور مه زن گرتبوو، ب تایبه تی ل ده فهرین فورات هه تا کو موپسل و روباری دیجله ژی، زور به یا گهریده و کاربه ده ستین وه لاتین بیانی وه کو (فه رهنسا و به ریتانیا) ناسنای ئیراهیم پاشا ب (پادشاهی کوردستانی - میر میران) نافریه، چونکو ل وی ده می هیزا وی یا جفاکی و هوزایه تی ژ سولتانای ئوسمانی زیده تر بوویه و سه رکیشیا مه زنترین لیویا (حه میدی) د ده ستی وی دابو. ئیراهیم پاشا وه کو سه رکرده یه کی کورد هه فالبه ندی ل گهل وه لاتین بیانی و روژنافا هه بوو))^(۱). ناگه هدرای ل سه ر نه وان کاودان و رویدانین سیاسی و له شکه ری نه وین ل نه وروپا د قه ومن هه بوو. ب تایبه تی (زور نیژیکی (مارک سایکسی) قونسل به ریتانی بوویه. نه ف که سایه تی یه ب باش ناسیه. ئیراهیم پاشا ل دوماهی یا شه ری ئوسمانی و رووسی ل سه ر شانویا سیاسی یا کوردی په یداد بیت. ژبووی ب هیزکرن پاشایه تییا خوه ((پشتا خوه ب سی خالان به ستی یه نه وژی :

۱) راست گویی.

۲) رازیکرنا لاوازان.

۳) ترساندن زور لاوازان هه تا رادیه کی سه ری شورکر. دیسان درسته کرنا هه فیه یمانه تیان ل گهل چه رکه سین د ناف ریژین سوارچاکین (حه میدی)^(*) دا ل وی سه رده می نه وی سه رکرده تییا وان دکر. دیسان ده ست ب سیاسه تا ته په سه رکرنا و ده ریخستنا هوزان دکر و ب تایبه تی نه و هوزین د ناف به را دیار به کر و ئورفاییدا، به لی وی ده ست ب کوشتن و ده ربه رده کرنا کوچه ر و هوزین کوچه ر وه کو عه تره و شه مه ران ژی کریه))^(۲).

^(۱) ماجد محمد زاخویی، الفرسان الحمیدیه ۱۸۹۱ - ۱۹۲۳، ط۱، م: خانی، کوردستان، دهوک، ۲۰۰۸، ص ۷۸ - ۱۰۳. دیسان بنیره:

لازاریف و اخرون، تاریخ کوردستان، ت: عبیدی حاجی، ص ۱۶۱ - ۱۶۲.

^(*) **سوراین حه میدی:** ناسنای سوراین حه میدی بو سولتانای ئوسمانی (عه بدولحه میدی دووی) دزفریت. دهوله تا ئوسمانی بو مه رده ما سیاسه تا ب کارئینانا کوردان و ژنافرنا وان، به ری سال(۱۸۹۱) نه ف سواره ل سه رشویوی سوارچاکان و ب شیوه یی باتالیونان نه و ب سوراین حه میدی ده یته نیاسین. هزرا دروستکرنا نه فی سوارئ وه ک جافلینکرنه کی بو رووسیا، ده ما کو رووسیا له شکه ره کی ژ سوراین کورد نه وین ل ده وروبه ری هه فقا س د ژیان ب سه رکیشیا "لوریس میلیکوف" ئافا کری نه و هاتیه نیساین ب سوراین "قوازق"، نه ف له شکه ره ل ۵ سه ر دوو تیم و چه په ران هاتبونه ریخستن "فارسیه" و "ئیریقانی" بوو. دهوله تا عوسمانی سوراین حه میدی وه ک چه په ر دژی له شکه ری روسیا بکارئینایه ب تایبه تی د شه ری قرم رووس و ئوسمانیان د ناف به را سالین (۱۸۵۳ - ۱۸۵۶) یدا و د شه ری رووسیا و ئوسمانیاندا دناف به را سالین (۱۸۷۷ - ۱۸۷۸) یدا دا نه فه ژ لایه کیقه، و لیدانا نه رمن و کوردین ئیزدی و ژنافرنا وان نه فه ژلایه کی دیقه. بو پتر پیزانینان ل دور سوراین "حمیدیه" بنیره:

• ماجد محمد زاخویی، الفرسان الحمیدیه ۱۸۹۱ - ۱۹۲۳، ط۱، ص ۷۸ - ۱۰۳.

• احمد محمد احمد، اکراد الدولة العثمانیه، ط۱، م: حجی هاشم، کوردستان، اربیل، ۲۰۰۹، ص ۳۱۳ - ۳۳۴.

^(۲) عوسمان عه لی، چه ند لیگولینه وه یه ک ده ربه ری بزافی هاوچه رخی کورد، به رگی دووه م، و: کامه ران جه مال زاده، چ، ل

٤) ديسان ياشار كهمالى ب شيوهينى كود دهربارهى ئىبراهيم پاشا يى مىللى وى دىيژيت:

(... به نيو سهر بازدهكاندا چوووه كوشكه كه. ئىبراهيم پاشا له سهر پليكانه كان پيشوازيى

ليكرد. سفره يهكى ئاوريشمين راخرابوو. كه ميك دواتر دهستانكرد به نانخوارد).

(چيروكا گزيرتهى - ١، ب، ف، خ، پ ٤٤٩).

ئىبراهيم پاشايى مىللى ئەو دوخى دەولهتا ئوسمانى تيدا دهربازبوى ب دهرهت زانويه بو گهلى كورد، هزر ل دامه زراندا دهولهتهكا نهتهوى كريبه، بوونموونه ((ل سالآ ١٩٠٨ ئى ل وى دهى مارك ساكس پىپورى بهريتانى سهرهانا دهفرين كوردى كر. ئىبراهيم پاشاى گوت بوويى: ته پشته فانيا شىخين كوئىتى كر بو راگه هاندا سهر به خوبوونى، بو ته پشته فانى ل من ناكهى. ئەم كورد ئامادهينه ل گهلهوه كاربهين. ئەز ئامادهمه ل گهلهوه به هيمه بهريتانيا ههتا ههلوئىستى خوه بو پادشاهى بهريتانيا روون و ئاشكرا بهم))^(١). د نافه راستا سهدى نوزديدا ژ بهر ههبوونا ناكوكى يين نافخوهيى بو ئەگهريى لاوازبوونا ئيكهتيا ميلان، ((ئەف لاوازيه جيرانين ئەفى هوزى ب دهرهت ديت، ب تايبهتى هوزين عهره بى وهكو شه مهران هه ره شه يين تووند ئينانه سهر هوزا ميلان و گهلهك ئهردى وان زى كونترولكر. بهلى ل سالآ (١٨٦٣) ئى ئىبراهيم پاشا وهكو سهروكى هوزا ميلان هاته هه لى بارتن، شيا به شهك ژ ئەفى ئيكهتى يى ئافكهت، شيايه سى هيرشين هه ره مه زنين هوزا شه مهران و ب تايبهتى پشتى گريدانا هه فپه يمانى يى ل گهله هوزين كيان تيكشكيت))^(٢).

ل گولانا سالآ (١٩٠٨) ئى، ته فگهرا (ژون توورك - لاوين توورك) دوماهى ب دهسته لاتداریيا سولتان عه بدولحه ميد ئينا، ((ئىبراهيم پاشا راپه رينه كا سهرتاسه رى راگه هاند و دان ب دهسته لاتا نوى يا تووركى نه ئينا، ديسان سهر به خوييا خوه راگه هاند. هه وندا چريسكا شوره شا خوه به ته سووريا و هاندا سووريا كر ژ بو راپه رينى وهكو لايه نگه رى بو سولتان عه بدولحه ميدى و دژى ته فگهرا (ژون توورك). بهلى توورك ب تووندى و ب هيزا له شكه رى راپه رينا وان تيكشاند. ئەو نه چاردبيت په نايى به ته چيايى (قه زوان - عه بدولعه زين) ئەوى دكه فيته د نافه را باژيرين ئورفا و هسه كه و ره قه دا و سه د كيلومه تران ژ باژيرى قامشلو دویره. د هه مان سال ژيدا ئىبراهيم پاشا دمريت. پاشى هه ر پينج هزار سوارچاك خوه راده ستى دهسته لاتا تووركى دكه ن. پاشى كورپى وى (مه مه د ئىبراهيم پاشا) كو خودان هيزه ك مه زن بوو شوينا وى دگريت. ل گور گوتنا پىپور و سهر چاوه يين به ريتانى ل سالآ (١٩١٩) ئى

^(١) ژيدهرى بهرى، ل ٢٨.

^(٢) مارتن فان بروينسن، الاغا و الشيخ و الدولة البنى الاجتماعية و السياسية لكرستان (١)، ط١، ص ٤١٣.

ئىك بوويه ژ بهرژيرين بهريتانيا ژبو وهرگرنا پاشايهتي يا كوردان كو ب بهريتانيا گريدايبيت كو وى سهردهمى بهريتانيا نياز هه بوو ب دامه زرينيت^(۱). ديسان يشار كه مال ب شيويهى كود دهر باره ئيراهيم پاشا يى ميللى دبئزيت:

(...ئيواره خوانه كه تا نزيكهى نيوشه و دريژرى كئيشا له گهل نان خواردندا بهردهوام باس شه و قاره مانئيتى سهربازانى تووركايان كرد. رفتار و هه لسوكه وتى ئيراهيم پاشايى كورد ته او و هاوشيوه مى سولتان سه للاحدين بوو، به تاييبت شكو و شيويهى سهر كردن و خاكه راييه كهى).

(چيروكا گزيرتهى - ۱، ب، ف، خ، پ ۴۴۹)

وهسا دياره ئيراهيم پاشا يى ميللى د نافبه را سالتين (۱۹۰۵ - ۱۹۰۸) دا هه وله كا مه زن بو دامه زراندا دهوله ته كا كوردى دايه، چونكو دهسته هلاته كا فراوان هه بوويه. هه موو سه قايه كى گونجايى بوويه بو فى پرؤژهى. لى وه لالتين نه وروپى، ب تايبه تى بهريتانيا نيازپاكي نه دهر برييه، چونكو پلانا نه وان نهو بوويه كا دى چاوا دهوله تا ئوسمانى ب پلانه كا كولئنيالى پارچه پارچه كه ن. نه ف چه نده زى ريككه فتنه كا ناف نه ته وى ب نافى (ساكس، پيكول ساللا ۱۹۱۶) هاته ئيمزكرن. نه ف ريككه فتنه ل سهر چاوانيا دابه شكرنا رؤژه لاتى و دهوله تا ئوسمانى د نافبه را بهريتانيا و فه رهنسا هاتيه كرن. يشار كه مال د به شى شه شيدا، ژ رومانا چيروكا گزيرتهى (نافه خوارنا مي برييه كى) يدا ب شيويهه كى نه ده بى هونه رى د رومانى دا باس دكه ت ب فى شيويهى وه سفا مسته فا كه مال نه تاتوورك دكه ت:

(... سهر نه نجام رييواره كان هاتن، يه كيكيان بالبا بهرزيكى نه سمه رى چاوشين و برژانگدرئو، شه لوارى سهركارى له بهر بوو، و چه كه مى ئاو زينه دار و قامچيه كى بچووكى ده سكرىوى چه ركه سى به دهسته وه بوو. كلاويكى نوئيش له سهر نابوو. ده ستماليكى سوورى خستبووه گيرفانى سهر سنگى. دوو ده مانجه ي ده سك عاجى نه خشيندراوى له بن لچكى چاكه ته كراوه كه يدا به دى دهكران. من نوقمى سهر كردنى نهو پياوه هه لكه وتوووه بوو بووم).

(چيروكا گزيرتهى - ۲، نا، خ، م، پ ۲۵۷).

((سهر كرده يه كى ب نافى (مسته فا كه مال نه تاتوورك ۱۸۸۱ - ۱۹۲۸) پشتى داوى هاتنا جهنگى ئيكي يى جيهانى پهيدا بوو، ب تايبه تى (د نافبه را سالتين ۱۹۱۹ - ۱۹۲۴) ل داويى ب

^(۱) ژيده رى به رى و هه مان لاپه ره. ديسان بو پتر بيژانينان ل دور ئيراهيم پاشايى مللى بنيره:

• جاوان حسين فيض الله الجاف، الكورد و دورهم في جمعية الاتحاد و الترقى دراسة تاريخية ۱۸۹۹ - ۱۹۱۴، ط۱، م: دار الزمان، سوريه، دمشق، ۲۰۱۲، ص ۱۳۹ - ۱۴۸.

• احمد عثمان ابو بكر، اكراد المللى و ابراهيم پاشا، ط۱، م: دار الجاحظ، العراق، بغداد، ۱۹۷۳، ص ۴۸ - ۵۸.

(ئەتاتوورك - بابى توورك) ھاتەناڧىرن. ئەھوى ۋەكو پشكىنەر (مفتش) د ناڧ سوپايى عوسمانيدا كاردكر. پشتى ئاگرېستا (مودرووس) ل سالا ۱۹۱۸ئى ئەھوى لەشكەرى تووركيا گرتە دەست. پشتى شورەشا (۱۷)ئى ئىكتوبەرئى يا سالا (۱۹۱۷) ئى بالشەفى يا رووسى ب سەرۆكاتىيا (لینين) سەرھلداى و پشتى شكەستنا دەلەتا ئوسمانى د جەنگى ئىكى يى جېھانيدا. بزافا (ژون توورك) خوە نىزىكى رووسيا كر. د فى قوناغى دا (مستەفا ئەتاتوورك)ى رۆلەكى مەزن گىرا، تووركىان ھەڧدەنگىيا خوە بۇ (ئىنتەر ناسيوناليزما كومونىستى) دەربرى. تىدا پشتگىريا (لینين)ى بۇ خوە راکىشا. ل (۱۹۲۱/۳/۱۶)دا ئىكەتيا سوفىەت ل گەل مستەفا ئەتاتووركى (پەيماننا ھەڧالىنى يى) بەست. ئەڧە ئىكەم دانپىدانا ڧەرمى بۇ ئەتاتووركى و بزافا وى بوو. ھەر ل سوفىەتى ئەتاتووركى باۋەرنامەيەك ۋەرگرت. ھىدى ھىدى بەرەڧ دامەزراندنا پارتەكا (كومونىست)ڧە چوو. ئەھو ژى ھەولدانەك بۇ تىكدانا نشتيمان پەرەھەرى يا كوردان و تەڧايا گەلپن دى ئەۋپن نە ل گەل وى. كەمالىست شىان د مەيدانا شەرىدا سەربكەڧن، ب تايبەتى ب سەر ئەرمەنان ل سالا (۱۹۲۰)ئى و ب سەر يونانىيان ل (۱۹۲۰/۱۰/۱۱). ل (۱۹۲۳/۱۰/۲۹) ئىكەمىن كومارا نەتەھى يا تووركى ب سەرگردايەتى يا (مستەفا كەمال ئەتاتوورك) ھاتەدامەزراندن. ديسان كەمالىستان پىلان دارىتن بۇ ئىگىرنا تووركيا ب رىيا ژناڧىرن و ھەلاندن و بشاڧتتا كوردان، ب تايبەتى و گەلپن نەتوورك ب گشتى ۋەكو (چەرکەس و ئاشورى و لاز و ئەرمەن... و ھتد) و دامەزراندنا دەولەتا تووركيا يا نەتەھى. پاشى خىلاڧەتا ئىسلامى يا ئوسمانى ل (۱۹۲۴/۳/۳)ئى ھەلۋەشانند. قوناغا (۱۹۱۸ - ۱۹۲۴) ب قوناغا سەربەخوييا تووركيا دەيتە نياسين))^(۱). ياشار كەمالى، د بەشى نەھى دا، ژ رۇمانا چىرۇكا گزىرتەھى (ئاڧ ڧەخوارنا مېرىيەكى) دەربارەھى رىكەڧتتا لوزان دىبىژىت:

(بىزىشى ئازەلان گوتى: چۇن دەتوانىت بگەرىتەھە؟ ئەھو گۆرىنەھە بە بىرارىكە لە كونفرانسى لوزان دراۋە و دەولەتەگەۋرەكان ڧەرمانەكەيان داۋە. ھىچ دەولەتلىك ناتوانىت ئەھو ڧەرمانە ھەلۋەشنىتەھە، نە يونانىيەك دەتوانىت لە يونان بىتە ئىرەھە و نە تووركىك دەتوانىت لىرە بچىتە يونان. ئەمە بىرارى ھەموو ۋەلاتى ئەوروپا يەھ لە كونفرانسى لوزان ۋەرگىراۋە).

(چىرۇكا گزىرتەھى - ۲، ئا، خ، م، پ ۴۷۳).

^(۱) جەمال نەبەز، بىرى نەتەھىيى كوردى، ج ۲، چا: بەلاۋكراۋەى بنكەى كوردنامە، ل ۷۰ - ۷۲. ديسان بنىرە :

- ھەمىد بوزنەسران، مېژوۋى توركىاي ھاۋجەرخ، و: د.نەجاتى عەبدوللا، ل ۴۴.
- مجموعة من الباحثين السوفيت، تاريخ تركيا المعاصر، ت: د. هاشم صالح التكريتي، ط ۱، م: حمدي للطباعة و النشر كوردستان، السليمانية، ۲۰۰۷، ص ۶۲ - ۶۳.

پشتی (پهیماناما لوزانی) (*) ب سهرکهفتنا (مستهفا کهمال) ی تهرخانکر بۆ ب دست
 فهئینانا ههمی ئەو ناوچه و دهفهزین ل پهیماناما نشتیمانی ل سالا ۱۹۲۰ داخاز کرین،
 ((پهیماناما لوزانی سیمایی ههریمایهتی و دیموگرافی یین توورکیا ئەفرۆ جیگیرکر. ب ههمان
 شیوه پهیمانامهیا لیکگوهارتنا خوچهی ل گهل یونانیان، کو بهری لوزانی هاتبوو مورکن. بهلی
 پاشی کار پیهاتهکرن. بزافهکا بهرفرهیا لیکگهورپنا کریستیانین ئهرسه دۆکسان، کو د نافدا
 کریستیانین توورک ژی ههبوون، زیدهتر ل (۹۰۰,۰۰۰) کهس بوون و بهروفاژی هاتنه لیک
 گوهارتن. کوچرنا زیدهتر (۴۰۰,۰۰۰) موسلمانان، ب موسلمانین یونانی بهرف توورکیا هاتن. ب
 فی کوچکر و لیک گوهارتن ب زوری توورکیا کره وهلاتهکی (۹۹٪ ی موسلماننشین))^(۱). یاشار
 کهمال، د بهشی ههشتیدا، ژ رومانا چیرۆکا گزیرتهی (ئاف فهخوارنا میریهکی) باس دهربارهی
 ئەفان ههموو پیهاتهیان دیژیت:

(پاشان به هۆکاری نادیار ئەو خهلهکیان له ئەنه دۆل بۆ ناوچه جیا جیاکان رهوانه کرد.
 هندیك بۆ دیهاته شاخاویه کویستانیهکان و بهشیکشیان بۆ پیدهشته پر له گرانه تاو نه خوشیهکان.
 ئەو گونده رۆمیه چوئکرانه و دی که هندیك له و خه لکانه یان بۆ ناردبوون سوتابوون... هندیك له
 دیهاته لیوار دهریایهکانی یۆنان بۆ دهشت و بیابانه وشک و برینه گهکان و دیهاتیه شاخاویهکانیش
 بۆ زهویه زهمنه با تلأخیهکانی باشور و باشوری رۆژهلات رهوانه کران و له بهر گهرا و گرانه تا و
 جوردها پهتا له پهلوپو کهوتن و له نیوچوون. کهسانیک نه یانتوانی له گهل کهش و ههوا ی ئەو
 ناوچه یه رابیت، به رهو ناوچهکانی ئەنادۆل شۆربوونه وه کهسانیکیش که توانیان شوینیکی تارادهیهک
 گونجاو بۆ خویان بدۆزنه وه ههر له وئ مانه وه. ئەنادۆل له شههر دهر بازبوو... عوزیرخان زۆر نیگه ران
 بوو، چه رکه سهکان، چه چه نهکان، قه فقا زیهکان دیکه ش ریی کۆچ و ئاواره یان گرتبوو بهر
 به ره و قه فقا زه وه چوو بوونه دهشتهکانی ئەنه دۆل و بیابانهکانی عه ره بستان و له یوه بۆ عیراق،
 سعودیه ئوردن و میسر، به تاییه تی له جهنگی بالکانهکان، جهنگی دوومه جیهان و جهنگی رزگاریدا
 ئەنه دۆل پر بوو له کوچه رانه ی که له بالکان، قه فقا ز و ئەنادۆل رۆژهلاته وه دههاتن).

(چیرۆکا گزیرتهی، ئاف، م، ل ۳۴ - ۳۵)

(*) **پهیماناما لوزان:** ئەف پهیمانامه یه د (۲۴ ته موزا سالا ۱۹۲۳) ل باژیری لوزانا سویسری هاته ئیمزاکرن. ئەف پهیمانامه
 ب گوته بیژین ناشتی د نافهرا بهریتانیا ب نوینهری یا (لورد کیزۆن) و (عیسمهت ئینونو) نوینهری تورکیا بوو. د فئ
 پهیمانامیدا کوردان بشکداری نه کر. پشتی ئیمزاکرنا ئەفی پهیمانامی کوردستان بۆ جارا سیی دنا فهرا "تورکیا، عیراق،
 ئیران، سوریا، ئیکهتیا سوفیت" هاته دابهشکر. بو پتر پیزانیان ل سهر پهیماناما لوزانی نوی بنیره: بیار مصطفی سیف
 الدین، ترکیا و کوردستان العراق "الجارین الحائرین"، ط، م: خانی، کوردستان، دهوک، ۲۰۰۸، ص ۲۶ - ۴۹.
^(۱) حمید بوزنه رسلان، میژووی تورکیای هاوچه رخ، و: د. نه جاتی عه بدوللا، ل ۴۹.

د فی رۆمانیدا، یاشار کەمال ب تایبەتی کوردین ئیزدی دگەتە بەهانە، کو گەلەك ب درندانە و هوفانە دەینەگومەلکوژکرن، ب تایبەتی وەسا دیارە نافی بەرگی ئیکێ کریبە رۆمانا (چیرۆکا گزیرتە، بنیرە فورات خوینەلویە) ژ بەر تەرمین کچ و کورین ئیزدییان د رۆبارین دیجلە و فوراتیدا و ل ئەوان دەفەرین کوردی ئەوین ئیزدی یین کورد لی دزیان و نافی هەردو (رۆباران ب خوینەلو) دبەت، د فی رۆمانیدا ب شیوەیکێ هەرە تراژیدی باس ل مەرگەسات و ئیش و ئازارین مروفایەتیا توورکیا دگەت ئەوا ل سەر دەستی کاربەدەستین دامەزرینەرین کومارا توورکیا دزی ئیزدیان هاتیبەکرن. دیسان د فی رۆمانیدا یاشار کەمالی ب هشیاری هەولدایە تەپەسەریا کوردان د وی سەردەمیدا وینەبکەت و خوەرگری جوامیرییا کوردان وینە دگەت و ل وی دەمی باس ل بەردەوامی یا کوشتارا ئیزدییان دگەت و دەما دبیزیت:

(فورات، بەرۆزان، بە مانگان پەبوو لە لاشەئە مرۆفە. پروانە، فورات خویناوبیە. دەتگوت دیجلە، دیجلە بەرۆزان، بە مانگان پەبوو لە لاشەئە مرۆفە. هەموو هەلوی دنیا دارژانە بیابان و زگی خۆیان لە گوشتی مرۆفە تیرکرد).

(چیرۆکا گزیرتە— ۲، ب، ف، خ، ل ۴۰۸).

• (ئابورا هاوبەش):

وێکوو دەیتە زانین بنەمای ئابورا هاوبەش ستوینەك هەرە مەزنە ژ بو درستبوونا گەل و نەتەو. یاشار کەمالی ژ رۆمانا چیرۆکا گزیرتەیدا ب رەنگەکی ئەدەبی و ب تەکنیکەکا بەرز باسی باژیری کەرکوکێ دگەت وەکو جەهەکی ئیستراتیژی و جیوسیاسی و ئابورییا کوردستانی، ب تایبەت دەما کو ل سەر زاری ئەفسەرەکی سەربازی کو خەلکی باژیری کەرکوکێ یە دناخفیت کو د شەری سەرخۆبوونا توورکیا دا ل دەفەرا روها (ئورفا) دزی فەرەنسیان د جەنگی. ئارمانجا سەرەکییا یاشار کەمالی ژ نافینانا باژیری (کەرکوک) ئ ئەو یاشار کەمال دفت ب جیھانی ب سەلمینیت باژیری کەرکوک ژ پرووی ئابوریقە پەرە ژ پەترۆلی ئەفە ژ لایەکی، ژ لایەکی دی فە ئەوی دفت ب جیھانی رابگەهینیت کو باژیری (کەرکوک) ی وەکو ناسنامە کورد و کوردستانی یە. یاشار کەمال، د بەشی شەشیدا، ژ رۆمانا چیرۆکا گزیرتە (بنیرە فورات خوینەلویە) دا دبیزیت:

((ملازمەکە کوردیکی خەلکی شاری کەرکوک بوو، کە لەلایەن مستەفا کەمال پاشاوە رەوانە کرابوو تاگو هیزە جەماوەریەکان دزی فەرەنسییەکان ریکبخت. تووندوتیژیەك بوو لە جۆرە کەسانە ی کە رحەم بە هیچکەس ناکەن. لە ماوەی چەند رۆژدا لەگەل سەربازە داگیرکەرە فەرەنسییەکان کەوتنە شەر. هۆزە کوچەریە عەرەبیە کانیش ب گویریە ریککەوتنی پشتریان لەگەل توورکەکان دزی فەرەنسییەکان دەستیان بە شەرکردبوو. میری ئەو هۆزە کوچەریانە پشتر لەلایەن ملازمەکەو پلە (پاشا)یان پیدرابوو. دوی کوتایبەتانی شەریش بریاربوو وەکو قارەمانانی جەنگ

مه‌داليایی زير وهر بگريت. له بازاری ئورفا، به پارميه كه له فروشتنی نهو ده‌ستكه‌وتانه‌ی له كوشتاری ئيزديه‌كان پييانرا بوو)).

(چيروكا گزيرته‌ی - ۱، ب، ف، خ، پ، ۴۰).

ديسان ياشار كه‌مال د رومانا چيروكا گزيرته‌يدا ب ديالوگ و مونولوگه‌ك جوش ب تايهت ده‌ما كو ل سهر زاری ميره‌كي ئيزدييان باس ل ئارامگه‌ها (لالش و گوندين ده‌وروبه‌رين شيخادي) وه‌كو جهه‌كي ئيستراتيژی و ئابوری يی كوردستاني دكه‌ت، نه‌ف ده‌فهره‌ ژي يا گرنه‌گه‌ روويی ئابوريشه، چونكو نه‌فرو ب ده‌هان كي‌لگه‌هين په‌ترولی ل ده‌فهره‌ شيخادي و گوندين ده‌وروبه‌ر هه‌يه. نه‌گه‌ر نه‌ف په‌تروله‌ باش به‌يته‌ ده‌رئخيستن و وه‌به‌ره‌ينان دی بيته‌ پاشخانه‌يه‌ك گرنه‌گ بو نه‌ته‌وا كورد و دشياندايه‌ ل پاشه‌رؤزي ببينه‌ ده‌وله‌ت.

ياشار كه‌مال، د به‌شي شه‌شي دا، د رومانا چيروكا گزيرته‌ی (بنيره‌ فورات خوينه‌لويه‌) دا ديپژيت:

(... مير، واته‌ شای ميزوپوتاميا، بو نه‌وه‌ی بو بويزاز بمينيته‌وه‌ و نه‌روا تا توانی دنه‌وايكرد. ته‌نانه‌ت كه‌وره‌ترين نه‌يني خویشی بو باسكرد. زوري پيناچي له‌م هه‌ريمه‌دا نه‌وت ده‌رده‌هينري. نه‌و ئيستا مير بوو به‌لام سبه‌یی دبينه‌ ئيمپراتور، چونكه‌ نه‌م خاكه‌ پره‌ له‌نه‌وت...).

(چيروكا گزيرته‌ی - ۱، ب، ف، خ، پ، ۴۱).

• (ئايين و هه‌ستا هاوبه‌ش)

۱. ئاييني ئيزديياتی:

ياشار كه‌مال، د به‌شي هه‌فتيدا، ژ رومانا چيروكا گزيرته‌ی (ئافه‌خوارنا مي‌رييه‌كي‌) دا باس ل كه‌فترين ئاييني كوردی كرينه‌ نه‌و ژي ئاييني ئيزدی يه، تيدا باس ل سه‌مبول (مه‌له‌ك تاوس) دكه‌ت و جه‌ی پيرؤزي وان ئارامگه‌ها (لالش) ده‌ستنيشان كرينه‌. ديسان ياشار كه‌مال (مه‌له‌ك تاوس) وه‌كو سه‌مبول پيناسه‌كرينه‌، ئيك ژ سه‌مبولين (تيرين هه‌فت په‌ری) يين هه‌ره‌ گرنه‌گ د ناف بوروبه‌ره‌ين ئاييني ئيزدياندا ده‌يته‌ زانين. ده‌رباره‌ی مه‌له‌ك تاوس ياشار كه‌مال ديپژيت:

(مير گوتی: ئينشاللا ده‌يبينيت. موری له‌ ده‌ستی دا و پيشيگوت: "هه‌ركاتيک تووشی گرفتیک بوويت، نه‌م جوهره‌ نيشانی هه‌ر كه‌سه‌يك بده‌يت له‌ نيوان دوو زي يارمه‌تیت ده‌دات، برو لای ئيزديه‌كاني گه‌ل لالش، سلاوی منيان پيرابگه‌ينه‌، نه‌وان بالنده‌كيان به‌ پيرؤز ده‌زانن. سيمبوله‌كه‌شيان تاووسه‌. ره‌نگين سه‌باره‌ت به‌ بالنده‌كه‌ی كوشيك بزائن).

(چيروكا گزيرته‌ی - ۲، ئا، خ، م، پ، ۴۰)

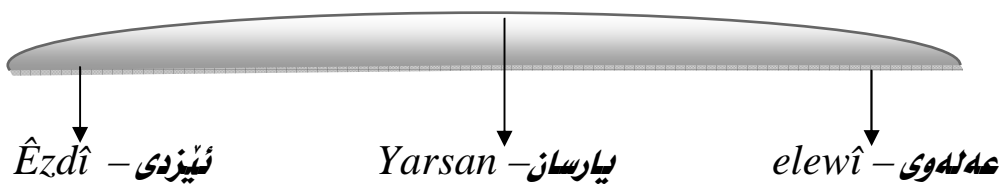
یهزدانی - *Yezdan*^(*) یان تیرین پهریان، نافهکه ژ نافین بالین (پهری پهرست) واته ب یهزدانی دهیته گوتن، یهزدانی ژ رووی پرامانی و په یقیقه واته (پهری پهرست) دهیت. هندهک بهلگه هه نه دبیزن: ((پهری پهرست نافی نایینهکی بوو بهری پرت و به لاقببیت د گوتنی یهزدانی، د سهردهمهکی که فندا د گوتنه ئه فان بیرو باوهران (ههق) و (ههق) ئه و نافه کو بو گیانی گهردونی هاتییه دارینتن، دیسان ل سهردهمهکی هه ره که فن هه تا ئه فرو تنی سی بالین تیرین پهریان دا ماینه، ب تایبهتی د ناف کورداندا ژی د بهرجهسته نه وهکو (ئیزدیاتی، عهلهوی، یارسان). ل دهمی بوری و هه تا ئه فرو، هه موو پهیرهوین تیرهیین حهفت پهریان ل سهر وی باوهپی د کوکن هه حهفت بوونهوهرین پهری یین نورانی یین شووشه یین نادیار ل سهر ئیک دنیا ییدا ل حهفت بوونهوهرین خرابی یین تارپی دوست یین زیان بهخش دپاریزیت. ههروهسا تیرین حهفت پهریان باوهریهکا دی ژی هه یه ئه و ژی (دوناودون - تناسخ الارواح) واته فهگوهازتنا گیانی ل جهسته یهکی بوچهسته یهکی دی. ب فی جوری بهرجهسته بوونا خودایه، ئه ف بهرجهسته بوونه مهزن و بچویکاتیا ئه وی دوناودنی خوهیه)^(۱).

پهیرهوین بیروباوهرین یهزیدی یان یهزدایی، تیدا کوکا وان بو ئایینن ئاری - کوردی یین که فن دزفریت وهکو (زهرا دهستی، مانی و مهزدهک)، ئیک ژ هوکارین سهرهکی بو پهیدا بوونا گشت ئایین و بیروباوهرین (تیرین حهفت پهریان) ل کوردستانی هاتنا هیزین ناوچهیی نه بو سهر ئاخا کوردستانی ب تایبهتی پشتی ((هاتنا ماگول - ته تار بو ئاخا کوردستانی و پشتی شیان هه موو دهقهری داگیر بکه ن دهسته لاتین ناوچهیی ژ نافیه بن، تیدا داگیر کرنا کوردستانی د نافبهرا سائین (۱۲۱۷ - ۱۳۱۷) دا دهست پیدکهت و د فی ماوه ییدا ب ته مامی کوردستان د که فیه ل ژیر گه ف و هه ره شه و داگیر کرن و ئاگر تیبهر دانا کوردستانی ژ لای ماگولان فه ... به ل تشتی گرنگ د فی ماوه ییدا ئه وه کوردستان ژ رووی جوگرافی هاته فهقه تیان ئانکو هه موو پارچه یین کوردستانی ژ ئیک دو هاتنه دویره ییخستن. ب بهر دهوام ئه ف هه لوه شاندن و ژیک دویره بوونا کوردان بو ئه گهری ژیک جودابوونا زار و بیروباوهر و کولتور ... و

^(*) یهزدان *Yezdan*: سهر وکانیا په یفا یهزدان *Yezdan* بو پهرتوکا نافیتستی فه دگهریت. ئانکو یهزدان ژ زار اوپا (یهز - *Yez*) ب پرامانا په سن و پهرستن یه. د زمانی سانسکریتیدا ب شیوه یی (یاژ - *Yaj*) هاتییه بویه یازادا - *Yazada*) یا نافیتستی ب پرامانا خودیدا و خوشتقییه به ل د زمانی په هله ویدا نافی (یهزه ته - *Yezete*) ل ده ستپیکی هاتییه کورت کرن بو ل (یهزه ت - *Yezet*) پاشی گهرین د سهر دا هاتینه و بویه (*Yezadan - Yazad*). ل سهردهمی ئیسلامیدا دیسان گهرین ب سهر دا هاتییه، چونکو عه ره بان په یفا (یهزدان - *Yezdan*) نازانیه و ئه ف په یفه ب (یزید) درکاندیه. داستان ب یهزدان ب یهزیدی کورئ مه عاوویهی گریدایه، بنیره: محمد روف ته وه کولی، ناینه کونکانی کورد، و: له فارسی یه وه جهلال مه لکه شا، گ: پرامان، ژماره (۴۸)، چا: وهزارتی په روه رده، کوردستان، هه لویر، ۲۰۰۰، ل ۶۹.

^(۱) میهرداد ئیزه دی، ناین و تایفه ی ناینی یهکان له کوردستان، و: له ئینگلیزیه وه کامهران فه می، ل ۲۰ - ۲۲.

هتد، د فی قوناغیدا هندهك بیروباوهړپښ (تیرپښ حهفت په‌ریان) (*) ب تایبه‌تی ئایینپښ وهکو (ئیزدیاتی، عه‌له‌وی، یارسان) و هندهك ریچکپښ ته‌سه‌وفپښ ئایینی وهکوو (قادری، رووفاعی، نه‌قشه‌به‌ندی... وهتد) ل کوردستانپښ زیندی و په‌یدابوون... ب تایبه‌تی ل ده‌فهره (زۆزان - هه‌کاری) و به‌هدینان و ئایینی ئیزدیاتی ژ نو‌فه سهرهلدا، ب تایبه‌تی ئه‌وان ده‌فهره ئه‌وین ل ژپړ ده‌سته‌لاتدارییا ده‌ولته‌تا ئه‌یوبی یا مه‌زه‌ب شه‌فعی دا په‌یدابو))^(۱). ئیزدی، (به‌زیدی، به‌زدانی، داسنی، *Êzdi*) ئه‌ف بیروباوه‌ره ژ لایپ هندهك که‌سانقه بو سقکونا وان به‌هرا پتر ب شه‌یتان په‌رست نافی وان دبه‌ن. بیروباوه‌رپښ ئیزدیان کو باله‌که ژ بالپښ (تیرپښ حهفت په‌ریان)، ئیزدی وهکو ئایین په‌یوه‌ندی ل گه‌ل په‌ری و په‌ری به‌ندی فه‌هیه. نافی ئیزدی وهکو ئایین و بیروباوه‌ر، ژ په‌یفا (یه‌زتا - *Yazta*) یان (یه‌زدا - *Yazda*) هاتیه‌ وه‌رگرتن. په‌یقه‌ک ئاریایی و یا که‌فنه و ب رامانا (په‌ری - فریشته) زی ده‌یت. ب فی جورپښ ئه‌وین باوه‌ری ب بیروباوه‌رپښ ئیزدی فه‌هیه دبپژنپښ (په‌ری په‌رسته) به‌لی ئه‌و شه‌یتانی (ئیبلیس) د ئیخنه د نافی ئه‌وان فریشته‌ییاندا و ب (مه‌له‌ک تاوس) واته (فریشته تاوس) نافی وی دبه‌ن. ب فی ره‌نگی شه‌یتان ب فریشته‌یه‌کپښ پاقر و بزوین ده‌یته هژمارتن، دیسان چ لایه‌نی خرابکاری زی نینه.

دایگرامپښ (۲)

ئایین و بیروباوه‌رپښ (بالنده‌یپښ حهفت په‌ری)

ئیزدی ژ رویپښ ئیتنوگرافی فه؛ ((هژمارا وان دگه‌هیهته (۵٪) ژ ئاکنجی یپښ کوردستانپښ، ب تایبه‌تی ل ئه‌وان جهان ئه‌وین باوه‌رپښ ب بیروباوه‌رپښ ئیزدی فه‌هیه. جهپښ وان یپښ جوگرافی به‌هرا پتر دکه‌فنه باکوړ و روژنا‌فا و باکوړ و روژه‌لاتپښ سووریا، قه‌فقازیا، ل باشورپښ

(*) تیرپښ حهفت په‌ری: دهماکو خالقپښ خوداوه‌ند، بونه‌وه‌ر درست کرین، تشته‌کپښ مه‌زن کر کو هموو ماکپښ پیکه‌پښه‌رپښ جیهانی ل خوه‌ بگریته. پاشی خوداوه‌ند ئه‌و حهفت په‌ری داخوازکرن و ل گه‌ل ریبه‌رپښ وان کو خوداوه‌ندی ئه‌فپښ جیهانیپښ بوویه په‌یمانکه‌ به‌ست، پاشی گایه‌ک کره‌ قوربانپښ، پاشی ته‌یره‌کپښ مه‌زن په‌قی، پاشی ئه‌ف جیهانه‌ روون و ره‌نگین بوو ئه‌وا نه‌و ئه‌م دبپښ. پاشی دنیا دروست بوو. پارزتنا جیهانی د ستووپ هه‌ر ئه‌و حهفت په‌رییان دایه. بنپره: فیلیپ کرینبروک، کرس‌تییه‌ن ئالیسون، کولتور و ناسنامه‌ی کوردی، و: له ئینگلیزیه‌وه‌ وریا رحمانی، ل ۱۵۲ - ۱۵۳.

(۱) نه‌کرمی میهرداد، کورد به‌دواپخودا، ل ۲۸ - ۲۹.

رۆژهلاتی توورکیا، ل دهشت و بنارین شنگالی، ل سهر توخیبین عیراق – سووریا و ل هندهك دهفهرین باکوژی باژیژی مویسل ل عیراقی دژین. ئیزدی ل سووریایی و ب تایبهتی ل ههریما جزیره و ل بلنداهیا چیاپین شنگالی و ل ههریمین عهفرین و باکوژی رۆژئافا حهلهبی دژین. ب تایبهتی ل سووریا هژمارا وان دگههسته نیزیکی (۵) هزار ئیزدییان. ل قهفقازیا هژمارا وان دگههسته نیزیکی (۵۰) هزار ئیزدییان ل ئهرمهنستان و گورجستان و نایزهربییجانی دبهلافن. هژمارههکا مهزن ژ ئیزدییان ل ئهنادۆلی ژی ههبوون، بهلی ئهه ههموو توشی مهزنترین کومهلكوژی بوون، ب تایبهتی ل سالی (۱۹۸۰) ئ هژمارا وان گههسته نیزیکی (۱۰) هزار ئیزدییان، بهلی ژ بهر ناكوکی یین د نافههرا کوردین ئیزدی و کوردین موسلمانا نهشیان دریژه ب ژیا نا خوه بدن و ب نهچاری بهرهف وهلاتین ئهوروپی ب تایبهتی ل ئهلمانیا کوچبهرببن. بهلی ئهه ئیزیدی یین ل ئهنادۆلی ماین ئهه ههموو ل باژیژین (ماردین و سیرت و بسمل و ئهنتاکییه و عینتاب و ئورفا) ههتا ئهفرۆ ماینه. هژمارهکا مهزن ژ ئیزدییان ل ئیرانی و ب تایبهتی د نافههرا باژیژین قوچان و دوغا ل خوراسانیدا ل ههریمین نازهربییجانی ههنه. بهلی هژمارا ههره مهزنا ئیزدییان کو ژمارا وان دگههسته (۱۰۰) ههتا (۲۵۰) هزارا کهسان ل باشوری کوردستانی نه. مهلبهندی سهرهکیی وان ژی وهکو دهفههرا جوگرافییا دهست نیشانگری نیزیکی (ئارامگهها شیخ ئادی) یه وهکو دولهکا پارازی ل باشوری کوردستانی و ل دهفهرا دهشتا مویسل و ب ههمان شیوه ئارمگهها لالش ل ویری یه))^(۱).

ل دهف ئیزدییان پهیکهري مهزن وهکو ههیهت و سهروهریا بالندهیا (ئهزهل – ئهقهه) یی هه، بهلی (مهلهك تاووس) شهش بهچکه(تیشك) پهیکهري دی ژی ههنه و ب ههمان شیوهنه. دبیزنه ههمووان(سهنجهق – ئهپرهشمه) (اقلیم)، مهبهست ژ (ئهپرهشمه) د جفاکا ئیزدیاتی دا، ههر ئیک ژ وان یین ل دهفههراکی یان ههریمهکینه ب تایبهتی ئهه دهفهري سووریا ئیزدی تییدا دژین. ههرسال ئهف سهنجهقه بو پهههستی دگهرن ب دهفهري (ئهبرهشیه) سووریا و زوزان واته(ساسوون یان باکوژی کوردستان و رۆژئافا ئهنادۆل)ی، شنگال و شیخان واته

^(۱) بو پتر پیزانیان ل دور ئیتنوگرافیا ئیزدییان بنیره:

- میهرداد ئیزهدی، چهرده باسیك له بارهري كوردانهوه، و: ئهمین شوانی، ل ۳۵۰.
- ههمان زیدهر، ل ۲۵۹ – ۳۶۰.
- خهلات الیاس باعدری، میتولوژیا د تیکستین ئولا ئیزدیاند، ج ۱، چا: خانی، کوردستان، دهوك، ۲۰۰۸، ل ۲۶.
- فیلیب کرینروك و کریستیهن ئالیون، کولتور و ناسنامهی کورد، و: وریا رحمانی، ل ۱۴۵.
- الامیر انور معاویه الاموي، الیزیدیة و التاريخ و والعقیده و المجتمع، ط ۱، م: (لايوجد)، سوید، ۲۰۰۱.
- داود مراد خهتاری، ژیان ل ناف کوردان دا... میژوویا ئیزدییان، ج ۱، چا: ههوار، کوردستان، دهوك، ۲۰۱۲.
- محمهد رووف تهوهکولی، ئاینه کونکانی کورد، و: جهلال مهلهكشا، گ: رامان، ژ: (۴۸)، ل ۷۲.

دهوروبهريڻ زى يا مهزن)، پاشى تهربريز (نازهربيجان)، پاشى موسقف – موسكو ، قهفقازيا
سوفيه تي) دهريازدين^(۱) .

دايگرامى (۴)

سەنجەق – ئەپرەيشە دەفەرپىن ئىزدىيان

ئايىنى ئىزدى ئىكە ژ رەسەنتىن و كەفتىن ئايىنى كوردىيە. ل سەدى شەشى
كوچيدا (شېخ ئادى كورى مسافرى ھەكارى ب بابى گيانى و ب پىغەمبەرى ئايىنى ئىزدى
دەيتەھژمارتن. بەلى ئىكەتيا كونفدراسيون ئىزدىيان ژ روى جفاكى و ئايىنىشە ل سەر
بنەمايەكى چىنايەتى و پلە و پاىەدارى يا ئايىنى ھاتىيەئافاكرن، (مىر) ئانكو مىرى ئىزدى
خانىيە و ب مەزنتىن مەقامى جفاكى و رۆحانى د ناف جفاكى ئىزدىياندا دەيتە ھژمارتن، ژبەر
كو پارازتتا جفاكى يىن ئىزدىيان ل سەر ملين وى يە. (ئىزدى وەكو پىكھاتە ل سەر سى چىنىن
سەرەكى دەيتە ئافاكرن:

(۱) شېخ.

(۲) پىر.

(۳) مىرىد.

دىسان چىنا شېخان دبنە سى بەش:

(۱) ئادانى.

(۲) شەمسانى.

(۳) قاتانى، بەلى چىنىن شېخان وەكو نەرىتەك د جفاكىدا بۆ پرووسىسا ھەقزىنى د ناقبەرا
وان دا نابىت ژنان بدەنە ئىك و دو. بەلى د ناف ئىزدىياندا گەلەك پلە و پاىەيىن ئايىنى و

^(۱) مىھرداد ئىزەدى، چەردە باسېك لہ بارەرى كوردانەوہ، و: ئەمىن شوانى، ل ۳۵۲.

جفاكى يېن ھەين، ئەف پلە و پاھيە د ناف جفاكا ئيزديدا رۆل خوه يى ئايىنى دگيرن و ل سەر ھەموو چينين دى يېن ئيزدييان دبەلافن، ديسان ئەف پلە و پاھيە ل جەژن و رپورھسمين ئيزدييان ل نارامگەھا لالشی ب ئەركى خوه يى ئايىنى و جفاكى رادبن. ئەف پلە و پاھيە ب ريزبەندى ل دويف ئىك و دو دەين وھكو:

(۱) (مير) – ميرى ئيزدى خانى.

(۲) بابەشىخ.

(۳) فەقىر.

(۴) كوچەك.

(۵) قەوال.

(۶) پيش ئىمام.

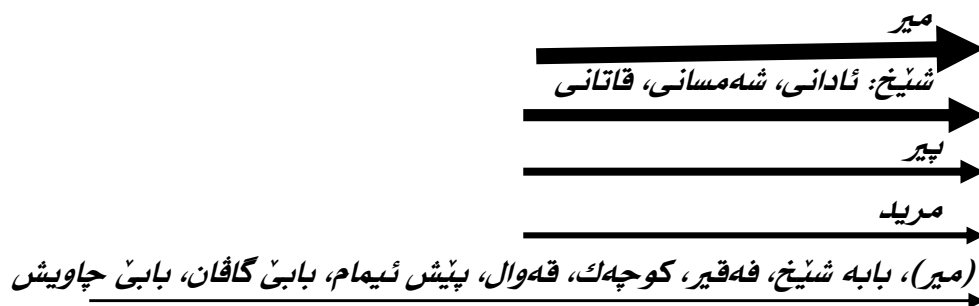
(۷) بابى گافان.

(۸) بابى چاويش، دوعا و پەرستين ئيزديان ب زمانى كوردينه، پەرتوكا وان يا ھەرە پيرۆز (جلیوه و مەسحەفا رەشە)د. چەفەنگ و (سەمبول) و مەلىكى وان ژى (تەيرى تاوس) يان (تاوس مەلەك) و (مەلەك تاوس) (*). ل دويف باوهردانين دىنى ئيزدييان دىيژن: ئيزديتى ژ زەرادەشتيى كەفنزە و كوكا ئەفى ئايىنى سەر ب میتاریيايه، ئايىنەكى كوردیه و یى رەسەنە و بەرى ئىسلامى ژى ھەبوويه. ئايىنى ئيزدى، رەنگى ئايىنى سروشتى ددەت و باوهرى ب خودى دئینن، ئيزدى پەرستنا (ئىبلیسى) رەددگەن و باوهرى ب خودايى (یەزدانى) د ئینن. پەيشين وھكو (ئیزی، ئيزدى، ئيزديياتى) ل دەف وان نافەكى خودايى یە. باوهرى یا ئيزديياتى د ناف كورداندا ھەتا ئەفرو مايه ژ بلى ل كوردستانا رۆژھەلات ل تەفایا كوردستانى ئيزدى ژى ھەنە.

(*) تاووس مەلەك: ئىكەمین سەرمەلەك. تاوسى مەلەك ب پاھيا ھەرى بەلندە دناف بیروباوهرين ئيزديان دا. دپەرتوكا پيرۆزا ئيزدييان (مسحەفا رەش) دا نافى تاوس مەلەك ھاتییە، وەسا ھاتیه نقيسين (بەرى ئەفراندا گەردونى، خودى ئەو وھك ئىكەمین ھەر حەفت تيرين سەرمەلكان (پەريان) ئەفرانديیە و پاشى ل رۆژا ئىكشەمبى، خودى مەلەكى ئەزازیل و ئەو تاووسى مەلەكە و وھكى سەرۆكى وان ھەمووان ب جھكریە، بەلى نھو نافى (ئەزازیل) ناف ئيزديان ناھیتە ب كار ئینان، بەلى ئەو دەفەرين كو ئيزدى خوچەن تاوسى مەلەك ب نافين جوداچودا بكاردينين ئەزازیل كو تاوس مەلەكە د(مسحەفا رەش)دا، تاوسى مەلەك (ئيزدى يېن باشورى كوردستان – عىراق)، مەلەكى تاوس، (ئيزدى يېن موسكو و ئەرمەنستان و گەرجستانى)، خەجى تافوس (كوردستانا رۆژھەلات – ئىران). بنیرە: خاننا ئۆمەر خالى، ئيزديياتى جفاك، سەمبول، رەتووەل و میت، و: ژ ئینگلیزی ئەرگین ئۆپەنگین، ۲۷، چا: حاجى ھاشم، كوردستان، ھەولیر، ۲۰۱۱، ل ۸۴ – ۸۵.

وهكو بىرو باوهر و نهریت ئىزدى كورپىن خوه سونهت دكهن، پهيمانا (كريف) (*) ل دهف وان
پىروژه ب ستوينهك جفاكيا بهيز دهيته هژمارتن^(۱).

دايگرامى (۵)

چين و پله و پايه يپن جفاكا ئىزديان

د ناف ئىزدياندا گهلهك روژين پىروژ و جهژنين جودا هه نه وهكو: جهژنا سهر سالى،
جهژنا چلى هافينى و روژيگرتن، جهژنا مهن، جهژنا بالندان، جهژنا خدرنه بى و خدر نه لياس
.. هتد (د بىروباروه رپن ئىزدياتى دا چار جهژنين سهرهكى هه نه، بهلى دو ژوان زور د سهنج
راكيش و گرنگن، نيك ژ وان جهژنا (جهم) ه كو جهژنهكا ههره گرنگ ل دهف ئىزديان و تيدا
پهيكه رى بالندى (نه نزل - نه نقره) دياردكهن، نيشا خه لكه كه ددهن. نهف جهژنه دكه فيته ۶ -

(*) كريف (*Kriv*): په يفهك ميتراييه، ب زازاكي *Kevra - Kivra*، وهك نهریت پهيمان پىروژه ل دهف ئىزدى و عهله ويان
Alawi و هاوبه شى د نافبهرا وانا ژى هه يه. كريفى تى برايه تى يهكا پىروژه، ل گور نهفى پهيمانا برايه تى يى، نهو
خيزانا كو پهيمانيا كريفى تى د نافبهرا وانا دا هه بيت بو وان نينه ژا ژ هه فديو بخوازن و درستينه. ريزگرتن و پارازتنا
نهفى پهيمانى گرنگه. دهما زاروك دناف كوشا ههر كه سهكى بهيته سونه تكرون و نهو نيشانه دى مينيته د ناف دهستى واندا.
نهو زاروك دببته كورئ وئ مالى و نهو برايه تى تا ناخره تى دى بهردهوام بيت. جهى نامازه پيكرنى يه نهف نهريته (كريف
- *Kivra, Kevra*) دناف كوردان دا گهلهك ديپينه و هه تا نهو دناف ئىزدى و عهلهوى يپن كورد دا وهك نهريتهك
زمراده شتى يا بهردهوامه. ئىزدى و عهلهوى نهفى پهيمانى ب تنى ل گهل موسلمانان نه نجام ددهن. بهلى ل گهل كريستيان و
جوهيان نه نجام نادهن. دببژنه نهفى پهيمانى (كريفى خوينى). بنيره:

- تهامى العبدلى، اسلام الكراد، طا، م: دار الطليعة، لبنان، بيروت، ۲۰۰۷، ص ۱۲۰ - ۱۲۱.
  - نورى دىرسى، دهرسيم له ميژووى كوردستاندا، و: د. نه حمهد فهتاح دزه بى، چ، چا: وهزاره تى پهروه رده، كوردستان، ههولير، ۲۰۰۱ ل ۵۱.
  - فاضل عمر، ميتر و ميتراپه ريسى ليكولينهك دهستپيكي، ل ۶۰.
- (۱) بو پتر پيزانينان ل دوركونفدراسيون بنه مايپن چينايه تى و پله و پايه دارى يا ثابنى ئىزديبان بنيره:
- Dergusa Nasnameye, L128 - 129.
  - محمد رووف ته وهكولى، ثابنه كونكانى كورد، و: له فارسى يه وه جهلال مهلكه شا، گ: رامان، ژ: (۴۸)، ل ۶۹ - ۷۰.
  - خهلات لياس باعدرى، ميتولوژيا دتيكستين ئولا ئىزديان دا، ل ۳۳ - ۳۶.
  - اليزيدية و التاريخ و العقيدة و المجتمع، الامير انور معاوية الاموي، طا، م: (لايوجد)، سويد، ۲۰۰۱، ص ۱۴۲ - ۱۴۳.

١٣) چریا ئیکۆ و پیدفییه هه موو ئیزدیپن جیهانی ل ئارامگهها لالش بهشدارببن. ئەهف جهژنه یا ههف دهمه ل گهل جهژنا (میترا - *Mithra*) یا مهزن جهژنا دیرینیا ئارییان. ل ئاههنگین لالشیدا جهند گایهکان دئینن و ل دهووروبه رین ئارامگهها شیخ شه مسه دین دا دگیرینن، پاشی سه ری وی دبرن و گوشتی وان ل سه ر حه جییپن مه زاری دابه شدکهن) ^(١).

دیسان جهی سه رنجدانئ یه د نافه میسولوژیا ئایینی ئیزدیدا پرسا پهیدا بونا شهرفه دینی مل ب ملئ عیسیی رزگارکه ر دئ پهیدابیت ((وهکو هه موو بیروباوهر و ئایینین دی ئیزدی ل سه ر وی باوهری نه ب تایبه تی وهکو د فهلسه فا کریستیانیدا هاتییه و دبیزن: دنیا هه ر وهکوو خوه نامینیت، دئ رۆژهک هیته عیسیی رزگارکه ر دئ هیته، یان ژی د ئایینی ئیسلامی دا دبیزن (مههدی مونته زهر) هیته و دئ چل سالان خوشی و تهناهی یئ د نافه دنیایی دا به لافکهت، به لئ ئیزدی د وی باوهری پیدانه کو (شهرفه دین) ل گهل عیسا دئ هیته، شهرفه دین دئ ل سه ر ئا خا کوردستانی دهسته هلاتئ گریته و عیسا ل دهفه را مسری حوکمی کهتن) ^(٢).

یاشار کهمال، د بهشی شهشیدا، ژ رۆمانا چیرۆکا گزیرته ی (بنیره فورات خوینه لویه) دا باس ل ب پهسن و ستایشه کا بلند و بهرزا ئارامگهها لالش دکهت و دیرۆکهکی بو ئافادکهت، دیرۆکا فی جهی بو چاخین شارستانی میزوپوتامیا فه دگه رینیت، نهو شارستانی یا مهزن تیدا نهتهوی کورد پشکهک بوویه ژ فی شارستانی، دهما دبیزیت:

((دهتبه مه خانهقای شیخ ئادی کوری موسافیر. شوینیکی زور سه رهنج راکیشه. بهرای من لالش، دهستیکی پیروزه، رهنگی له سه ردهمی سومه ریه کانهوه تا ئیستا وا پیروزبووی. بووی هه یه یه کهمین شوینیش بی که ئاگر تیا دوزرابیتهوه...))

(چیرۆکا گزیرته ی - ١، ب، ف، خ، پ ٤١٤ - ٤١٥).

جهی جوگرافی یئ سه رهکی یئ ئارامگهها لالهشی دکه فیهته ((نزیکی ١٠ کم ژ قهزا شیخان یا سه ر ب پاریزگهها مويسلفه دویره، دکه فیهته ده رتهنگا چیا یی و ژ سی لایانقه چیا ل دور دزقن، رهخی ژیری یئ ئارامگههی چیا یی (مشتی) یه، رهخی ژوری چیا یی (عه رفاتی) یه و ل رۆژئافای ژی چیا یی (حه زه تی) یه، بلنداهیا فان چیا یان ژ رویئ ئافا ده ریا ی نیزیکی (٣٠٠٠) مه ترانه. دویری یا ئارامگهها ژ پاریزگههی دهوکی (٥٣) کم، ب فی رهنگی ئارامگهه دکه فیهته (باشوری کوردستانی) واته دکه فیهته باکوری عیراقا نه قرو) ^(٣).

^(١) میهرداد ئیزه دی، چه رده باسیک له باره ری کوردانه وه، و: له ئینگلیزیه وه نه مین شوانی، ل ٢٥٤.

^(٢) خه لات الیاس باعدری، میتولوژیا د تیکستین ئولا ئیزدیان دا، ل ٢٩.

^(٣) قه یسه ر خه لات یه ز دین، په ریسه گهها سه رپشک یا لالهشی ل دهفه را کوردستانی، گ: دیروک، ژ: (٤)، ل ٥٧.

ياشار كه مال، د بهشى شه شيدا، ژ رومان چيروكا گزيرتهى (بنيره فورات خوينه لويه) دا ل سهر نارمگه ها لالش بهردهوام دبیت و ب رهنگه كى نهفسانه يى وهسفا لالشی وهكو بنگه ههك نايینی و جهی پيروزيا نيزديان دكهت. ديسان ديروكا نهفى جهی بو سهردهمین رویدانا پاپورا نووحي فه دگوهيزیت دهما دبیزیت:

((له لای چهپی دمرگای نارمگای شیخ نادى كورى موسافیر وینهى چه ند ماریك ههن كه دريژهيان له بهژنى مروف زياتره و سى جار به دمورى خویندا نالون. له سهر ديوارى لای راستيشدا چه ندين پهيكه رى سحر اوى ههن. له لالش هه موو شتيك سحر اویه، درنده و په رنده، زينده وهر، زموى و ناسمان، هه موو شتيك... شتيكى تريش نهويه كه سينهد ساله بهر له نستا له نيو زيى فورات پهيكه ريكي برؤنزی مارين دهرهيناوه. كه چاوه كوانى سوورى درهوشاوه بوون. تهنانهت بوى هه يه وینهى نه م مارانه و پهيكه رهكانى ديوارى تهنيشتيان هى سهردهمى پيش سومه ريه كان بن... مار له هه موو جياگيهك پيروزه. نهو دهمه ي توفانى نووچ به په رى توندیه وه بهردهوام بوو كه شتيه كه كونده بى و ناو ده چيته نيو كه شتيه كه وه. زورى نامينى كه شتى نوقم بى. له پر مار دمرده كه وى و كلكى خوى ده خاته نيو كونه كه. با لالش بو دوايى ليگه ريى. بچين مار كه ببينى)).

(چيروكا گزيرتهى - ا، ب، ف، خ، پ، ٤١٤ - ٤١٥).

د ناف نايینی نيزدياتييدا گه لهك پيروزي يين دى ههنه وهكو ((روژ، هه يف، گه لى لالش، ناگر، كانيا سى، گا، مار... و هتد. به لى ل گور ميسولوژيا نايینی نيزديدا سى گرنگترين پيروزي ههنه (روژ، گا، مار)، ل سهردهمین به رى روژ هاتيه په رستن، ب تايبه تى د ناف گه ل و ميله تين سومه رى و نارياندا، ديسان وهكو خوداوه ند هاتيه نياسين، هه ژيهه بيژين ميترا - Mitra نيكه م بيروباوهره كو روژ په رستيه، ديسان وهكو خوداوه ندئ سوز و رونه ي بى ژى هاتيه نياسن. نهف بيروباوهره د ناف نيزدياندا هه تا نه فرو ماینه، نيزدى وهكو ناربيان روژى دپه ريسن و دبیزنى (شيشم) يان خوداوه ندئ روژى ل دهف وان خوداوه ندئ خير و بهر كه تيه. هه تا نه فرو ژى دهما كو نيزدى نفيزيدكهن، ده ست و چافين خوه دشون و بهرام بهر روژى رادوه ستن، ديسان (ناگر) وهكو سه مبوله كى ل دهف نيزديان يا پيروزه، ژ بهر گرنگى و پاكى و پيروزي يا وى ل نارمگه ها لالشی ههر روژ ناگر ده يته گوريكرن ب تايبه تى ل نيشا روژين جه ژن و روژين چار شه مبی و نه ينان. ههر وهسا (مار) د ميسولوژيا نايینی نيزدياندا گه لهك گرنگه، ل دويف ديتنا وان پيروزيا ماری وى دگه هينيت (مه لهك تاوس) خوه فه گوه ازتيه ل سهر وینى ماری و نادم و ههوا ل به هشتى دهرنيخستينه، ل دويف بيروباوهرين نيزديان مار گيانه وهر و گيانداره كى پيروزه، ژ بهر كو د رویدانين توفانا نووحيدا، دهما كو پاپورا وى كون بووى نهوى روله كى مه زن گيراهه بو گرتنا نهوى كونى و قورتالكرنا نووچ پيغه مبه رى ژ مرنى، ژ بهر فى چه ندئ ژى ماری رهش ل سهر دهرى شیخ نادى هاتيهه چيكرن،

(مار) پیرۆزیه‌کا دی ژێ هه‌یه‌ ل ده‌ف ئیزدییان، زیاره‌ته، ب تایبه‌تی ماری ره‌ش ب که‌سی فه‌ناده‌ت، پیدفیه‌ تو ماری ره‌ش نه‌کوژی. دیسان ل گور میسولوزیا ئیزدییان ماری ره‌ش ژێ یی (شیخ مه‌نده)ه، نابیت که‌س بکوژیت چونکو هه‌تا فیگافی ژێ نه‌فی یین بنه‌مالا شیخ مه‌ندا مارا دگرن بی کو ب وان فه‌بدن، هه‌ر مرۆفه‌کی ئیزدی مار پنه‌بده‌ت دبه‌نه‌ ده‌ف بنه‌مالا شیخ مه‌ندا و خولی یی لی دده‌ن و ساخدبیت. دیسان (گا) د میسولوزیا ئیزدییان دا گه‌له‌ک پیرۆزه، نه‌و وه‌سا هزرده‌کن (گا) ئیکه‌مین گیانه‌وه‌ره‌ ل سه‌ر رووی ئه‌ردی په‌یدا بوویه. (گا) وه‌کو قوربانێ دانێ سه‌رژێدکه‌ن و ل ریوره‌سم و جه‌ژنپن خوه‌ ب تایبه‌تی ل جه‌ژنا جه‌مایێ))^(۱). یاشار که‌مال، د به‌شی شه‌شیدا، ژ رۆمانا چیرۆکا گزیره‌تی (بنیره‌ فورات خوینه‌لویه) دا باس ئیزدییان دکه‌ت وه‌کو ئارییان چاوان رۆژی دپه‌ریسن. ده‌ما دبیزیت:

(ئیزدییه‌کان رۆژی سێ جار، جارێک ئه‌و ده‌مه‌ی که‌ خور هه‌لدی، جارێک کاتی نیوه‌رۆ و ئه‌و ده‌مه‌ی که‌ خور به‌ تافی ئاسمانه‌وه‌ یه‌ و جارێکیش ئه‌و کاته‌ که‌ خور خه‌ریکه‌ ئاوا ده‌بی رووه‌ و خور راده‌وستن و و دوعا ده‌خوینن. سه‌دان ساڵه‌ ئه‌مانه‌ ده‌کوژن. له‌ گه‌ل ئه‌و هه‌موو راوانان و دوورخستنه‌وه‌، ئه‌و هه‌موو ئازاردانه‌، ئه‌و هه‌موو سوکایه‌پیکردنه‌، که‌چی ئه‌وان نه‌ماندبوون و نه‌ توخمیشیان براهه‌وه‌)).

(چیرۆکا گزیره‌تی - ۱، ب، ف، خ، پ ۴۰۸ - ۴۰۹)

کوکا ئه‌فان بیروباوه‌ر و تیتالین ئیزدییان بو گشت ریوره‌سم و بیروباوه‌رین میترایی فه‌دگه‌ریت ب تایبه‌تی پیرۆز راگرنا هه‌ر یه‌ک ژ (رۆژ، گا، مار) ب تایبه‌تی قوربانیکرن و فه‌کوشتنا (گا)ی هه‌تا ئه‌فرۆژی وه‌کو بیروباوه‌ر د ناف ریوره‌سم و تیتالین ته‌فایا ئایینپن جیهانی ب گشتی و د ناف ئایینپن کوردیدا مایه‌. ب تایبه‌تی کوکا وی ژێ دچیه‌ سه‌ر ئایینپن که‌فنی ئاریایی میترایی (چونکو میتریان (گا) د شکه‌فتاندا فه‌دکوشتن، له‌وراجه‌ قوربانیکرنا گای بو خوداوه‌ندی میترایی د جه‌پن تاری و د ناف شکه‌فتاندا یان د سه‌ردافین په‌رستگه‌هاندا بوویه، د ده‌می فه‌کوشتنا (گا)یدا نیزیکی خوینا قوربانیکرنی، ماره‌ک ل گه‌ل سه‌ی و دوپشکه‌کی ب هه‌موو وینه‌ و نه‌خشین ل سه‌ر هه‌موو کولانا ده‌اتنه‌ نه‌خشاندن ده‌اته‌دیتن، ئه‌ف بیروباوه‌ره‌ د ناف ئیزدییان دا قوربانیکرنا (گا)ی ل ئارامگه‌ها لالشی ده‌یته‌ئه‌نجامدان، دیسان هه‌بوونا ماره‌کی ره‌ش ل سه‌ر ده‌رگه‌هی لالشی و هه‌بوونا وینی دو سه‌یان - کو نیزیکتین و ب وه‌فاتین هه‌فالین مرۆفینه‌. هه‌بوونا سه‌ردافه‌کا تاری ئانکو هه‌موو مه‌رجین سه‌ره‌کی بو قوربانیکرنا گایی میترایی تیدا هه‌نه‌)^(۲).

^(۱) خه‌لات الیاس باعدری، میتولوزیا دتیکستین ئولا ئیزدییان دا، ل ۵۳ - ۵۹. دیسان بنیره‌:

- Şoreş Reşî, Dîroka Kurdên Koçber, Berge 2, L 144 - 145.

^(۲) عه‌لی ته‌ته‌ر نیروه‌ی، کورد و میژوو (۱)، ل ۸۲ - ۸۳.

ههتا ئەفرو پشتی پهیدا بوونا گهلهك ئایین و بیروباوه‌پښ جودا، کارتیکرن و رهنگه‌دانا کومه‌کا بیروباوه‌پښ میتراپی ل سهر ئەوان میلیه‌تان ئەوین چوینه د ریژا ئایینی جودا چ ل روژه‌لاتی چ ل روژنا‌فایی ماینه، (بوونموونه کوردولوژی رووس مینوریسکی دهرباری (ماری) دبیژیت: مار د ناف ئایینی ئیزدی‌دا وه‌کوو سه‌مبوله‌کی دهیته دیتن، رۆله‌کی مه‌زن دگپیت، کوکا فی رۆی گه‌له‌ك كه‌فنه و سنورپ ئایینه‌کی دی دهرئ‌خیت. دیسان ل گور میسولوژیا سومه‌ری و بابلی و ئەکه‌دی و یونانیان (ماری) رۆله‌کی مه‌زن گپرایه، د میسولوژیا سومه‌ریدا، (مار) وه‌کوو خوداوه‌ندی دیموس ئانکو (خوداوه‌ندی زیانی و زاوژی) یه، به‌لی مار وه‌کو خوداوه‌ندی نیف ژن ب نافی (ساکا - saka) د ناف میسولوژیا بابلی و ئەکه‌دی و یونانی دیاربوویه. به‌لی د ناف میسولوژیا کوردیدا، ماری ره‌ش رۆله‌کی مه‌زن هه‌یه، بو نمونه کچپن کوردان، ده‌ما کو جهپن خوه چپدکرن وینه‌پین شاهماران وینه‌دکرن و ل ژورپن خوه رادئ‌خستن، ئەوان وه‌سا هزر دکر ئەو به‌ره‌که‌ته. دیسان د ناف بیروباوه‌پښ کوردیدا په‌یقا (مار) دهیته بهیستن، ب تایبه‌تی د پرووسیسا هه‌فژینییدا دهیته گوتن (لی مارکرن - ماره برین). دیسان د میسولوژیا کوردیدا کاوه‌یی ئاسنگهر و زوحاک بوونا دو (ماران) ل سهر ملین زوحاکی هاتییه، به‌لی د میسولوژیا ئەرمه‌نان دا ب تایبه‌تی هۆزپن ئەسلزاده یپن ئەرمه‌نیدا دبیژن:- کوکا مه ژ قه‌رائی ماران یپن ماد - *Mad* دهیته، دیسان ل کوردستانی ده‌قه‌ره‌ك هه‌یه ب نافی هه‌ریما (نوره‌مار) بو که‌فنترین په‌رستگه‌ها ماران دهیته هژمارتن، به‌لی هه‌تا ئەفرو ژی د ناف بیروباوه‌پښ کورده‌واریدا هنده‌ك تیتال هه‌نه هه‌تا نه‌و ئەم هه‌ستپینا‌که‌ین وه‌کو پچ و نه‌ینوکی خوه د قوسینین یان ژی هه‌ر پارچه‌یه‌کا له‌شی مروفی دکه‌نه د ناف قافکه‌کی یان دکه‌ینه د ناف لیقین دیواره‌کیدا، یان سویندخوارن ب رۆژ و نشیژا سپیدی به‌ری روژه‌لاتنی هه‌موو بو بیروباوه‌پښ میتراپی قه‌دگهرن) ^(۱).

یاشار که‌مال، د به‌شی شه‌شیدا، ژ رۆمانا چپروکا گزیرته‌ی (بنیره فورات خوینه‌لویه) دا باس ل ئایینی ئیزدیاتی دکه‌ت، وه‌کو ناسنامه‌یه‌کا کوردی یا نه‌ته‌وی یا ئایینی لی‌دنی‌ریت، باس ل دوعا و په‌رستنا خودی ل ده‌ف ئیزدیان دکه‌ت، هه‌موو چین و توپژپن جفاکی یپن ئیزدی (زاروک و کچ و کور و پیر و ژن و میر... و هتد) هه‌موو وه‌کوو ئیک دوعا ب کوردی ژ خودی دکه‌ن. به‌لی یاشار که‌مال سرود و هۆزان و قه‌ولپن ئیزدیان دکه‌ته بناغه‌یه‌ك شارستانی بو

^(۱) بو پتر پیزانیان ل دور میسولوژیا ئایینی ئیزدیان دهرباره‌ی نه‌ریتین (روژ، گا، مار، چپروکا پاپورا نوحی) بنیره:

• Şoreş Reşî, Dîroka Kurdên Koçber, Berge 1, L 145 – 146.

• عه‌لی ته‌ته‌ر، کوردو میژوو(۱)، ل ۸۴.

• خه‌لات الیاس باعدری، میتولوژیا د تیکستین ئولا ئیزدیان دا، ل ۴۱ – ۴۲.

گشت زمان و ئەدەبىياتىن كوردى وەكو چىرۆك و داستانىن وان بۆ نەتەوا كوردى دەهەژمىریت. جەئى سەرنج دانىيە(شەيخ ئادى ۱۰۷۴ – ۱۱۶۱)، ئىكە ژ ھۆزانقانىن كورد كو پەيڤا (كورد و كوردستان) وەكو مەبەستەكا سىياسى و نەتەوى و نشتىمانى ب كارئىنايە ل دەمى دىبىژىت:

((جبار ل روم و جال فرس جەورا بدەنگ

كەفتى (كوردستانى) دالى ئىوريت

ئەز چمە؟ دەرويشى بى تاسس و بەدى

لى بەلى، تاسى مە نابىت كەس بكرىت

سەد وەكوى رووستەم ل پەى نەوقاس دەچن

تاسى (كورد) ل دوڤ كەسى نازقرىت))^(۱).

ھەلبەت پىدڤىيە ئەم ناماژى ب وئ چەندى ژى بكەين گەلەك ژ رى ورسەم و تىتال و بىروباوەر و سترانىن فولكلورى ھەنە ئەڤرو د ناپ ئىزدىياندا سەروكانى يىن وان بۆ ئىزدىيان ڤەدگەرىن، ياشار كەمال دىبىژىت:

((... دوعاكانىشيان وەكو ئىمە لەبەر ناخوينن. چ مندا ل بى، چ گەنج و پىر، يان شەيخ و مىر

بى، روو خور رادەووستن و ھەرچى ھەزىيان لىبى لە دلى خويان بە خورى دەلین. رەنگبى ئەم

دوعايانە باشترىن دوعابن كە بنىادەم تا ئىستا بە سەر زارى ھاتبى. رەنگبى باشترىن و جوانترىن

ستران و شىعر كە ئىستا گوترا بن ھەر لە دوعا شىانەو وەرگىرابن. رەنگ بى پاىە و بناغەى ھەموو

چىرۆك و داستانەكانى مىزوپوتاميا ھەر ئەو دوعايانە بن. لە مىزوپوتاميا، مىللەتان، ئايىنەكان و

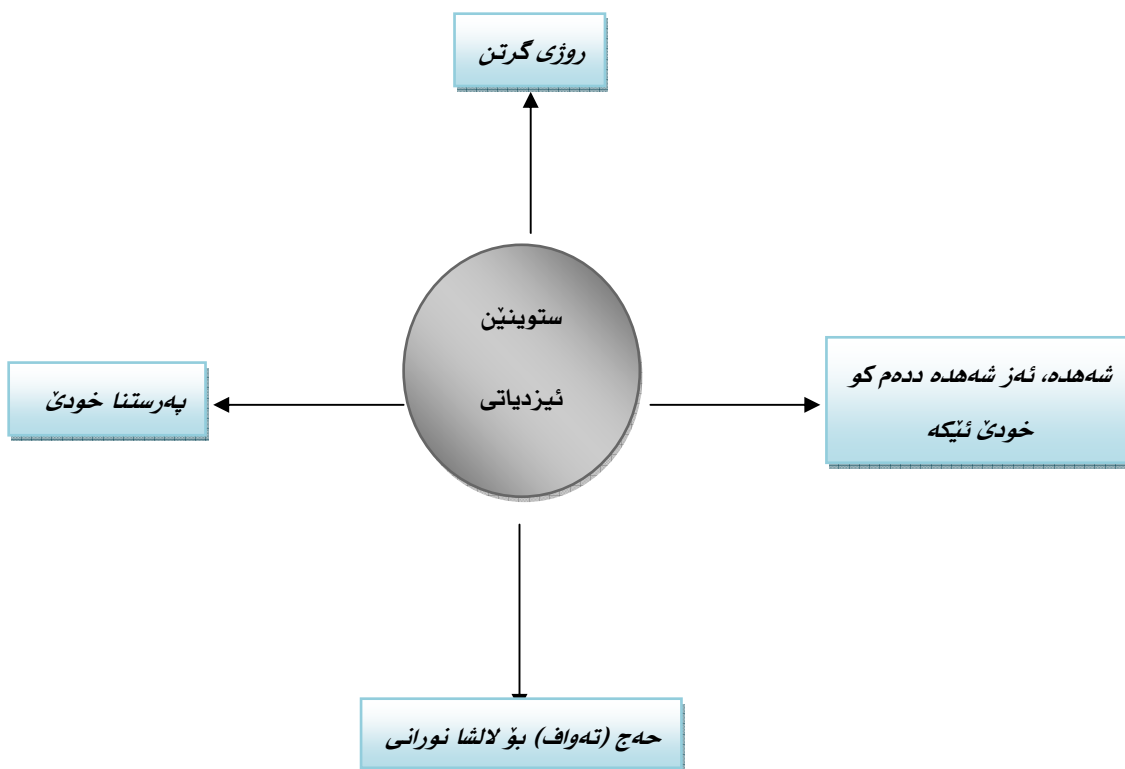
شارستانىيە جياجياكان)

(چىرۆكا گزىرتەى- ۱، ب، ف، خ، ل ۴۱۰)

^(۱) بۆ پتر پىزانىنان ل دور ھوزانىن كوردى يىن شەيخ ئادى بنىرە :

• گىوى موكرىانى، كەشكولى گىيو، بەرگى يەكەم، چ، ۱، چا: علاء، العراق، بغداد، ۱۹۸۶، ل ۱۴.

• كامىران محمد نەبى، قوناغىن وەرارا ھزرا نەتەوايەتى د ھوزانا كوردىدا، ل ۸۳.

دایگرامی (۶)

ستوینین سهرهکیین ئایینی ئیزدیاتی

یاشار کهمال، د بهشی نههیدا، ژ رۆمانا چیرۆکا گزیرتهی (بنیره فورات خوینه ئویه)دا باسی به شهکی رپوره سمین ئیزدییان دکهت، نهف رپوره سمه وهکو پیناسهیهک دایه بیروباوه رپین ئایینی ئیزدیاتی. ب تایبهتی باس ل جهژنا (خدر نهبی - زینده و خدر ئهلیاس) کهت. باس ل سهرچاوانییا ب ریقه چونا نهفی رپوره سمی دکهت. بهلی زیندی کرنا نهفی جهژنی په یوهندی ب میسولوژییا کوردی وهکو دهلالهت بو میسولوژییا (خدری زینده) فه ههیه. ئیزدی نهفی کهسایهتی یی ئاشویی بهرز و ب نرخ دزانن. دیسان باس ل سهرچاوانییا ب ریقه چونا نهفی رپوره سمی دکهت ب تایبهتی فه خواندنا سرودان و ژهنینا میوزیکی، ب تایبهتی (دهف و بلویل یا شقان (دف و الشباب) ژ لایئ قهول بیژین روحانی یین ئیزدییان فه. یاشار کهمال وهسا باس ل جهژنا خدر ئهلیاس دکهت:

(باسکردنی رپوره سمیک له رۆژی خدر ئهلیاس دا بهرپوهده چیت. باسکردنی ژهنینی سهده پیر پیکهوه شان وهشاندانی سهدان کهس پیکهوه سهماکردنیان. تا نهو زیاتر باسی بو دهکردن، فرمیسک زیاتر له چاوهکانی موسا ناغا خردهبوونه وه. ههروهکو خویمان دهیانگوت ئهوانیش ههر له م ناوچهیی تورووسهوه چوو بوونه کریت. سهدان مروف به سهما و خولانهوه دهریاکانیان خسته پشت سهرو بو ئهو خاک و ولاته دیرین و نهو دنیا پرشکویه کوچیان کرد).

(چیرۆکا گزیرتهی - ۲، ئا، خ، م، پ ۵۳۶).

خدری زینده د جهژنا خدر ئەلیاسدا د ئاستهکی پیرۆز دایه. ئیزدی وهکو ریزگرتن بۆ دو خوداوهندان سی رۆژان ب رۆژی دبن. ئەف رۆژی گرتنه ل دهف وان ئیکجار پیرۆزه، د ئایینی ئیزدیاتیادا د بنیاتیادا نافی ئەفی جهژنی (خدر نهبی و خدر ئەلیاسه). (ل دویف میسولوژیا ئیزدیان ئەفه ب نافی دو پیغه مبهران دهیته ناسین: خدر نهبی (زینده) و خدر ئەلیاس (ئەلیاس). خدر (زینده – نهبی) ل دهف ئیزدیان خودانی چهژۆیکرن و مراد هاسلکرنییه، بهلی خدر (ئەلیاس – ئەلیاس) خودانی پشتەفانییا ئەوان کهسین دهستکورت و نهخووش دهیته هژمارتن. ئەف جهژنه د پینجشەمبیا ئیکی د ژ مهها شواتی هەر سال دهستپیدکەت. لی پرووسیسا رۆزگرتنی وهکو ریزگرتن بۆ هەردو پیغه مبهران ل رۆژا سیشەمبیا هەمان مهه دهستپیدکەت. ئیزدی سی رۆژان ل دویف ئیکدا ب رۆژی دبن، سپیدەیا سیشەمبیا بهری هەلاتنا رۆژی ل دەمژمیر پینج یان شەشی سپیدی پاشیفی دخون و پاش رۆژانافوونی فتاری دکەن. ل گور میسولوژیا ئیزدیان وەسا دبینن خدر ئەلیاس ل رۆژا پینجشەمبیا ژدایک بوویه. رۆژبوونا خدر نهبی ل رۆژا ئەینییه. د فی مههیدا وهکو نهريت کهچ و ژنن ئیزدی د ماوهی رۆزگرتنا جهژنا خدر ئەلیاس و خدر زیندهدا، دهرزی و دەرۆیا دورینی و شەیی پرچی ب کارنائین. دیسان وهکو ریزگرتن بۆ مریین خوه ئەو د هەرسی رۆژین رۆزگرتنیادا ب تاییهتی ل ئیفارینی پینجشەمب و ئینیان دا (نانی مریان) ل سەر خەلکی بهلافدکەن و دبیزنی (ئیفارین). درۆژا بهری جهژنا خدر نهبی و خدر ئەلیاسدا ئیزدی مالین خوه پاقر و بزوین دکەن. ل گور میسولوژیا ئیزدیان هەسپی (خدر نهبی) زیده یی پیرۆزه. ئەو دوی باوهری دانە خدر نهبی د دنیایدا ل سەر هەسپهکی د فریت و دگریت. بهلی ئیزدی د شەفا بهری جهژنیادا چ کهس دەرگههی خانین خوه ناگرن، ئەو هزر دکەن دبیت خدر نهبی بهیته مالا وان) (۱).

ئیزدی بۆ ساخکرنا جهژنا (خدر نهبی و خدر ئەلیاس) دبیزن:

((ههوارا مه خدر نهبی، خدر ئەلیاس))

سوارى ههسپى بوز)) (۲).

یاشار کهمال، د بەشی شەشیدا، ژ رۆمانا چیرۆکا گزیرتهی (بنیره فورات خوینەلویه)دا دوریشمی (بنیره فورات خوینەلویه) دکەته هیمایهک ژ بوی کومه لکوژیا ئیزدیان ب دهستی ئوسمانیان، دیسان تالانکرنا مال و مولکین وان و کوشتنا مروشین وان و برنا زاروک و کچین ئیزدی وهکوو غەنیمه و سهبايا و بی بههرکرنا وان وهکوو مروف و ههولداننا بۆ چنهکرن و

(۱) خانا ئومەر خالی، ئیزدیاتی (جفاک – سه مبول – رەتووەل و مەیت)، و: ژ ئینگلیزی ئەکین ئوبهنگین، و: ژ تیپین لاتینی:

کوفان خانکی، چ، ۲، ۱۳۲ – ۱۴۳. دیسان بنیره: تهامي العبدلي، اسلام الكراد، ص ۱۲۵ – ۱۲۶.

(۲) هەمان ژیدەر، ۱۳۲.

بشافتنا بىروباو دەرىپىن وان. وەكو ھەستەك ھاوبەش و پىرسەك مافىن مروۋى و پىسكرونا
زىنگەھى دەرنەنجامى شەرىپىن گران و كوشتارگەھ و سوتنا گوند و باژىرن وان گرىددەت ب
زناڧىرنا نىك كەڧنترىن ئايىنى كوردىدا دىبىژىت:

((لە ھەكارى دى بە دى گەران و شىر، قاورمە، نقىشك، ماست و زور شىلەساوارىان خوارد.
تەننەت قەلەۋىش بوون و دووبارە ھىزو پىرستىكى باشيان ھاتەۋەبەر. سەبارەت بە جەنگ، دا لەم
ناۋچانەدا لە پاشماۋە و كەترە و كەم ئەندام و ئىسك و پىست و نەخوشىيەكانى لەشكەرى نوھەد
ھەزار سەربازى بىرازى كەسىكى تر نەبوو كە شىۋەى لە سەرباز بچى. تاقمىك لە عارەب و توورك و
ھەندى كوردىش دەستياندا بوو چەك و كەتبوونە راۋاننى ئىزدىيەكان. يەكە بچوك و ماندوو و
دردنەكەى پوئىرازىش ناخواستە رەگەل ئەو تاقمە كەوتن. رووبەروۋى پاشماۋەكانى دىكەى لەشكر و
ئەو دەستە و تاقمانە دەبوونەۋە كە ئەوانىش لە لايەكى تردا خەرىكى راۋكردنى ئىزدىيەكان
بوون. ئەو دەستە تاقمانە بەسەر دىھاتەكانى ئىزدىان دادەدا و ئەسپ و ئاخەكانىان تالانكردن...
سوارانى توورك و عارەب و چەتە و سەربازانى راكردوو ھەموو ھەندى كوردى وەكو ئەوان خويان
لىكدا بوو سوارى ئەو ئەسپانەبوون كە بەزور لە ئىزدىيەكان و دىھاتىيە بىچەكەكانىان
ستاندبوو... لەگەل سوارانى ئىزدى كەوتنە شەر... ھەموو جەنگاۋەرە ئىزدىيەكانىان كوشت،
جەلەكانىان لە بەركردنەۋە و فرىياندانە ناۋ دىچلەۋە. پاشان نۆرە گەيشتە بىچەكەكان. ھەۋەل
پىاۋەكان و مۇر مندالەكانىان كوشت. جلوبەرگەكانىان لە بەردا كەندن و ھەلىاندانە دىچلەۋە. ئىنجا
ژنەكان، كچەكان... ئەو خشل و زىر و زىوہ لەبەر ژنەكانىان كوردبوۋەۋە ئەو پارە و پول و سەعاتانەى
لە پىاۋەكانىان ستاندبوو لە ژىر دار خورمايەكدا كۆيانكردەۋە. ئىنجا دابەشكردن دەستى پىكرد...
سەرۆك لىپرسىن بەرەۋ چىكان يان لالاش. لە لالشا ھەم زىر زۆرە ھەم ئىزدى. "مالى شەيتان لەۋىيە.
شەيتانىش لەۋ مالەدا دەژى." ئەگەر بچىنە لالاش ئىزدىيىكى زور دەكوژىن. ئەوانىش لە ئىمە دەكوژن،
بەلام شەيتان پەرسىن، كوژراۋەكانى ئىمە يەكسەر دەچنە بەھشت. چونكە دەزانن كە ئىزدىيەكان
شەيتانىپەرسىن، شەيتانىش گەۋرەترىن دژمنى خوايە، بوويە، ئەگەر ئىمە، كە بۇ كوشتنى شەيتان
دەچىن شەھىد بىين. يەكراست، بەبىسۋال و جەۋاب دەچىنە بەھەشتى خوا. تازە. ئەگەر بتوانىن
شەيتان بكوژىن خوا ئىمە دەكاتەۋە وزىر و سەدرى ئەعزمەمى خوى)).

(چىرۆكا گزىرتەى - ۱، ب، ف، خ، پ ۳۹۵ - ۳۹۸).

ئايىنى ئىزدىياتى - ئىزدى وەكو بالەك ژ (تيرەپىن حەفت پەريان) ب درىژىيا دىرۆكى
مەزنىن ھەو و گەف و ھەرەشە ژ بۇ زناڧىرن و بشافتنا ئايىنى وان ھاتىنەكرن. باھرا پتر
ئەمەۋى و عەباسى و سەفەۋى يىن شىعە و ئوسمانى يىن سونە گەلەك كومەلكوژى دژى ئىزدىان
ئەنجام داينە ب درىژىيا دىرۆكى گەف و ھەرەشەپىن مەزن ل سەر ئايىنى ئىزدىياتى يى ھاتىنە
ئەنجامدان، ھەۋلدانىن مەزن بۇ زناڧىرنا ناسناما ئەڧى ئايىنى ھاتىنەكرن و ب ھەموو شىۋەيان

وهكو دهر به دهر كرن، ره گه زيكرن، گهورينا ناسنامايه كوردايه تي يا ئيزديان. بههرا پتر ئه ف پروو سيسه بههرا ههردوو ئيمپراتوريه تين روژه لاتي بوويه (سهفهوي و ئوسماني). لى (پشتى پهيدا بوونا دهسته هلاتدارى يا سهفهوي (۱۵۰۱ - ۱۷۲۲ز). ل سهر بنه مايه كى شيعاتيه كا تووندره و ب سهر كيشى يا شاه ئيسماعيلى سهفهوي ئه رده بيلي، ئيزديين كورد و ب هه مان شيوه موسلمانين كوردين سونه كهفتنه زير گهف و بشافتنا وان، ب تايبه تي ئه و كهسى نه گوتبايه (اشهد ان على ولي الله) ب مرنى دهاته گونه هباركرن، چونكو جهى گه شه كرن و به لاقبوونا فى حكومه تى ل دهههرا نازه ربايجانى بوو، گه لهك زهره ر و زيان ب كوردان كهفتن كو باژيرى (خوى) ئ مهزهه ب سوننه يان ل سهر ئايينى ئيزدى بوون، ههردو ئالى زى چ موسلمان بانه يان ئيزدى ل دهف سهفهويان ب كوردين ئيزدى دهاتنه نافكرن، پهيفا ئيزدى گرنگترين و خرابترين پهيف بوو ل دهف سهفهوي و قزلباشان دهاتنه بكارئينان) ^(۱).

بهلى پشتى ئوسماني نه شين ب ريبا ناشتى و دانوستاندنى ئيزديان ژ ئايين و بيروباوه رين وان وهرگيرنه سهر ئيسلامى. ل سهده يين (۱۷) و (۱۸) ئ دهست ب بشافتنا وان كر. ب تايبه تي د نافه راستا سهدى (۱۹) يدا به ردهوام ئوسمانيان كومه لكوزى ل سهر ئيزديان كرينه. ب فى چه ندى ئيزدى نه چار بوون دهست ژ ئاخا خوه به ردهن په نايى ب به نه سهر چي ايين قه فقا ز و د ناف ئه ردين رووسيا دا. ديسان د نافههرا سائين (۱۶۴۰) و (۱۹۲۰) يدا نيزيكى (۲۰ - ۴۰) فه رمانان ل سهر ئيزديان هاتيه كرن. ب فى رهنگى ئيزديان گه لهك جاران خوه ل سهر چي ايين بلند قايم كرينه. ئه وپن مابينه زير دهستى دهوله تا ئوسماني ئه و هه موو وهرگه راننده سهر ئايينى ئيسلامى و ل سهر مهزهه بى سونى. ديسان د ياسايا تومار كرنا خانوبه رهيا ئوسماني ل سالا (۱۸۵۹ز). ئ دهركه فتى، ئه ف ياسايه هاتبوو دانان وهكو فشاره كى بئىخنه سهر ئيزديان دا ل بيروباوه رين خوه فه قه تن. ديسان د چارچوفه يا دهوله تا ئوسمانيدا ژ مافى مولك و تاپويا هاتبوونه قه دهغه كرن. هه تا ئه فرو فشاره كا مه زن ل سهر وان هه يه.

هندهك ژيده رين ديروكى يين تايبه ته مند ب كاروبارين ئيسلامى و روژه هلاتناسى ب تايبهت (هندهك ئيزديان بو سه ردهمى دهوله تا ئه مه وييان (۶۶۱ - ۷۵۰ ز). ب تايبه تي بو سه ردهمى (يه زيد كورئ معاويه ۶۸۰ - ۶۸۳ ز). ي فه دگه رينن. هندهك وهكو نه ژاده كى تايبهت بو سه ردهمى زه رده شتيان فه دگه رينن. بهلى بوچونا دووى درست تره، چونكى بوچونا ئيكى مه بهستهك سياسى تيدا هه يه كو نه ژادى ئيزديان بو عه ره بان ب تايبه تي بو بنه مال هيا يه زيد

^(۱) على ته ته ر نيروه يى، كورد و ميژوو (۲)، ل ۸.

كوری معاویہ فہدگہرینن دا ئیزدیان نیژیکی فی بنہمالی بگہن ناسنامہیہك عہرہبی پی
بہخشن، دیسان دہرزئی پئیخنے د نافیہرا کوردین موسلمان و کوردین ئیزدی دا^(۱).

جہی سہرنج دانئ یہ ل سہردہمی دستہلاتداری یا سہفہویان کومہکا پەرتوکان ہاتیہ
تومارکن، ئەف پەرتوکه وەکو پڕۆگرامەکی مەزھەبی بوون، مەبەستا بەرھەمئینانا ئەفان
پەرتوکان بۆدژایہتیکرنا کوردین ئیزیدی و موسلمانین کوردین سونہبوون، دیسان ئەف کومہ
پەرتوکه بوونہ سەرچاویہك ژبو ئاراستہکرنا عہجەم و لەشکەرین قزلباشان بۆ کریت کرنا
کوردین ئیزدی. (ب تاییہتی سی ژ گرنگترین پەرتوکان دا ئەف چەندہ یا روون و ناشکرا ہاتیہ
وہکو پەرتوکا (عالم ئاری صفوی - ۱۶۷۶) دانہری وی نہیی دیارہ، ئەف پەرتوکه باس ل
میرخاسی و سہردہما دستہلاتا (شاھ ئیسماعیلی سہفہوی، ۱۴۸۷ - ۱۵۲۴) دکەت، ب تووندی
ہەرہشہیی دکەتہ سەر کوردین ئیزدی و کوردین سونہ، دیسان پەرتوکا (عالم ئاری عباسی) کو
ل سالآ (۱۶۱۵) دەست ب نفیسینا وی کرییہ، ژ لایی (ئەسکەندری بەگی مونی) یی توورکەمەن
ہاتیہ نفیسین و ہەر چ تشتہکی خراب ہییہ ب سفکاتی و تەفسیل باس ل کوردین ئیزدی و
کوردین سونہدکەت، دیسان پەرتوکا (عالم ئاری صفوی) دا باس ل ئەوان ہەموو ہەویین
سہفہویان دکەت ئەویین ل سەر کوردان ہاتیہکرن. ب تاییہتی نافی (صارم خان) وەکو
پادشاھی کوردستانا چەکاری (ہەکاری) ہاتیہ و میرخاسترین شەپکەری سہردہمی خوہ بوویہ،
ب گەفنہ زەردەشتی - ئیزدی نافدار بوویہ)^(۲).

ب تاییہتی ل سەر گھورینا ئایین و بیروباروہرین خوہ. نہو ژی گەلەك تەفگہرین
ہەریمی یین سیاسی و ہزری یین نوی د ناف ئیزیدیاندا چ ل دەرڤہ ژچ ل نافخوہ پەیدابووینہ و
کار ژبو ژ کارخستنا ئیزیدیان ژ ناسناما نہتہوی یا کوردی دکەن. ئەفی چەندی ژ ب روون و
ناشکرای ل عیراق و سووریا رۆلەکی بەرچاڤ بخوہ فہ دیتیہ. ہەولەکا مەزن دگیرن بۆ لکاندنا
وان ب بنہمالہیا (یەزید کوری معاویہ) خەلیفہیی ئەمەوی. یاشار گەمال دبیثیت:-

((ہەموو ئیزدیہکانیان فہلاجوکردن. ئەوانہی ماویشن پەنایان بردہ بەر کئوہکانی شنگال.
ئەوانہی لەوئوہ دین باس لە کوشتاریک دکەن باوہر ناکریت. ہەمووانیان لە مندالی حەوت سالہوہ
ہەتا پیری حەفتا سالہ سەربریوہ". چی بەسەر ئەو خەلکی ئەو ناوچانہ ہات؟". لئیرەش کەسانیکی
زوریان کوشتن. ئیزدیہکان. رووباری رووماسی و چەندین رۆژی لە سەر یەك خوین بوو. ئەوانہی

^(۱) جگرخوین، تاریخ کوردستان، المجلد الاول، ج ۲، ص ۲۵.

^(۲) عەلی تەتەر نیروہیی، کوردومیژوو(۲)، ل ۸۳ - ۸۴. دیسان بنیرہ: م. س. لازاریف و آخرون، تاریخ کوردستان، ت: د. عبدی

توانیان رابکهن رایانکردن و چوونه سهر چیاپیهکانی ناگری. زۆربه‌یان ئیمه‌ی کۆچه‌ری بردمانن بۆ ئێران)).

(چیرۆکا گزیرته‌ی- ۲، ئا، خ، م، پ ۱۵۸- ۱۵۹).

به‌لێ ب درێژیا یا دیرۆکی گرنگترین نه‌و گه‌ف و هه‌ره‌شه‌یه‌ین سه‌فه‌وی و ئوسمانیان ل سهر ئیزدیان هاتین کرن نه‌فه‌نه:

۱. سیداره‌دانا شیخ هه‌سه‌نی داسنی ل موپسل، ل سالآ (۶۴۴ ك - ۱۲۴۶ز).
۲. سه‌ربرینا نیژیکی سه‌د كه‌سان، ل سیداره‌دانا میرین ئیزدیان و ده‌رخستنا گوری (شیخ ئادی) ژ گوری وی و سوتنا هه‌سته‌تیکین وی ژ لایئ حاکمین موپسل فه، ل سالآ (۶۵۲ ك - ۱۲۵۴ز) ی، کو ل وی سه‌رده‌می ب (عه‌ده‌وی - ئادی) یی ب ناف و ده‌نگ بوو.
۳. کوشتن و تالانکرنا ئیزدیان ل سالآ (۸۱۷ ك - ۱۴۱۴ز) ی کوچی، ب هاندان و فه‌رمانا (جه‌لاله‌دین محهمه‌د کوری عیزه‌دین یوسف جه‌له‌وانی)، کو ب سهر شافعی مه‌زه‌هب بو و ژ زانایین ئیرانی بوو، ب ده‌ستی (جه‌زیره ئیبن عه‌مرو) ی و کوردین دی هاتنه کوشتن.
۴. سالآ (۱۱۲۷ ك - ۱۷۱۵ز) ب فه‌رمانا (مه‌لا جه‌یده‌ری کورد و مه‌لیک موزه‌فه‌ر) هی‌رشه‌کا مه‌زن کره سهر ئیزدیان و ژن و زاروکین وان گرتن و ده‌ربه‌ر کرن و تالانکرن. ژنین وان فروتن و زیر و زیفین کچین وان بو خوه هه‌لگرتن.
۵. هه‌ره‌شه‌یا (نادر قوی) و (نادر) شاهین نه‌فشاری ل سهر ئیزدیان ل موپسل ل سالآ (۱۷۳۲ - ۱۷۴۳ز) ی .
۶. هه‌ره‌شه‌یا (ئه‌حمه‌د پاشا) والی یی ئوسمانی ل سهر ئیزدیان سالآ (۱۷۳۲ - ۱۷۳۳ز) ل شنگالی.
۷. ل سالآ (۱۲۴۷ ك. ۱۸۴۱ز) محهمه‌د پاشا، (میری کوره یی ره‌واندوزی) هی‌رش کرییه سهر ئیزدیان نژیکی سی چاریک (۳ / ۴) ژ نافرن.
۸. ل سالآ (۱۳۰۸ ك - ۱۸۹۱ز)، ئوسمانیان ب فه‌رمانا (عومه‌ر وه‌هبی) و کوری وی (عاصم پاشا) ده‌ست ب بشافتن و ژنافرنا ئیزدیان کر و دیسان بریار ل سهر تیکدانا گوری شیخ ئادی کرییه ^(۱).

^(۱) بو پتر پیزانینا ل سهر نه‌و گرنگترین گه‌ف و هه‌ره‌شه‌یه‌ین نه‌وین ل سهر ئیزدیان هاتیه‌کرن بنیره:

- محهمه‌د رووف ته‌وه‌کولی، ئاینه کونکانی کورد، و: له فارسی یه‌وه جه‌لال مه‌لکه‌شا، گ: پامان، ژ: (۴۸)، ل ۷۱ - ۷۲.
- عه‌لی ته‌ته‌ر نیروه‌یی، کوردومیژوو(۲)، ل ۸۵ - ۸۶.

۲. ئايىنى ئەلەوى:

ئەلەوى – سەرسۆر – قزلباش (Sûr h Sûr) (*) – Alawîk – ئەلەوى ب كوردى،
وھكوو بالەكى ئە ژ پەيرەوین بىروباوھرپن (تیرەيپن حەفت پەرييان) دەينە ھژمارتن.
ئەلەوى Alawîk وھكو ئايىن ھەمبەر بىروباوھرپن كەفن يپن كوردى زۆربەيا بىروباوھرپن
مانى و مەزدەكى وھكو دوو ئايىن سەر ب ئايىنى زەرادەشتى وان پاراستينە. ب كوردى ئەلەوى
ب رامانا (ماگوس - مەجووس) مەبەست ئاگرپەرەست دەيت.

ياشار كەمال، د بەشى پينجيدا، ژ رۇمانا چىرۇكا گزيرتەى (ئافە خوارنا مييريهكى) دا
باس ل كوردپن ئەلەوى دكەت، ب تايبەتى باس ل جەئ وان و چيائى (قازداغى) وھكو
سەمبولەكا كوردپن ئەلەوى دكەت مەبەست تيدا (دپرسەم). باس ل ئەفى ئايىنى كرىيە.
ديسان باس ل ھەموو رى و رەسم و تيتالپن ئەفى ئايىنى كرىيە. ديسان جوگرافيا وھكو
ئيتنوگرافى و جەين پىرۆز وھكوو چيا و ئارامگەھين ئەلەوييان ژى كرىيە. دەما باس ل
ئەلەوى يپن كوردان وھكو ناسناما ئايىنى يا كوردى يا ئەتەوى د چارچوقەيا رۇمانا چىرۇكا
گزيرتەييدا دپيژيت:

(كوردانى ئەلەوى ئوزون يايلا لە بەرانبەرى شىخى خوياندا چوكى راستيان دادەنيپن. دەستى
ماچ دەكەن و داواى لئیدەكەن دوعايان بۇ بكات. شىخيش دەستى ئەوانەى نياز و مرازيكيان ھەيە، جا
ژن بپت، چ پياو و يا مندال بپت ماچ دەكات. موسا كازم ئاغا دەبپت لە شىخەكانى ئەلەويان بپت.
ئەلەوييەكان كچى خويان نادەنە كەسيكى غەيرە ئەلەوى. ئەلەوى چ دەكات لە كرىت؟ چەدەكات؟
ئەلەويەكان لە ھەرچوار پارچەى دونيا ھەن، ئايىزبىجان، ئيران، تەنانەت لە ھەرەبستانيش.
تەنانەت لەم چيائى قازداغيش. سەبەى دەبپت لە مەلەك خانم بپرسەم. ئەوانيش نالپتن كى ئەلەوييە
و كى ھەونى يە)).

(چىرۇكا گزيرتەى- ۲، ئا، خ، م، پ، ۲۳۱ - ۲۳۲)

پشتى ژ نافچونا تەفگەرا كوردى ب سەركيشى يا (ئەبا موسلم خوراسانى) ل ساللا(۷۵۰ز)
ھەتا ئافابوونا دەولەتا سەفەوى(۱۵۰۱ز). ئەلەوى ل وى دەمى ب قزلباش و سەرسور ھاتنە
نياسين. بەلى (ئەلەوى د دىرۇكىدا وھكو تەفگەرەك ئايىنى ھاتىيە فەگوھازتن ژبو تەفگەرەك
دېنى سىياسى، پتر وھكو تەفگەرەكا سىياسى ھاتىيە پيش ب تايبەتى سەفەوييان دقيا مەلمانى ل
گەل موسلمانان پى بكەت، ب تايبەتى ل دەستپيكي ژى ئەمەويان بوون، چونكى ئەمەوى ئەو

(*) قزلباش: ديسان دپيژنە وان (سەرسۆر - Ser u sur)، چونكو ئەوان دەرسوكەك سور ب (۱۲) گرى يى د كرە سەرى خوە،
وھك ئامازيەك بوو بۇ ئايىنى ئالافى مەبەست (ئاگر).

دژمنین سهرهکیین کورد و فارسان بوون. ئەگەر ئەم تەماشە بکەین دەولەتا ئەمەوی ل سەر دەستی کوردو ئیرانیان ل سالاً (٧٥٠) ئهاتییە ههرفتن، ب تایبەتی ل سه ردهمی دەولەتا عەباسی و ل سهردهستی (ئەبا موسلم خراسانی) ل سالاً (٧٥٠) ئه بوویه. هههچهنده سهرسور د ناه دکیومینتین ئوسمانیدا وهکو (سۆرهوسۆر – *Sûr h Sûr*) هاتییەتومارکرن. بو وان دهفتهرەکا تایبەت هاتییەدانان و نافی دهفتهرا وان کرییه (سۆرهوسۆر – *Sûr h Sûr*)، چونکو ئەو سهرسوراتی قزلباشن بوویه ئەگەرئ کوشتنا ملیونان کەسان. ل گور واتەیا پهیفا عەلهوی ل گور دیتنا (ه. لؤلیتو) دهرباری پهیفا (عەلهوی – *Alavik*) یئ دبیژیت: عەلهوی لایهنگرین باوهربیا مهزدانه و ب (ماجوس) یان (ئاگرپههست) ناسیاربوون، پاشی دگوتنه وان (زهندق و گاور و خود). بەئ پهیفا عەلهوی نهدرسته بهلکو پهیفا (عەلهوی – *Alawik*) یه و پهیفا عەلهوی ژ ئاگری هاتییە. دیسان هزر وها دهیت: عەلهوی پهیفا کوردیه و پامانا وی ئەوه: کەسی کو ژ روناھی یئ و بو بالندهیئ مهزدهکی و ریژ \نیشاندایه. دیسان ژبو وی ژی گوتیی قزلباش سهرووسۆر، رهنگی ئاگر و عەلهوی یه. ژبو وی ژی سهرسوری عەلهوی ئیک پامانه. بەئ پهیفا عەلهوی د بنیاتدا ل دهستیکی ژ ترسا موسلمانان وهکو پراکتیک ژ ههزدهتی عەلی و باوهرمهندی کورد فه هاتییە بکارئینان. وان ب پید فی زانی یه ئایین و بیروباوهرین خوه ل ژیر سیهوانا شیعاتی یا عەلی پراکتیک و فهشیرن. ئانکو کراسهکی ئایینی ئیسلامی ب مهزههب شیعه ل بهرخوه بکەن. ئەف پهیفا عەلهوی پهیوهندی ب (عەلی دین) فه ههیه، ئەو پهیفا عەلهوی ئەو کەسین کو دخوازن عەلهوی ب موسلمانیهتی یئ فه و ب (ئیمام عەلی) دا گرێبدهت و ئەف پهیفا ژی بکارهاتییە^(١).

پیدفی ب ئامازه کرنییە، شیعه گههری یان (شیعاتی یا عەلی یان (پارتا عەلی) ئەو بهشیین موسلمانانه کو ههزدهتی (عەلی) وهکو سهروکی دنیا یئ قهبول کرییه. ل گور وان پشتی مرنا ههزدهتی محمهدی، پید فی ئیک ژ خزمین وی ببهت سهروک. موسلمانین سونه دبیژن: نه دفتیت ئیک ژیر و ژیهاتی ببیته سهروک، ژ بهر پوستی سهروکاتیئ د ناه موسلماناندا شهپر چیبوو، سونی ب سهر کهفتن. ل باژیری (کهربههلا) ههردو کورین ههزدهتی عەلی (ههسهن و حوسین) هاتنه کوشتن. نافی سهروکی موسلمانان ل گور سونهیان (خهلیفه) یه، ل گور شیعان (ئیمام) ه. پیرانییا شیعان باوهری ب (١٢) ئیمامان ههیه. (عەلی) وهکو ئیمامی پیشی و (موحهمد کورئ ههسهن) ژی وهکو ئیمامی داوی قهبولدکەن. لئ ب گشتی (١٠٪) موسلمانین

^(١) جکرخوین، تاریخ کوردستان، المجلد الاول، ج: ٢، ص ٢٤. دیسان بنیره:

- Şoreş Reşî, Dîroka Kurdên Koçber, Berge 2., L 68 – 69.

دنیای شیعنه. پرانییا وان ل ئیرانی و عیراق ولبنان و بهحرینی دژین. کوردین فهیلی شیعنه و ل کرمانشاه ل کوردستانا روژهلالات، خانهقینی و مهندهلی ل کوردستانا باشور دژین. په‌رستن وهکو، نفیژ، روژی، حج، زهکات، وهکوو سونیان بجه دئینن. جه‌ژنیین خوه وهکو سونیان نه‌نجامددهن^(۱).

به‌لی عه‌له‌وی وهکو هزر و زاراهه:- بریتی یه ژ شیعاتی یا ئیمام عه‌لی یی کوری (أبو طالب)ی، نه‌وین ل سهر ریچکا وی دچن، نه‌وین پیگیریی ل سهر ماف و ره‌وشت و ری‌زگرنا به‌رام‌بهر دکهن وهکو مروّف و ئاژهل، ههر تشته‌کی دی، چونکی خودی مه‌زن نه‌ف هه‌بوونه به‌ره‌م ئینایه. ب تایبه‌تی فورمی (عه‌لی) و (فاتیمه زه‌را) و ههر دوازده ئیمامین شیعی.

لی نه‌م دشین بیژین عه‌له‌وی وهکو تیگه‌ه:- (عه‌له‌وی ئایینه و نه ریچکه‌ک ئایینی یه، به‌لکو ریچکه‌که ژ ریچکین شیعاتی یی وهکو سیهوان ب خوه درستکرییه، به‌لی دیتنه‌کا تایبه‌ت بو‌گه‌ردون و مروّف و خودی هه‌یه د چارچو‌فه‌یا لی‌بورین و باوه‌ریا رها ب ماف و دادپه‌روه‌ریی هه‌یه. عه‌له‌وی وهکو ریچکه‌ک شیعه هه‌قالبه‌ندیین چه‌زره‌تی (عه‌لی) ده‌ینه‌نیاسین. نه‌و ناچنه مزگه‌فتی و نفیژی ژی ناکهن، به‌لکو ریوره‌سما(جه‌م)ی دکهن. نه‌فه شیوازه‌ک تایبه‌تی ب په‌رستنا عه‌له‌وی یان. عه‌له‌وی ژ سه‌رجه‌می پی‌نج مه‌رجین موسلمان یی ب تنی شه‌هادیی دئینن. روژی گرنا تایبه‌تی هه‌یه، زه‌کاتی ناده‌ن و ناچنه چه‌جی، روژی‌گرنا سالفه‌گه‌را شه‌هیدبو‌نا (حه‌سه‌ن و حوسه‌ین) ناگرن. ده‌ما کو شه‌هده‌دده‌ن دی‌ژن:- نه‌شه‌هد و نه‌ن لا ئیلا‌هه ئیلا‌ها وه نه‌شه‌هد و نه‌ننه عه‌لی وه‌لی و‌لا‌ه. دیسان عه‌له‌وی باوه‌ری ب هه‌می پی‌غه‌مبه‌ر و په‌رتوکین وان ژی دئینن. چه‌زره‌تی (موحه‌مه‌د) و (قورئانا پی‌روژ) وهکو په‌رتوکا خوه یا پی‌روژ دبینن. به‌لی د پراکتیکی‌دا قورئانا پی‌روژ ب تنی ل سهر خاک پارزتنا مریان دخوینن. د جقاتی عه‌له‌وییان دا سسته‌می که‌سایه‌تی وه‌کو: (پیر - رابه‌ر - ده‌ده - مورشد) هه‌یه. نه‌ف که‌سه ب که‌سایه‌تی یین ئایینی ده‌ینه هژمارتن. جه‌ژنا (جه‌م)، ئاوايه‌کی په‌رستنا عه‌له‌ویانه. وه‌ختی خوه یی دیارگری نینه. ههر پیر و رابه‌ر و مورشدن دکارن جه‌می بکهن. د جه‌می دا ژن، می‌ر، زاروک پی‌گفه د روونن. میوزیکی (ته‌مبور)ی دژهنن. عه‌له‌وی چار روژی هه‌نه، روژی‌یین (گا‌خان، خدر ئیلیاس، موحه‌ره‌م، نه‌وروز، قوربان) ل ده‌ف عه‌له‌وی یان باوه‌ری ب باش و خرابیی هه‌یه. مروّف د باوه‌ریا عه‌له‌ویدا مروّفه‌ک ب هی‌زه. ل دویف دیتنا وان نه‌وی باشیی بکته دی چیه‌ته به‌هه‌شتی، به‌لی نه‌وی خرابیی بکته دی ب ئاگری دووزه‌خی ده‌یته‌سوتن.

^(۱) Dergusa Nasnameye, L125.

(کریقاتی) ل دەف عەلەویان ھەیه. د ئافەلەویاندا (رۆژ، ھەیف، ئاگر، د پیرۆزن. ب تایبەتی مەزار و زیارت ل دویف باوەریا وان جھەکی گەلەک گرنگە. چیا و دول و چەم و دار جھین بو دەسنیشانکرنا زیارەتان ھاتینە دەستنیشانکرنا^(۱)).

یاشار کەمالی، د بەشی دوویدا، ژ رۆمانا چیرۆکا گزیرتە ی (ئافەلەویاندا مێریبەکی) دا، بەشەک ژ ریورەسم و تیتالین عەلەوی یین کورد شلوفە کریبە، ب تایبەتی باس ل چیا یین پیرۆز و جەژنەکا ب ئافی جەژنا (خدر ئەلیاس) ئ ئینایە وەکو پیرۆزترین و گرنگترین جەژنا ل دەف عەلەوی یین کورد وەسا دبێژیت:

(سەبارت نیگای مەلەک خانم لە سەر چیا یی قازداغی دەگیرسایەو و دەستیدەکرد بە قسان و پێدا دەھات. چیا یی قازداغی، بەردە مەر مەرەکانی قازداغی، بێرمە ی حەسەن و بوغلدو، ھەکا یەتەکان. ئەفسانەکان، مانگەکانی (خدر ئەلیاس)، عەلەویبەکان، سەمای سەدان کەس لەو مانگەدا، لەو سەما کردنەدا، کچان و کوران دەستکانیان لیکە کردنەو و دەخولانەو و لەنیو ئەو جلو بەرگە سپیانەدا. دەبوونە بالندە و دەکەتنەو بەلەفری. باو پیرەکان شەست ھەفتا سازیان پیکەو دەژەنی. لە نیو سەما دا مەرۆق زیندو و دەبوو، وەکو ئەوی چوو بیتەو بەھەشت و گەرابیتەو. خویان دەشۆن و خاوین دەبنەو، درووست وەکو ئەوی تازە لەدایک بووین).

(چیرۆکا گزیرتە ی- ۲، ئا، خ، م، ۲، ل ۳۹).

د ئایینی عەلەویدا، جەژنا خدر (ئیلیاس) ھەیه، ل دەف عەلەویان ئەف جەژنە پیرۆزە. (دووھم جەژنە ل دەف وان، چونکو ل دویف سائنامەیا رۆژھەلاتی، سی رۆژین ئیکێ ژ کانینا ئیکێ عەلەوی ب رۆژیدین و پاشی دەست ب سەیران و خوشی یی دکەن. ئەفە مەزنتین و بلندترین جەژنە ل دەف عەلەویان، چونکو ئەفی رۆژی بۆحەزرتی زەرادەشتی دگرن. بەلی جەژن و رۆژیا خدر (ئیلیاس) دووھم جەژنە ل داویا ھەیف کانینا دوویدا سی رۆژان د دویف ئیک دا ب رۆژیدین. د فی مەھی دا وەکو بیروباوەری ھندەک کچک ئافی ناڤەخون، چونکو ل دویف میسولوزیا وان دبێژن ئەگەر د خەونی دا کێژان لاو ئافی بدەتە وان کچکان وەسا ل پاشەرۆژی دی وی خوازیت و دبە ھەفرینین ھەقدو ب تایبەتی پشتی رۆژگرتنی. عەلەوی د

^(۱) بۆ پتر پیزانینان ل سەر عەلەوی یین کورد بنێرە:-

- ابراهیم داھوقی، العلویون، اصحاب الدین ام طریقة التصوف او طریق الثالث للعولمة، ط۱، م: حاجی ھاشم، کوردستان، اربیل، ۲۰۰۷، ص ۲۵۴ - ۲۶۳.
- نوری دیرمی، دەرسیم لە میژوووی کوردستاندا، و: ئەحمەد فەتاح دزەبی، ج۱، چا: وەزارەتی پەروەردە، کوردستان، ھەولێر، ۲۰۰۱، ل ۳۹ - ۴۵.
- تھامی العبدلی، اسلام الکرا، ص ۱۲۹ - ۱۳۸.

فی جهژنی دا (دوغین - قاویت) ی چیدکهن کو ژ ئاری گهنمی قه لاندی درووستدکهن و دمالیدا ل بلندترین جهدا ددانن و شه مالکان ل دهووروبه ران ههلدکهن. ئەو شهف چاقه ریی بهریز (خدری زینده) دکهن. روژا پاشتر ئەوی (دوغین - قاویت) ی دکهنه ناف رونی و هنگشینیدا تیکه لدکهن. پاشی ل سهر جیرانان به لافدکهن و سفرا رادئینخن و سهیران و جوش و خوهشیان دگیرن^(۱).

د ئایینی عه له ویدا زور جهژن و بیره وری و ریوره سم ههنه، به لی مه زنتین ریوره سمین ئایینی یین عه له ویان (جه م) ه ئانکو (ئایینی جه م). (جه ما ههره مه زنا عه له وی و سهر سوران ئەو کومبوونا ههره مه زنا سالانه یه. تیدا هه ف دهمه ل گهل جهژنا قوربانیا موسلمانان ئاکو دکه فیه دوماهی یا جه جکرنا موسلمانان د ناف مه ککه هی دا تیدا په زه کی دکهنه قوربانی^(۲).

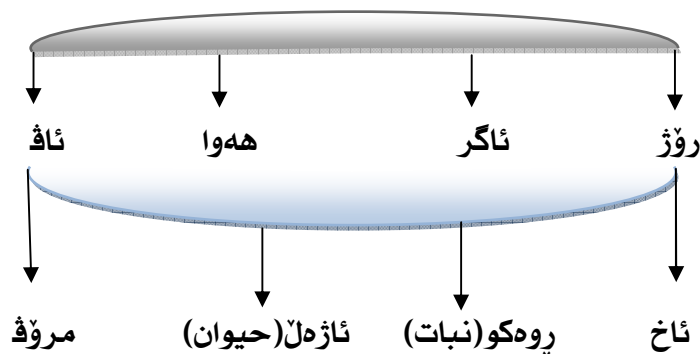
ههر بو فی یه کی ژی د بیروباوه رپیا عه له ویدا تشته کی سهرنج راکیش تیدا هه یه یی جیاوازه ژ ئایین و بیروباوه رپین دی یین کوردی ئەوژی ((عه لی د عه له وییدا دو که سایه تی ههنه. ئەوژی ئیمام (عه لی و محمه د) پیغه مبه ر پیکه ده کهنه ئیک که س دبیژنی (عه لی محمه د) پاشی ب ئیکانه بهرجه سته دکهن. به لی ئەف ئیکانه بهرجه سته کاره ب دو شیوازان دهیت، یی ئیک بنیاتنانا زنجیره یا (سه فه وی) یه، واته (شاه ئیسماعیلی سه فه وی) یی ئه رده بیل یه، یی دوی ئەگه ر خوه ب (هه ق) واته ب روح نافبریه ئەوی وه سا خوه ب (عه لی محمه د) ژی نافبریه^(۳). ل گور فه لسه فا عه له وی (به ری دنیا یی روژ هه بوویه و بنیاتی هه بوونی ژی روژ بوویه: به ری (روژ - پاشی ئاگر - هه وا - ئاف) دهرکه فته یه، دیسان پشتی وان ژی ژین و ژیان په ییدا بوویه: ژ ئاخو روه ک - ژوی ژی ئاژهل - ژ وان ژی مروف چیبووویه. عه له وی به ره مه یی وی ژی فه لسه فه و شارستانیه کا پیشکه فته یه. دیاره ئەو فه لسه فه یا نیژیکی فه لسه فا زه راده شتی یه^(۴).

^(۱) نوری دهرسمی، دهرسیم له میژووی کوردستاندا، و: د. ئەحمه د فه تاح دزه یی، ل ۵۱ - ۵۱. دیسان بنیره: تهامی العبدلی، اسلام الکراد، ص ۱۳۶.

^(۲) میهرداد ئیزه دی، چه رده باسیک له باره ری کوردانه وه، و: ئەمین شوانی، ل ۲۴۳ - ۲۴۴.

^(۳) میهرداد ئیزه دی، ئاین و تایفه ئایینی یه کان له کوردستان، و: کامه ران فه می، ل ۵۵ - ۵۶.

^(۴) Şoreş Reşî, Dîroka Kurdên Koçber, L69.

دايگرامي (۷)

فلسهفا عهلهوى يى بو درستبوونا گهردونى

د ئاييىنى عهلهوى دا، روژ - نائف - چيا گهلهك د پيروژن. (مرؤف د ئاييىنى عهلهويدا ناييت (تف) بكهته نائفى، چونكو نائف ل گور ديتنا وان ژيدهرى ژيانى و پافژييه. ههروهسا چيايىن بلند ل دهف وان د پيروژن، لهورا بلنداھيا چيايان باشتري جهن بو پهرستنا خودى، چونكو ل گور ديتنا عهلهوى چيايىن بلند مرؤفى نيژيكى خودى دكهن. ههردهم پهرستنا بهرامبهر روژى ئەنجامدەن دكهن و بهرى خوه ددەنە روژى^(۱). ئەفەژى مه دزفرينيته ئاييىنى زهرادهشتى دهما مرؤف بهرامبهر روژى رادوهست و ناگر ههلدكر.

ئيتنوگرافيا عهلهويين كورد (پرانى يا دومليين كورد ل باكورى كوردستانى عهلهوى نه. گهلهك ژ تووركهمهني تووركيا، ئەويين جيرانين كوردانه ب تايبهتى ل چيايىن (تورووس، پونتوس)، ل نيزيكى باژيرين (ئەدەنە، سيواس، توقان، ئاماسيا) دژين عهلهوى نه. ئەگەر كوردين دوميللى يين عهلهوى ل ئانادوللى كيتر نهبن ههر ژ تووركەن زورترن. بهشهك ژ شەبەكان ل باشور و باشورى روژههلاتى مويسل دجيگيرن ل كوردستانا باشور و جيرانين وان باجهلان و يارسان، ئەوژى پهیرهوى عهلهوى يين دوميللى دكهن. دوملى يين عهلهوى، ژ بهر بيروباوهريين دى وهكو (يارسان - ئيزدى) زيدەتر پهيوەندى ل گهل تيرين ئارى يين كهفن فه ههيه. ل تيتال و دەستوورين ئاييىنى يين واندا، پهنابرن بو روژ و ههيف و خاندنا سرؤدين روچانى گهلهكتر دهينه گوتن. ديسان دهربارهى عهلهوييان، هه تا ئەفروچ ئامارين درست ل سهر هژمارا عهلهويان ل بهر دەست نين، بهلكو ب شيوهيهكى گشتى كوردين (عهلهوى) وهكو پيكاھاته (۲۰%) ژ كوردانن. بهلى باهرا كوردين ههريما چيايىن درسمى و باژيرين وهكو (درسيم)

^(۱) ژيدهرى بهرى و ههمان لاپهره.

ل هەرێما مۆنژۆر، (بێنگول) ل ئامەدێ، (سێواس)، (ئەرزینجان)، (مەلاتیا)، ئەف دەفەرین مە دیارکرین کوردین عەلەوی ب شیوەیهکی زۆر ئی هەنە. بەل ئەو دە هەمان دەم دا ل سەر رێچکین جودا نە هاتینە دابەشکرن. هەندەک ژ وان دبیژن (عەلی وەلیی خودی)یە، بەل هەندەکین دی باوەریی ب (ئالوھیەت) عەلی دئینن خوە ب شیعیە دزانن. بەل دبیژنی کوردین دیرسمی عەلەوی^(۱).

یاشار کەمال، د بەشی نەهیدا، ژ رۆمانا چیرۆکا گزیرتە (ئافە خوارنا مێریهکی) دا، شیایە ب رەنگەکی هونەری و ئەدەبی باس ل چین و پلە و پەیکەری جفاکی یی ئوجاخا عەلەوی یین کورد شلوفەبکەتن دبیژیت:

(... بوجی ئاوا سەیرم دەکەیت کچم؟ مەگەر تا ئیستا ئەو ئەنگوستیلەیهت نەبینووەکۆه باوکت هەیهتی؟)

زەهرا بە سەرسورمانەوه گووتی: "بینیومه".

"ئەو ئەنگوستیلەیه دوازدە گۆپکی هەیه".

"ئەنگوستیلە چی تیدا. هەمووان ئەنگوستیلەیان هەیه".

"جیاوازه، لەم دونیایە گەورەیه تەنھا حەوت هەشت کەس لەم ئەنگوستیلەیان هەیه".

"مەگەر ئەو ئەنگوستیلەیه چی یە؟

"مەگەر ئەو ئەنگوستیلەیه چی یە؟

"پیرانی زۆر گەورە لەو جوورە ئەنگوستیلەیان لە پەنجە دایە".

"پیرانی گەورە یانی چی".

"ئیمە لە و چیاپەیهی هەزار کانی دا لە مەلەبەندی پیرانی گەورەداین. تەنھا پیرمان دەتوانیت ئەو ئەنگوستیلەیه بختە پەنجەوه.

هەموو رۆژیکیش لە گەل ئەوهی خۆر لەئاسو هاتە دەر هەلەدستین خۆمان دەشوین. روومان دەکەینه خۆر و کەریبەلا.. بانگ دەدەین. ئەم ئەنگوستیلەیهش دوازدە گۆپکەیه، واتە دوازدە گۆپکەیه هەیه...)).

(چیرۆکا گزیرتە- ۲، ئا، خ، م، پ، ۴۹۳ - ۴۹۴).

^(۱) بۆ پتر پێزانیاں ل دور ئیتنوگرافیا عەلەوی یین کورد بێرە:

- میهرداد ئیزەدی، ئاین و تاپفە ئاینی یەکان لە کوردستان، و: کامەران فەهمی، ۵۶ - ۵۸.
- محمەد روفف تەوهکولی، ئاینە کونکانی کورد، و: لە فارسی یەوه جەلال مەلکەشا، گ: پامان، ژ: (۴۸)، ل ۷۱ - ۷۲.
- جکر خوین، تاریخ کوردستان، المجلد الاول، ج ۲، ص ۲۴.
- نوری دەرسی، دەرسیم لە مێژووی کوردستاندا، و: د. ئەحمەد فەتاح دزەیی، ل ۶۵ - ۱۰۲.

د عهلهوی ییدا جقاتهك هه‌ی ب نافی (رێكخستنا نافه‌ندی یا سه‌رسوران – ناگرگه‌ه – ئویجاخ. د نافه‌هرا عه‌له‌وی – سه‌رسوران دا ناگرگه‌هین نافه‌ندی یین مه‌زن (۱۲) نه، نافی وان وه‌كوو سسته‌می ئاسمانیه و چ په‌یوه‌ندیه‌ك ب (۱۲) ئیمامین شیعاتیه نینه. د ئویجاخیدا بو هه‌ر خزمه‌تکاره‌کی پوسته‌ك هه‌یه. (۱۲) ئوجاخ وه‌كو (۱۲) بورجین ل ئاسمانینه. ئانكو ئوجاخا سه‌رسوران (۱۲) پوست هه‌نه: دسه‌ری ئویجاخیدا (پیر – رابه‌ر – ده‌ده) هه‌یه، پاشی پوست خاتون ب تاج (دایك) هه‌یه، پوستی (پیر، رابه‌ر، ده‌ده) ل راستی ئوجاخ یه، پوستی دایکی ژ ی ل چه‌پی ئوجاخ یه. پله و پایه و خزمه‌تکارین وان ب دۆره: ربه‌ر، ناخفتنه‌ك، هاریکاری رابه‌ری، زاكر، خزمه‌تکه‌ری پاقر و بزوینی، ناف و مه‌ی گیر، خودانی سوفری، ریکه‌ر، دوعا‌که‌ر، خزمه‌تکارێ مه‌یلانی، نوبه‌دار). د بنیاتدا عه‌له‌وی و سه‌رسورین کورددا ئویجاخا خوه دگه‌هینه مقاما قوتابخانا نه‌رده‌بیلی (۱۵۰۰ز) نه‌رده‌بیل چه‌ه‌کی پیرۆز و ستراتیه بو عه‌له‌وی یین کورد و نه‌ف چه‌ه‌ ژ ی ل سالاً (۱۵۰۱ز) ته‌فگه‌را (شاه ئیسماعیلی سه‌فه‌وی یی نه‌رده‌بیلی) یه بو خوه کرییه نافه‌ند و ئیمپراتوریا سه‌فه‌وی راگه‌هانیه. د ناف عه‌له‌وی – سه‌ر سوورییدا پوست مه‌قام گه‌لی عه‌له‌ویانه. سسته‌می ئایینی یی عه‌له‌ویان نه‌سمانی یه. په‌رستنا ئالقی یان پیکه‌ه یه د (جه‌م) و جقاتان ده‌یته‌پیکینان. سه‌ما و دیلان و په‌یقین ئاریایه: سه‌ماحت – Semahet ی ب سه‌ما و دیلان و ب میوزیک و ته‌مبورژه‌نین و سرودین رو‌حانی دبیژن^(۱).

د عه‌له‌وی یه‌تی دا شه‌ش شیره‌تین سه‌ره‌کی هه‌نه:

۱. مرو‌ف خودان مافه.
۲. که‌مه‌ر گریدان، داکوکی ل سه‌ر سی ستوینان دکه‌ن:-
  - أ- باش هزربکه.
  - ب- باش ب ناخفه.
  - ت- باش پراکتیک و کاربکه.
۳. دی هی یه سزادان.
۴. گریدای پیری بی(سه‌روکی ئویجاخ).
۵. پیدفیه‌یه خوه وه‌کو گه‌لین چل و چار مه‌قامان بکه‌ی.

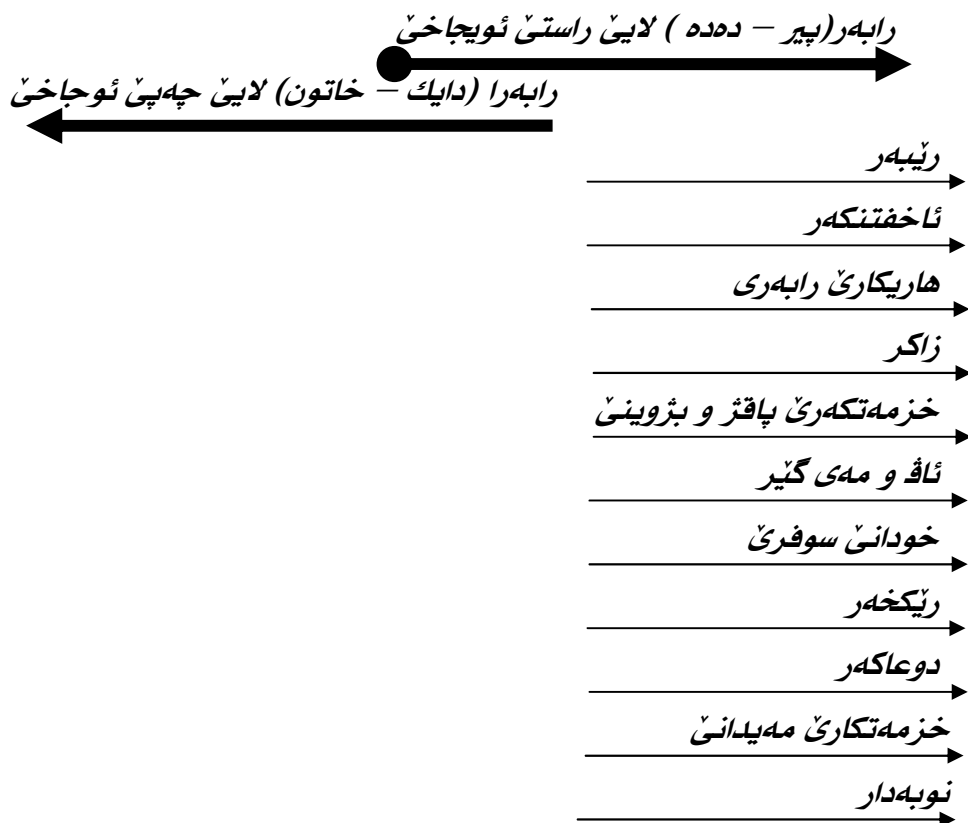
^(۱) بو پتر پیزانینان ل دور بنه‌مایین چینه‌تی و پله و پایه‌داری یا ئایینی عه‌له‌ویان بنیره:

- ابراهیم الداوقی، العلویون، اصحاب الدین ام طریقه‌ التصوف او طریق الثالث للعولمة، ط، ص ۲۶۲.
- ته‌امی العبدلی، اسلام الکراد، ص ۱۳۴ – ۱۳۵.

- Şoreş Reşî, Dîroka Kurdên Koçber, L 69.

٦. خوه پارازتن. د ناف عهله ووییدا وهکو شیرت: دوست و دژمن هه نه، دوست و دژمنی عهلی محهمه و گریدان ب (١٢) ئیمامانه. گوتنا: خودایی دهست، پشت و زمانی خوه به د ناف عهله ووییدا سستی و خافی ژی نابیت) ^(١).

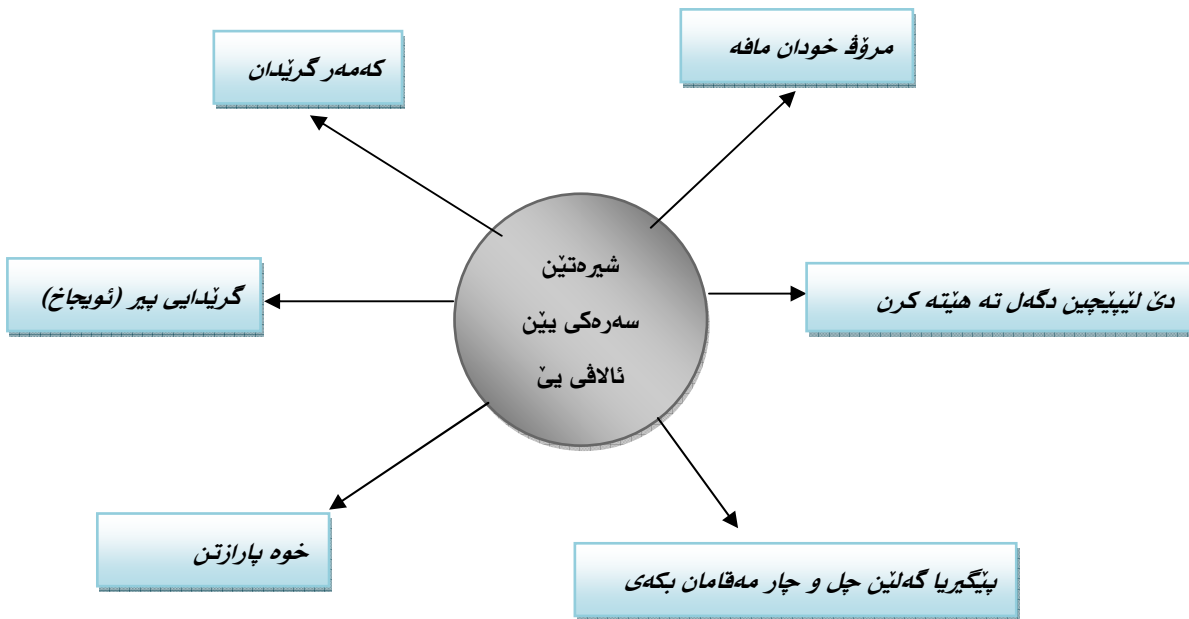
کهواته هه بوونا هه ر سی ستوینین عهله وی یین سه ره کی، شیرت وهکو (دوست و دژمن و سستی و خافی) ئەف هه موو پهیره وه په یوهندی ب ئایینی زه راده شتی فه هه یه.

دایگرامی (٨)

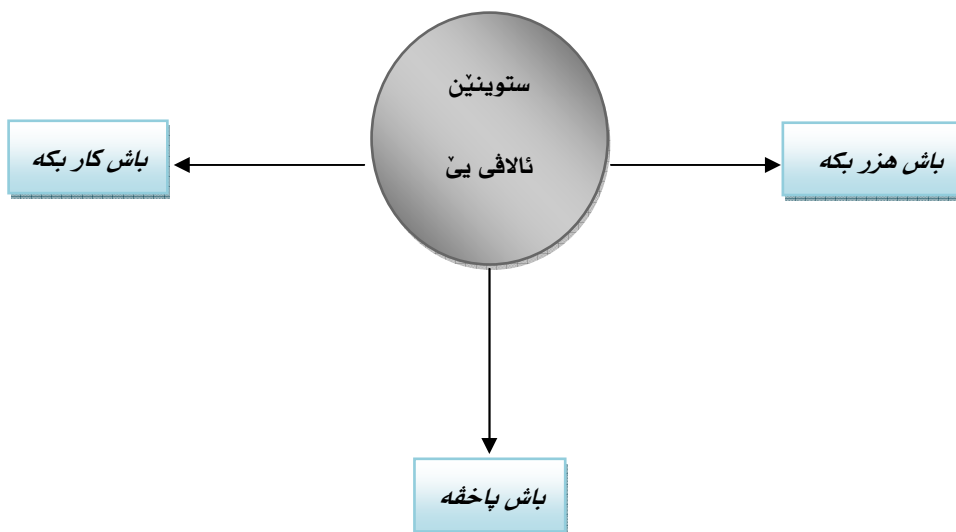
بنه مایین چینیایه تی و پله و پایه داری یا ئایینی عهله وهی

^(١) ابراهیم الداوقی، العلویون، اصحاب الدین ام طریقه التصوف او طریق الثالث للعولمة، ط١، ص٢٧٨. دیسان بنیره: Şoreş Reşî, Dîroka Kurdên Koçber, L70.

دایگرامی (۹)

شیره تین سەرەکی یین ئایینی عەلەوی

دایگرامی (۱۰)

ستوینن سەرەکیین ئایینی عەلەوی

نە ئەف تیرە پەرەییە د نەف خەلکی ب قزلباشی دەیتە نیاسن. بە ئی ئەو نافی نەویین کوردین دومیلی یین عەلەوی یین رۆژنفا ناوهندا ئانەدۆئی خوہ پیخە گریدەدن. (هەر ئەو دەفەرە ل سەردەمین سەدەیین پازدی و شازدی، د ئەفان سەدەیان دا عەلەوییان دو ژمەزترین راپەرین ژ بو پیکئینانا هیزەکا ئایینی یا پید فی ئەنجام دایە. بو هەلکرنا ئەوی راپەرینی دوو هوکار هەبوون: ئیکەم ئەو دەستکەفتی یین دیموگرافی یی بی وینەیی بو کوردان د ناقبەرا

سائین(۱۴۰۰)، (۱۵۲۰) دا ب دەستقە ئىناى، دووم: گھورينا هژمارهيهكا زۆر هۆزىن تووركههمن يىن ئەنادۆل و قهفقازيا بۆ سەر ئايىنى تىرى پەريان. بەلى عەلهوى و سەرسور ل دەف ئوسمانيان وهكوو گروپهكا (نەجس و ئايىن و بيروباوهرپن نە ساخلام) ل قەلهمدايە. ل سەردەمى سولتانين ئوسمانيان، ئەوان خوە ب جىگرى پىغەمبەران ل قەلەم دايە. دەهەمان دەمدا ئەوان سوفىگەريهكا ئىگجار تووندەرە بەرامبەر وان ئەنجامدایە. هەر بۆ فى يەكى ژى عەلهوى ب دەستى ئوسمانيان توشى گەلەك سەتم و كومه لگوژيان بوینە. ب تايبەتى پشتى ئوسمانيان ئەنادۆلا رۆژەلەت ب تايبەت ل سالاً (۱۵۱۴ز.ئ). ل سەر دەستى (سولتان سەلىمى ئىكى، ۱۴۶۶ – ۱۵۲۰) ل دەستى شاهين ئىرانيان ئىنايەدەرى. كەواتە عەلهوى و سەرسورى ب درىژاھىيا دىرۆكى دا توشى مەزنترين پرووسىسپن بشافتنى بوینە. عەلهوى ل تووركيا ئەفرو، وهكو ئايىن و بيروباوهر دەولەتا تووركيا نوى د بنىاتى بيروباوهرەك ئايىنى وهكو ناسنامەيا نەتەوى يا تووركى دبىنيت ئانكو رىزى وهكو ئايىنەكى (ولآتى)يا هەريما ئانادۆلى دگريت. بەلكو مەبەستا تووركيا د فى رىزگرتنىدا دانانا هەفسەنگىهكى يە د نافبەرا وان و ل گەل تەفگەرپن ئىسلامى يىن سونەيىن تووندەرە. ئەفرو ئەنقەرە ب فەرمى سەرپەرشتىيا گىرانا ھندەك ئاھەنگ و رپورەسمين عەلهويان دكەت. بەلى ھەرچەندە د كراسەكى نەتەوى و نشتىمانى و مىللى يا تووركى دنالينيت^(۱).

ژ دووعايىن عەلهويان:-

۱. دەستپىك رۆژ دەردكەفیت، ئەو زاینە(ژ دايكبوون)، بەرى رۆژ ديارببیت (ئەلندا رۆژى) ل بەر ئاگرگەھى رىزدبن و ئاگرگەھا پىرۆز قەدخوينن. بەرى خوە بەر ب ئاگرگەھى فەدكەن و جەم – جقاتا دگيرن.
۲. نىفرۆ: وى چاخى رۆژ دەستەلاتداریيا خوە رادگەھىنيت.
۳. رۆژ دكەفیتە خوە. بەلى جەم ل ئايىنى عەلهوى و سەرسورىيىدا د سالەكى چەندجار دەھتەئەنجامدان: يىن گرنگ ژى ئەفەنە (كوسەگەلى – بەران بەردان، لسنگ سىنگ، دار – دادگەھا گەل، ئىقرار، كەمەربەست و ئىن – يانى (فەژىن نیشان)^(۲).

^(۱) ميهرداد ئىزەدى، چەردە باسېك لە بارەرى كوردانەوه، و: ئەمىن شوانى، ل ۲۴۵ – ۲۴۷.

^(۲) Şoreş Reşî, Dîroka Kurdên Koçber, L72 – 73.

نُه نجام

(نه نجام)

- كورد - *Kurd* وهكو پهيف و زارافه، د ژيډهريڼ سومهري دا ب (كاردا - *Karda*) ب واتهيا ميړخاس و چيایی هاتييه. بهلي د ژيډهريڼ يوناني و نهرمهي و روژناڅايي دا كورد ب (كاردوخ - *Cardouque*) ب واتهيا وهلات و ناخا ميړخاسان هاتييه. كورد - *Kurd* وهكو ناسنامه، نهتهو و گهل و ميللهتهك سهربهخويه. خودان شارستاني و ههبوونهك رهسن و خورستي يه. گهليڼ (ناري - ناريان - *Ari*) كو سهمهري بابكاليڼ وان. وهلاتي وان ب نافي (ناريافارتا) بوويه، پايتهختي وان (ناريافارشا) بوويه. ل سهر ناخا كوردستاني بوويه. نهف گهله زي ل سهر ناخا كوردستاني پهدابووي، چونكو نهف وهلاته دكهفته د نافيبرا بازيڼ (بتليس) و (وان)يدا. باكوري كوردستاني (كوردستانا تووركييا) وهكو كهترهكي جوگرافي و جيوسياسي شارستاني تايهتمهنديهكا خوهسهر بو كوردستاني ههيه، چونكو ل باكوري كوردستاني نيكهمين فهلسهفا هزرا نهتهوي و لادان د سيستهمين دهرههگايهتي و ريڅازين سوفي ناييني فهگوازتن بو ريڅازين سوفي و نهتهوي سهرهلدايه.
- گور تيگههي ناسنامه نهتهوي بو مه دياردبيت، كورد وهكو نهتهوه خودان (ناخ و جوگرافيا و نايين و نقش و ديروك و زمان و كهلتورن، گهلهك سهربهخويه و يي جياوازه ژ ناسنامهيي نهتهوي ييڼ دي وهكو نهتهوهييڼ عهري، توورك، فارسا. مافي ههبوونا ناسنامهيا خوه يا نهتهوي ههيه. ب دريژيا ديروكي، نهو ههموو كهف و هرهههييڼ ل سهر ناسنامه كوردي هاتينهكرن، مهريم تيدا بشافتن و ههلاندا ناسنامه كوردان بوويه. لي نكارينه ب تهمامي نارمانجا خوه بجه بينن.
- نافي ياشاري يي درست (كهمال سادق كوگچهلي) يه. بهلي خودان سي ناسناڅانه: يي نيكي: (ناشق كهمال) ل سهردهمي گهجاتيا وي بوويه، يي دووي (ياشاري كورد) نهف ناسناڅه وهكو پيشهكار د روژنامهيا (جمهوريهت)دا بوويه، يي سي بو ناف و دنگ و نهدهبي و جيهاني (ياشار - *Yaşar*) ه. پهيفا (ياشار - *Yaşar*) تووركييه و ب رمانا (بزي - بزيهت) دهيت.
- يشار كهمال دهرنهجمي نهزمونا ژيانا خوه نيژيكي (٤٠) كاران گهورينه و نهفه دبته وهكو پاشخانهك تايهت د ژيانا جفاكي يا ويدا بو دهولهمهنديا مهيدانا روماني. لي خالا وهرچهرخاندا يشار كهمال ژ رووي پهروردهييڼه، پتر نهو ل دهستپيكي خوه ب نهدهبي سهرزاري پهروردهكرييه و كهفتييه زيڼ كاريگهرييا داستانيڼ كوردي وهكو داستانيڼ (عهبدالي زهينيكي).

● رۆژنامەيا جەھورىيەت و نقيسنا رۇمانا (جەمەدۇك) خالا وەرچەرخاندىنا وى بوينە شارەزايەكا مەزن ل سەر ناسناما كوردى يا نەتەوى ل دەق وى پەيدابىت. لى ژ بەر كو زمانى كوردى ل تووركيا قەدەغە بوويه ياشار كەمالى زمانى تووركى كرىيە ئالافەك و جەكەك بۇ گەھاندنا نافەرۇك و پەياما خوہ يا ئەدەبى، تىدا ژيوارى كوردان وینەكرىيە. شىايە رۇلەكى مەزن بۇ بەلافكرنا ھىيارى و كەلتور و ناساندنا ناسناما نەتەوى يا كوردى بگىريت. ديسان جەى سەرنج دانىيە، ياشار كەمال شىايە ب رىيا ئەدەبى خوہ ئەو ھەموو كەلتورپن ھاتىنە قەدەغەكرن پشتى دامەزراندنا (دەولەتا تووركيا – ۱۹۲۳)ى، ژ ئەگەرى چەسپاندنا سستەمى (مودەرنىزما تووركى) ل سەر گەل و نەتەوپن نەتوورك ب گشتى و نەتەوى كورد ب تايبەتى، ياشار كەمال سەر و ژنوى ئەو كەلتور و تىتالين كەفن ب ھەموو دەولەمەندييا خوہفە ژ نوڧە بڧەژىنيت و د ناف ئەدەبى خوہ دا ب كاربىنيت.

● ياشار كەمال بوويه ئەندامى پارتا كاركەرىن توورك (۱۹۶۹ – ۱۹۷۱) و ھەلگىرى ئايدىولوژىيا سوسىيالىزمى. پتر كەفتىيە ژىر كارىگەرىيا رىبازا (ريالىزما سوسىيالىست) ئەقى ئىكى د ناف ئەدەبى ويدا دەنگ قەدايە. د قى بياڧيدا ياشار كەمال د نقيسنا رۇمانا نەتەوى يا كوردىدا ب زمانى تووركى، ب بەھرەيا خوہ شىايە ب رىيا تىتالين جڧاكا خوہ پەيوەندييەكى د نافبەرا كەلتورى رۇژھەلات و رۇژئافادا درستبەكت. ديسان شىايە ژ كوكا ئەفسانەيىن رۇژھەلاتى، ب تايبەت ئەفسانەيىن كوردى ب كارئىنانا شىوہ و شىواز و ھونەرى رۇمانى يى رۇژئافايى جورە تىكەلييەكى و لىكدانەكى د نافبەرا ئەفسانى و رۇمانىدا درستبەكت. ژ بەركو ياشار كەمال ب كەمالىست دەھاتە تومەتباركرن ژ لايى چەندىن نقيسەر و رەخنەگرىن كوردقە، لى د رۇمانا (چىرۇكا گزىرتەى) دا ئەو ھەموو بزافىن كەمال ئەتاتووركى بۇ دامەزراندنا دەولەتا تووركى ب رى يا پروسىس و كرىارىن ھوڧانە و تەپەسەرى يا گەل و نەتەوويىن نەتوورك شەرمەزاردكەت. ئەڧە ژى باشتىن بەرسڧ و بەلگەيە بۇ ئەوان كەسان ئەوپن ياشار كەمال ب كەمالىست دەھەژمىرن.

● وینە و شىوازى رۇمانىن ياشار كەمالى د ئاستەكى گەلەك بەرز دانە، دەما ھەر كەسەك رۇمانەكا ياشار كەمالى دخوينيت ھەست دكەت ئەو تەماشەى فىلمەكى يان درامايەكى دكەت؛ ژبەر ئاست بلنديا وینەكرنا بوويهران، شىوہ و شىوازى خوہ يى تايبەت و سەرنج راكىش ئەدەبى ياشار كەمال خزمەتكرا مرۇڧ و مرۇڧايەتىيە، پرسا وى نە نەتەوويەكە بەلكو پرسا وى تەڧايا نەتەوويىن بىندەست. د ھەمان دەمدا ياشار كەمال تورەڧانەك گەشتىڧانە د تەڧايا كەلتورپن جىھانىدا، دەما ب ئەڧراندن ل نافەرۇكىن

بهره‌مېن خوددا باس ل كهلتورې كوردان دكهت. ب نقيسینه‌كا جوان و وینه‌كې پروون و ئاشكرا و ب فه‌هاندنه‌كا جوش چ ب هیما، چ راسته‌وخو و ئارمانجا وی مه‌زنكرنا كوردانه. یاشار كه‌مال د پرووسیسا ئه‌فراندنا ئه‌ده‌بیدا گه‌له‌ك تشت ژ جیهانی وەرگرتینه، ئی د هه‌مان ده‌مدا گه‌له‌ك تشت د دنیایی دا ئی زیده‌كړینه.

● رۆمانا (چیرۆكا گزیرته‌ی) ژی رۆمانه‌ك گشتگیر و فرره‌نگه. دشیاندایه ژ هه‌ر لایه‌کیشه نامین ئه‌كادیمی ل سه‌ر بهین نقيسین. یاشار كه‌مال میسولوزیا رۆژه‌لاتی ب ته‌كنیكه‌كا ئه‌وروپی و ب ره‌نگه‌كې به‌راوردکاری ل گه‌ل ئه‌فسانه‌یین رۆژئاقایی د ده‌ته نیاسین. هه‌روه‌ها یاشار كه‌مال سه‌رۆكانی یا په‌یدابوونا ئیكه‌مین ئایین ل جیهانی بو شارستانیا (سو‌مه‌ری) فه‌دگه‌رینیت كو بابكالیین كورد و ئارییانه و ئایینی میترا – *Mithra* دكه‌ته بنگه‌ه بو په‌یدابوونا ئیكه‌مین كاروانی ئایینی ل سه‌ر رویی عه‌ردی و پاشی ل جیهانی به‌لاق بوویه. دیسان ئاماژه‌كرنا وی ب دو ئایینیین كوردی ژ بنیاتی سی ئایینان وه‌كو (تیرین هه‌فت په‌ری) وه‌كو (ئیزدیاتی، یارسان، عه‌له‌وی) كو په‌یوه‌ندییه‌كا ئیكسه‌ر ل گه‌ل تیتال و بیروباوه‌رین میترا و زه‌راده‌شتی، مانی و مه‌زده‌ك هه‌بوون. ئه‌قان ئایینان ب جیهانی دده‌ته نیاسین. ئه‌فه‌ ژی دبیته تشتك ئیكجار نوی د ناف نقيسینا ئه‌ده‌بی دیالوگی دا. عه‌له‌وی – *Alawi* یین كورد، وه‌كو ناسنامایا ئایینی كوردی یی نه‌ته‌وی، پتر وه‌كو رووخسار شیعاتی یه، ئی د نافه‌رۆكدا زه‌راده‌شتییه و ئه‌وان ئایینی مه‌زده‌کی پارازتییه. ئیزدیاتی وه‌كو ره‌سه‌نترین ئایینی كوردی ده‌یته هژمارتن، پتر وه‌كو ئایینه‌ك ریفورما ئایینی زه‌راده‌شتی ده‌یته هژمارتن، ئی وه‌كو روخسار و نافه‌رۆك ئایینه‌ك كوردی ره‌سه‌نه، چونكو باهرا پتر بنه‌ما و بیروباوه‌رین ئایینی میترا و مانی و مه‌زده‌کی پارازتییه. ئایینی ئیزدیاتی وه‌كو باله‌ك ژ بالین (تیرین هه‌فت په‌ری) دبیته بناغه‌یه‌ك ژ بو ئه‌ده‌ب و داستان و ئه‌فسانه‌یین كوردی، چونكو ئایینی ئیزدیاتی ب ئه‌ده‌ب هاتیه‌ فه‌هاندن وه‌كو (قه‌ول، ئه‌فسانه، جه‌ژن... و هتد) ب پاقژ و بژوین هاتیه‌ ئافاكرن. هه‌موو تشتی وان ژی ب كوردی یه.

● دواړی زیندیكرنا كه‌سایه‌تیین كاریگه‌ر د دیرۆكا هه‌فچه‌رخا كوردیدا، (ئیراهیم پاشایی میلی) دیارترین و نیزیكترین كه‌س بوویه بو دامه‌زراندنا ده‌وله‌ته‌ك كوردی ل سه‌ر بنه‌مایه‌كې پاشایه‌تی، یاشار كه‌مال رۆلی وی د فی رۆمانیدا زیندی‌دكه‌ت. دیسان (شیخ ئادی) وه‌كو هۆزانقان د ئه‌ده‌بیاتیین كوردی دا، وه‌كو كه‌سایه‌تی یه‌ك نشتیمان په‌روه‌ر ئیكه‌ ژ وان هۆزانقانین كوردین هۆزان ل سه‌ر (كورد و كوردستان) گوتینه. (فه‌قی ته‌یران) ئیكه‌مین هۆزانقانی كورده ب ته‌سه‌وفانه باس ل بیروباوه‌رین (تیرین هه‌فت په‌ریان) دكه‌ت. یاشار كه‌مالی د فی رۆمانیدا وی ژی زیندی دكه‌ت. فه‌قی ته‌یران،

ئىكە ژ رابەرىن داستانا ھۆزانيين كوردى دەيتە ھژمارتن. خودانى داستانا كەلا(دمدم
۱۶۰۸ – ۱۶۱۰) ى دەيتە ھژمارتن، چونكو ئەف داستانە د ناف ئەدەبى كوردى يى نەتەويدا
ب داستانەكا قەھرەمانى و مېرخاسى يا نەتەوى يا دىرۆكا ھەفچەرخا نەتەوى يا
كوردى دەيتە ھژمارتن. عەبدالى زەينكى، د ئەدەب و ھونەرى دەنگبىژيا كوردىدا ل
ئاستەك بەرز دەيتە نرخاندىن. ب (ھومىرووسى) كوردان دەيتە ھژمارتن، چونكو ژ
روويى ژين و ژيار و گەلەك روويان فە و ناف و دەنگى يا وى ھاوبەشى ھەيە.

ليستا ژيدهران

ليستا سەروكانى و ژېدەران

۱- پەرتۆك

أ- ب كوردى:

- ۱- ئەكرەمى مېھرداد، كورد و گەران بە دوای خويىدا، چا، چا: ئاراس، كوردستان، ھەولېر، ۲۰۰۷.
- ۲- ئەنتونى د سميىس، نەتەووخوازى، و: ھوشيار عەبدولرەحمان سېوھىلى، چا، چا: ئاراس، كوردستان، ھەولېر، ۲۰۰۴.
- ۳- ئەيوپ رووستەم، يارسان لېكولىنەوھىيەكى مېژوى - دىنى سەبارەت بە كاكەيى، چا، چا: قانع، لە بەلاوكر اوھكوانى مەلپەندى رۆشەنپىرى ھەورەمان، كوردستان، سلېمانى، ۲۰۰۶.
- ۴- ئەبو بەكر عەلى، پىرسى بىياتكردنەوھى ناسيوناليزم و نەتەوھ لە كوردستان، بەشى سېيەم، چا، چ: رۆژھەلات، كوردستان، ھەولېر، ۲۰۰۹.
- ۵- ئەبو بەكر عەلى، ناسيوناليزم و ناسيوناليزمى كوردى، بەشى سېيەم، چا: رۆژھەلات، كوردستان، ھەولېر، ۲۰۰۹.
- ۶- ئەحمەد گول محەمەدى، بەجىھانىبوون، كولتور و شوناس، و: عەبدوللا بەھرامى، چا، چا: خانى، كوردستان، دھوك، ۲۰۰۸.
- ۷- ئىسماعىل بېشكچى، تىزى مېژووى توورك تىژورى زمانى خور كېشەى كورد، و: بو كوردى ئاسوس ھەردى، چا، چا: سەردەم، كوردستان، سلېمانى، ۲۰۰۰.
- ۸- تەھسىن ئىبراھىم دۆسكى، شاكارا ئەھمەدى خانى، چا، چا: وەرزارەتى پەرەوھەردە، كوردستان، ھەولېر، ۲۰۰۵.
- ۹- جەلىل دوستخواھ، ئاويستا نامەى مېنەوى شت، و: بو كوردى، عومەر فاروقى، چا، چا: وەرزارەتى پەرەوھەردە، كوردستان، ھەولېر، ۲۰۰۲.
- ۱۰- جەلىل عەباسى و ج. قەقنەس، ئافىستا لە مېژەنىترىن سرودى كوردى گاتاكان، بەرگى يەكەم، چا، چا: وەرزارەتى پەرەوھەردە، كوردستان، ھەولېر، ۲۰۰۲.
- ۱۱- جەغفەر عەلى(د)، ناسيوناليزم و ناسيوناليزمى كوردى، چا، چا: رۆژھەلات، كوردستان، ھەولېر، ۲۰۱۳.
- ۱۲- جەمال نەبەز، بىرى نەتەوويى كوردى، چا، چا: بەلاوكر اوھى بىنكەى كوردنامە، لەندەن، بەرىتانيا، ۲۰۰۲.
- ۱۳- حەمىد بوزنەرسالان، مېژووى تووركىيەى ھاوچەرخ، و: د. نەجاتى عەبدوللا، چا، چا: ئاراس، كوردستان، ھەولېر، ۲۰۱۱.

- ۱۴- خانانۆمەر خالی(د.)، ئیژدیاتی جفاک، سەمبول، رەتووەل و میت، و: ژ ئینگلیزی ئەرگین ئۆپەنگین، چ: ۲، چا: حاجی هاشم، کوردستان، ھەولێر، ۲۰۱۱.
- ۱۵- خەلات الیاس باعدری، میتولوژیا د تیکستین ئولا ئیژدیاند، چ: ۱، چا: خانی، کوردستان، دھوک، ۲۰۰۸.
- ۱۶- خەلات مووسا یووسف، زمانی نەتەوہیی د تەفگەرا رزگار یخووازا کوردیدا، چ: ۱، چا: حاجی هاشم، کوردستان، ۲۰۰۶.
- ۱۷- دحام عبدالفتاح، داستانا گلگامیش، چ: ۱، چا: وەزارەتا پەروەردە، کوردستان، ھەولێر، ۲۰۰۵.
- ۱۸- دلپاک جەبار مەلا عەلی، ھوکارەکانی درووست نەبوونی دەوتی کوردی، چ: ۱، چا: کەمال، کوردستان، سلیمانیە، ۲۰۱۲.
- ۱۹- رەشید محەمەد صالح صەفتی، فەقیی تەیران، چ: ۱، چا: رۆشەنبیری، کوردستان، ھەولێر، ۲۰۰۷.
- ۲۰- رەفیق سابیر(د.)، کولتوور و ناسیۆنالیزم، چ: ۳، چا: تیشک، کوردستان، سلیمانی، ۲۰۰۸.
- ۲۱- زرار صدیق توفیق(د.)، کورد لە رۆژگاری خیلافەیی ئیسلامی دا (۱۶ - ۱۶۵۶ک/۶۳۷ - ۱۲۵۸ز)، چ: ۱، چا: رۆژھەلات، کوردستان، ھەولێر، ۲۰۱۰.
- ۲۲- سابیر رەشید، رۆمانی کوردی خویندەنەوہ و پەرسپار، بەشی یەکەم، چ: ۱، چا: ئارس، کوردستان، ھەولێر، ۲۰۰۷.
- ۲۳- سەعید دێرەشی، دیوانا فەقی تەیران، پەرتا ئیکێ، چ: ۱، چا: (الحوادث)، عیراق، بەغدا، ۱۹۸۱.
- ۲۴- سەعید دێرەشی، دیوانا فەقی تەیران، چ: ۱، چا: وەزارەتی پەروەردە، کوردستان، ھەولێر، ۲۰۰۵.
- ۲۵- سەرور عەبدولپەرھمان عومەر(د.)، کارەساتی قەلای دمدم (۱۶۰۶ - ۱۶۰۸ ز.)، چ: ۱، چا: ئارس، کوردستان، ھەولێر، ۲۰۰۸.
- ۲۶- سەعید دێرەشی، شەرفنامەیا شەرفخانێ بەدلیسی تەرجمە مەلا مەحمودی بایزیدی، چ: ۱، چا: خانی، کوردستان، دھوک، ۲۰۰۷.
- ۲۷- سەلام عەبدولکریم، میژووی پیکھاتن و پەرەسەندنی بیری تواریزم، چ: ۱، چا: نی یە، سەنتەری روناکبیری ئیلبەگی جاف، کوردستان، سلیمانی، ۲۰۰۷.
- ۲۸- سەمکو ئەحمەد، ناسیۆنالیزم و دژەکانی، چ: ۱، چا: ئارس، کوردستان، ھەولێر، ۲۰۰۹.
- ۲۹- شاکر خەسبک(د.)، کورد و مەسەلە کورد، و: بۆ کوردی ئەمجەد شاکەلی، چ: ۲، چا: ئارس، کوردستان، ھەولێر، ۲۰۰۵.

- ۳۰- شوکور مستهفا، گهشتیک به ناو زمان و فیکر و ئیستاتیکادا، ئازاد عهبدو لواحد و مهحموود زامدار، چ، ۱، چا:دهزگایی گولان، کوردستان، ههولیر، ۱۹۹۸.
- ۳۱- صادق بهاءالدين ئامیدی، هۆزانشانین کورد، چ، ۱، چا: کوری زانیاری کورد، عیراق، بهغدا، ۱۹۸۰.
- ۳۲- صدیق بورهکهیی (صفی زاده)، میژوی ویژهی کوردی، ب، ۲، چ، ۱، چا: چهر تبریز، ایران، تبریز، ۱۳۷۵.
- ۳۳- صلاح محمد سلیم محمود(د.)، دیرۆکا کوردان یا نوی، چ، ۱، ژ وهشانین ئیکهتیا نقیسه رین کورد - دهوک، چا: هاوار، کوردستان، دهوک، ۲۰۱۳.
- ۳۴- عهباس مههدی(د.)، کهسایهتی له نیوان سههرکهوتن و سههرنهکهوتن، چ، ۱، چا: روشه نیری، کوردستان، ههولیر، ۲۰۱۲.
- ۳۵- عهبدوللا موبلغ ئابادانی، میژوی ئایینی زهردهشت، و: وریا قانع، چ، ۱، چا: سهردهم، کردستان، سلیمانی، ۲۰۰۲.
- ۳۶- عهتا قهردهاغی(د.)، کاریگهری کهلتوری ئهوان لهسه کورد، چ، ۱، چا: روون، کوردستان، سلیمانی، ۲۰۰۷.
- ۳۷- عههبی شهمو، دمدم، شوکرییه رهسول کردویته به کرمانجی خوارو، چ، ۲، چا: کوری زانیاری عیراق، بهغدا، ۱۹۸۲.
- ۳۸- عهلی تهتهر نیروهی(د.)، کورد و میژوو (۱)، چ، ۱، چا: سپریز، کوردستان، دهوک، ۲۰۱۰.
- ۳۹- عهلی تهتهر نیروهی(د.)، کورد و میژوو(۲)، چ، ۱، چا: سپریز، کوردستان، دهوک، ۲۰۱۰.
- ۴۰- عهلی تهتهر نیروهی، بزافا سیاسی ل کوردستان ۱۹۰۸ - ۱۹۲۷، چ، ۱، چا: وهزارتا پهروهردی، کوردستان، ههولیر، ۲۰۰۲.
- ۴۱- عیزه دین مستهفا رهسول(د.)، ئهدهبی فولکلوری کوردی، ل کولینهوه، چ، ۱، چا: دار الجاحظ، عیراق، بهغدا، ۱۹۷۰.
- ۴۲- عیزه دین مستهفا رهسول(د.)، شیعری کوردی، ژیان و بهرهه می شاعیرانی فهقی تهیران و عهلی بهردهشانی و بهختیار زیوه، ب: یهکه م، چ، ۱، چا: (الحوادث)، عیراق، بهغدا، ۱۹۸۰.
- ۴۳- عوسمان عهلی(د.)، بزافی هاوچه رخی کوردی، بهرگی یهکه م، و: کامهران جهمال بابان زاده، چ، ۱، چا: ری نوی، له بهلاو کراوه کوانی پهیمانگهی فیکری ئیسلامی (۸)، (جه: ۹)، ۲۰۱۰.
- ۴۴- فاضل عمر، میترا و میترا په رییسی لیکولینه ک دهستپیک، چ، ۱، ژ وهشانین مهتین، چا: هاوار، کوردستان، دهوک، ۲۰۰۶.

- ٤٥- فهره‌اد پیربال(د.)، شیعیری نوی کوردی ١٨٩٨ - ١٩٣٢، چا: کوردستان، کوردستان، هه‌ولیر، ٢٠٠٥.
- ٤٦- فهره‌اد پیربال(د.)، عه‌بدولرعه‌حیم ره‌حمی هه‌کاری (تازه‌کردنه‌وی شیعیری کوردی و داهینانی شانۆنامه له ئەده‌بیاتی کوردی، چا: چا: وه‌زاره‌تا په‌روه‌رده، کوردستان، هه‌ولیر، ٢٠٠٢.
- ٤٧- فهره‌اد پیربال(د.)، کورد له دیدی رۆژه‌ه‌لاتناسه‌کانه‌وه، چا: چا: شقان، کوردستان، هه‌ولیر، ٢٠٠٩.
- ٤٨- فهره‌اد پیربال، کرۆنولوژیای کوردستان (٦٢٥ پ.ز. - ١٩٣٢)، چا: چا: ئاراس، کوردستان، هه‌ولیر، ٢٠١١.
- ٤٩- فه‌می شوکری عه‌بدول(د.)، نه‌ته‌وه و ده‌وله‌ت و ئایین له هزری ئەحمه‌دی خانی (١٦٥٠ - ١٧٠٧)، چا: چا: وه‌زاره‌تی روه‌نبیری، کوردستان، هه‌ولیر، ٢٠١٠.
- ٥٠- فیلیپ کرینبروک و کرستییه‌ن ئالیسوون، کولتور و ناسنامه‌ی کورد و ل ئینگلیزییه‌وه: وریا ره‌حمانی، چا: چا: خانی، کوردستان، ده‌وک، ٢٠٠٨.
- ٥١- قه‌چاخ، داستانه هه‌لبه‌ست عه‌بدالی زه‌ینی، چا: چا: هاوار، کوردستان، ده‌وک، ٢٠١١.
- ٥٢- کامران موکری، ئەده‌بی فولکلوری کوردی، با، چا: چا: زانکوی سه‌لاحه‌دین، عیراق، هه‌ولیر، ١٩٨٤.
- ٥٣- کاوه ئەمین، ناسیونالیزی کوردی، خه‌بات بو‌ده‌وله‌تیکی نه‌ته‌وه‌ی به‌رواردیك له نیوان پارتیه کوردیدا، چا: چا: ئاراس، کوردستان، هه‌ولیر، ٢٠٠٦.
- ٥٤- گیوی موکریانی، که‌شکولی گیوی، به‌رگی یه‌که‌م، چا: چا: علاء، العراق، بغداد، ١٩٨٦.
- ٥٥- که‌مال فؤاد، کوردستان یه‌که‌مین رۆژنامه‌ی کوردی ١٨٩٨ - ١٩٠٢، چا: چا: اوفست الاخلاص، عیراق، به‌غدا، ١٩٧٢.
- ٥٦- که‌مال کارا ئۆغلو، کورته میژووپییه‌کی رۆمانی توورکی ١٨٧٢ - ١٩٨٩، و: حه‌مه که‌ریم عارف، چا: چا: شقان، کوردستان، سلیمانی، ٢٠١٣.
- ٥٧- کریس کوچیرا، کورد له سه‌دی نوزده و بیسته‌م دا، و: حه‌مه که‌ریم عارف، چا: چا: ئاوی، کوردستان، هه‌ولیر، ٢٠٠٧.
- ٥٨- م. ه. ئیبزامر، مالکام برادبری، نورکروپ فرای، رۆمان چی یه‌؟، و: جه‌واد مسته‌فا، چا: چا: خانی، کوردستان، ده‌وک، ٢٠٠٨.
- ٥٩- مارتین فان بروینسین... و هتد، ناسیونالیزی کورد و روانگه‌ی رۆژئاوا، و: وریا ره‌حمانی، چا: چا: سه‌رده‌م، کوردستان، سلیمانی، ٢٠١٢.

- 60- مارف خهزنهدار(د.)، میژووی ئهدهبی کوردی، بهرگی یهکهه، چا، چا: وزارهتی پهروهده، کوردستان، ههولیر، 2001.
- 61- مهربوان وریا قانع، شوناس و ئالوزی، چا، چا: رهنج، کوردستان، سلیمانی، 2004.
- 62- مهولانا خالد و تهریقهی نهقشهبهندی، سهید مهحمهد تاهیر سهید زادهی هاشمی، له فارسیهوه: دلیر میرزا چا، کوردستان، سلیمانی، 2004.
- 63- مهولود ئیبراهیم حهسهن، گهران بهدوای نهمریدا، چا، چا: وزارهتی پهروهده، کوردستان، ههولیر، 2002.
- 64- محهمهد رهسوۆ هاوار، کورد و کوردستان له دوایی شهیری یهکهمی جیهانهوه ههتا شورهشی شیخ سهعیدی پیران، چا، چا: خاڤ، کوردستان، سلیمانی، 2006.
- 65- مهرداد ئیزدی، و: کامهران فههمی، ئایین و تایفه ئایینی یهکان له کوردستان، چا، چا: (؟)، کوردستان، سلیمانی، 2002.
- 66- مولود ئیبراهیم حهسهن(د.)، پیکهاتهیی ئهفسانهی کوردی، چا، چا: رهنج، کوردستان، سلیمانی، 2007.
- 67- میهرداد ئیزهدی، چهرده باسیک له بارهیری کوردانهوه، و: له ئینگلیزیهوه ئهمین شوانی، چا، چا: سهردهم، کوردستان، سلیمانی، 2006.
- 68- نافع ئاکرهیی(د.)، چند شاعیرهک د ههریما بههدینان دا، چا، چا: کوری اسعد، عیراق، بهغدا، 1978.
- 69- نوری دیرسمی(د.)، دیرسم له میژووی کوردستاندا، و: د. ئهحمهد فهتاح دزهیی، چا، چا: وزارهتی پهروهده، کوردستان، ههولیر، 2001.
- 70- هاوکار محیدین جهلیل، دوزی کورد له توورکیا له سالانی (1980 - 1999)، چا، چا: حاجی هاشم، کوردستان، ههولیر، 2012.
- 71- هوگر ظاهر توفیق، رۆلی رۆژنامهگهریا کوردی د پیشقهبرنا هزرا نهتهوهیی یا کوردی دا 1898 - 1918، و: محسن عبدالرحمن، چا، چا: حاجی هاشم، کوردستان، ههولیر، 2006.
- 72- ئارام یوسف ئیبراهیم، بنهمایین درامایی د چل حیکایهتین مهلا مهحمودی بازیدیدا، چا، چا: هاوار، کوردستان، دهوک، 2010.
- 73- ئازاد وهلهد بهگی، شوناس و گهشهکردن، کومهله وتاری وهرگیرا، چا، چا: شههاب، کوردستان، ههولیر، 2005.
- 74- یاشار کهمال، چیرۆکی دورگه (بروانه فورات خویناویه - بهرگی یهکهه، و: ریبار مستهفا، چا، چا: رۆژههلات، کوردستان، ههولیر، 2008.

- ٧٥- ياشار كه‌مال، چيروكى دورگه (كه‌له‌شيره‌كاني به‌ره‌به‌يان - به‌رگي سييه‌م، و: ريباز مسته‌فا، چ، ١، چا: موكريان، كوردستان، هه‌ولير، ٢٠١٣.
- ٧٦- ياشار كه‌مال، چيروكى دورگه (ئاو خواردنه‌وه‌ى ميرووله - به‌رگي دووهم، و: ريباز مسته‌فا، چ، ١، چا: خانى، كوردستان، دهوك، ٢٠١٢.
- ٧٧- يه‌شار كه‌مال، همه‌دوك، و: له‌فارسيه‌وه بو كوردى عبدالله حسن زاده، چ، ١، چا: سومه‌ر، عيراق، به‌غدا، ١٩٨٦.
- ٧٨- يه‌شار كه‌مال، رومان، فه‌كوه‌ازتن ژ پيتين لاتينى سامى الحاج، چ، ١، چا: وه‌زاره‌تا په‌روه‌ردى، كوردستان، هه‌ولير، ٢٠٠٥.
- ٧٩- يه‌شار كه‌مال، نه‌فسانه‌ى چيائى ئاگرى، شوكر مسته‌فا و: له‌ تووركيه‌وه، چ، ٢، چا: ئاراس، كوردستان، هه‌ولير، ٢٠١٠.
- ٨٠- يه‌شار كه‌مال، كارته‌يا نه‌و ديوى چيا، به‌شى يه‌كه‌م، و: شوكور مسته‌فا، چ، ١، چ: علاء، عيراق، به‌غداد، ١٩٨٣.
- ٨١- يوسف نه‌حمه‌د مه‌نتك، به‌درخانيه‌كان - مالباتيكي خه‌باتكه‌ر، چ، ١، چا: مناره، كوردستان، هه‌ولير، ٢٠٠٥.

كوردى - لاتينى:

- 82- Derguşa Nasnameyê, Lwendiyê din, Ç1, Ça: Trikeri, S. m. Ewert, Sewden, Stockholm, 2002.
- 83- Şoreş Reşî, Dîroka Kurdên Koçber (Anatoliya Navîn, Xorasan, Sûriya, Rûsya, **Bergê** (1, 2), Ç1, Ça: Tryckeri, Almanya, Kolin, 2008.
- 84- Yaşar kemal, siltane Filan, w: ji tuki Mustafa Aydogan, Ç1, Ça: Jakobsberg Tryckeri, Nodem, Sweden, Jarfalla, 1998.
- 85- Yaşar Kemal, Tîtirwask, Wegêran ji tirkî Brhan Ronîzêr, Lîs, Ç1, Ça: Ç: Sena ofset, istambul, turkia, 2010.

ب- ژیدمر ب زمانى عه‌ره‌بى:

- ٨٦- الكساندر ديما، مبادىء علم الادب المقارن، ت: محمد يونس (د) و عباس خلف (د)، ط، م: دار الشؤون الثقافية العامة، العراق، بغداد، ١٩٧٨.
- ٨٧- الامير انور معاوية الاموي، اليزيدية و التاريخ و العقيدة و المجتمع، ط، م: (لايوجد)، سويد، ٢٠٠١.
- ٨٨- ابراهيم الداوقى (د)، اكراد تركيا، ط، م: اراس، كردستان، اربيل، ٢٠٠٨.

- ٨٩- ابراهيم الداوقوي، العلويون، اصحاب الدين ام الطريقة التصوف او طريق الثالث للعولة، ط١، م: حجي هاشم، كردستان، اربيل، ٢٠٠٧.
- ٩٠- احمد محمد احمد(د.)، اكراد الدولة العثمانية، ط١، م: حاجي هاشم، كردستان، اربيل، ٢٠٠٩.
- ٩١- احمد عثمان ابو بكر(د.)، اكراد الميللى و ابراهيم پاشا، ط١، م: دار الجاحظ، العراق، بغداد، ١٩٧٣.
- ٩٢- بيار مصطفى سيف الدين، تركيا و كردستان العراق الجارين الحائرين، ط١، م: خاني، كردستان، دهوك، ٢٠٠٩.
- ٩٣- تهامي العبدلي(د.)، اسلام الاكراد، ط١، م: دار الطليعة، لبنان، بيروت، ٢٠٠٧.
- ٩٤- جكرخوين، تاريخ كردستان، المجلد الاول، ط١، م: اميرال، لبنان، بيروت، ١٩٩٦.
- ٩٥- جاوان حسين فيض الله الجاف، الكورد و دورهم في جمعية الاتحاد و الترقى دراسة تاريخية ١٨٩٩ - ١٩١٤، ط١، م: دار الزمان، سورية، دمشق، ٢٠١٢.
- ٩٦- جمال خضير الجنابي(د.)، الرواية التاريخية دراسة في الأدب الروائي (محمد سليم سوارى) نموذجاً، ط١، م: الثقافة، كردستان، اربيل، ٢٠١١.
- ٩٧- جمال رشيد احمد(د.)، ظهور الكورد في التاريخ، الجزء الاول، ط١، م: وزارة التربية، كردستان، اربيل، ٢٠٠٣.
- ٩٨- جيرارد جالياد، المأساة الكوردية، ت: عبدالسلام النقشبندى، ط٢، م: اراس، كردستان، اربيل، ٢٠١٢.
- ٩٩- حسام الخطيب (د.) ، افاق الادب المقارن عربيا و عالميا، ط٢، م: دار الفكر، سووريا، دمشق، ٢٠٠٣.
- ١٠٠- حيدر لشكري، الكرد في المعرفة التاريخية الاسلامية، ط١، م: وزارة التربية، كردستان، اربيل، ٢٠٠٤.
- ١٠١- داوود سلوم (د.)، دراسات الادب المقارن التطبيقي، م: دار شؤون الثقافة و النشر، العراق، بغداد، ١٩٨٤.
- ١٠٢- رمضان الداوودى، زرادشت و الزرادشتية دراسة تاريخية فكرية و اكااديمية، ط١، م: اوفيست، كردستان، اربيل، ١٩٩٩.
- ١٠٣- زبير بلال اسماعيل، الاكراد في كتب البلدانيين و الرحالة المسلمين في العصور الوسطى (موطن الاكراد، قبائلهم و حياتهم العامة)، ط١، م: الثقافة، كردستان، اربيل، ١٩٩٩.
- ١٠٤- زرار صديق توفيق(د.)، القبائل و الزعامات القبلية الكردية في العصر الوسيط، ط١، م: اراس، كردستان، اربيل، ٢٠٠٧.

- ١٠٥- زرار صديق توفيق(د.)، كوردستان في القرن الثامن الهجري، ط١، م: وزارة الثقافة، كوردستان، اربيل، ٢٠٠١.
- ١٠٦- سحر السيد عبدالعزيز سالم (د.)، تاريخ الاكراد (دراسة تاريخية حضارية في ظل الخلافة العباسية)، ط١، م: مؤسسة شباب الجامعة، الاسكندرية، مصر، ٢٠١٠.
- ١٠٧- سعد بشير اسكندر، قيام النظام الاماراتي في كردستان و سقوطه ما بين منتصف القرن العاشر و منتصف القرن التاسع عشر، ط١، م: دار الشؤون الثقافية، العراق، بغداد، ٢٠٠٥.
- ١٠٨- سعيد علوش، مدارس الادب المقارن دراسة منهجية، ط١، م: المركز الثقافي العربي، (مكان؟)، ١٩٨٧.
- ١٠٩- عبد الرقيب يوسف، حدود كردستان الجنوبية تاريخيا و جغرافيا خلال خمسة الاف عام، ط١، م: شقان، كوردستان، السليمانية، ٢٠٠٠.
- ١١٠- عبد الستار طاهر شريف(د.)، الجمعيات و المنظمات و الاحزاب الكوردية في نصف القرن ١٩٠٨ - ١٩٥٨، ط٢، م: سردم، كوردستان، سليمانية، ٢٠٠٧.
- ١١١- عبد الفتاح بوتاني، بدايات الشعور القومي الكوردي في التاريخ الحديث، ط١، م: جامعة دهوك، كوردستان، دهوك، ٢٠٠٥.
- ١١٢- عبد اللطيف بنرم اوغلو، قصائد مختارة من الشعر التركي المعاصر، ط١، م: الرسالة، كويت، كويت، ١٩٧٨.
- ١١٣- صديق الدمولوجي، اليزيدية، ط٢، م: (؟)، (مكان؟)، ٢٠١٠.
- ١١٤- عزالدين المناصرة، مقدمة في نظرية المقارنة، ط١، م: دار الكرمل للنشر، الاردن، عمان، ١٩٨٧.
- ١١٥- فيروز احمد، صنع تركيا الحديثة، ت: سليمان داود الواسطي و د. حمدي حميد الدوري، ط١، م: العربية، العراق، بغداد، ١٩٩٠.
- ١١٦- كاميران عبدالصمد، كوردستان في النصف الاول من القرن التاسع عشر، ط١، م: وزارة التربية، كوردستان، اربيل، ٢٠٠٠.
- ١١٧- م.س. لازاريف و اخرون، تأريخ كوردستان، ت: د.عبيدي حاجي، ط١، م: حاجي احمد، كوردستان، دهوك، ٢٠٠٦.
- ١١٨- ماجد محمد زاخوي، الفرسان الحميدية ١٨٩١ - ١٩٢٣، ط١، م: خاني، كوردستان، دهوك، ٢٠٠٨.
- ١١٩- مارتن فان بروونيسن، الاغا و الشيخ و الدولة البنى الاجتماعية و السياسية لكردستان، ت: ا.مجد حسين، ط١، بغداد، اربيل، بيروت، ٢٠٠٨.
- ١٢٠- ماريوس فرنسوا غويار، الادب المقارن، ت: هينري زغيب، م: عويدان، لبنان، بيروت، ١٩٧٨.

- ١٢١- مارك سايكس، القبائل الكردية في الامبراطورية العثمانية، ت:أ.د.خليل علي مراد، تقديم و المراجعة :أ.د.عبدالفتاح علي بوتاني، ط١، م: دار الزمان، سووريا، دمشق، ٢٠٠٧.
- ١٢٢- مجموعة باحثين الاثنية و دولة الاكراد في العراق و ايران و تركيا، ت: عبدالءله النعيمي، ط١، م: الفرات، العراق، بغداد، ٢٠٠٦.
- ١٢٣- مجموعة من الباحثين السوفيت، تاريخ تركيا المعاصر، ت: (د.) هاشم صالح التكريتي، ط١، م: حمدي، كردستان، السليمانية، ٢٠٠٧.
- ١٢٤- محمد عبداللطيف هريدي(د.)، من الادب التركي المعاصر (مختارات من القصة القصيرة)، ط١، م: دار العين للنشر، الامارات، ابو ظبي، ٢٠٠٩.
- ١٢٥- مسعود سعيد ياسين، السومريون ترى من يكونوا ان لم يكن كوردا، ط١، م: هاوار، كردستان، دهوك، ١٩٩٩.
- ١٢٦- ملا.ع.كردي، كردستان و الاكراد، ط١، م: دار الكتاب، رابطة كاوا الثقافية لبنان، بيروت، ١٩٩٠.
- ١٢٧- مينورييسكي، الاكراد ملاحظات و الانطباعات، ت: (د.)معروف خزنة دار، ط١، م: النجوم، العراق، بغداد، ١٩٦٨.
- ١٢٨- هنري باركي و اخرون، القضية الكوردية في تركيا، ط١، م: اراس، كردستان، اربيل، ٢٠٠٧.
- ١٢٩- هنري فيلد، جنوب كردستان، ت: جرجيس فتح الله، دراسة انثروبولوجية، ط١، نارس، كردستان، اربيل، ٢٠٠١.
- ١٣٠- هيثم هلال، اساطير العالم، ط١، دار المعرفة للطباعة و النشر، لبنان، بيروت، ٢٠٠٤.
- ١٣١- يشار كمال، الارض حديد...السماء نحاس، ت: جلال فتاح رفعت، ط١، م: دار الحرية، العراق، بغداد، ١٩٩١.
- ١٣٢- يشار كمال، الفتوة التشغيرجوي، ت: عبدالقادر عبداللي، ط١، م: دار المدى للثقافة و النشر، سووريا، دمشق، ٢٠٠٦.
- ١٣٣- يشار كمال، محمد الصقر، ت: احسان سرکس، ط١، م: وزارة الثقافة، سووريا، دمشق، ١٩٩١.
- ١٣٤- يشار كمال، الصفيحة، ت: عبدالقادر عبداللي، ط١، م: دار المدى للثقافة و النشر، سووريا، دمشق، ٢٠٠٦.

ج – زُيْدَهَر ب زَمَانِي تُوورَكِي:

135- Alakom, Rohat, Yaşar Kemal'in Yapitlarinda Kurt Gerçeği, Fırat Yayınevi, 1 Baskı, Turkia, Istanbul, 1992.

136- Alakom, Rohat, Yaşar Kemal' in Yasitlarinda Kurtle, avesta Yayınevi, 2 Baskı, Turkia, Istanbul, 2011.

- ١٦٤- گوڤارا بهیان، ژ (١٠٧)، بهغدا، ١٩٨٥.
- ١٦٥- گوڤارا بهیان، ژ (٦٤) بغداد، ١٩٨٠.
- ١٦٦- گوڤارا بهیان، ژ (٨٥)، بهغدا، ١٩٨٣.
- ١٦٧- گوڤارا نهوشهفهق، ژ (٦٤)، کهرکوک، ٢٠٠٩.
- ١٦٨- گوڤارا نهوشهفهق، ژ (١٤٢)، ٢٠٠٣.
- ١٦٩- گوڤارا رۆژنامهفانی، ژ (١٢٠)، ههولیر، ٢٠٠٣.

ب – گوڤارین عهرهبی:

- ١٧٠- مجلة سردم العربي، العدد: (١)، السليمانية، ٢٠٠٣.
- ١٧١- مجلة سردم العربي، العدد: (٢)، سليمانية، ٢٠٠٣.
- ١٧٢- مجلة سردم العربي، العدد: (٤)، السليمانية، ٢٠٠٤.
- ١٧٣- مجلة نهوشهفهق، العدد: (١٤٢)، کهرکوک، ٢٠٠٣.

ج – گوڤارین توورکی:

174- Birlik dergisi Kültür, sayi: 15, Istanbul, 2014.

٣ – رۆژنامه:

أ- رۆژنامین کوردی:

- ١٧٥- رۆژنامهی: باس، هژماره (١٥٨)، ههولیر، ٢٠١٣.

ب- رۆژنامین عهرهبی:

- ١٧٦- جريدة المدی، العدد: (٥٦٤)، بغداد، ٢٠٠٥.

٤- نامین ئەکادیمی:

أ- نامین ماستهری:

- ١٧٧- ریزان شقان ئیسف، هیومانیزم د هۆزانا نوی یا کوردی دا هۆزانا شهش هۆزانفانان وهکو نمونه، ناما ماستهری، زانکویا دهوک، کولێژا ئاداب، ٢٠١١.
- ١٧٨- کامیران بهرواری، فوناغین وهرارا هزرا نهتهواپهتی د هۆزانا کوردیدا ژ دهستپیکێ تا کو دوماهی یا سهدی بیستی، ناما دکتورایی، کولێجا زمانان، زانکویا صلاحدین، ٢٠٠٥.

١٧٩- موسلیح عهبدولقهار ئیروانی، ئایین و ناسیونالیزم، رۆل و کاریگه‌ری و په‌یوه‌ندی نیوانیان له دوا‌ی راپه‌رینی ١٩٩١ (لیکولینه‌وه‌یه‌کی تیوری – مه‌یدانیه له سه‌ر سۆسۆلوژیای ئایین)، نامه‌ی ماسته‌ر، زانکویا سه‌لاحه‌دین، به‌شی کومه‌لناسی، ٢٠٠٢.

٣- فه‌کولینین ئه‌کادیمی :

أ- فه‌کولین ب عه‌ره‌بی:

١٨٠- عزدین مصطفی رسول(د.)، الواقعیة و الاسطورة فی روايات یشار کمال، بحث مقدم لمؤتمر الاول للدراسات التركیة، جامعة الموصل، العراق، ١٩٨٩.

٤- فه‌ره‌نگ:

أ- فه‌ره‌نگین کوردی:

١٨١- سه‌لام ناوخۆش، فه‌ره‌نگی دوانه‌ی ئوکسفورد (ئینگلیزی – کوردی، کوردی – ئینگلیزی)، ج٣، چاپ: رۆشه‌نبیری، کوردستان، هه‌ولیر، ٢٠٠٦.
١٨٢- فاضل نضام الدین، فه‌ره‌نگی ئه‌ستیره‌گه‌شه، کوردی – عه‌ربی، ج١، چاپ: الاجیال، عیراق، بغداد، ١٩٧٦.

ب- فه‌ره‌نگین فارسی:

١٨٣- هه‌نبانه بورینه، فه‌رنگ کوردی – فارسی، هه‌ژار، چاپ اول، سروش، ایران، تهران، ١٣٦٩.

ج- فه‌ره‌نگین ئینگلیزی:

184- Oxford Word Power, Oxford University, press, print 6, printed in China, 2013.

د- فه‌ره‌نگین توورکی:

185- sasari Mevlut, Arapça – Turkçe, Huzar Yayınevı, 1 Baskı, Turkia, Istanbul, 2012.

186- sasari Mevlut, Arapça – Turkçe, Gonca Yayınevı, 1 Baskı, Turkia, Istanbul, 1991.

٥- هه‌فدیتن:

١٨٧- هه‌فدیتن ل گه‌ل د. عه‌بدولسه‌مه‌د ئیسلام ته‌ها، زانکویا ده‌وکی – فاکولتیا زانستین

مرؤفایه‌تی – سکولا ئادابی، به‌شی کوردی. ل ٢١/١٠/٢٠١٤.

١٨٨- هه‌فدیتن ل گه‌ل د. کامیران به‌رواری، زانکویا ده‌وکی – فاکولتیا زانستین مرؤفایه‌تی

سکولا ئادابی، به‌شی کوردی، ل ١٥/٦/٢٠١٤.

- ١٨٩- هه‌فدیتن ل گه‌ل د. محهمه‌د به‌کر، زانکویا دهوکی - سه‌نته‌ری فه‌گولینین کوردی ل
٢٠١٤/١٠/٧.
- ١٩٠- هه‌فدیتن ل گه‌ل م.ریباز مسته‌فایی، قه‌زا سوران ل ٢٠١٤/١٠/٨.
- ١٩١- هه‌فدیتن ل گه‌ل ئه‌نوه‌ر محهمه‌د تاهر، ئیکه‌تیا نفیسه‌رین کورد - دهوکی، ل ٢٠١٤/١٢/٩.
- ١٩٢- هه‌فدیتن ل گه‌ل د.عیماد وهیسی، ل زانکویا دهوکی - فاکولتیا زانستین مرو‌فایه‌تی -
سکولا ئادابی، به‌شی کوردی ٢٠١٤/١٠/١٨.

- 193- Hevdîtin digel Abdullah keskin, Weşanxana (avêsta), istambul, Tirkîa,
15 – 12 – 2014.
- 194- Hevdîtin digel Îrfan baboglo, (Pena Kurd), Amed, Ofîs, 23 – 12 –
2014.
- 195- Hevdîtin digel Mehemed Malmîsaniş, (Zankoya Mardîn Artuklo),
Mardîn, 4 – 1 – 2015.
- 196- Hevdîtin digel Selîm Temo (Zankoya Mardîn Artuklo), Mardîn 16 –
12 – 2014.
- 197- Hevdîtin digel Laş Laleş, Weşanxana (Lîs), Amed, Ofîs, 5 – 1/2015.

٦- مالپه‌رین ئه‌لکترونی:

- 198- Barry Tharaud, Yaşar Kemal as a Global Shenomenon, Suslished: 26
Aug 2011. <https://dx.doi.org/10.1080/1475262x.2210.469>.
- 199- http://fa.wikipedia.org/wiki/Yasar_Kemal.
- 200- <http://www.aliraqi.org/forums/showthread.php?t=634716/4/2014>.
- 201- <http://www.alitthad.com/paper.php?name=News&file=artical&sid=18405> 6/4/2014.
- 202- <http://www.almashriqnews.com/inp/view.asp?ID=602566/4/2014>
- 203- <https://alexandra.ahlamontada.com/t2215-tosic> 6/4/2014.
- 204- <https://gilgamish.org/srintarticle.shs?id=436> 6/4/2014
- 205- <https://www.aliraqi.org/forums/showthread.shs?t=63471> 6/4/2014.

پاشكۆ

۱- بيوگرافيا ياشار كه مالى

۲- كرونولوژيا ياشار كه مالى ۱۹۳۸ - ۲۰۰۱۱

1- بيوگرافيا ياشار كه مال

ناف:	كه مال سادق كوچه ل
ناسنا نافي نافي:	ياشار كه مال (Yaşar Kamal)
نفش و نه ژاد:	كورد
دايك وباب:	ژ دايكه كا ب نافي (نيگار خاتون) يا پازده سالي و ژ بابيه كي ب نافي (سادق) ب ته مه ني پينجي سالي ژ مالباته كا كورد ژ دايك بوويه، مالباتا وي ژ ترسا له شكه ري روسي ژ ده فهره كا نيزيكي ده ريا (وان) ئ ل گهل مالباتا خو ره فينه ده فه را (چوكورفا) يي و ئ ناكنجي بوون.
ده وه له ت:	كومارا (توركيا، ۱۹۲۳).
ژي:	ل سالا (۱۹۲۳) ئ ل گوندي (همميه) ل ده فه را گوچه ل، ل هه ريما چوكورفا ل نه نادولا روژ نافييا توركيا ژ دايك بوويه، ل ئيستانبول ل ۲۰۱۵/۲/۲۸ ده فه را داويي كرية.
هه ژينين وي:	تيلدا، عائيشه بابان
پيشه:	روژ نامه نقيس و سياسته مدار و تورده فانه كي كورد و نافي نه ته وي يه.
ناياديونوزي:	سوسياليست، ل سالا (۱۹۵۰) يي بوو يه نه نامي (پارتا كاركه رين تورك) ب پله يا نه نامه تي يا سه ركردايه تي.
پيشه يي وي يي نافي:	رومانشي سه كي كوردي باكوري كوردستان يي نافي نه ته وي يه.
بزا فاي يا نه ده بي:	(۱۹۲۸ هه تا ۲۰۱۱)
نافدار ترين روماناي:	(حه مه دو كي زراف) چار به رگ يا ئيكي (۱۹۵۵)، يا دووي (۱۹۶۹)، يا سي يي (۱۹۸۴)، يا چاري (۱۹۸۶).
دوماهيك رومان:	لايي دي يي زوزاني (۲۰۱۱)
گرنگترين خه لاتي وي يين جيهاني:	خه لاتي (ستيك داگرمان يي سو يدي) ۱۹۹۶، خه لاتي (ناشتي يا ئي كه تيا به لافوكين ئه لماني، ۱۹۹۷)، خه لاتي (ناشتي يي سه رو كي توركيا عه بدوللا گول، ۲۰۰۸). خه لاتي (كه سا به تي يا نافي نه ته وي يا مالا هزري يا سه ده يي بيستي، قوتابخانه يا فرانكفورت يا ره خنه يي، ۲۰۰۸).

۲- كرونولوژىيا بەرھەم و چالاقى يېن ياشار كەمالى (۱۹۳۸ - ۲۰۰۲)

۱. گايى چىي رەنگىن (سىنارىيو، ۱۹۳۸)
۲. سىھان (كومەكا ھوزانان، ۱۹۳۹)
۳. ترانەيىن جىشتا چاپا (قەكولىن ل سەر فولكلورى، ۱۹۴۱)
۴. مېرخاس (فولكلور، ۱۹۴۳)
۵. ديوانا ھوزانىن وى (۱۹۵۱)
۶. گەرما زەر (كومەكا چىروكان، ۱۹۵۲)
۷. ھووش (كومەكا چىروكان، ۱۹۵۲)
۸. تەنەكە (رۇمان، ۱۹۵۲).
۹. چوكورقايا گەرم (گوتار، ۱۹۵۳)
۱۰. ھەمەدۆك (رۇمان، با، ۱۹۵۵)
۱۱. خەلاتى گوفارا ھەبون، (باشترىن رۇمان ھەمەدۆك، ۱۹۵۵)
۱۲. خەلاتى فارلك يا توركى، (باشترىن رۇمان ھەمەدۆك، ۱۹۵۵)
۱۳. تەنەكە (شانوننامە، ۱۹۵۵).
۱۴. خەلاتى ئىلھان ئىسكەندەر، (باشترىن شانوننامە يا تەنەكە، ۱۹۵۵).
۱۵. گەرما زەر (شانوننامە، ۱۹۵۵)
۱۶. زوزانىن چوكورقايا (گوتارا روژنامەقانى، ۱۹۵۵)
۱۷. ھەفت روژ ل مەزنىن مەزارگەھىن جىھانى دا (گوتارا روژنامەقانى، ۱۹۵۵)
۱۸. ۵۰ روژ ل دارستانىن سوتى (گوتارا روژنامەقانى، ۱۹۵۵)
۱۹. خەلاتى ئەنجومەنى روژنامەنقىسىن تورك، (باشترىن روپورتاژنقىس ل توركىيا، ۱۹۵۵)
۲۰. كولاقىن روژىن پەريان (گوتارا روژنامەقانى، ۱۹۵۷)
۲۱. دوژمنى نامىسى (سىنارىيو، ۱۹۵۸)
۲۲. گاراجا ئوغلان (سىنارىيو، ۱۹۵۸)
۲۳. ئەو بايى دەشتى (رۇمان، ۱۹۶۰)
۲۴. كارىتە (رۇمان، ۱۹۶۰)
۲۵. ھەيرانوك (بەلاقوك و دەستىنقىس، ۱۹۶۱)
۲۶. ھىندەك جارا (بەلاقوك و دەستىنقىس، ۱۹۶۱)
۲۷. ئەرد و ئاسن... و ئەسمانا سفرى (رۇمان، ۱۹۶۳).
۲۸. ئەگەر ويستگەھ زىرىبا (رۇمان، ۱۹۶۸)

۲۹. مېھرگيا (رۆمان، ۱۹۶۹)
۳۰. حەممەدۆك (رۆمان، ب، ۱۹۶۹)
۳۱. ئەفسانەيا چىياى ئاگرين (رۆمان، ۱۹۷۰)
۳۲. ل سەرانسەرى ئەفى وەلاتى (گوتار، ۱۹۷۱)
۳۳. ئەفسانەيا بەگىن من (رۆمان، ۱۹۷۱)
۳۴. پاپورا نوحى (گوتارا رۆژنامەفانى، ۱۹۷۲)
۳۵. ئاغايىن ئاقچاساز (رۆمان با، ۱۹۷۳)
۳۶. ياشار كەمال ھەر ل ساللا ۱۹۷۴ئى ھەتا ئەفرۆ بەربزىرى خەلاتى" نوبل" ە ل سەر دەستپىشخەريا ئەدەبى جىھانى
۳۷. ھىكەتى د دەريايى دا (گوتارا رۆژنامەفانى، ۱۹۷۴)
۳۸. بازارى تاوانىن ئاسنگەران (رۆمان، ۱۹۷۴)
۳۹. خەلاتى مادارلى (باشترين رۆمان بازارى تاوانىن ئاسنگەران، ۱۹۷۴)
۴۰. عەورىن بەئا (كومەكا گوتارين رۆژنامەفانى، ۱۹۷۴)
۴۱. خوئى د ھىنگىنى دا (بەلافوك و دەستنىس، ۱۹۷۴)
۴۲. زاروك ئى مرۆفن، زاروكىن بى كەس (گوتارا رۆژنامەفانى، ۱۹۷۵)
۴۳. ئويسف جگرا من (رۆمان، ۱۹۷۵)
۴۴. ئاغايىن ئاقچاساز (رۆمان ب، ۱۹۷۵)
۴۵. ئەفسانەيا چىياى ئاگرين (شانونامە، ۱۹۷۵)
۴۶. مە ئەو ماركوشتبا (رۆمان، ۱۹۷۶).
۴۷. جامىرى يا جاكىرچايى (رۆمان، ۱۹۷۶)
۴۸. سالخ بەرى خوە بدە چاقىن من (رۆمان، ۱۹۷۶)
۴۹. سولتانىن فيلان و مىرىن سمبىل سورىن درىتر (چىروكا زاروكان، ۱۹۷۷).
۵۰. لەشكەرى خودى (رۆمان، ۱۹۷۸)
۵۱. ئەسمان شىنە (كومەكا بئاردەيانە ژ ئەدەبى فولكلورى يا ئەنادولا رۆژئاقا، ياشار دگەل سەباحەدىن ئەيوب ئوغلو، ۱۹۷۸)
۵۲. لەشكەرى خودى (گوتارا رۆژنامەفانى، ۱۹۷۸)
۵۳. تورەبونا دەريايى (رۆمان، ۱۹۷۸)
۵۴. دىبىت بالندەژى بچن (رۆمان، ۱۹۷۸)
۵۵. گەمىشان ژ ئاقى دەريازبو (رۆمان، ۱۹۷۹)
۵۶. دارا كرمى (گوتارەكا چىكاكى، ۱۹۸۰)

۵۷. تیترواسك، (رۆمان، ۱۹۸۰)
۵۸. گوپالئی قهورایی (کوما بهرهمین وی یین روژنامهفانی، ۱۹۸۰)
۵۹. کەس نی نە، با (رۆمان، ۱۹۸۱)
۶۰. دارا هناری ل پشت گری (رۆمان، ۱۹۸۲).
۶۱. خەلاتئی (دیل دوفا Del Dvca یا فەرنسی یا ناف نەتەوی ل پارسی ۱۹۸۲)
۶۲. سئی ئەفسانەیی ئەنادۆلی (رۆمانین ئەفسانەیی، ۱۹۸۳)
۶۳. ئەفسانەیا چپای ئاگرین (رۆمانین ئەفسانەیی، ۱۹۸۴)
۶۴. ئەفسانەیا هزار گایین نیر (رۆمانین ئەفسانەیی، ۱۹۸۴)
۶۵. حەمەدۆك، ب ۲ (رۆمان، ۱۹۸۴)
۶۶. خەلاتئی L'égion d ,Honneur، (دەستپیشخەریا ئەدەبیاتا جیھانی، ۱۹۸۴)
۶۷. خەلاتئی TUYAB (پیشەنگەها پەرتوکان یاسی یی یا نیف نەتەوی، تورکیا، ۱۹۸۴)
۶۸. خەلاتئی ئورهان کەمال بو رۆمانی، (باشترین رۆمان، کەس نەما ب ۲) (دەرگەھی کەلھی)، ۱۹۸۶.
۶۹. داستانا ژيانا دزیکەرین نافدار (رۆمانین ئەفسانەیی، ۱۹۸۶)
۷۰. خەلاتئی ئورهان کەمال بو رۆمانی، (باشترین رۆمان دەرگەھی کەلھی، ۱۹۸۶)
۷۱. حەمەدۆك، ب ۲، (رۆمان، ۱۹۸۷)
۷۲. فوتوبوگرافی (۱۹۸۸)
۷۳. کەس نی نە، ب ۳، (رۆمان، ۱۹۹۱)
۷۴. یاشار کەمال ل دور خوە دئاخفیت، (بەلافەوك، ۱۹۹۳)
۷۵. هەنگەفانی شارمزا (گوتار، ۱۹۹۵)
۷۶. تەپەسەری یا خوە زیدەبکە (گوتار، ۱۹۹۵)
۷۷. کێلگەهین مرنی و گەفین درەوکەرا، (گوتارا سیاسی، ۱۹۹۵).
۷۸. خەلاتئی (پیریمی کاتالونیا یا ناف نەتەوی - Prime Internacional Catalunya) یا ئیسپانی وەك باشترین رۆمانفیس، (۱۹۹۶).
۷۹. خەلاتئی ستیک داگرمان stigDagerman یا سویدی یا ناف نەتەودی (باشترین رۆمانفیس، ۱۹۹۶)
۸۰. عەورین رهش و تاری ل سەر ئەسمانی تورکیا، (گوتارا سیاسی، ۱۹۹۷)
۸۱. خەلاتئی کومبەندا وەشانخانا ئەلمانی، باشترین تورەقان و رۆمانفیس، بەرلین، ۱۹۹۷.
۸۲. فولکلور (بزار دەیین فولکلوری، ۱۹۹۷)
۸۳. بنیرە فورات خوینەلویە (رۆمان چیروکا گزیرتەیی ب ۱، ۱۹۹۷)

۱۴. ئافقە خوارنا مېرىيەكى (رۇمان، چىروكا گزىرتەيى ب ۲، ۲۰۰۲)

۱۵. دىكلېن بەرەسپېدەيان (رۇمان، چىروكا گزىرتەيى ب ۳، ۲۰۰۲)

۱۶. خەلاتى كەلتورىيا تازە يا سەرۋكى توركىيا، عەبدوللا گول، (باشترىن رۇمانقىسى ل

توركىيا، ۲۰۰۸)

۱۷. ئەو باغچەيا ھزار گول، (بەلافوك، ۲۰۰۹)

۱۸. چىروكا گزىرتەيى (دەريايى رويس، رۇمان گزىرتە رويس، ب، ۲۰۱۱ – ۲۰۱۲)

۱۹. لايى دىيى يى زوزانى (رۇمان، ۲۰۱۱).

الخلاصة

يجري الحديث في هذا البحث الموسوم: ((الهوية القومية الكوردية في رواية قصة الجزيرة لياشار كمال)) عن اصل الكورد و موطنهم و أن كوردستان هي مركز الاحداث. وقد ركز الكاتب عن جميع العوامل المشتركة للقومية الكوردية مثل الأرض، والشعب، واللغة، والتاريخ، والتراث، والشعور المشترك وغيرها. لقد تمكن ياشار كمال من كتابه و عمله بلغة اخرى لغة مغتصبي وطنه. وهذا هو ابداع جديد في ان تقوم باحياء قوميتك في ظل دولة مستعمرة.

Abstract

This thesis, titled the Kurdish national identity in the 'Island Story,' a novel by Yashar Kemal, reveals that Yashar Kemal included the roots and origins of the Kurdish people in his novel. Accordingly, the novel portrays the mountains in the Kurdish land as the cradle of world civilization as well as human history. As this research reveals, the novel, in terms of its content, consists of all principles accepted as the pillars of national identity, such as land, people, language, history, culture, economy, common belief, religion and so on. Yashar Kemal defends the Kurdish identity and nationalism in his story, yet one must keep in mind that this has been done with the language of occupiers, as is the case herein. Although employing the language of the occupiers, which is Turkish in regard to Yashar Kemal, might be a creative method in order to survive nationally and in terms of identity, in this research it is argued that Kurdish national identity along with its struggle to survive and be present both in the past and in the future becomes a guide in the novel under the question.

حكومة إقليم كردستان - العراق
وزارة التعليم العالي والبحث العلمي
جامعة دهوك - سكول الآداب

الهوية القومية الكوردية في رواية (قصة الجزيرة) لـ (يشار كمال)

رسالة مقدمة

الى مجلس فاكولتي العلوم الإنسانية - سكول الآداب - جامعة دهوك
كجزء من متطلبات نيل شهادة الماجستير في الأدب الكوردي

من قبل الطالب
نوزاد محمد حسن مصطفى پيرموس

بإشراف
د. كاميران محمد نبي

Kurdistan Regional Government- Iraq
Ministry of Higher Education & Scientific Research
University of Duhok - School of Arts

The Kurdish national identity in the "Island Story" Novel by "Yashar Kamal"

A thesis submitted

To the council of the faculty of humanities –School of Arts University of Duhok in
partial fulfillment of the requirements for the Master of Arts in Kurdish Literature

By

Newzad M. Hasan Mostepha Pirmusa

Supervised by

Dr. Kamiran Mohammed Nabi